Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА: теорія та практика

№ 1 (2026)

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Засновано Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка у 2003 році.
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 860 від 21.03.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-03606.

Суб'єкт у сфері медіа – Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(вул. Віктора Новікова, 2, м. Лубни, Полтавська обл., Україна, 37500; тел.: +38 095-105-6005; e-mail: mail@luguniv.edu.ua)

Мови видання: українська, англійська, мови Євросоюзу

Журнал «Соціальна педагогіка: теорія та практика»
внесено до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
Наказ МОН України № 220 від 21.02.2024

Виходить чотири рази на рік.

Науковий профіль видання (назва кластеру): Розвиток людського капіталу, соціальні науки та журналістика
Спеціальності: А1 – Освітні науки, А3 – Початкова освіта, А5 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), А6 – Спеціальна освіта,
І10 – Соціальна робота та консультування.

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол №8 від 27.02.2026 року)

Офіційний сайт видання: http://socped.luguniv.edu.ua
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор
Юрків Я. І., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки, проректор з науково-педагогічної роботи, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Члени редакційної колегії
Данильчук Л. О., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Караман О. Л., доктор педагогічних наук, професор, ректор, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Отравенко О. В., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Петришин Л. Й., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Рассказова О. І., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Україна

Степаненко В. І., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна

Яцек Пижальський, доктор хабілітований, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

Еліза Рибська, доктор хабілітований, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

ISSN 1817-3764 (print)
© Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2026

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Андрійчук М. А. Конкретнонауковий рівень методології дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів 7

Караман О. Л., Чернецька Ю. І. Методологічні аспекти геронтологічних досліджень у соціальній роботі 13

Рижанова А. О., Максимовська Н. О. Реінтеграція української молоді як складова повоєнного відновлення: соціальна політика й технології партнерства 22

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

Агібалов І. В. Трансформація системи надання соціальних послуг на першому етапі адміністративно-територіальної реформи 32

Bartosh O. P., Tafii I. Ya. Exploring the categories and types of trauma: trauma-informed care in the U.S. medical-social services 37

Заверико Н. В., Соловйова Т. Г., Лещенко О. Г. Роль консультування у забезпеченні доступності та якості соціальних послуг у системі соціальної роботи 46

Мороз В. П. Освітнє середовище ЗВО як простір соціальної підтримки: методологічне осмислення підходів 58

Нестерчук В. В., Данильчук Л. О. Міжнародний досвід протидії домашньому насильству щодо жінок: комплексний підхід 65

Николаєва В. І., Біленька В. В., Пудак Л. В. Особливості надання консультаційних послуг ВПО в Україні в умовах воєнного стану 73

Сидун І. В. Інструменти міжкультурної комунікації в соціальному управлінні територіальною громадою 82

Трубавіна І. М., Редько С. О., Острєцов В. В. Супервізія з психосоціальної підтримки як напрямок роботи для соціальних працівників в умовах війни 88

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ОСВІТИ

Васиньова Н. С. «Третя місія» українських університетів: виклики та перспективи в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення 94

Таранець А. В. Сутність професійної компетентності педагогічного працівника закладу освіти в сучасному освітньому просторі 101

Юрків Я. І. Траєкторії взаємодії закладу вищої освіти та територіальної громади в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення 107

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

Анголенко В. В., Печериця Н. М., Онипченко О. І., Тарасенко Н. В. Технологія формування стресостійкості у майбутніх працівників соціономічного профілю в процесі роботи з ВПО та сім'ями військовослужбовців засобами ІКТ 115

Невеля А. О. Вплив ЗМІ на формування ціннісних орієнтирів майбутніх соціальних працівників: сутність та зміст поняття 122

ISSN: 1817-3764 (print)

Orujov V. O., Miriyeva N. S. The role and development of humanist values in higher education in the era of globalization: the Azerbaijani experience.....130
Сура Н. А. Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя англійської мови в контексті соціально-компетентнісного підходу.....137
Школяр Л. В., Панічевська Є. Л., Кадацька О. М. Підготовка фахівців соціальної роботи до надання послуги раннього втручання: сучасні виклики, міжнародні стандарти та освітні рішення.....145

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ

Kyrpa A. V. Effectiveness of simulation games in forming intercultural competence.....155
Молнар Є. Р., Фодор К. Й., Гнатик К. Б. Методичні можливості навчально-орієнтованої організації навчального процесу.....163

CONTENTS

METHODOLOGY OF SOCIAL PEDAGOGY AND SOCIAL WORK

Andriichuk M. A. The specifically scientific level of methodology in researching the problem of preventing social alienation of children from labor migrant families....7
Karaman O. L., Chernetska Yu. I. Methodological aspects of gerontological research in social work....13
Ryzhanova A. O., Maksymovska N. O. Reintegration of Ukrainian youth as a component of post-war reconstruction: social policy and partnership technologies....22

SOCIAL WORK WITH DIFFERENT CATEGORIES OF POPULATION

Ahibalov I. V. Transformation of the system of social services provision at the first stage of administrative-territorial reform....32
Bartosh O. P., Tafii I. Ya. Exploring the categories and types of trauma: trauma-informed care in the U.S. medical-social services....37
Zaveryko N. V., Soloviova T. H., Leshchenko O. H. The role of counseling in ensuring accessibility and quality of social services in the social work system....46
Moroz V. P. Educational environment of higher education institutions as a space of social support: methodological understanding of approaches....58
Nesterchuk V. V., Danylchuk L. O. International experience in combating domestic violence against women: a comprehensive approach....65
Nykolayeva V. I., Bilenka V. V., Pudak L. V. Peculiarities of providing consulting services to IDPs in Ukraine under martial law....73
Sydun I. V. Tools of intercultural communication in social governance of a territorial community....82
Trubavina I. M., Redko S. O., Ostretsov V. V. Supervision of psychosocial support as a direction of work for social workers during wartime....88

GENERAL PEDAGOGY AND METHODOLOGY OF EDUCATION

Vasynova N. S. The “third mission” of Ukrainian universities: challenges and prospects in the context of martial law and post-war reconstruction....94
Taranets A. V. The essence of professional competence of an educational institution’s pedagogical worker in the modern educational space....101
Yurkiv Ya. I. Trajectories of interaction between a higher education institution and a territorial community under martial law and post-war recovery....107

PROFESSIONAL TRAINING OF MODERN SPECIALISTS

Anholenko V. V., Pecherytsia N. M., Onypchenko O. I., Tarasenko N. V. Technology for developing stress resilience in future socionomic professionals in the process of working with internally displaced persons and military families using ICT....115

ISSN: 1817-3764 (print)

Nevelia A. O. The influence of the media on the formation of value guidelines of future social workers: the essence and content of the concept.....122
Orujov V. O., Miriyeva N. S. The role and development of humanist values in higher education in the era of globalization: the Azerbaijani experience.....130
Sura N. A. Development of pedagogical mastery of future English language teachers within the social competence-based approach.....137
Shkoliar L. V., Panichevska Ye. L., Kadatska O. M. Preparation of social work professionals for early intervention services: current challenges, international standards and educational solutions.....145

INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND METHODS

Kyrpa A. V. Effectiveness of simulation games in forming intercultural competence.....155
Molnar E. R., Fodor K. Y., Hnatyk K. B. Methodological possibilities of learner-centered organization of the educational process.....163

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 364.044.68-053.5:314.74
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-7-12

Андрійчук Михайло Андрійович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Лубни, Україна.
misha.andri4uk@gmail.com
https://orcid.org/0009-0008-4271-6169

КОНКРЕТНОНАУКОВИЙ РІВЕНЬ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДЧУЖЕНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ СІМЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Постановка проблеми. Сучасні соціальні трансформації в Україні, пов'язані з масштабними міграційними процесами, зумовлюють появу нових соціально-психологічних викликів для дітей із сімей трудових мігрантів. Тривала відсутність одного або обох батьків, зміна сімейної структури, делегування виховних функцій родичам чи опікунам, зниження рівня емоційної підтримки створюють передумови формування стану соціальної відчуженості. Цей феномен проявляється у порушенні емоційних зв'язків, зниженні рівня довіри, труднощах соціальної інтеграції та ідентифікації, що негативно впливає на особистісний розвиток дитини.

У цьому контексті особливої ваги набуває методологічне забезпечення дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості. Якщо філософський та загальнонауковий рівні методології окреслюють світоглядні орієнтири та універсальні принципи дослідження, то конкретнонауковий рівень забезпечує операціоналізацію проблеми в межах певних галузей знань – соціальної роботи, соціальної педагогіки, психології, вікової та сімейної психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен соціальної відчуженості перебуває у полі зору дослідників: К. Абалмасової, А. Баб'як, Я. Демченко, В. Кердивар, Г. Охромій, В. Подорожного, О. Сергієнко, В. Христенко та ін. Проблематика дітей із сімей трудових мігрантів висвітлена у працях: О. Белкіної-Ковальчук, А. Ваврик, А. Колесник, І. Лизун, І. Шваб та ін. Профілактика соціальних проблем та негативних явищ висвітлена у доробках: А. Барановської, Л. Данильчук, Т. Журавель, І. Літяги, В. Лях, Н. Мотунової, І. Парфанович, І. Трубавіної, Т. Тюльпи та ін. Проте, не зважаючи на певний масив наукових напрацювань вітчизняних вчених, комплексно проблема соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів, методологічні засади її дослідження і вирішення, залишаються не представленими.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування конкретнонаукового рівня дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів.

Виклад основного матеріалу. Поняття «соціальна відчуженість» у соціально-гуманітарних науках має багатовимірний характер. У соціально-філософській традиції воно розглядалося К. Маркс, який пов'язував з відчуженням втрату суб'єктом зв'язку з результатами власної діяльності (Маркс, 1973); у соціально-психологічному вимірі феномен відчуженості інтерпретується як стан ізоляції особистості від соціального світу (Silver, 1994), втрати автентичності та внутрішньої цілісності.

У попередній роботі М. Андрійчуком зауважено, що соціальне відчуження постає складним і багатогранним явищем, що поєднує соціальні, політичні, соціально-економічні, психологічні, культурні виміри та яке охоплює як внутрішній розрив між ціннісно-мотиваційною сферою особистості та її соціальними функціями, так і можливе відчуження людини від суспільства внаслідок відстороненості чи ворожого ставлення соціальних інститутів. Його сутність полягає у зміні характеру взаємодії між індивідом та соціальним середовищем, що може проявлятися як у конструктивних, так і деструктивних формах, впливаючи на особистісний розвиток, соціальну інтеграцію та рівень суспільної згуртованості (Андрійчук, 2025, с. 43).

Відтак, у контексті дитячої проблематики, а саме, профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів, соціальна відчуженість розглядається як: зниження рівня соціальної включеності; емоційна дистанційованість дитини від значущих інших; деформація ціннісних орієнтацій; труднощі соціальної ідентифікації; зростання девіантних або ізоляціоністських тенденцій. Наголосимо: для дітей із сімей трудових мігрантів відчуженість має специфічну природу, пов'язану з феноменом «соціального сирітства», порушенням прихильності та розривом стабільних емоційних контактів.

У Державному стандарті соціальної послуги профілактики ключовими її завданнями визначено: попередження виникнення проблем та негативних явищ на рівні особистості, сім'ї, групи, громади; попередження загострення вже існуючих проблем або негативних явищ; вплив на формування позитивних ціннісних орієнтацій та мотивування отримувачів послуги до зміни поведінки та/або подолання складних життєвих обставин; мінімізація ризику повторення (рецидиву) проблем або негативних явищ; адаптація, інтеграція та реінтеграція, ресоціалізація тих отримувачів соціальної послуги, які зазнали негативних наслідків у результаті обставин, які виникли, або поглиблення (погіршення) проблем та негативних явищ (Про затвердження Державного стандарту, 2015).

Зважаючи на викладені вище міркування зауважимо, що проблема соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів є соціальною проблемою, яка потребує комплексного дослідження і вирішення, що вбачаємо, насамперед, через окреслення методологічних орієнтирів її архітектоніки на конкретнонауковому рівні.

Загалом, конкретнонауковий рівень методології передбачає використання галузевих теорій, концепцій, категоріального апарату та спеціалізованих підходів до дослідження в межах певної науки або комплексу суміжних наук. Методологія конкретної науки включає як проблеми, специфічні для наукового пізнання в даній області, так і питання, що висуваються на вищих рівнях методології (Староста, 2023, с. 6; Дзьобань, 2025; Добронравова та ін., 2018). У дослідженні проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів конкретнонауковий рівень реалізується через інтеграцію підходів: соціально-педагогічного, психосоціального, дитиноцентричного, сімейно-орієнтованого, середовищного, профілактичного.

Соціально-педагогічний підхід. У межах наукового аналізу означеної проблеми соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів соціально-педагогічний підхід дає змогу інтерпретувати явище відчуженості не лише як індивідуально-психологічний феномен, а як наслідок складної взаємодії особистості з соціальним середовищем. Зазначений підхід спирається на концепцію єдності процесів соціалізації та виховання, які трактуються як взаємозумовлені механізми становлення особистості в соціальному просторі. У його межах соціальна відчуженість осмислюється як результат емоційного віддалення від батьків; браку соціального контролю й підтримки; порушення комунікативних зв'язків; зниження довіри до соціального оточення; ускладнень у формуванні позитивної соціальної ідентичності.

Відповідно, профілактична діяльність у межах цього підходу орієнтується на відновлення соціальних контактів дитини; мобілізацію потенціалу освітнього середовища; розвиток соціальної компетентності; удосконалення комунікативних умінь. Пріоритетним завданням виступає формування підтримувального освітнього

простору, здатного компенсувати дефіцит батьківської участі.

У цілому, соціально-педагогічний підхід постає методологічно виваженою стратегією, що зумовлює розгляд соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів як багаторівневого соціального феномена; забезпечує комплексний аналіз його причин, механізмів і наслідків; сприяє інтеграції педагогічного, соціологічного та психологічного вимірів; поєднує діагностичну й профілактичну складові; гарантує системність і цілісність впливу.

Психосоціальний підхід ґрунтується на положенні про взаємну детермінацію психічного розвитку особистості та соціального контексту її життєдіяльності; поєднує аналіз внутрішніх психологічних механізмів із дослідженням соціального середовища. Саме в цьому ракурсі соціальна відчуженість постає не лише як індивідуальний емоційний стан, а як результат складної взаємодії внутрішніх психічних процесів із зовнішніми соціальними чинниками.

У межах психосоціального підходу соціальна відчуженість дітей із сімей трудових мігрантів трактується як порушення емоційної саморегуляції; зниження довіри до значущих дорослих; викривлення процесів соціальної ідентифікації; труднощі вибудовування стабільних міжособистісних взаємин; послаблення відчуття належності до соціальної спільноти.

Профілактична робота передбачає розвиток емоційної стійкості; формування адекватної позитивної самооцінки; підтримку процесів ідентифікації; забезпечення психологічного супроводу в умовах тривалої батьківської відсутності.

Загалом, психосоціальний підхід забезпечує глибоке розуміння внутрішніх механізмів формування відчуженості в соціальному контексті та характеризується низкою методологічних переваг: інтеграцією психологічних і соціальних детермінант; орієнтацією на особистісний розвиток; можливістю раннього виявлення ризиків; поєднанням профілактичних і корекційних стратегій; системністю й комплексністю аналізу.

Дитиноцентричний підхід у контексті досліджуваної проблематики розглядає дитину не як пасивний об'єкт соціальних впливів, а як активного суб'єкта власного становлення, носія унікального досвіду, потреб, переживань та адаптаційних стратегій. Прояви соціальної відчуженості інтерпретуються не лише як наслідок об'єктивних соціальних процесів, а як індивідуально пережитий досвід, що потребує делікатного психологічного осмислення. Важливо не обмежуватися фіксацією симптомів відчуженості, а виявляти внутрішні ресурси дитини, її здатність до саморегуляції, рівень резильєнтності та потребу в підтримці.

У межах цього підходу передбачається вивчення суб'єктивного досвіду дитини (переживання розлуки, тривожність, почуття покинутості); аналіз її індивідуальних стратегій адаптації; урахування вікових, психологічних і соціокультурних характеристик; залучення дитини до діалогу як повноправного учасника дослідницького процесу.

На відміну від дефіцитарних моделей, що фокусуються на проблемах і ризиках, дитиноцентричний підхід орієнтований на виявлення ресурсів: внутрішніх (самооцінка, креативність, адаптивність); міжособистісних (підтримка однолітків, наставників); інституційних (програми психологічної допомоги, позашкільна діяльність). Такий підхід узгоджується з концепціями позитивної психології та резильєнтності, зміщуючи акцент із травматичного досвіду на потенціал розвитку.

Отже, дитиноцентричний підхід забезпечує цілісне бачення особистості дитини як суб'єкта соціальних взаємин, інтегрує правовий, психолого-педагогічний і соціокультурний виміри, формує гуманістичну дослідницьку позицію та спрямовує практику на підтримку, розвиток і самореалізацію дитини.

Сімейно-орієнтований підхід спирається на положення системної теорії сім'ї, відповідно до яких родина розглядається як цілісна динамічна система взаємопов'язаних компонентів. Порушення функціонування одного з елементів (зокрема тривала відсутність матері чи батька) неминуче позначається на функціонуванні всієї сімейної системи.

У межах структурного аналізу сім'ї досліджуються склад родини, розподіл ролей, особливості «замісного» батьківства (опікуни, бабусі, дідусі); у функціональному вимірі – реалізація

виховної, емоційно-підтримувальної, соціалізаційної, регулятивної та захисної функцій; у комунікативному аспекті – інтенсивність і зміст дистанційної взаємодії з батьками, якість емоційного обміну, рівень відкритості та довіри; у площині емоційно-психологічного клімату – ступінь згуртованості, наявність конфліктів, відчуття підтримки, стабільність взаємин, ресурси та ризики сімейної системи.

Профілактичні заходи передбачають підтримку дистанційної емоційної взаємодії (онлайн-спілкування); психолого-педагогічну просвіту опікунів; сімейне консультування; розвиток навичок емоційного контакту.

Узагальнюючи, сімейно-орієнтований підхід базується на системному розумінні родини як ключового інституту соціалізації, запобігає редукції проблеми до індивідуально-психологічного рівня та забезпечує цілісне бачення процесів, що відбуваються в сімейному середовищі.

Середовищний підхід дає змогу аналізувати проблему соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів не лише через призму індивідуально-психологічних характеристик, а як наслідок системної взаємодії особистості з мікро-, мезо- та макросоціальним контекстом. Дитина розглядається як активний суб'єкт взаємодії із соціальним оточенням, а рівень її інтегрованості залежить від якості соціальних зв'язків, підтримки та культурно-нормативного середовища.

Цей підхід передбачає аналіз структури й якості соціального оточення; дослідження ресурсності або дефіцитарності освітнього простору; оцінку соціального капіталу родини; вивчення впливу громади та соціальної політики. На відміну від індивідуалізованих моделей, середовищний підхід дозволяє виявити системні чинники ризику; розробити міжвідомчі програми підтримки; активізувати потенціал громади; сформувати профілактичні механізми запобігання відчуженості. Особливого значення набуває міжсекторальна співпраця закладів освіти, соціальних служб, громадських організацій і органів місцевого самоврядування.

У підсумку, середовищний підхід забезпечує системне бачення процесу соціалізації в умовах трансформацій сімейного життя та дозволяє перейти від вузько психологічної інтерпретації проблеми до комплексного аналізу соціального контексту розвитку дитини.

Профілактичний підхід у дослідженні означеної проблеми спирається на концепції превентивної педагогіки, соціальної роботи й психології розвитку. Його основна ідея полягає у випереджувальному характері впливу, спрямованому на недопущення виникнення або поглиблення соціально деструктивних явищ.

У межах цього підходу соціальна відчуженість розглядається як процесуальне явище зі стадійною динамікою – від ситуативних переживань самотності до стійкої соціальної ізоляції. Відтак профілактика спрямована не лише на подолання наявних проявів, а насамперед на їх попередження через раннє виявлення ризиків і формування ресурсів соціальної інтеграції. Головне завдання полягає у перериванні негативної динаміки на початкових етапах.

Профілактичний підхід включає визначення груп ризику серед дітей із сімей трудових мігрантів; діагностику ранніх ознак ізоляції; аналіз соціально-психологічних детермінант; розроблення превентивних програм соціально-педагогічного супроводу; моніторинг їх результативності. Він дає змогу перетворити соціальну відчуженість із наслідку складних життєвих обставин на процес, що підлягає цілеспрямованому соціально-педагогічному й соціально-психологічному регулюванню.

Таким чином, профілактичний підхід є стратегічно значущим напрямом теоретичного й практичного пошуку, забезпечує системне виявлення ризиків, інтеграцію діагностичних і розвивальних заходів та створення умов для гармонійної соціалізації дитини шляхом реалізації превентивних програм у системі освіти та соціальних служб.

Висновки. Загалом, здійснений науковий пошук дозволяє сформулювати висновки узагальнюючого характеру:

1. Соціальна відчуженість дітей із сімей трудових мігрантів є складним багатовимірним феноменом, що формується під впливом порушення сімейної взаємодії, дефіциту емоційної підтримки та змін соціального середовища.

2. Конкретнонауковий рівень методології дослідження забезпечує операціоналізацію

проблеми в межах соціальної роботи, соціальної педагогіки та ін.; дозволяє визначити структурні компоненти явища та окреслити напрями профілактичної діяльності.

3. Інтеграція соціально-педагогічного, психосоціального, дитиноцентричного, сімейно-орієнтованого, середовищного та профілактичного підходів формує методологічну архітектуру дослідження та профілактики соціальної відчуженості, що враховує як внутрішні психологічні механізми, так і зовнішні соціальні детермінанти.

4. Профілактика соціальної відчуженості має випереджувальний характер і передбачає ранню діагностику ризиків, активізацію внутрішніх ресурсів дитини, підтримку сімейної системи та оптимізацію соціального середовища.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розробці комплексних профілактичних програм та програм соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей трудових мігрантів, які сприятимуть їх гармонійній соціалізації, інтеграції й особистісному розвитку в умовах сучасних соціальних трансформацій.

Література

1. Андрійчук М. А. Соціальна відчуженість особистості як наріжна проблема сьогодення: теоретичний аналіз концепту. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. № 3. С. 39–45. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-3-39-45

2. Дзьобань О. П. Методологія, організація та технологія наукових досліджень : навч. посіб. для аспірантів. Київ, Одеса : Фенікс, 2025. 284 с.

3. Добронравова І. С., Руденко О. В., Сидоренко Л. І. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.

4. Маркс К. Економічно-філософські рукописи 1844 року / Маркс К., Енгельс Ф. З ранніх творів. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1973. С. 483–597.

5. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики : Наказ № 912 від 10.09.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text

6. Староста В. І. Методологія наукових досліджень : навчально-методичний посібник для самостійної роботи здобувачів освіти. Вид. 2-е, випр. і доп. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2023. 72 с.

7. Silver H. Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Review*. 1994. № 133 (5-6). P. 531–578. URL: https://www.bristol.ac.uk/poverty/ESRCJSPS/downloads/research/uk/1%20UK-Poverty,%20Inequality%20and%20Social%20Exclusion%20(General)/Articles%20(UK%20general)/Silver-Social%20Exclusion%20and%20Social%20Solidarity.pdf

References

1. Andriichuk, M. A. (2025). Sotsialna vidchuzhenist osobystosti yak narizhna problema sohodennia: teoretychnyi analiz kontseptu [Social alienation of the individual as a cornerstone problem of the present: Theoretical analysis of the concept]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social Pedagogy: Theory and Practice, (3),* 39–45. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-3-39-45 [in Ukrainian].

2. Dzoban, O. P. (2025). Metodolohiia, orhanizatsiia ta tekhnolohiia naukovykh doslidzhen [Methodology, organization and technology of scientific research]. Kyiv, Odesa : Feniks [in Ukrainian].

3. Dobronravova, I. S., Rudenko, O. V., & Sydorenko, L. I. (2018). Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen [Methodology and organization of scientific research]. Kyiv : VPTs “Kyivskyi universytet” [in Ukrainian].

4. Marx, K. (1973). Ekonomichno-filosofski rukopysy 1844 roku [Economic and Philosophical Manuscripts of 1844]. In K. Marx & F. Engels. *Z rannikh tvoriv – From Early Works* (pp. 483–597). Kyiv : Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy profilaktyky: Nakaz № 912 vid 10.09.2015 r. [On approval of the State Standard of the social service of prevention: Order No. 912 dated 10 September 2015]. (2015). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text [in Ukrainian].

6. Starosta, V. I. (2023). Metodolohiia naukovykh doslidzhen [Methodology of scientific research]. (2nd ed., rev. and expanded). Uzhhorod: DVNZ “UzhNU” [in Ukrainian].

7. Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: Three paradigms. *International Labour Review, 133* (5–6), 531–578. Retrieved from https://www.bristol.ac.uk/poverty/ESRCJSPS/downloads/research/uk/1%20UK-Poverty,%20Inequality%20and%20Social%20Exclusion%20(General)/Articles%20(UK%20general)/Silver-Social%20Exclusion%20and%20Social%20Solidarity.pdf

Андрійчук М. А. Конкретнонауковий рівень методології дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів

У статті здійснено теоретико-методологічне обґрунтування конкретнонаукового рівня дослідження проблеми профілактики соціальної відчуженості дітей із сімей трудових мігрантів в умовах сучасних соціальних трансформацій. Доведено, що конкретнонауковий рівень методології забезпечує операціоналізацію досліджуваної проблеми в межах соціальної педагогіки, соціальної роботи, психології розвитку та сімейної психології через інтеграцію галузевих теорій, категоріального апарату та спеціалізованих дослідницьких підходів. Обґрунтовано доцільність застосування комплексу взаємодоповнювальних підходів.

Соціально-педагогічний підхід дозволяє інтерпретувати відчуженість як результат дисфункціональної взаємодії особистості з середовищем і спрямовує профілактику на відновлення соціальних зв'язків та розвиток соціальної компетентності. Психосоціальний підхід акцентує увагу на взаємозв'язку внутрішніх психічних процесів і соціального контексту, орієнтуючи профілактичну діяльність на підтримку емоційної регуляції та позитивної ідентичності дитини. Дитиноцентричний підхід розглядає дитину як активного суб'єкта власного розвитку, наголошує на вивченні її суб'єктивного досвіду та внутрішніх ресурсів, що корелює з концепціями резильєнтності та позитивної психології. Сімейно-орієнтований підхід ґрунтується на системному розумінні родини як базового інституту соціалізації та передбачає аналіз структурних, функціональних і комунікативних характеристик сімейної системи. Середовищний підхід забезпечує комплексний аналіз соціального контексту розвитку дитини, зокрема ресурсності освітнього середовища та соціального капіталу громади. Профілактичний підхід визначає соціальну відчуженість як процесуальне явище та орієнтує на ранню діагностику ризиків, превентивні програми та моніторинг їх ефективності.

Ключові слова: соціальна відчуженість, діти із сімей трудових мігрантів, профілактика, конкретнонауковий рівень методології.

Andriichuk M. A. The specifically scientific level of methodology in researching the problem of preventing social alienation of children from labor migrant families

The article provides a theoretical and methodological substantiation of the specifically scientific level in researching the problem of preventing social alienation of children from labor migrant families under conditions of contemporary social transformations. It is argued that the specifically scientific level of methodology ensures the operationalization of the studied problem within the framework of social pedagogy, social work, developmental psychology, and family psychology through the integration of sectoral theories, conceptual frameworks, and specialized research approaches. The expediency of applying a set of complementary approaches is substantiated, namely.

The socio-pedagogical approach makes it possible to interpret alienation as a result of dysfunctional interaction between the individual and the environment and directs preventive efforts toward restoring social ties and developing social competence. The psychosocial approach emphasizes the interrelation between internal psychological processes and the social context, orienting preventive activities toward supporting emotional regulation and fostering a positive child identity. The child-centered approach considers the child as an active subject of their own development, highlights the importance of studying their subjective experience and internal resources, and correlates with the concepts of resilience and positive psychology. The family-oriented approach is grounded in a systemic understanding of the family as a fundamental institution of socialization and involves analyzing the structural, functional, and communicative characteristics of the family system. The environmental approach ensures a comprehensive analysis of the child's social development context, including the resource capacity of the educational environment and the social capital of the community. The preventive approach defines social alienation as a processual phenomenon and focuses on early risk diagnosis, preventive programs, and monitoring their effectiveness.

Key words: social alienation, children from labor migrant families, prevention, specifically scientific level of methodology.

Дата першого надходження статті до видання: 10.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 37.013.42
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-13-21

Караман Олена Леонідівна,
доктор педагогічних наук, професор, ректор
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
karaman.olena.lnu@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8541-9972

Чернецька Юлія Іванівна,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна.
ulakgy@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0758-1747

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГЕРОНТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Актуальність. Геронтологічні дослідження в соціальній роботі належать до найскладніших з погляду емпіричного конструювання й інструментальної реалізації. Розгляд методологічних проблем, з якими стикаються дослідники в процесі наукового пошуку є тим стрижнем, що дозволяє сучасній соціальній роботі використовувати адекватні методи і розширювати коло наукових досліджень, пов'язаних зі старінням населення, збільшенням активного і тривалого життя, зміною соціальних структур і вивченням потреб людей похилого віку.

Геронтологія як міждисциплінарна наука і галузь наукових досліджень покликана пояснити закономірності психічного розвитку, підібрати оптимальні шляхи і способи соціальної адаптації людини у період пізньої дорослості (Дзюба, Коваленко, 2013; Мартинюк, 2007). Водночас становлення цієї галузі й поступове «вбудовування» її в науковий апарат соціальної роботи супроводжується низкою методологічних труднощів, що пов'язані з неоднорідністю вікової групи, множинним впливом зовнішніх чинників, складністю проведення довготривалих досліджень, проблемами використання психодіагностичних методик і значними етичними обмеженнями. Геронтологічні дослідження в соціальній роботі покликані вивчати соціальні, соціально-культурні та соціально-психологічні аспекти старіння – від змін у когнітивній сфері до особливостей соціальних контактів, емоційного реагування та життєвих стратегій. Такі дослідження фокусуються на періоді, коли фізіологічні ресурси організму поступово знижуються, але водночас зростає роль життєвого досвіду, соціальної зрілості та емоційної мудрості.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової літератури показав, що різноманітним питанням в напрямку геронтологічних досліджень приділяли увагу зарубіжні вчені – Е. Еріксон (психологічні аспекти старіння та соціальної адаптації), Р. Батлер (загальні питання геронтології та вплив соціальної терапії на якість життя літніх людей, Д. Роулз (концепції активного старіння), та українські науковці – І. Іванова (теорія та практика соціальної роботи з людьми похилого віку), М. Житинська, К. Олійник, Н. Малярчук (методи соціальної і соціально-психологічної підтримки літніх людей, у тому числі в умовах повномасштабної

війни), І. Поташнюк (реабілітація осіб похилого віку), О. Коваленко (проблеми міжособистісного спілкування осіб похилого віку), Л. Кутало, В. Поліщук, О. Якушев, К. Сокуренко (соціальна і соціально психологічна осіб похилого віку).

Соціальна робота з людьми похилого віку базуються на провідній ролі психічних процесів у цьому віці, які вкрай суттєво впливають на всі сфери людського буття.

Біологічний підхід пояснює зміни старінням нервової системи та нейрофізіологічними процесами. Когнітивний підхід аналізує закономірності зміни пам'яті, мислення, уваги та механізми збереження когнітивного потенціалу (Моргун, 1995, 2011; Смульсон, 2012).

Психосоціальний підхід підкреслює вплив соціальних зв'язків, перебігу життя, умов праці та підтримки. Екзистенційний підхід розглядає старість як період переосмислення цінностей, життєвого шляху та пошуку смислу.

Однією з важливих методологічних основ геронтологічних досліджень є їх міждисциплінарність. На думку І. Ушакової, такі дослідження поєднують провідні теорії і концепції психології, медицини, соціальної роботи і нейронаук, соціології, педагогіки та демографії, що дозволяє створювати комплексні моделі теоретичний і емпіричних досліджень, найбільш повно враховуючи особливості об'єкта наукового пізнання. Разом з тим різноманітність наукових підходів ускладнює створення єдиних дослідницьких стандартів, які формують низку методологічних проблем (Ушакова, 2014), що, в свою чергу може впливати на якість та ефективність реалізації геронтологічних досліджень в соціальній роботі.

Метою статті є аналіз методологічних аспектів геронтологічних проблем в соціальній роботі, розгляд сучасних підходів до їх вирішення, визначення шляхів подолання окреслених проблем та перспектив подальшого розвитку наукових досліджень цього напрямку.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо основні проблеми та труднощі методологічного характеру, що пов'язані із вивченням різноманітних процесів і явищ людей похилого віку в соціальній роботі.

Однією із основних є проблема *визначення вікових меж старості й напрями досліджень.* У різних дослідженнях нижня межа старості варіює від 55 до 70 років. Крім того, хронологічний вік не завжди відповідає реальному функціональному стану людини, що ускладнює формування однорідних вибірок та порівняння результатів між дослідженнями.

Сучасні дослідження процесу старіння демонструють феноменологічні тенденції в онтогенезі людства. Загальновідомо, що вікова межа старіння як природнього процесу за останні 100 років посунулася в бік збільшення. Останнім часом для популяризації недискримінаційних практик і профілактики ейджизму в наукових і науково-популярних джерелах з'являється термін «люди третього віку», «люди четвертого віку». Якщо звернутися до наукових основ вікової періодизації (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, 2012), ми прийдемо до висновку, що йдеться про дорослих людей, яких умовно розділяють на чотири вікові періоди: зрілий (30–60 років), похилий (60–75 років), старший вік (75–90 років) та довгожителі (90 і більше років).

Так звані «найстарші старі» (люди у верхній частині вікової піраміди, тобто у віці 75 років і старші) стереотипно асоціюються з втратою автономії у функціонуванні, дегенерацією та уповільненням соціальних, фізичних і психічних функцій. На думку сучасних дослідників, зокрема Е. Маккінес, більшість літніх людей не тільки не втратить свою автономію і не страждатиме від фізичних чи психічних захворювань, а навпаки: у багатьох країнах у XXI столітті досягнення цього віку і більше не стане винятком (McInnes, 2022). «Четвертий вік», з його визнанням успішного старіння (Rowe & Kahn, 1997), є кращим. Ми розділяємо концепцію дослідників, проте також схиляємося до ідеї щодо можливої переоцінки позитивних аспектів старіння українських громадян. Очевидним є те, що умови війни, в яких перебувають люди похилого віку в Україні, не створюють передумов для їх активного довголіття через стреси, бойові дії та вплив негативних наслідків проживання в українських громадах.

Також Т. Каласанті стверджує, що не у всіх людей похилого віку є сила, ресурси, вибір, зв'язки, передбачливість або удача, щоб уникнути «крихкості», і необхідно уникати розподілу відповідальності, визнаючи, що деякі люди похилого віку схильні до ризику «невдалого» старіння (Calasanti, 2016).

Концептуально ми наблизились до онтофеноменологічного розуміння суті життєдіяльності людей похилого віку: з одного боку, в деяких осіб наповнена фізичними і психічними ресурсами і наблизила людину до «золотої осені» свого буття, з іншого, стереотипізація по відношенню до людей третього і четвертого віку не створює передумов для розуміння їх у соціумі в якості повноцінних і активних членів суспільства. Пошук шляхів продовження сенсу активного буття стане саме методологією геронтопсихології як науки, які дозволять покращити соціальне функціонування осіб похилого віку, продовжуючи їх активне довголіття і підвищуючи якість їх життя.

Важливим методологічним аспектом при вивченні геронтологічних проблем у соціальній роботі є *виокремлення напрямів і тематики наукових досліджень*. У зв'язку зі старінням населення зростає роль геронтологічних досліджень у соціальній роботі, які спрямовані на вивчення умов життя, потреб та проблем людей похилого віку. Метою таких досліджень є підвищення якості життя літніх людей і вдосконалення системи соціального захисту.

Одним із основних напрямів є соціальна геронтологія, що вивчає соціальний статус осіб похилого віку, їхню участь у суспільному житті, між поколінні відносини, а також проблеми соціальної ізоляції та ейджизму. Важливе місце посідають дослідження якості життя, які охоплюють рівень матеріального забезпечення, доступ до соціальних і медичних послуг, житлові умови та суб'єктивне відчуття благополуччя.

Значну увагу приділяють психосоціальним аспектам старіння, зокрема адаптації до пенсійного віку, збереженню психічного здоров'я, подоланню самотності та криз пізнього віку. Окремим напрямом є дослідження соціальної підтримки та догляду, які аналізують сімейні й інституційні форми допомоги, розвиток соціальних послуг за місцем проживання, паліативну допомогу.

Актуальним є напрям активного старіння, що спрямований на підтримку соціальної, фізичної та інтелектуальної активності людей похилого віку, їх залучення до освіти, волонтерства та громадського життя. Також важливе місце займають дослідження соціальної політики, зокрема пенсійного забезпечення та системи соціальних гарантій.

Другою важливою методологічною проблемою є *труднощі вимірювання когнітивних і емоційних змін,* які є доволі суттєвими і впливовими для створення гармонійних умов для соціальної взаємодії з літніми людьми.

Аналіз емпіричних досліджень з соціальної роботи геронтологічних напрямів (Бедан, 2020; Гончарова, 2015; Kalantari et al., 2023; Кухта, 2019), а також використаного діагностичного інструментарію, пов'язаних із необхідністю вимірювання когнітивних та інших процесів, показує, що в більшості досліджень використані класичні методики і процедури, які, в основному, створювалася для досліджень осіб середнього віку, що передбачає інший рівень сенсорної чутливості, швидкості реакцій, мотивації та фізичного стану. Унаслідок цього застосування таких інструментів до людей літнього віку нерідко спричиняє викривлення результатів і помилкові інтерпретації. Показники тестів можуть демонструвати не реальні зміни у когнітивній сфері, а вторинні ефекти, пов'язані з віковими фізіологічними або соціальними особливостями.

Зокрема, на результати значно впливає зниження сенсорики – погіршення слуху й зору, що ускладнює сприйняття інструкцій, текстів або візуальних стимулів тестів. Часто саме сенсорні труднощі, а не когнітивні порушення, зумовлюють зниження продуктивності виконання завдань. Не менш важливою є зміна темпу роботи, адже літні респонденти потребують більше часу для оброблення інформації, що може негативно позначатися на результатах тестів із жорсткими часовими обмеженнями.

Суттєву роль відіграє і стан соматичного здоров'я. Хронічні хвороби, біль, прийом медикаментів або загальне фізичне виснаження

впливають на концентрацію, емоційну стабільність та мотивацію до участі у дослідженні. Наприклад, антигіпертензивні чи седативні препарати можуть впливати на швидкість мислення, пам'ять і увагу, що ускладнює відокремлення вікових норм від побічних дій ліків.

Крім того, важливо враховувати емоційний стан літніх учасників. Самотність, втрата соціальних ролей, несприятливі фактори повномасштабного вторгнення країни агресора зниження самооцінки або депресивні прояви можуть позначатися на результатах тестів, маскуючи або, навпаки, імітуючи когнітивні порушення. Емоційна лабільність, посттравматичний стресовий розлад або тривожність та знижена стресостійкість можуть зумовлювати нестійкість показників, що також знижує надійність діагностики (Зливков, Лукомська, Федан, 2016).

Окремої уваги потребують *дослідження мотивації* до активної життєдіяльності таких людей. Деякі літні люди можуть сприймати тестування як складне, зайве або принизливе, що призводить до відмови від участі, неуважності або поверхневого виконання завдань. Інші, навпаки, прагнуть показати «кращий результат», що інколи викликає перевантаження і прискорює втому, впливаючи на точність показників. Такі фактори у комплексі ставлять під сумнів валідність багатьох традиційних методик і вимагають адаптації психодіагностичних інструментів до потреб старшої вікової групи. Науковці розробляють модифіковані версії тестів із врахуванням темпу роботи, сенсорних особливостей, доступності інструкцій і зниження когнітивного навантаження (Коваленко, 2015; Робак, 2014). Проте створення надійних, точних і універсальних інструментів для вимірювання когнітивних та емоційних змін у похилому віці залишається одним із найскладніших завдань геронтопсихології як науки.

Велике значення *має вплив соматичних та соціальних факторів* в ході дослідження осіб похилого віку. Психічний стан людей похилого віку значною мірою визначається не лише природними віковими змінами, а й комплексом соматичних та соціальних чинників, які можуть істотно спотворювати результати психологічних досліджень. Соматичне здоров'я, зокрема наявність хронічних захворювань, больових синдромів, порушення сну чи загальна фізична слабкість, безпосередньо впливають на когнітивні функції та емоційний стан.

Зниження фізичної витривалості може спричиняти швидке стомлення під час тестування, а прийом медикаментів – впливати на увагу, пам'ять або темп мислення, створюючи ілюзію погіршення когнітивних здібностей, яке насправді зумовлене фармакологічними ефектами.

Не менш важливу роль відіграють соціальні фактори (Кухта, 2019; Осипов, 2010). Рівень соціальної підтримки, наявність родинних чи дружніх зв'язків, включеність у громадське життя визначають емоційний добробут людини похилого віку. Соціальна ізоляція, самотність, війна, втрата значущих ролей або недостатнє матеріальне забезпечення можуть обумовлювати тривожність, депресивні симптоми, зниження мотивації та інтересу до діяльності (Лушин, 2007). У таких умовах результати психологічних тестів часто відображають не реальні вікові зміни, а наслідки психосоціальної депривації чи хронічного стресу. Соціальний компонент включає вплив сімейного оточення, соціальних зв'язків, умов проживання, доступу до медичної та соціальної підтримки, а також соціально-економічних факторів. Доведено, що різний рівень соціальної взаємодії та підтримки істотно впливає на збереження когнітивних функцій, профілактику депресивних станів і загальне відчуття якості життя (Гаєвая, 2021; Житинська, 2023).

Умови проживання – доступність медичної допомоги, якість харчування, рівень безпеки та соціального середовища також мають значення. Люди, які живуть у несприятливих умовах, демонструють гірші показники когнітивного та емоційного функціонування, навіть якщо їхній біологічний вік і стан нервової системи не відрізняються від однолітків із кращими життєвими умовами.

Таким чином, відокремлення суто психологічних змін від впливу зовнішніх соматичних і соціальних чинників є складним завданням, що нерідко призводить до методологічних

помилок. Комплексне врахування цих чинників є необхідною умовою коректної діагностики та інтерпретації результатів геронтологічних досліджень в соціальній роботі.

Звертаючись до гуманістичного і аксіологічного підходів, вважаємо за потрібне зосередити увагу на розгляді *питання дотримання етичних норм*. Етичні норми в соціальній роботі набувають особливої ваги через підвищену вразливість людей похилого віку, на яких впливають як фізичні, так і психосоціальні фактори. Дослідники зобов'язані забезпечити максимально безпечні та комфортні умови участі, уникаючи будь-яких форм дискримінації, маніпуляції чи психологічного тиску. Особлива увага приділяється процедурі інформованої згоди: інструкції мають бути чіткими, доступними та сформульованими мовою, зрозумілою учасникам. Дослідник повинен переконатися, що респондент не лише формально підписав документ, а й дійсно усвідомив зміст дослідження, можливі ризики й свої права, включно з правом відмовитися від участі на будь-якому етапі.

Особливий етичний виклик становить робота з особами, які мають когнітивні порушення – деменцію, легкі або помірні форми когнітивного зниження, порушення пам'яті чи уваги (Робак, 2014). У таких випадках досліднику слід діяти з максимальною обережністю, дотримуючись принципів недопущення шкоди та захисту інтересів учасника. Інколи потрібна згода не лише самого респондента, а й законного представника або близької родини. Водночас важливо уникати патерналізму та поважати залишкову автономію людини, надаючи їй можливість брати участь у прийнятті рішень настільки, наскільки це дозволяє її стан.

Окреме важливе значення має конфіденційність. Дані людей похилого віку нерідко містять чутливу інформацію щодо стану здоров'я, сімейних обставин чи соціального становища, тому дослідники повинні забезпечити їх надійний захист і анонімність. Етичні стандарти також вимагають уникнення ситуацій, у яких дослідження може викликати почуття приниження, безпорадності або емоційного дискомфорту.

Таким чином, дотримання етичних норм при здійсненні геронтологічних досліджень в соціальній роботі є ключовою умовою якості та гуманності таких досліджень. Етика забезпечує не лише захист учасників, а й сприяє отриманню більш достовірних і валідних результатів, адже саме у безпечній та доброзичливій атмосфері респонденти здатні демонструвати свій реальний психологічний стан.

Розв'язання розглянутих вище методологічних аспектів логічно приводить нас до окреслення *шляхів подолання* проблемних моментів, що можуть виникати в ході організації геронтологічних досліджень в соціальній роботі.

Одним із найважливіших шляхів подолання методологічних труднощів у геронтологічних дослідженнях є *використання психодіагностичних методик*, адаптованих до фізичних, когнітивних та емоційних особливостей людей похилого віку. Такі адаптації передбачають спрощення інструкцій, збільшення часу на виконання завдань, використання більш контрастних візуальних матеріалів, а також усунення елементів, що надмірно навантажують пам'ять або швидкість реакції. Крім того, важливо враховувати сенсорні обмеження, зокрема зниження слуху й зору, що може суттєво впливати на точність результатів. Розроблення спеціальних тестів підвищує валідність і надійність діагностики, дозволяючи відрізняти природні вікові зміни від патологічних процесів. Такі методики сприяють також покращенню взаємодії між дослідником і респондентом, адже створюють комфортні умови участі, що в свою чергу позитивно впливає на мотивацію та якість виконання завдань.

Підвищення ефективності геронтологічних досліджень в соціальній роботі неможливе без *удосконалення етичних стандартів*, що регулюють роботу з літніми людьми. Оскільки ця група має підвищену вразливість, дослідники мусять застосовувати протоколи захисту учасників, які враховують їхні фізичні та когнітивні обмеження. Етичні принципи в соціальній роботі обов'язково слід використовувати при дослідженні

літніх осіб, які пережили несприятливі фактори повномасштабного вторгнення, мають посттравматичний стресовий розлад або інші психічні розлади (Зливков, Лукомська, Федан, 2016)

Особливої уваги потребують особи зі зниженою здатністю до прийняття рішень: у таких випадках важливо забезпечити доступність інформації, спрощені форми інформованої згоди та можливість залучення законних представників. Підвищення професійної підготовки дослідників також є критично значущим аспектом, адже робота з літніми людьми вимагає делікатності, емпатії, толерантності та знань щодо вікових змін. Етичні стандарти допомагають не лише захищати учасників, але й покращують якість досліджень, адже забезпечують довіру, комфорт і безпеку респондентів у процесі збору даних.

Наступним і перспективним кроком для підвищення якості досліджень і соціальної роботи стане *інтеграція геронтологічних досліджень із даними нейронаук і соціальної геронтології*, що відкриває нові можливості для глибшого та точнішого розуміння процесу старіння. На взаємозв'язку нейронауки з якістю розвивальних процесів неодноразово наголошено в різноманітних дослідженнях (Castillo, 2015). Використання методів нейровізуалізації, дозволяє виявляти структурні та функціональні зміни мозку, що лежать в основі когнітивного зниження або збереження психічного потенціалу. Поєднання цих даних із результатами психологічних тестів та методик робить можливим формування багатовимірних моделей старіння. Водночас соціальна геронтологія надає важливу інформацію про вплив соціального середовища, стосунків, способу життя, економічних умов і рівня підтримки на психічне благополуччя. Об'єднання цих двох напрямів дозволяє дослідникам більш точно розмежовувати біологічні, психологічні та соціальні фактори змін, а також створювати практичні програми втручання, спрямовані на покращення якості життя людей похилого віку.

Висновки. Геронтологічні дослідження в соціальній роботі перебувають у стані активного розвитку та вдосконалення, однак цей процес супроводжується з низкою суттєвих методологічних труднощів. Однією з базових проблем є визначення вікових меж старості, оскільки хронологічний вік не завжди корелює з рівнем когнітивного, емоційного чи соціального функціонування.

У різних культурах і наукових традиціях межа «похилого віку» варіює, що ускладнює порівняння результатів досліджень і формування універсальних висновків. Додатковою складністю є валідність і надійність психодіагностичних інструментів, більшість з яких були розроблені для молодшої популяції. Їх використання без адаптації може призводити до викривлених даних через зниження сенсорики, темп виконання завдань або зміни мотивації в осіб літнього віку.

Значний вплив на результати соціальних досліджень досліджень справляють зовнішні чинники – стан соматичного здоров'я, рівень соціальної підтримки, економічні умови та навіть культурні очікування щодо старості. Відокремлення суто психологічних змін від дії цих факторів вимагає складних методологічних рішень та коректного дизайну дослідження. Додатковим викликом є етичні аспекти: необхідність забезпечення інформованої згоди, дотримання комфорту, недопущення перевантаження учасників і захисту осіб зі зниженою здатністю до самостійного прийняття рішень.

Водночас сучасні міждисциплінарні підходи відкривають широкі можливості для подолання зазначених труднощів. Розробка адаптованих методик, що враховують фізичні та когнітивні особливості старшої вікової групи, суттєво підвищує точність досліджень. Використання біопсихосоціальної моделі забезпечує більш комплексний аналіз старіння, інтегруючи біологічні, психологічні та соціальні аспекти. Залучення даних нейронаук, медицини, соціальної геронтології та поведінкових наук сприяє глибшому розумінню вікових змін.

Подолання методологічних труднощів геронтологічних дослідженнях із соціальної

роботи є критично важливим для підвищення якості наукових даних і формування ефективних, науково обґрунтованих програм соціальної підтримки людей похилого віку. Це дозволить не лише покращити діагностичні та прогностичні можливості науки, а й сприяти підвищенню якості життя старшого покоління у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бедан В. Б. Експериментальна психологія : курс лекцій. Одеса : НУ «ОЮА», 2020. 102 с.
2. Гаєвая О. В. Теоретичні підходи до дослідження політики щодо людей похилого віку. *Актуальні проблеми державного управління.* Харків : Магістр, 2021. № 1 (59). С. 186–193. DOI: https://doi.org/10.34213/ap.21.01.20
3. Гончарова Л. А. Психологічні особливості дослідження творчої активності особистості людей похилого віку. *Філософія, соціологія, психологія.* Івано-Франківськ : ПНУ, 2015. № 20. С. 73–82.
4. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. проф. В. Ф. Моргуна. Полтава, 2013. 172 с.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звєрєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
6. Житинська М. О. Соціально-психологічна підтримка людей похилого віку в умовах повномасштабної війни. *Освітологічний дискурс.* 2023. № 3 (42). С. 54–67. DOI: https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.34
7. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
8. Коваленко О. Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку: психологічні аспекти : монографія. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2015. 456 с.
9. Кухта М. П. Соціальний потенціал людей старшого віку в сучасному українському суспільстві : дис. ... д-ра соц. наук : 22.00.04 / Інститут соціології НАН України. Київ, 2019. 449 с.
10. Лушин П. В. Про психологію людини в перехідний період. Київ : Науковий світ, 2007. 207 с.
11. Мартинюк І. А. Психологічна допомога людям похилого віку або практикум з геронтології. *Практична психологія та соціальна робота.* 2007. № 2. С. 15–17.
12. Моргун В. Ф. Кризові та еволюційні періоди розвитку особистості від народження до смерті: психологія людської долі. *Єдність педагогіки і психології у цілісному навчально-виховного процесі :* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (4–5 жовтня 1995 р.) / за заг. ред. А. М. Бойка. Полтава, 1995. С. 135–139.
13. Моргун В. Ф. Особистість та її становлення. Полтава : АСМІ, 2011. 35 с.
14. Осипов Д. М. Визначення громадян похилого віку та їх правовий статус. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2010. № 18. С. 449–453.
15. Робак В. Є. Психологічні особливості процесу старіння: когнітивний аспект. *Наукові записки УКУ.* 2014. Ч. 4: Педагогіка. Психологія, Вип. 1. С. 128–135.
16. Смульсон М. Л. Розвиток у старості: завдання, специфіка, ризики. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2012. № 31. С. 188–202.
17. Ушакова І. М. Геронтопсихологія. Харків : НУЦЗУ, 2014. 236 с.
18. Calasanti T. M. Confronting ageism: how successful is successful aging? *The Gerontologist.* 2016. Vol. 56. P. 1093–1101. DOI: https://doi.org/10.1093/geront/gnv076
19. Castillo K. Neurosciences and their relationship in the educational and training process. *Master's thesis.* Sedes Sapientiae Catholic University, 2015.
20. Kalantari S., Xu T. B., Mostafavi A., et al. Using immersive VR to enhance social interaction among older adults. *Innovation in Aging.* 2023. Vol. 7, Issue 4. Art. no. igad031. DOI: https://doi.org/10.1093/geroni/igad031
21. McInnes A. Navigating the choppy waters to Nirvana: A critical reflective account of caring for ageing parents in the fourth age. *Ageing and Society.* 2022. Vol. 42, Issue 10. P. 2227–2243. DOI: https://doi.org/10.1017/S0144686X20001956
22. Rowe J. W., Kahn R. L. Successful Aging. *Gerontologist.* 1997. Vol. 37, Issue 4. P. 433–440. DOI: https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433

References

1. Bedan, V. B. (2020). Eksperymentalna psykholohiia [Experimental psychology]. Odesa : NU "OIuA" [in Ukrainian].
2. Haieva, O. V. (2021). Teoretychni pidkhody do doslidzhennia polityky shchodo liudei pokhyloho viku [Theoretical approaches to the study of policy on the elderly]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Pressing Problems of Public Administration, 1(59)*, 186–193. DOI: https://doi.org/10.34213/ap.21.01.20 [in Ukrainian].

3. Honcharova, L. A. (2015). Psykholohichni osoblyvosti doslidzhennia tvorchoi aktyvnosti osobystosti liudei pokhyloho viku [Psychological features of the study of creative activity of the elderly]. *Filosofiia, sotsiolohiia, psykholohiia – Philosophy, sociology, psychology, (20),* 73–82 [in Ukrainian].

4. Dziuba, T. M., & Kovalenko, O. H. (2013). Psykholohiia doroslosti z osnovamy herontopsykholohii [Psychology of adulthood with the basics of gerontopsychology]. Poltava [in Ukrainian].

5. Zvierieva, I. D. (Ed.). (2012). Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Encyclopedia for social professionals]. Kyiv, Simferopol : Universum [in Ukrainian].

6. Zhytynska, M. O. (2023). Sotsialno-psykholohichna pidtrymka liudei pokhyloho viku v umovakh povnomasshtabnoi viiny [Socio-psychological support for the elderly in conditions of full-scale war]. *Osvitolohichnyi dyskurs – Educological Discourse, 3*(42), 54–67. DOI: https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.34 [in Ukrainian].

7. Zlyvkov, V. L., Lukomska, S. O., & Fedan, O. V. (2016). Psykhodiahnostyka osobystosti u kryzovykh zhyttievykh sytuatsiiakh [Psychodiagnostics of personality in crisis life situations]. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

8. Kovalenko, O. H. (2015). Mizhosobystisne spilkuvannia osib pokhyloho viku: Psykholohichni aspekty [Interpersonal communication of the elderly: psychological aspects]. Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny [in Ukrainian].

9. Kukhta, M. P. (2019). Sotsialnyi potentsial liudei starshoho viku v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Social potential of older people in modern Ukrainian society]. *Doctor's thesis.* Kyiv [in Ukrainian].

10. Lushyn, P. V. (2007). Pro psykholohiiu liudyny v perekhidnyi period [On human psychology in a transitional period]. Kyiv : Naukovyi svit [in Ukrainian].

11. Martyniuk, I. A. (2007). Psykholohichna dopomoha liudiam pokhyloho viku abo praktykum z herontolohii [Psychological assistance to the elderly or a practicum in gerontology]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical psychology and social work, (2),* 15–17 [in Ukrainian].

12. Morhun, V. F. (1995). Kryzovi ta evoliutsiini periody rozvytku osobystosti vid narodzhennia do smerti: Psykholohiia liudskoi doli [Crisis and evolutionary periods of personality development from birth to death: psychology of human destiny. Unity of pedagogy and psychology in a holistic educational process]. In: A. M. Boiko (Ed.), *Yednist pedahohiky i psykholohii u tsilisnomu navchalno-vykhovnomu protsesi* : materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – *The unity of pedagogy and psychology in the holistic educational process* : materials from the All-Ukrainian scientific and practical conference. (pp. 135–139). Poltava [in Ukrainian].

13. Morhun, V. F. (2011). Osobystist ta yii stanovlennia [Personality and its formation]. Poltava : ASMI [in Ukrainian].

14. Osypov, D. M. (2010). Vyznachennia hromadian pokhyloho viku ta yikh pravovyi status [Definition of senior citizens and their legal status]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka – Topical issues of law: theory and practice, (18),* 449–453 [in Ukrainian].

15. Robak, V. Ye. (2014). Psykholohichni osoblyvosti protsesu starinnia: Kohnityvnyi aspect [Psychological features of the aging process: cognitive aspect]. *Naukovi zapysky UKU. Ch. 4: Pedahohika. Psykholohiia – Scientific Notes of the Ukrainian Catholic University. Part 4: Pedagogy. Psychology*, *(1),* 128–135 [in Ukrainian].

16. Smulson, M. L. (2012). Rozvytok u starosti: Zavdannia, spetsyfika, ryzyky [Development in old age: tasks, specifics, risks]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific studies in social and political psychology, (31),* 188–202 [in Ukrainian].

17. Ushakova, I. M. (2014). Herontopsykholohiia [Gerontopsychology]. Kharkiv : NUTSZU [in Ukrainian].

18. Calasanti, T. M. (2016). Confronting ageism: How successful is successful aging? *The Gerontologist*, 56(6), 1093–1101. DOI: https://doi.org/10.1093/geront/gnv076 [in English].

19. Castillo, K. (2015). Neurosciences and their relationship in the educational and training process. *Master's thesis.* Sedes Sapientiae Catholic University [in English].

20. Kalantari, S., Xu, T. B., Mostafavi, A., et al. (2023). Using immersive VR to enhance social interaction among older adults. *Innovation in Aging, 7*(4), igad031. DOI: https://doi.org/10.1093/geroni/igad031 [in English].

21. McInnes, A. (2022). Navigating the choppy waters to Nirvana: A critical reflective account of caring for ageing parents in the fourth age. *Ageing and Society*, *42*(10), 2227–2243. DOI: https://doi.org/10.1017/S0144686X20001956 [in English].

22. Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, *37*(4), 433–440. DOI: https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433 [in English].

Караман О. Л., Чернецька Ю. І. Методологічні аспекти геронтологічних досліджень у соціальній роботі

У статті встановлено, що геронтологічні дослідження у сфері соціальної роботи перебувають у стані активного розвитку та вдосконалення, проте цей процес супроводжується низкою методологічних і етичних труднощів. Розкрито проблему визначення вікових меж старості, адже хронологічний вік не завжди корелює з когнітивним,

емоційним чи соціальним функціонуванням особи. Проілюстровано, що у різних культурах і наукових традиціях межа «похилого віку» варіює, що ускладнює порівняння результатів і формування універсальних висновків. Встановлено, що значні труднощі виникають у використанні психодіагностичних інструментів, розроблених для молодшої популяції: без адаптації вони можуть давати викривлені дані через сенсорні обмеження, уповільнення темпу виконання завдань чи зміну мотивації літніх людей. Показано, що результати соціальних досліджень значною мірою залежать від зовнішніх чинників – стану соматичного здоров'я, рівня соціальної підтримки, економічних умов та культурних очікувань щодо старості. Відокремлення психологічних змін від впливу цих факторів потребує складних методологічних рішень і коректного дизайну дослідження. Розкрито етичні аспекти проведення досліджень: необхідність забезпечення інформованої згоди, дотримання комфорту, недопущення перевантаження учасників та захист осіб зі зниженою здатністю до самостійного прийняття рішень. Водночас встановлено, що сучасні міждисциплінарні підходи відкривають широкі можливості для подолання зазначених труднощів. Використання біопсихосоціальної моделі забезпечує комплексний аналіз старіння, інтегруючи біологічні, психологічні та соціальні аспекти. Залучення даних нейронаук, медицини, соціальної геронтології та поведінкових наук сприяє глибшому розумінню вікових змін. Проілюстровано, що розробка адаптованих методик, які враховують фізичні та когнітивні особливості старшої вікової групи, суттєво підвищує точність досліджень. Встановлено, що подолання методологічних труднощів у геронтологічних дослідженнях соціальної роботи є критично важливим для підвищення якості наукових даних і формування ефективних програм соціальної підтримки людей похилого віку. Це дозволяє не лише вдосконалити діагностичні та прогностичні можливості науки, а й сприяє покращенню якості життя старшого покоління у сучасному суспільстві.

Ключові слова: методологія, соціальна робота, геронтологія, наукові дослідження, люди похилого віку, етичні принципи, психодіагностика, соціальна підтримка.

Karaman O. L., Chernetska Y. I. Methodological aspects of gerontological research in social work

The article establishes that gerontological research in the field of social work is in a state of active development and improvement, however, this process is accompanied by a number of methodological and ethical difficulties. The problem of determining the age limits of old age is revealed, since chronological age does not always correlate with the cognitive, emotional or social functioning of a person. It is illustrated that in different cultures and scientific traditions the limit of "old age" varies, which complicates the comparison of results and the formation of universal conclusions. It is established that significant difficulties arise in the use of psychodiagnostic tools developed for the younger population: without adaptation, they can give distorted data due to sensory limitations, slowing down the pace of task performance or changing the motivation of older people. It is shown that the results of social research depend to a large extent on external factors – the state of somatic health, the level of social support, economic conditions and cultural expectations regarding old age. Separating psychological changes from the influence of these factors requires complex methodological decisions and correct research design. The ethical aspects of conducting research are revealed: the need to ensure informed consent, maintain comfort, prevent overloading of participants and protect individuals with reduced ability to make independent decisions. At the same time, it is established that modern interdisciplinary approaches open up wide opportunities for overcoming these difficulties. The use of the biopsychosocial model provides a comprehensive analysis of aging, integrating biological, psychological and social aspects. The involvement of data from neuroscience, medicine, social gerontology and behavioral sciences contributes to a deeper understanding of age-related changes. It is illustrated that the development of adapted methods that take into account the physical and cognitive characteristics of the older age group significantly increases the accuracy of research. It has been established that overcoming methodological difficulties in gerontological research in social work is critically important for improving the quality of scientific data and forming effective programs of social support for the elderly. This allows not only to improve the diagnostic and prognostic capabilities of science, but also contributes to improving the quality of life of the older generation in modern society.

Key words: methodology, social work, gerontology, scientific research, elderly people, ethical principles, psychodiagnostics, social support.

Дата першого надходження статті до видання: 18.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 37.013.42:364:316.346.32-053.6
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-22-31

Рижанова Алла Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна.
allaryzanova07@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-3332-9748

Максимовська Наталія Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна.
maksimovskayas8@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-3028-5727

РЕІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА Й ТЕХНОЛОГІЇ ПАРТНЕРСТВА

Постановка проблеми. Зміна моделі соціального існування під час повномасштабного вторгнення призвела до появи низки нових проблем життєдіяльності суб'єктів соціуму, зокрема молоді. Здобувачі, які мешкають у прифронтових громадах, знаходяться в небезпечних умовах, мають освітні та соціальні втрати. Багато з них мігрували від жахів війни в інші регіони країни та за кордон. Наслідками такого переміщення є загроза втрати національної самоідентифікації, розірваність соціальних зв'язків, полишення країни назавжди. Відсутність механізмів реінтеграції може призвести до поглиблення демографічної кризи в країні, відтоку інтелектуального потенціалу, подальшої руйнації економіки та втрати сталого вектору розвитку суспільства. Неповернення може провокувати роз'єднаність українства по всьому світові, занепад розвитку українських спільнот, втрату ідентичності та національної ідеї. За даними офіційної статистики, від початку повномасштабного вторгнення кількість молодих людей в Україні зменшилася на 2,4 млн – від 10 мільйонів до 7,6 мільйона (Статистичні дані). Гостро постає проблема реінтеграції молодих українців (внутрішньо переміщених або з-за кордону), вирішення якої дозволить зберегти інтелектуальний та людський капітал, забезпечити єднання та подальший соціальний розвиток країни у повоєнному відновленні.

Аналіз літератури. Соціально-педагогічні та соціально-психологічні основи реінтеграції молоді в умовах трансформаційного соціуму вивчають О. Блискун, Н. Завацька, М. Тоба, Т. Комар, О. Лукашов, Т. Захаріна, В. Нам'ясенко аналізують питання реінтеграції військових як компонент реалізації соціальної політики і соціальної роботи для ефективного повоєнного розвитку України. Технології соціального партнерства досліджують С. Дяченко, І. Назаренко та ін. Соціальне партнерство як стратегічний інструмент розвитку територіальних громад в сучасних кризових умовах досліджують І. Візнюк, І. Габа, С. Долинний, О. Паламарчук, Л. Токар та ін. Зарубіжний досвід механізмів і напрямів соціального партнерства став предметом розгляду

В. Капустіна, О. Майстренко та ін. Зазвичай проблеми реінтеграції розглядаються по відношенню до повернення молоді з тимчасово окупованих територій, однак, проблема ефективної інтеграції до українського соціуму має розглядатися й стосовно молоді за кордонами нашої країни. У цілому, в роботах вчених створюються теоретичні засади соціального партнерства, реінтеграційних процесів, але повернення української молоді, яка знаходиться за кордоном, має досліджуватися надалі.

Мета статті. Реінтеграція молоді як один з важелів повоєнного відновлення на основі технологій партнерства і виваженої соціальної політики залишається актуальною науково-практичною проблемою. Метою статті є обґрунтування особливостей реінтеграції української молоді, зокрема студентської, яка виїхала за кордон або переміщена в межах країни, засобами соціально-педагогічного проєктування на основі принципу соціального партнерства.

Виклад основного матеріалу. За результатами дослідження щодо можливостей розвитку молоді в Україні (2024 р.), можна узагальнити, що за ключовим показниками: економічні можливості, довіра до органів влади, громадянська активність, соціальна інклюзія, відстежуються наступні тенденції серед осіб, які мешкають в країні. Зокрема, економічна нестабільність і відсутність можливостей працевлаштування викликають занепокоєння; спостерігається різке зниження підприємницьких намірів; знижується рівень довіри до органів влади, поширеним є уявлення про системну та дрібну корупцію; стан громадянської активності залишається на доволі високому рівні, зростає індикатор «Відчуття приналежності до країни»; внутрішньо переміщені молоді люди частіше повідомляють про наявність напруження у взаємодії із місцевими громадами, особливо щодо доступу до можливостей заробітку та забезпечення житлом (Результати дослідження reSCORE, 2024).

Отримані дані, статистичні та фактичні матеріали, свідчать про великий масштаб проблеми, яка загрожує стати національною. Серед провідних технологій, які пропонуються вченими і практиками – реінтеграційні ініціативи, які мають бути визначені стратегічними пріоритетами на рівні соціальної політики та партнерства з недержавними та освітніми установами.

Загалом реінтеграція це об'єднання чого-небудь, що попередньо розпалося, роз'єдналося, на нових принципах, підставах (SLOVNYK.ME). Ці нові принципи та керівні положення відображаються в сучасному законодавчому просторі країни. Зокрема трансформується і оновлюється соціальна політика молоді щодо реінтеграції. У цілому, політичні засади соціального становлення та підтримки молоді відображено у Конституції України; Законах України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»; «Про основні засади молодіжної політики»; Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України»; Стратегії державної міграційної політики України; Стратегії демографічного розвитку України та ін.

Після трагічних подій повномасштабного вторгнення ситуація значно дестабілізувалася. Законодавство України щодо реінтеграції молоді з-за кордону нині формується, одним з кроків стало скасування обмежень на виїзд для чоловіків 18–22 років, відповідно до Постанови Кабінету міністрів № 1031 від 26 серпня 2025 року (Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України, 2025). Метою такої ініціативи є створення умов для повернення після здобуття міжнародного досвіду в Україну. Водночас, йде дискусія, чи повернуться молоді українці назад (Щербак, 2025). Однак, міністр внутрішніх справ Ігор Клименко підкреслив, що нові правила спрямовані на навчання, стажування та легальне працевлаштування з кордоном. Досвід, отриманий за кордоном, планують використати для розвитку України після повернення молоді (Постанова Кабінету міністрів). Наприклад, на єдиному веб-порталі органів виконавчої влади України (Міністерство національної єдності) міститься інформація щодо перетину кордону українськими студентами, які навчаються за кодоном, зокрема подолання складнощів повернення додому (Мінреінтеграції, 2022).

Нівелювання бар'єрів реінтеграції української молоді відображено і в Національній стратегії молодіжної політики до 2030 року. Стратегія має за мету створення можливостей для молоді, яка проживає в Україні, бути конкурентоспроможною, брати участь у житті суспільства, свідомо робити свій внесок у подальший його розвиток (Національна молодіжна стратегія, 2021). Принципами запровадження таких завдань є зокрема участь, субсидіарність, інклюзивність, рівність можливостей, цілісність і наскрізність. Пріоритетами стратегії стають: безпека, здоров'я, спроможність, інтегрованість. Розроблені шляхи запровадження принципів і пріоритетів. Однак, залишаючись провідною ідеєю участі молоді в житті суспільства, необхідно зважати на воєнні реалії сьогодення і перспективу повоєнного відновлення. Основними векторами соціальної політики щодо молоді стають психологічна реабілітація і подолання травматичного досвіду; розвиток життєстійкості у безпечному середовищі; економічна інтеграція та молодіжне підприємництво; громадянська залученість (Національна молодіжна стратегія, 2021).

Якщо деталізувати проблематику реінтеграції, то до основної групи уваги належать молоді люди, які повертаються після вимушеної міграції; студенти та випускники іноземних закладів освіти; молоді фахівці з досвідом роботи за кордоном; молоді внутрішньо переміщені особи з досвідом закордонного перебування. Узагальнюючи роботи вчених (І. Візнюк, І. Габа, С. Долинний, В. Капустін, О. Майстренко, О. Паламарчук, Л. Токар та ін.), зауважимо, що основними викликами реінтеграції є труднощі з працевлаштуванням і визнанням дипломів; психологічна адаптація та посттравматичні стани; втрата соціальних зв'язків; житлові проблеми; відчуття соціальної нестабільності та невизначеності.

Провідним важелем подальшого поглиблення інтеграційних процесів, на нашу думку, є перехід від декларативного рівня, до системної моделі реінтеграції з пріоритетом соціального згуртування, розбудови безпечного середовища, соціального партнерства держави, місцевого самоврядування, громадських організацій, освітніх установ, створення ефективної системи соціальних послуг для молоді.

Оновлена соціальна політика України щодо молоді, яка повертається з-за кордону, має враховувати зокрема наступні напрями: освітня та професійна реінтеграція, сприяння зайнятості та підприємництву, соціально-психологічна підтримка, житлова та соціальна підтримка, громадянська та культурна інтеграція тощо. Виокремимо освітньо-соціальні та соціально-педагогічні аспекти молодіжної політики. Насамперед, необхідним є надання психологічної, соціально-педагогічної підтримки у безпечному просторі молодіжних центрів реінтеграції (Захаріна, 2023). Також актуалізується створення програм соціальної адаптації та менторства, підтримки волонтерських та культурних ініціатив, розвиток національної ідентичності та патріотичного виховання, створення мережі підтримуючих хабів, які візьмуть на себе комплексну допомогу в процесі реінтеграції. Усе це цілком вкладається в соціально-педагогічний підхід до реалізації соціальної молодіжної реінтеграційної політики (Нам'ясенко, 2024).

Однак, існують проблеми фрагментованості та дискоординації між органами влади, недостатньої поінформованості молоді, обмеженого фінансування. На наш погляд, застосування проєктного підходу й принципу соціального партнерства надасть можливість подолати труднощі, залучити ресурси і зробити реінтеграцію системним процесом.

Досліджуючи механізми партнерства, вчені С. Дяченко, І. Назаренко аналізують теорію моделі Triple Helix, яка була розроблена для опису взаємодії трьох основних суб'єктів інноваційної діяльності: університетів, приватного сектора та держави. Успішне впровадження цієї моделі на регіональному рівні в Україні може сприяти подоланню системних проблем таких, як: недостатнє фінансування науки, слабка інфраструктура для стартапів, і обмежений доступ до світових ринків та ін. (Дяченко, Назаренко, 2024, с. 347). Університети, бізнес і держава стають провідними суб'єктами забезпечення соціального партнерства

на засадах цієї моделі, отже, успішна реінтеграція молоді можлива за умови синергії трьох секторів Triple Helix моделі у соціальному контексті. Взаємодіючи між собою Міністерство молоді та спорту, центри соціальних служб, заклади вищої та професійно-технічної освіти як хаби соціалізації, громадські організації, що забезпечують неформальну освіту та менторство, стають дієвою рушійною силою процесу реінтеграції української молоді.

Провідними соціальними технологіям, які забезпечують цей процес є: проєктні розробки, зокрема соціально-педагогічні, менторство і коучинг для для супроводу молодих людей у процесі реінтеграції, рівний-рівному для залучення молодіжних лідерів до роботи з молоддю, цифрові технології, сервіси для швидкого набуття нових компетенцій. Власне соціально-педагогічними умовами соціального партнерства за вказаною моделлю є інклюзивність як противага ексклюзії, суб'єктність як чинник участі, міждисциплінарність для залучення команди фахівців у різних галузях.

Основними принципами соціального партнерства є такі: добровільність та рівноправність сторін; спільна відповідальність за результат; відкритість і прозорість взаємодії; орієнтація на потреби молоді; довгостроковість і сталість партнерських відносин (Паламарчук, 2024).

Соціальне партнерство реалізується у визначених формах (В. Капустін, О. Майстренко). Ефективними формами соціального партнерства є зокрема міжвідомчі координаційні ради, меморандуми про співпрацю, спільні проєкти та програми, партнерські молодіжні простори, платформи «єдиного вікна» для молоді, публічно-приватне партнерство тощо (Капустін, 2021; Майстренко, 2021).

На основі теоретичного аналізу, з урахуванням актуальності проблеми В Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка було ініційовано розробку соціально-педагогічного проєкту студентського соціального простору «Разом до європейської України». Актуальність пропонованого проєкту постає у потребі згуртування прифронтового студентства «розкиданого» через війну Україною та Європою, сприяння вирішенню власних соціальних проблем й подолання травм війни, зміцнення їх соціальної незламності через спільні цінності взаємодопомоги та взаємопідтримки, обмін позитивним досвідом виживання; сприяння розвитку їх відповідального лідерства у соціальному відновленні травмованих війною представників місцевих громад; зміцнення відповідальності студентства за європейське майбутнє українських прифронтових та деокупованих територій (Реінтеграція культурою).

Повномасштабна війна та тривала безпекова нестабільність суттєво вплинули на психоемоційний стан, освітні траєкторії та соціальну активність студентської молоді, особливо в прифронтових регіонах України. Частина студентів зазнала вимушеної міграції, дистанційного навчання, втрати соціальних зв'язків, досвіду травматичних подій та тривалого перебування в умовах невизначеності (Котова, 2026).

Повернення студентів до навчання в прифронтовому університеті потребує не лише організації безпечного фізичного середовища, а й створення інтерактивного соціально-педагогічного простору, який сприятиме психологічній адаптації, відновленню почуття приналежності, академічній мотивації та активній участі в університетській спільноті. У цьому контексті соціально-педагогічний проєкт з реінтеграції студентської молоді є необхідною складовою стратегії сталого розвитку прифронтового університету та відновлення людського потенціалу регіону.

Для отримання емпіричного матеріалу було розроблено опитувальник: «Готовність студентської молоді за кордоном до соціально-педагогічної реінтеграції в Україні». Метою опитування стало виявлення когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів готовності студентів-мігрантів до повернення та інтеграції в українське суспільство. За соціально-демографічним профілем передбачається отримання інформації про країну перебування, термін навчання або перебування за кордоном, спеціальність, чи продовжується паралельне навчання в Українському закладі вищої освіти. Інформація за когнітивним компонентом

містила дані про стеження за новинами з України, що стосуються майбутньої професії, про підтримання зв'язків з одногрупниками та викладачами. За емоційно-ціннісним компонентом визначалася мотивація щодо повернення в Україну здобувачів вищої освіти, зокрема серед мотивів: бажання бути поруч з родиною, бачення професійних перспектив у процесі відбудови країни, відчуття приналежності до українства. За поведінковим компонентом визначалося, які проєктні активності стимулювали б особу до повернення, зокрема гранти на навчання, програми менторства, участь у волонтерських проектах розбудови тощо.

Отримані дані дозволяють згрупувати респондентів за трьома стратегіями: стратегія активної реінтеграції (високі бали за всіма блоками) – молодь, яка потребує лише інституційної підтримки; стратегія очікування (високий емоційний компонент, але низький когнітивний) – молодь, яка хоче повернутися, але не знає «як» і «куди»; стратегія асиміляції (низькі бали за всіма показниками) – група ризику втрати людського капіталу. За результатами опитування, більшість респондентів знаходяться переважно в стратегії очікування (75 %). Саме така молодь має бути підтримана в процесі реінтеграції на основі принципу соціального партнерства.

Під час обґрунтування проєкту провідною ідеєю стала реінтеграція студентської молоді в Україні та соціальний вимір сталого розвитку. Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на забезпечення рівного доступу до освіти, зайнятості, соціального захисту та участі в суспільному житті. Реінтеграція молоді з-за кордону сприяє розвитку соціального єднання та згуртованості, зменшенню нерівності та маргіналізації в процесі здобуття освіти, формуванню активної громадянської позиції, збереженню соціального капіталу. Молоді люди, які повертаються, часто мають досвід життя в інших соціальних моделях, що дозволяє їм бути агентами позитивних змін у громадах, сприяючи інклюзивності та соціальній стабільності. Реінтегрована молодь має привносити міжкультурний досвід комунікації, нові освітні підходи та цінності соціальної гнучкості. Це сприяє модернізації університетського освітнього простору; запровадженню елементів неформальної освіти; поширенню культури сталого споживання та відповідального громадянства. На рівні громад реінтеграція студентської молоді сприяє демографічному відновленню; активізації локального економічного прогресу; підтримці соціальних і культурних ініціатив; посиленню спроможності територіальних громад (Блискун та ін., 2023).

Проєкт спрямований на: об'єднання прифронтового студентства сходу України (що перебувають безпосередньо на Сумщині, Харківщині, є внутрішньо переміщеними на заході країни, знаходяться під тимчасовим захистом переважно в Європі) для подолання втрат (освітніх, ментального здоров'я, родинних зв'язків, громадянської ідентифікації тощо), викликаних війною та посилення незламності; зміцнення їх громадянської відповідальності за соціальну реабілітацію уразливих соціальних груп місцевих громад; згуртування студентів на оволодіння досвідом європейської демократії для повернення населення в повоєнну Україну та забезпечення її європейського розвитку.

Унікальність проєкту полягає застосуванні системного підходу до відновлення соціальної культури студентства в умовах дистанційного навчання та просторового відокремлення здобувачів вищої освіти через взаємопідтримку у вирішенні власних проблем, допомогу іншим людям та спрямованість на відновлення європейської демократії в деокупованих територіях, її розвиток в прифронтових регіонах зокрема і через повернення студентів з Європи після війни.

Мета соціально-педагогічного проєкту – створення єдиного соціально-освітнього простору для згуртування та реінтеграції студентів, розвитку їх соціальної культури, відновлення психосоціального благополуччя, громадянської активності, об'єднавши зусилля прифронтового університету, територіальних громад, де перебувають студенти в Україні та Європі.

Завдання: 1) організація співпраці з представниками територіальних громад України, Польщі, Німеччині та ін., де проживають

студенти прифронтового університету для створення єдиного безбар'єрного соціального простору для здобувачів вищої освіти (офлайн); 2) створення єдиного соціально-інформаційного простору для всіх студентів, що роз'єднані просторово (онлайн); 3) підготовка кураторів та викладацький склад для соціально-освітньої підтримки студентів як в Україні, так і за її межами, для сприяння розвитку їх соціальної культури; 4) створення міжнародної мультидисциплінарної команди та розробка моделі студентського соціального простору «Разом до європейської України»; 5) обґрунтування та реалізація програм студентського соціального простору – «Долаємо втрати війни разом!»; «Студентська небайдужість»; «Повертаймось та розбудовуємо європейську Україну!».

Результатом проєкту буде: виявлення основних соціально-педагогічних потреб студентської молоді в умовах прифронтового регіону; забезпечення психоемоційної підтримки та соціальної адаптації студентів; сприяння відновленню комунікації та соціальних зв'язків у студентському середовищі; розвиток навичок стресостійкості, саморегуляції та взаємопідтримки; активізація участі студентів (які залишаються в Україні та знаходяться за кордоном) у культурному, волонтерському та громадському житті університету; формування моделі безпечного соціально-педагогічного простору, придатного для тиражування в інших прифронтових закладах вищої освіти, підвищення рівня подоланості травм війни (освітніх, соціальних) прифронтового студентства, розвиток рівня їх соціальної культури, реінтеграція студентів з-за кордону в Україну з метою її подальшої розбудови.

Серед основних напрямів діяльності, по-перше, створення безпечного соціально-педагогічного простору: облаштування студентських просторів психологічної безпеки (кімнати відновлення, молодіжні хаби); чітка комунікація правил безпеки та алгоритмів дій у кризових ситуаціях; формування атмосфери довіри та підтримки. По-друге, психосоціальна підтримка студентів: групові зустрічі з психологом; тренінги з емоційної саморегуляції та подолання стресу; індивідуальні консультації. По-третє, соціально-педагогічний супровід: наставництво за технологією рівний-рівному; адаптаційні програми для першокурсників і студентів, що повернулися; супровід студентів у складних життєвих обставинах. По-четверте, освітньо-культурна та громадянська активність: інтерактивні освітні події, дискусійні клуби; культурно-мистецькі заходи як ресурс емоційного відновлення; волонтерські та соціальні ініціативи студентів. По-пяте, міжнародна взаємодія: встановлення зв'язків з закладами вищої освіти за кордоном; активна робота з партнерами щодо усвідомлення важливості реінтеграційних процесів серед студентства; консультування щодо конкретних дій для взаємодії без кордонів.

Соціальний ефект проєкту полягає в тому, що ця діяльність сприятиме відновленню соціальної стійкості студентської молоді, підвищенню ролі університету як безпечного освітнього та соціального осередку в прифронтовому регіоні, а також формуванню активної, відповідальної та життєстійкої студентської молоді як ключового ресурсу повоєнного відновлення України.

Водночас, знаходження у прифронтових громадах, викликає необхідність аналізувати ризики, що можуть супроводжувати проєктну активність. Зокрема виокремлюються такі групи: безпекові; психосоціальні; організаційні та кадрові; фінансові; комунікаційні та мотиваційні; інституційні та стратегічні. Для їх подолання окремо застосовуються технології ризик-менеджменту проєктів.

Схарактеризуємо найефективніші методики соціально-педагогічної роботи зі здобувачами, які знаходяться за кордоном. Методика «Гібридного освітнього амбасадорства» спрямована на подолання рольового конфлікту студента (мігранта /патріота). Зміст цієї роботи полягає в тому, що студенти за кордоном залучаються до спільних проєктів як «містки» між іноземним та українським університетами. Технологічні аспекти забезпечують створення спільних дослідницьких груп, де українські студенти за кордоном виконують роль фасилітаторів доступу до іноземних джерел для

своїх колег в Україні. В результаті відбувається формування суб'єктності «агента змін», який не просто навчається за кордоном, а вже працює на користь української освіти та науки.

Наступна технологія «Цифрового сторітелінгу ідентичності», яка є соціально-педагогічним інструментом для збереження національної самосвідомості. Методика передбачає створення візуальних та текстових наративів про те, як здобутий за кордоном досвід може бути імплементований в конкретну галузь відбудови України. Створюються платформи для ведення блогів, закриті рефлексивні групи в соцмережах. Соціально-педагогічний ефект реалізації такої діяльності поляає в реінтеграції на рівні уяви, оскільки студент «прописує» своє майбутнє в Україні ще до фактичного повернення.

Відповідно до моделі «Віртуального менторства та зворотного трансферу знань», застосовується партнерська методика, що поєднує студентів із професійною спільнотою в Україні. ЇЇ змістом є закріплення за студентом за кордоном ментора з українського ринку праці або академічного середовища. Реалізується алгоритм взаємодії, який відповідає теоретичним засадам соціального партнерства (діагностика професійних інтересів студента, пошук української компанії або громадської організації, які потрібна експертиза в цій галузі, спільний проєкт у вигляді наукової роботи студента, як дослідження на запит українського регіону чи підприємства).

Ще одна методика "Community of Practice" (Спільноти практиків) передбачає створення горизонтальних зв'язків між студентами-українцями в різних країнах. Це дозволяє запобігати соціальній ізоляції та формуванню соціального капіталу. Реалізація такої методики передбачає проведення онлайн-хакатонів "Rebuild Ukraine", де українські студенти, які навчаються в різних країнах (наприклад, архітектори з Німеччини та логісти з Польщі) розробляють спільні проєкти для своїх рідних міст в Україні.

Висновки. Розглянуто проблему реінтеграції української молоді, яка знаходиться за кордоном, на основі принципу соціального партнерства з урахуванням провідних засад трансформації соціальної політики в Україні. Встановлено, що реінтеграція – комплексна діяльність зі створення шляхів взаємодії з урахуванням економічних, житлових, професійних, громадянських аспектів соціальної життєдіяльності цієї вікової групи. На основі принципу соціального партнерства розроблено соціально-педагогічний проєкт «Разом до європейської України» для здобувачів прифронтових університетів. Серед напрямів проєктної діяльності зокрема облаштування студентських просторів безпеки, міжуніверситетських онлайн хабів, чітка комунікація алгоритмів дій у кризових ситуаціях, соціально-педагогічний супровід через наставництво, супровід студентів у складних життєвих обставинах, освітньо-культурна та громадянська активність, а саме інтерактивні освітні події, дискусійні клуби. культурно-мистецькі заходи як ресурс емоційного відновлення. волонтерські та соціальні ініціативи студентів. Для успішної реінтеграції надважлива міжнародна партнерська взаємодія, зокрема встановлення зв'язків з закладами вищої освіти за кордоном; активна робота з партнерами щодо усвідомлення важливості реінтеграційних процесів серед студентства; консультування щодо конкретних дій для взаємодії без кордонів. Запровадження методик освітнього амбасадорства, цифрового сторітеллінгу ідентичності, віртуального менторства та взаємодії спільнот практиків для активізації участі здобувачів з-за кордону в житті українських освітніх установ і осередків.

Перспективою подальшого дослідження є обґрунтування соціально-педагогічної програми реінтеграції студентської молоді прифронтового університету.

Література

1. Дяченко С. А., Назаренко І. В. Застосування моделі TRIPLE HELIX як чинника стимулювання розвитку інноваційного підприємництва на регіональному рівні. *Вісник ХНТУ. Публічне управління та адміністрування.* 2024. № 3. С. 344–351. DOI: https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2024.3.43

2. Захаріна Т. Реінтеграція військовослужбовців як складник соціальної політики та соціальної роботи. *Science and Education.* 2023. № 2. С. 27–33. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-4665-2023-2-5

3. Капустін В. В. Зарубіжний досвід механізмів реалізації соціального партнерства. *Інвестиції: практика та досвід.* 2021. № 16. С. 118–123. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.16.118

4. Котова А. Кількість молоді в Україні скоротилася на 2,4 млн через повномасштабну війну: деталі. *Наш Київ,* 2 лютого 2026. URL: https://nashkiev.ua/news/kilkist-molodi-v-ukraini-skorotilasya-na-24-mln-cherez-povnomasshtabnu-viinu-detali (дата звернення: 14.12.2025).

5. Майстренко О. В. Напрями соціального партнерства: міжнародний досвід. *Економіка та суспільство.* 2021. № 27. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-15

6. Мінреінтеграції: Українські студенти, які навчаються в закордонних вишах, мають право перетинати кордон. *Урядовий портал,* 21 квітня 2022. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minreintegraciyi-ukrayinski-studenti-yaki-navchayutsya-v-zakordonnih-vishah-mayut-pravo-peretinati-kordon (дата звернення: 01.02.2026).

7. Можливості розвитку молоді в Україні. Результати дослідження reSCORE у 2024 році. Київ, 2024. 40 с.

8. Нам'ясенко В. М. Огляд питання реінтеграції військових як складової вирішення гуманітарного питання повоєнного розвитку України. *Економіка та суспільство.* 2024. № 68. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-16

9. Національна молодіжна стратегія до 2030 року : Указ Президента України від 12.03.2021 р. № 94/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text (дата звернення: 24.01.2026).

10. Паламарчук О., Візнюк І., Габа І., Долинний С., Токар Л. Соціальне партнерство як стратегічний інструмент розвитку територіальних громад. *Соціальна робота та соціальна освіта.* 2024. Вип. 2 (13). С. 97–104. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.17

11. Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2025 р. № 1031. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1031-2025-п#Text (дата звернення: 23.01.2026).

12. Реінтеграція культурою (Проєкти для прифронтових та деокупованих територій). *Український культурний фонд.* https://ucf.in.ua/m_lots/6777edf7dd6d6c6a4f2f8302 (дата звернення: 21.12.2025).

13. Реінтеграція. SLOVNYK.ME. https://slovnyk.me/dict/newsum/реінтеграція (дата звернення: 30.11.2025).

14. Соціально-психологічні основи реінтеграції молоді в умовах трансформаційного соціуму : монографія / О. О. Блискун, Н. Є. Завацька, М. В. Тоба, Т. В. Комар, О. О. Лукашов / за наук. ред. О. О. Блискун, Н. Є. Завацької. Київ : ПВТП «LAT&K», 2023. 295 с.

15. Щербак Д. Головна інтрига після відкриття кордонів – чи повернуться молоді українці назад. *ТСН,* 30 серпня 2025. URL: https://tsn.ua/ukrayina/holovna-intryha-pislia-vidkryttia-kordoniv-chy-povernutsia-molodi-ukrayintsi-nazad-2901992.html (дата звернення: 02.02.2026).

References

1. Diachenko, S. A., & Nazarenko, I. V. (2024). Zastosuvannia modeli TRIPLE HELIX yak chynnyka stymuliuvannia rozvytku innovatsiinoho pidpryiemnytstva na rehionalnomu rivni [Application of the TRIPLE HELIX model as a factor stimulating the development of innovative entrepreneurship at the regional level]. *Publichne upravlinnia ta administruvannia – Bulletin of KhNTU. Public Management and Administration, (3),* 344–351. DOI: https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2024.3.43 [in Ukrainian].

2. Zakharina, T. (2023). Reintehratsiia viiskovosluzhbovtsiv yak skladnyk sotsialnoi polityky ta sotsialnoi roboty [Reintegration of military personnel as a component of social policy and social work]. *Science and Education, (2),* 27–33. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-4665-2023-2-5 [in Ukrainian].

3. Kapustin, V. V. (2021). Zarubizhnyi dosvid mekhanizmiv realizatsii sotsialnoho partnerstva [Foreign experience of mechanisms for implementing social partnership]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, (16),* 118–123. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.16.118 [in Ukrainian].

4. Kotova, A. (2026). Kilkist molodi v Ukraini skorotylasia na 2,4 mln cherez povnomasshtabnu viinu: detali [The number of young people in Ukraine decreased by 2.4 million due to a full-scale war: details]. *Nash Kyiv – Our Kyiv,* 2 February 2026. Retrieved from https://nashkiev.ua/news/kilkist-molodi-v-ukraini-skorotilasya-na-24-mln-cherez-povnomasshtabnu-viinu-detali [in Ukrainian].

5. Maistrenko, O. V. (2021). Napriamy sotsialnoho partnerstva: mizhnarodnyi dosvid [Directions of social partnership: international experience]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society, (27)*. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-15 [in Ukrainian].

6. Minreintehratsii: Ukrainski studenty, yaki navchaiutsia v zakordonnykh vyshakh, maiut pravo peretynaty kordon [Ministry of Reintegration: Ukrainian students studying at foreign universities have the right to cross the border]. (2022). *Uriadovyi portal – Government portal,* 21 April. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/minreintegraciyi-ukrayinski-studenti-yaki-navchayutsya-v-zakordonnih-vishah-mayut-pravo-peretinati-kordon [in Ukrainian].

7. Mozhlyvosti rozvytku molodi v Ukraini. Rezultaty doslidzhennia reSCORE u 2024 rotsi [Youth Development Opportunities in Ukraine. Results of the reSCORE Study in 2024]. (2024). Kyiv [in Ukrainian].

8. Namiasenko, V. M. (2024). Ohliad pytannia reintehratsii viiskovykh yak skladovoi vyrishennia humanitarnoho pytannia povoiennoho rozvytku Ukrainy [Overview of the issue of military reintegration as a component of solving the humanitarian issue of post-war development of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society, (86)*. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-16 [in Ukrainian].

9. Natsionalna molodizhna stratehiia do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.03.2021 r. № 94/2021 [On the National Youth Strategy until 2030: Decree of the President of Ukraine No. 94/2021 dated 12 March 2021]. (2021). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text [in Ukrainian].

10. Palamarchuk, O., Vizniuk, I., Haba, I., Dolynnyi, S., & Tokar, L. (2024). Sotsialne partnerstvo yak stratehichnyi instrument rozvytku terytorialnykh hromad [Social partnership as a strategic tool for the development of territorial communities]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social work and social education, 2*(13), 97–104. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.17 [in Ukrainian].

11. Pro vnesennia zmin do Pravyl peretynannia derzhavnoho kordonu hromadianamy Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 serpnia 2025 r. № 1031 [On Amendments to the Rules for Crossing the State Border by Citizens of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1031 dated 26 August 2025]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1031-2025-п#Text [in Ukrainian].

12. Reintehratsiia kulturoiu (Proiekty dlia pryfrontovykh ta deokupovanykh terytorii) [Reintegration through culture (Projects for frontline and de-occupied territories)]. (2025). *Ukrainskyi kulturnyi fond – Ukrainian Cultural Fund.* Retrieved from https://ucf.in.ua/m_lots/6777edf7dd6d6c6a4f2f8302 [in Ukrainian].

13. Reintehratsiia [Reintegration]. SLOVNYK.ME. Retrieved from https://slovnyk.me/dict/newsum/реінтеграція [in Ukrainian].

14. Sotsialno-psykholohichni osnovy reintehratsii molodi v umovakh transformatsiinoho sotsiumu [Socio-psychological foundations of youth reintegration in a transforming society]. (2023). O. O. Blyskun, N. Ie. Zavatska, M. V. Toba, T. V. Komar, O. O. Lukashov / za nauk. red. O. O. Blyskun, N. Ie. Zavatskoi. Kiiv : PVTP "LAT&K" [in Ukrainian].

15. Shcherbak, D. (2025). Holovna intryha pislia vidkryttia kordoniv – chy povernutsia molodi ukraintsi nazad [The main intrigue after the opening of the borders is whether young Ukrainians will return]. *TSN,* 30 August. Retrieved from https://tsn.ua/ukrayina/holovna-intryha-pislia-vidkryttia-kordoniv-chy-povernutsia-molodi-ukrayintsi-nazad-2901992.html [in Ukrainian].

Рижанова А. О., Максимовська Н. О. Реінтеграція української молоді як складова повоєнного відновлення: соціальна політика й технології партнерства

Метою статті є обґрунтування особливостей реінтеграції української молоді, яка знаходиться в прифронтових громадах або виїхала за кордон, засобами соціально-педагогічного проєктування на основі принципу соціального партнерства. Методологія роботи полягає в застосуванні соціально-політичного, соціально-педагогічного підходів та технології партнерства для аналізу реінтеграції української молоді, розробці проєкту створення інтегрованого безпечного студентського простору в прифронтовому університеті. Наукова новизна статті полягає у застосування принципу соціального партнерства для обґрунтування концепції та ідеї соціально-педагогічного проєкту реінтеграції українського студентства, яке перебуває за кордоном та у різних містах України. Було проаналізовано особливості реінтеграції української молоді засобами соціально-педагогічного проєктування на основі осучаснення соціальної політики та технологій партнерства. Розроблено проєкт реінтеграції студентської молоді у прифронтовому університеті, мета якого створення єдиного соціально-освітнього простору (онлайн та офлайн) для згуртування та реінтеграції студентів, розвитку їх соціальної культури, відновлення психосоціального благополуччя, громадянської активності. Провідними напрямами діяльності є облаштування студентських просторів безпеки, міжуніверситетських онлайн хабів, комунікація алгоритмів дій у кризових ситуаціях, соціально-педагогічний супровід через наставництво, реалізація адаптаційних програми для здобувачів, підтримка студентів у складних життєвих обставинах, освітньо-культурна та громадянська активність. Обґрунтовано використання методик освітнього амбасадорства, цифрового сторітеллінгу ідентичності, віртуального менторства та взаємодії спільнот практиків для активізації участі здобувачів з-за кордону в житті українських освітніх просторів. Перспективою

подальшого дослідження є розробка комплексної соціально-педагогічної програми реінтеграції студентської молоді прифронтового університету.

Ключові слова: реінтеграція, соціально-педагогічний проєкт, соціальна політика, технології партнерства.

Ryzhanova A. O., Maksymovska N. O. Reintegration of Ukrainian youth as a component of post-war reconstruction: social policy and partnership technologies

The purpose of the article is to substantiate the features of reintegration of Ukrainian youth, who are in frontline communities or have gone abroad, by means of socio-pedagogical design based on the principle of social partnership. The methodology of the work consists in applying socio-political, socio-pedagogical approaches and partnership technology to analyze reintegration of Ukrainian youth, developing a project to create an integrated safe student space at a frontline university. The scientific novelty of the article lies in applying the principle of social partnership to substantiate the concept and idea of a socio-pedagogical project for reintegration of Ukrainian students, who are abroad and in different cities of Ukraine. The features of reintegration of Ukrainian youth by means of socio-pedagogical design based on modernization of social policy and partnership technologies were analyzed. A project for reintegration of student youth at front-line universities has been developed, the purpose of which is to create a single socio-educational space (online and offline) for unity and reintegration of students, develop their social culture, restore psychosocial well-being, and civic activity. The leading areas of activity are arrangement of student safety spaces, inter-university online hubs, communication of algorithms for actions in crisis situations, socio-pedagogical support through mentoring, implementation of adaptation programs for applicants, support for students in difficult life circumstances, educational, cultural, and civic activity. The use of educational ambassadorship methods, digital storytelling of identity, virtual mentoring, and interaction of communities of practitioners to increase participation of applicants from abroad in the life of Ukrainian educational spaces was justified. The prospect of further research is development of a comprehensive socio-pedagogical program for reintegration of student youth at front-line universities.

Key words: reintegration, socio-pedagogical project, social policy, partnership technologies.

Дата першого надходження статті до видання: 25.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ISSN: 1817-3764 (print)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

УДК 352:364.04
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-32-36

Агібалов Ігор Володимирович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 «Соціальна робота»
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Лубни, Україна.
agibalovukraine@gmail.com
https://orcid.org/0009-0009-6838-2424

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Незважаючи на зазначений в законодавстві про адміністративно-територіальну реформу в Україні принцип, про недопущення зниження якості публічних послуг під час її проведення, законодавець не визначив порядок та строки проведення галузевих рефом (освіта, охорона здоров'я, соціальні послуги, тощо). У такій ситуації гармонічність впровадження реформ із недопущенням системних конфліктів різних гілок влади на місцевому рівні, та головне – недопущення втрат якості та повноти послуг для населення кожної конкретної громади, лягло на плечі регіональної влади та районних державних адміністрацій і районних рад. На жаль, далеко не всі з них виявились готовими до такої місії, в першу чергу, через відсутність єдиної підтримки реформ, що привело до дисбалансу в якості та повноті надання послуг. При цьому, сфера надання соціальних послуг виявилась найбільш чутливою в такій ситуації.

Мета статті – провести аналіз наявної інформації щодо етапів передачі повноважень з організації надання соціальних послуг населенню від районних державних адміністрацій (що існували у форматі до місцевих виборів 2020 року) до органів місцевого самоврядування територіальних громад (далі за текстом – ОМС ТГ). Виявити ключові проблемні моменти на цьому шляху для розуміння необхідності першочерговості вдосконалення тих елементів системи надання соціальних послуг, яким під час передачі повноважень не було приділено необхідної уваги.

Виклад основного матеріалу. Реформа адміністративно-територіального устрою України, офіційний старт якої було розпочато в 2014 році із затвердженням відповідної «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» Кабінетом Міністрів України 01.04.2014 року № 333-р, стала однією з успішніших в пострадянській України і докорінно змінила підходи до організації надання публічних послуг (Про схвалення Концепції реформування…, 2014).

Саме в цьому першому концептуальному документі серед завдань реформи є *забезпечення доступності та якості публічних послуг.*

Тут абсолютно чітко зафіксовано: *«Публічні послуги повинні надаватися відповідно до державних стандартів з урахуванням необхідності забезпечення:*

− територіальної доступності, що передбачає надання послуг на території громади, де проживає особа;

− належної матеріально-технічної бази для надання основних форм публічних послуг (органи місцевого самоврядування повинні мати у своєму розпорядженні відповідні приміщення та інфраструктуру);

– відкритості інформації про послуги, порядок та умови їх надання;

– професійності надання публічних послуг» (Про схвалення Концепції реформування..., 2014).

У подальшому законодавець зафіксував цей принцип в Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 року № 157-VIII. Там, у пп. 5, п. 1, статті 4 зафіксовано, що *«якість та доступність публічних послуг, що надаються в об'єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання»* (Про добровільне об'єднання територіальних громад, 2015). Звертає на себе особливу увагу момент, що надання публічних послуг передбачало організацію безпосередньо в територіальних громадах.

Практика формування перших 159, тоді ще – об'єднаних територіальних громад, показала, що перші кроки, які ОМС ТГ почали робити в частині формування власної системи надання публічних послуг, сфокусувались в напрямках дошкільної та шкільної освіти, а також надання медичних послуг і соціальних послуг. Це вбачається досить закономірним, в першу чергу через те, що саме на ці послуги було спрямовано левова частка місцевих бюджетів перед початком реформи. Так, за даними Міністерства фінансів України, на передодні реформи, за підсумками 2014 року, загальні видатки місцевих бюджетів на ці три напрямки складали більше 76 відс. (освіта – більше 31 відс., соціальний захист – 25 відс., охорона здоров'я – більше 20 відс.) (Бюджет України, 2014).

Систему надання адміністративних послуг ставимо в окремий ряд, в першу чергу через те, що системне рішення в цій галузі було розроблено і, в більшій частині, реалізовано за методологічної і фінансової підтримки проектів міжнародної технічної допомоги.

Якщо говорити про систему освіти, все було більш-менш зрозуміло:

– вчительські колективи та діти знаходились безпосередньо в населених пунктах;

– об'єкти надання послуг (школи та дитячі садки) мали стандартизований формат, паспорта споруд доступні, а система обслуговування комунікацій знайома керівнику, навіть самої маленької сільради;

– система фінансування доступна для відповідних фахівців.

У таких умовах створення власних систем надання освітніх послуг було опановано ОМС ТГ в перші ж роки створення (виключення складали випадки конфліктних ситуацій з райрадами, але й вони не були довгостроковими).

Щодо системи надання послуг з охорони здоров'я, то тут негласна рекомендація була утриматись від швидких рішень, оскільки вже в 2017 році була створена Національна Служба Здоров'я України і в березні 2018 року стартувала медична реформа. Ця галузева реформа достатньо гармонійно спрацювала на користь впорядкованого формування первинної ланки медичної допомоги – був розроблений уніфікований пакет рішень, від переліку послуг, до стандартизованих проектних рішень щодо будівництва нових споруд.

Питання створення власної системи надання соціальних послуг в кожній територіальній громаді стало найскладнішим та найтривалішим.

Тут вбачається декілька причин.

По-перше, для самих ОМС ТГ система надання соціальних послуг асоціювалась, перед усім, не із соціальними послугами, а з системою соціального забезпечення (до речі, довгий час мало хто їх розрізняв), яка виконувала державну функцію нарахування та оплати загальнодержавних виплат. Тому на рівні територіальних громад не у всіх було велике бажання брати на себе таку відповідальність.

По-друге, з боку держави не було чіткого усвідомлення, яким чином перебудувати систему так, щоб розмежувати функції місцевого, регіонального та державного рівнів (як це сталось з реформою системи охорони здоров'я).

До того ж, законодавча база в цьому напрямку була оновлена в останню чергу, тільки на початку 2019 року було оновлено базовий Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII, а порядок їх надання затверджений Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження

Порядку організації надання соціальних послуг» від 01.06.2020 р. № 587.

По-третє, замість організаційного та методологічного супроводу і допомоги на рівні області, а особисто району, ОМС ТГ отримували або позицію невтручання, або супротив.

У таких умовах ОМС ТГ з особливою обережністю підходили до питання створення відповідних служб. Першим поштовхом стала ініціатива частини райдержадміністрацій та районих рад просто перекласти частину витрат на утримання певних груп населення, що потребували додаткового утримання на бюджети ОМС ТГ, мотивуючи це втратами районих бюджетів в результаті виділення частини територій. При цьому, районі служби відмовлялись ділитись інформацію про перелік осіб цих категорій, небезпідставно мотивуючи це необхідністю захисту персональних даних відповідних громадян. Таким чином, територіальним громадам пропонували майже «всліпу» перераховувати кошти, що звісно, в більшості випадків, завершувалось відмовами. Запити на роз'яснення врегулювання ситуації до регіональних та центрального органів з питань соціального захисту, нажаль, залишались без відповідей, знов ж таки через застарілість нормативної бази.

З плином часу конфлікт між райадміністраціями / райрадами та ОМС ТГ наростав аж до згортання першими фінансування на певні види програм, та публічні звинувачення в цьому других. Ключовими помилками тут слід рахувати затягування з підготовкою оновленої нормативної бази на центральному рівні, та уникнення ролі арбітру на регіональному.

У таких умовах ОМС ТГ почали спроби провести власні обстеження тих категорій громадян, які потребують додаткової уваги та догляду. За інформацією багатьох ОМС ТГ, під час цієї роботи, було виявлено багато випадків багаторічного формального підходу до визначення цих категорій – в більшості випадків реєстри отримувачів соціальних послуг лише документально оновлювались шляхом співставлення з базами даних медичних установ. Сформувавши «свої» бази даних, ОМС ТГ почали розробляти власні цільові програми. Тут основна помилка була у відсутності продуктивного діалогу між ОМС ТГ та райадміністраціями/райрадами, щодо можливості співпраці і плавного планомірного перетікання послуг, з рівня відділів та управлінь з соціальних питань райдержадміністрацій, до ОМС ТГ. Такий діалог міг би забезпечити уникнення збоїв в роботі системи, але позитивних прикладів такого діалогу – одиниці. Ментора, який би міг організувати зазначений діалог теж не знаходилось.

Наступне питання – структури впровадження. При наявності сформованих власних баз даних отримувачів соціальних послуг (опустимо те, які методології при цьому використовувались) та затверджених місцевих цільових програм і, навіть, наявного джерела фінансування постало питання – хто буде це впроваджувати? Перші спроби формування таких структур були у вигляді створення відповідних відділів та комунальних установ – Центрів Надання Соціальних Послуг (далі за текстом – ЦНСП) за підтримки міжнародних донорів. Тут варто відмітити позитивний досвід співпраці регіональних структур – Центрів соціальних служб для сім'ї та молоді, відділів із захисту дітей, з одного боку, програм та проектів міжнародної технічної допомоги UNICEF, GIZ, UNDP, з другого боку, та громадських організацій, які представляють інтереси як раз тих груп населення, що потребують соціальних послуг. Звісно, кожна з таких ініціатив працювала з певною кількістю ОМС ТГ – цільовим переліком, не покриваючи повною мірою всі територіальні громади. Проте, згодом це сформувало критичну кількість, що дозволило накопичити досвід, який можно було застосовувати як певну модель. Одним з таких прикладів моделювання та розповсюдження позитивного досвіду можна навести збірник видань «Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження інтегрованих соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах» (Спільно до нових послуг, 2021).

Висновки

1. Реформу системи організації надання соціальних послуг можна впевнено назвати однією

з найважчих складових в загальній системі реформування адміністративно-територіальної організації влади в Україні в 2014–2020 роках.

2. Законодавча база із регулювання відносин в сфері надання соціальних послуг та методичних основ її організації в часовому вимірі, дуже відставала від аналогічної в інших сферах, що спровокувало дисбаланс повноважень між районим рівнем та ОМС ТГ.

3. Найслабшим місцем в проведенні процедур передачі повноважень та фінансового забезпечення виявився рівень – райдержадміністрації / райради – ОМС ТГ. Явною була відсутність ефективної комунікації та вплив популістських кіл, що спровокувало перебої в фінансуванні певних видів соціальної допомоги.

4. Найефективнішим в проведенні реформ стала співпраця місцевих стейкхолдерів реформи з організаціями, що мають міжнародний досвід в реалізації подібних реформ та громадським сектором.

Література

1. Бюджет України 2014 : стат. зб. / М-во фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/f7ac719b6477833a77bb7e740ab463c7.pdf (дата звернення: 12.02.2026).

2. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19/ed20191220#Text (дата звернення: 23.12.2025).

3. Про затвердження Порядку організації надання соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 587. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п/ed20211228#Text (дата звернення: 20.01.2026).

4. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19/ed20190117#Text (дата звернення: 19.01.2026).

5. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р/conv#n2 (дата звернення: 23.12.2025).

6. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Ч. 1. Соціальне планування та розвиток послуг : посібник / О. Ю. Дащаківська, І. П. Криницька, К. М. Максименко. Київ, 2021. 76 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/12706/file/Spilno_posibnyk_1_planuvannia.pdf (дата звернення: 12.02.2026).

References

1. Biudzhet Ukrainy 2014: stat. zb. [Budget of Ukraine 2014: Statistical collection]. (2014). Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/f7ac719b6477833a77bb7e740ab463c7.pdf [in Ukrainian].

2. Dashchakivska, O. Yu., Krynytska, I. P., & Maksymenko, K. M. (Eds.). (2021). Spilno do novykh posluh. Kerivnytstvo iz vprovadzhennia sotsialnykh posluh dlia simei z ditmy v hromadakh. Ch. 1. Sotsialne planuvannia ta rozvytok posluh [Together to new services. Guidance on the implementation of social services for families with children in communities. Part 1. Social planning and development of services]. Kyiv. Retrieved from https://www.unicef.org/ukraine/media/12706/file/Spilno_posibnyk_1_planuvannia.pdf [in Ukrainian].

3. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 r. № 157-VIII [On the voluntary association of territorial communities: Law of Ukraine dated 05.02.2015 No. 157-VIII]. (2015). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19/ed20191220#Text [in Ukrainian].

4. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.04.2014 r. № 333-r [On approval of the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organisation of Power in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 333-r dated 1 April 2014]. (2014). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p/conv#n2 [in Ukrainian].

5. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 r. № 2671-VIII [On Social Services: Law of Ukraine No. 2671-VIII of 17 January 2019]. (2019). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19/ed20190117#Text [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii nadannia sotsialnykh posluh : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.06.2020 r. № 587 [On approval of the Procedure for the organisation of social services: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 587 of 1 June 2020]. (2020). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п/ed20211228#Text [in Ukrainian].

Агібалов І. В. Трансформація системи надання соціальних послуг на першому етапі адміністративно-територіальної реформи

Протягом 2014–2020 років в Україні розпочались процеси реформування в державному секторі та секторі місцевого самоврядування, які дійсно можна назвати корінними зрушеннями на шляху переходу держави від просто часткового корегування пострадянського надбання до реального втілення європейських стандартів. Не зважаючи на те, що ці реформи було задекларовано ще в середині 90-х років XX сторіччя, майже одразу після набуття Україною незалежності, саме вищєозначений період став часом дійсних трансформаційних змін. Тут йдеться не просто про зміну креслень чи зміну ролей тих чи інших органів влади. Принципово змінюється вся система організації влади, що передбачала вертикальне планування та реалізацію процесів управління державою у форматі «зверху – до низу». Мета була створити сукупність більш самодостатніх територіальних утворень, що керуються централізованим законодавством, а організацію та впровадження послуг забезпечують на містах. Тож цілком природньо, що ця реформа системи організації влади, як в адміністративному, так і в територіальному аспектах неодмінно потягнула за собою зміни в формуванні систем надання публічних послуг – визначення надавачів послуг, їх формату та обсягів і, звісно, механізми їх фінансування. Тут дуже важлива роль влади, як на центральному, так і на регіональному та місцевому рівнях, в першу чергу в забезпеченні гармонійності процесів реформування та недопущені критичних невідповідностей в часі, ресурсах виконавців, та їх відповідальності. В статті спробуємо подивитись наскільки гармонійно вклалась в загальну картину реформ цього періоду система надання соціальних послуг і які з цього необхідно зробити висновки. Розуміння того, як ми пройшли саме чей час «швидких» реформ, дасть нам можливість більш детально пропрацювати наступні кроки та забезпечити максимальну спроможність нової моделі адміністративно-територіального устрою нашої держави.

Ключові слова: соціальні послуги, адміністративно-територіальна реформа, органи місцевого самоврядування, територіальна громада.

Agibalov I. V. Transformation of the system of social services provision at the first stage of administrative-territorial reform

During 2014–2020, reform processes began in Ukraine in the public sector and the local government sector, which can truly be called fundamental shifts in the state's transition from simply partial adjustment of the post-Soviet legacy to the real implementation of European standards. Despite the fact that these reforms were declared back in the mid-1990s, almost immediately after Ukraine gained independence, it was the above-mentioned period that became a time of real transformational changes. This is not just about changing the blueprints or changing the roles of certain government bodies. The entire system of government organization, which provided for vertical planning and implementation of state management processes in a «top-down» format, is fundamentally changing. The goal was to create a set of more self-sufficient territorial entities governed by centralized legislation, and the organization and implementation of services are provided in cities. So it is quite natural that this reform of the system of government organization, both in administrative and territorial aspects, has inevitably entailed changes in the formation of public service delivery systems – the definition of service providers, their format and volumes and, of course, the mechanisms for their financing. Here, the role of government, both at the central, regional and local levels, is very important, primarily in ensuring the harmony of reform processes and preventing critical discrepancies in time, resources of performers, and their responsibilities. In the article, we will try to see how harmoniously the system of social service delivery fit into the overall picture of reforms of this period and what conclusions should be drawn from this. Understanding how we went through precisely whose time of «rapid» reforms will give us the opportunity to work out the next steps in more detail and ensure the maximum capacity of the new model of the administrative-territorial structure of our state.

Key words: social services, administrative and territorial reform, local government bodies, territorial community/ municipality.

Дата першого надходження статті до видання: 12.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

UDC 364(73):364.694
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-37-45

Bartosh Olena Pavlivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Sociology and Social Work,
State University "Uzhhorod National University",
Uzhhorod, Ukraine.
olena.bartosh@uzhnu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-6733-5516

Tafii Ivan Yakovych,
PhD Student at the Department of Sociology and Social Work,
State University "Uzhhorod National University",
Uzhhorod, Ukraine.
ivan.tafii@uzhnu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0007-0530-4264

EXPLORING THE CATEGORIES AND TYPES OF TRAUMA: TRAUMA-INFORMED CARE IN THE U.S. MEDICAL-SOCIAL SERVICES

Problem statement. Many individuals, seeking treatment in behavioral health settings, bear the significant weight of past trauma, often without fully understanding how deeply these experiences influence their lives. For some, it can be challenging to connect their trauma histories to the obstacles they encounter, while others may feel reluctant to address such sensitive topics altogether. Medical-social services and treatment providers on the other hand, may overlook essential questions that could illuminate a client's trauma background, feel unprepared to confront trauma-related issues, or struggle to manage traumatic stress effectively due to limitations within their programs, the clinical focus of their services, or directives from their agencies.

By acknowledging the complex and profound link between traumatic experiences and behavioral health challenges, medical-social professionals and community-based programs can foster a genuinely trauma-informed environment throughout the continuum of care. This transformative journey entails meeting clients' needs in a safe, collaborative, and compassionate manner while actively preventing treatment practices that might inadvertently retraumatize those seeking help. Additionally, it empowers clients by building on their inherent strengths and resilience, drawing from their unique environments and communities.

To achieve this aim, medical-social agencies must fully embrace trauma-informed principles through thoughtful support, insightful consultation, and dedicated staff supervision, thereby creating a healing space where every individual can flourish.

Analysis of recent research and publications. While psychologists often associate trauma with specific, objectively identifiable events, such as a soldier losing their legs in a bomb explosion, it is essential to recognize that the experience and impact of trauma are fundamentally subjective. The term "trauma" captures the personal effects it has on individuals, akin to the concept of a "wound" or "hurt" as articulated by the ancient Greeks (Gayraud & Auxéméry, 2022). A distressing event that profoundly traumatizes one individual may leave another relatively unaffected. This varied response is influenced by numerous factors, including age, gender identity, resilience prior to the event, prior trauma experiences, the duration of the traumatic event, family history of trauma, ongoing life stressors, available social support systems, and

the individual's cultural, spiritual, or religious beliefs regarding adversity.

This subjectivity has sparked a vigorous and ongoing debate within the scientific literature, as scholars seek to establish a universally accepted theoretical framework for understanding trauma. Both theoretical and empirical research have played significant roles in shaping this discussion. Recently, there has been a growing momentum to reevaluate and expand our understanding of trauma, emphasizing the importance of adopting a more holistic perspective that acknowledges its complexity and individuality (Krupnik, 2019; Bonanno & Mancini, 2012; Joseph & Murphy, 2014).

J. Seon argues that trauma elicits a profound emotional and psychological response to distressing events that can overwhelm an individual's ability to cope. Its effects extend well beyond immediate discomfort, significantly impacting mental health in a variety of ways. The range of traumatic experiences is extensive, with their effects differing greatly based on the type of trauma, its duration, and the personal circumstances surrounding the individual (Seon, 2024). Trauma is typically classified into three main categories: acute, chronic, and complex, each exhibiting distinct characteristics that can lead to varying mental health outcomes. Understanding these complexities fosters greater empathy and insight into the challenges faced by those dealing with the aftermath of trauma. Additionally, trauma can profoundly shape an individual's perspective on the future. This change may stem from various factors, including a loss of hope, reduced expectations for life, fears of premature death, and the belief that normal life experiences may never unfold as previously anticipated (American Psychological Association, 2022).

Traumatic experiences are often part of the human journey and typically do not result in long-term impairment for the majority of individuals. Encountering such events is a natural aspect of life, and it is remarkable how individuals, families, and communities often rise to the occasion with resilience.

The purpose of the study. This article aims to delve into the essential characteristics of traumatic experiences while exploring the diverse categories and types of trauma recognized by behavioral health professionals in their trauma-informed practices.

Research methods. Employing rigorous research methods, the study includes an analysis and synthesis of scientific literature to illuminate key concepts, systematic organization to identify existing scientific approaches to addressing these challenges, and theoretical generalization to draw meaningful conclusions.

Presentation of the main material. The distinction between natural and human-caused trauma is vital in determining how individuals and communities respond to these events, as well as the types of assistance mobilized during recovery. Natural traumas, including tornadoes, lightning strikes, wildfires, earthquakes, volcanic eruptions, hurricanes, meteorites, floods, tsunamis, epidemics, and landslides, can affect a small number of individuals or entire communities and are often unavoidable. In contrast, human-caused traumas can be categorized into two primary types:

1. Accidents and Technological Catastrophes – roofing failures, structural collapses, radiation leaks, gas explosions, electrocutions, machinery-related accidents, maritime disasters, accidental gun shootings, and sports-related fatalities, all of which arise from lapses in safety measures or systemic failures.

2. Intentional Acts – deliberately harmful actions, including arson, terrorism, assault, abuse, neglect, violence, homicides, suicides, rioting, warfare, human trafficking, torture, bank robbery, and genocide. These acts inflict suffering intentionally and can leave lasting psychological scars on affected communities (Center for Substance Abuse Treatment, 2014).

While natural traumatic events can have wide-ranging effects, reaching both local and global populations, human-caused traumas are often rooted in human malfeasance or negligence, adding an additional layer of distress. The perception of intent behind a trauma amplifies its impact significantly. Events that are viewed as intentionally harmful not only disrupt the sense of safety and trust within communities but also

deepen the emotional wounds experienced by survivors. Responses to natural traumas often depend on the extent of devastation, the level of personal and community loss, and the time it takes to restore normalcy in daily activities and services. Additionally, the effectiveness, accessibility, and duration of relief services play critical roles in influencing the length of traumatic stress reactions and shaping the recovery process. Timely and adequate support can make a substantial difference, determining whether individuals experience prolonged suffering or can swiftly regain their resilience.

In addition to disrupting daily routines, the presence of community members or outsiders in affected areas can significantly intensify stress and lead to traumatic experiences. As a result, the challenges faced by individuals and communities extend beyond the initial natural disaster or event. Often, it is the aftermath and the responses of those around them, both within and outside the community, that determine whether survivors are driven away from effective coping strategies or steered toward resilience and recovery.

Human-caused traumas differ markedly from natural disasters; they may be intentional or unintentional, and the reactions to them can vary based on their nature. Survivors often channel their anger and blame toward specific individuals or groups. For instance, in cases of unintentional trauma, survivors may feel a deep sense of anger and frustration due to a perceived lack of protection or care from responsible parties or government agencies, especially if there is a clear failure to act. Conversely, after intentional human-caused traumas, survivors frequently struggle to comprehend the motives under these acts, whether they are planned or random, as well as the psychological profiles of the perpetrators involved.

Trauma-informed medical-social service providers recognize that the effects of trauma are influenced by a multitude of factors. It is not solely the event itself that dictates recovery; rather, the surrounding context and the complex interactions across systems also play critical roles in shaping outcomes.

The Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA), a key agency within the U.S. Department of Health and Human Services, is committed to advancing public health initiatives in the realm of behavioral health. To fulfill this mission, SAMHSA has developed comprehensive treatment improvement protocols designed to support individuals and communities on their journey toward healing (Center for Substance Abuse Treatment, 2014). These protocols are meticulously developed through comprehensive analysis of relevant clinical and health services research, implementation experiences, and the specific needs of healthcare providers. The treatment improvement protocol serves as an essential resource for behavioral health service providers, prevention specialists, and program administrators – those directly engaged in the care of trauma survivors across various behavioral health settings. It also encompasses primary care professionals, such as physicians, as well as teams working with clients and communities affected by trauma, including individuals within the criminal justice system.

These treatment improvement protocols delineate key concepts that empower behavioral health service providers to: recognize the significant impact of trauma on individuals, families, and communities; evaluate and effectively use appropriate screening and assessment tools related to trauma; implement interventions based on a collaborative, strengths-based approach that acknowledges the resilience of trauma survivors; master the core principles and practices that define Trauma-Informed Care; anticipate and develop specific trauma-informed treatment strategies that facilitate individual recovery; reduce the risk of inadvertent retraumatization resulting from standard organizational policies and procedures when engaging with individuals who have experienced trauma or encountered secondary trauma; assess and foster a trauma-informed organization and workforce that prioritizes the well-being of all.

Through an in-depth review of the various forms and types of trauma *individuals, groups, and communities* may encounter, these treatment improvement protocols ensure that medical-social

workers are well-equipped with a comprehensive understanding of trauma, enhancing their capacity to provide effective care and support. When exploring the significant impact of trauma and the various responses it elicits, it is vital to recognize the specific context in which the trauma occurs. Trauma may affect an individual and their family, such as in instances of a tragic automobile accident, sexual or physical assault, or a life-threatening illness, or it may arise within a group setting, where first responders or military combat veterans experience shared challenges. Additionally, trauma can resonate within a community, as seen in cases of gun violence, or be influenced by broader cultural factors and large-scale disasters, such as hurricanes or terrorist attacks. The context not only shapes how individuals experience shame but also dictates the type and extent of support they receive, influencing whether their experiences are validated or dismissed and determining the resources available to aid their healing and coping processes.

(1) *Individual Trauma*. Individual trauma refers to experiences that impact one person directly. This can manifest as a single catastrophic event, such as a mugging, rape, or physical assault, or as a series of prolonged challenges like a life-threatening illness or repeated sexual assaults. While the immediate effects are felt by the survivor alone, emotional repercussions can extend to family and friends, who may struggle with feelings of disbelief, regret over past interactions, and anxiety about their own susceptibility to such events. Survivors of individual trauma often find themselves isolated, lacking the robust support and empathy typically offered to individuals in collectively traumatized groups or communities. This isolation frequently leads to a reluctance to disclose their experiences or seek validation. Moreover, the burden of shame can distort their perception of responsibility for the trauma they suffered. Understanding and addressing these dynamics is essential for facilitating healing and recovery.

Many survivors of individual traumas, especially those who have kept their experiences concealed, encounter significant difficulties in obtaining the comfort and acceptance they urgently need from others. These individuals often grapple with unjust feelings of responsibility for their trauma, for instance, a young woman who may believe she is to blame for a sexual assault. Such internal conflicts can lead to profound isolation and increase the likelihood of experiencing further trauma, perpetuating a cycle of victimization.

When counselors work with clients who have a history of individual trauma, it is essential to consider the following key points:

- Empathy – truly understanding and sharing in another person's experience holds far greater power than sympathy, which merely conveys sorrow for someone else's situation.
- For many clients, briefly recounting their traumatic experiences is crucial, especially during the early stages of recovery. Techniques that involve revisiting the trauma, uncovering associated emotions, and bringing past experiences to the forefront should only be employed when trauma-informed treatment planning and services are available.
- In the early phases of recovery, it is vital to educate clients about trauma-related symptoms and to normalize their experiences. Establishing a safe treatment environment is paramount, as is addressing how these symptoms can hinder their current lives.
- It is important to examine how past trauma affects an individual's willingness to seek substance abuse and/or mental health treatment, as well as their recovery from trauma itself. This includes recognizing barriers that may limit their participation in group counseling and other supportive services.
- By identifying and leveraging the client's inherent strengths, counselors can empower them to apply these resources effectively, enhancing their ability to face challenges and thrive in the present.

With understanding and appropriate support, counselors can help survivors reclaim their narratives, healing and empowerment.

(2) *Group trauma*. The term "group trauma" describes the profound and often devastating impact of traumatic experiences that affect specific

communities. Treatment improvement protocols intentionally distinguish group trauma from mass trauma to emphasize the unique experiences and emotional reactions that arise within smaller, cohesive groups. These groups typically share a strong sense of identity, a common history, and similar missions, which can both strengthen and challenge their members. First responders, such as police officers, emergency medical technicians, disaster management personnel, rescue teams, medical and behavioral health professionals, journalists, and volunteers, serve as prime examples of these groups. Other examples include military personnel, lifeguards, and clergy who often operate in high-stakes, emotionally charged environments.

Survivors of group trauma often have distinct experiences and reactions that set them apart from survivors of individual or mass traumas. For instance, military personnel and first responders frequently confront repeated exposure to trauma, leading to a complex web of emotional challenges. They may feel compelled to confine their experiences within their close-knit communities, believing that those outside their group cannot fully comprehend their struggles. This perception can foster a view of outsiders as intruders in their shared narrative. Moreover, members of these groups may encourage one another to suppress emotional responses and repress traumatic memories, driven by a collective understanding that such repression may be necessary to effectively execute missions or prioritize the urgent needs of others in the moment. Understanding the nuances of group trauma is essential for providing effective support and treatment.

Group members must acknowledge the importance of seeking help and actively encourage one another to do so, without the fear of bringing shame to the group. Considering assistance from outside sources, such as counselors, to be a breach of confidentiality undermines the collective well-being.

Group members who have experienced trauma in the past should recognize the critical need to support colleagues facing similar issues. Ignoring these challenges out of fear only perpetuates a cycle of repressed emotions. It is essential for groups to provide adequate resources for support in order to cultivate a strong and resilient environment for addressing subsequent traumas. The presence of these key features within a group significantly influences both short- and long-term adjustments, particularly in reducing traumatic stress symptoms connected to mental health and substance use disorders.

(3) *Trauma affecting communities and cultures*. Trauma that affects communities and cultures is a pressing concern, involving various forms of violence and atrocities that fundamentally erode the sense of safety within neighborhoods, schools, towns, and reservations. This includes physical and sexual assaults, hate crimes, robberies, gang-related violence, threats, shootings, and stabbings. Moreover, trauma can stem from actions that seek to dismantle systemic cultural practices and identities. Indifference or insufficient responses to the needs of specific communities in crisis exacerbate these issues. Cultural traumas, whether intentional or unintentional, must be acknowledged and addressed. Prejudice, disenfranchisement, and health inequities, such as delayed prenatal care, unaffordable medications, limited access to culturally appropriate health education, and inadequate medical services, pose significant threats to the heritage and stability of cultures. It is imperative that we confront and address these challenges thoughtfully and decisively.

Historical trauma, commonly referred to as generational trauma, involves significant events that resonate across an entire culture. The effects of these events can be so profound that they extend beyond those who experienced them directly, influencing many future generations. Mass traumas or disasters impact large groups of people, either directly or indirectly, and an individual's response to such trauma is often shaped by their ability to process one traumatic event before confronting another.

In the wake of mass traumas, the initial catastrophe can inflict considerable destruction, leading to consequential traumas and an increase in distressing events. This sequence of challenges

heightens the need for adaptability among survivors, first responders, and disaster relief agencies. However, amidst the turmoil, a strong sense of community can emerge – many find themselves "in the same boat", which diminishes the feelings of isolation that often come with other types of trauma. In such instances, individuals can acknowledge shared struggles and receive support from others, sometimes even strangers, making it easier to seek help since the blame tends to be externalized.

In contrast, interpersonal traumas occur between individuals who usually maintain close relationships, such as spouses or parents and their children. These traumas can take various forms, including physical and sexual abuse, sexual assault, domestic violence, and elder abuse.

Intimate partner violence, often labeled domestic violence, manifests as a pattern of actual or threatened physical, sexual, and emotional abuse by current or former spouses, boyfriends, or girlfriends. Unlike isolated incidents of simple assault, this form of violence is frequently characterized by repeated episodes, where the perpetrator is often intimately connected to the victim. The trauma associated with intimate partner violence is typically ongoing, with victims often remaining in contact with their abuser, enduring continuous distress even as they seek treatment and support.

Developmental traumas comprise significant events or experiences that occur during critical stages of development, profoundly influencing an individual's ability to grow, adapt, and maintain overall physical and mental health. While these traumas are often linked to adverse childhood experiences, they can also stem from unforeseen tragedies that disrupt expected life phases, such as the heartbreaking loss of a child before a parent or the sudden diagnosis of a life-threatening illness in young adulthood. Additionally, these traumas can arise at any point in life, leading to substantial loss and wide-reaching consequences, such as the grief of losing a beloved partner in later years, which can cause the surviving partner to feel displaced.

Adverse childhood experiences can cast a long shadow, negatively affecting a person's well-being into adulthood. Whether these experiences occur simultaneously, are brief, or recur over time, they often set the stage for heightened vulnerability to physical health issues, mental health disorders, and substance use problems, increasing the likelihood of enduring trauma throughout one's life. The effects of childhood abuse, in particular, are closely associated with major depression, suicidal thoughts, PTSD, and dissociative symptoms, creating a complex landscape of challenges that may persist for years.

Child neglect, a subtle but damaging form of trauma, occurs when a parent or caregiver, capable of providing care, fails to meet a child's essential needs according to their age. This neglect can manifest in various ways, including inadequate nutrition, clothing, or shelter. It may also involve denying a child necessary medical or mental health care and failing to administer prescribed medications. Furthermore, neglect can encompass the child's education, such as preventing them from attending school or accessing crucial special education services. Each of these behaviors can have a profound impact on a child's development and future, emphasizing the need for nurturing and supportive caregiving. Neglect refers to exposing a child to dangerous environments, such as the distressing presence of domestic violence. It can manifest as inadequate supervision, including placing a child in the care of someone unable to provide appropriate support. Neglect may also involve abandoning a child or forcibly removing them from their home. The lack of psychological care, such as emotional support, attention, or love, represents a significant form of neglect, and it remains the most commonly reported type of abuse to child welfare authorities.

The impact of political terror and war is profound, often leaving lasting scars on survivors. Any threat to the existence, beliefs, well-being, or livelihoods of a community is to be felt as a deep trauma by its members. Counselors working with immigrants should strive to understand local events and histories, acknowledging the possibility that their clients may carry the burdens of past traumas.

Terrorism stands as a particularly malevolent form of man-made disaster. Its primary aim is to instill a widespread sense of uncertainty, anxiety, and fear within a community, leading to emotional distress among those exposed to the event, whether directly or indirectly. The effects of terrorism are uniquely different from those of other disasters, encompassing stark reminders of the unpredictability of such attacks, the introduction of increased security measures for the public, heightened suspicion toward specific groups or cultures, and a general rise in emotional vigilance among those affected (Danieli et al., 2005).

Refugees are individuals who are forced to flee their homes due to persecution or a legitimate fear of it. In contrast to immigrants, who leave their homelands voluntarily in search of better opportunities, refugees often embark on their journeys amid profound desperation and trauma, typically coming from war-torn countries where they have faced significant persecution or torture. This increased exposure to trauma prior to migration frequently leads to considerable challenges related to their adjustment and psychological well-being after relocation. The process of assimilating into a new country can be fraught with obstacles as refugees navigate unfamiliar cultures and societies. Furthermore, their new environment may introduce additional hardships, including the risk of further trauma and feelings of social isolation (Steel et al, 2009). These factors significantly shape the refugee experience, affecting not only their ability to adjust but also the development of mental health issues, such as PTSD, as well as the likelihood of substance use disorders. The support they receive is crucial; the openness and receptiveness of the local community, along with access to social support and culturally sensitive services, can serve as vital resources that help them heal and flourish in their new lives.

Conclusions and prospects for further research. Trauma-informed medical-social service providers understand that many influences shape the effects of trauma among individuals and communities, it is not just the event that determines the outcome, but also the event's context and the resultant interactions across systems. The Substance Abuse and Mental Health Services Administration, a key agency within the U.S. Department of Health and Human Services, is committed to advancing public health initiatives in the realm of behavioral health. To fulfill this mission, SAMHSA has developed comprehensive treatment improvement protocols designed to support individuals and communities on their journey toward healing. These protocols are meticulously developed through comprehensive analysis of relevant clinical and health services research, implementation experiences, and the specific needs of healthcare providers. The treatment improvement protocol serves as an essential resource for behavioral health service providers, prevention specialists, and program administrators – those directly engaged in the care of trauma survivors across various behavioral health settings. It also encompasses primary care professionals, such as physicians, as well as teams working with clients and communities affected by trauma, including individuals within the criminal justice system.

Bibliography

1. Gayraud F., Auxéméry Y. Identification of the marks of psychic trauma in spoken language: definition of the "SPLIT-10" diagnostic scale. *Annales Médico-Psychologiques, review psychiatrique.* 2022. № 180. Issue 3. P. 195–212. DOI: https://doi.org/10.1016/j.amp.2021.09.016

2. Krupnik V. Trauma or adversity? *Traumatology*. 2019. № 25 (4). P. 256–261. DOI: https://doi.org/10.1037/trm0000169

3. Bonanno G. A., Mancini A. D. Beyond resilience and PTSD: Mapping the heterogeneity of responses to potential trauma. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. 2012. № 4 (1). P. 74–83. DOI: https://doi.org/10.1037/a0017829

4. Joseph S., Murphy D. Trauma: a unifying concept for social work. *The British Journal of Social Work.* 2014. № 44. Issue 5. P. 1094–1109. DOI: https://doi.org/10.1093/bjsw/bcs207

5. Seon J. Analysing the different types of trauma and their impact on mental health. *Neuropsychiatry*. 2024. № 14 (5). URL: https://www.jneuropsychiatry.org/peer-review/analyzing-the-different-types-of-trauma-and-their-impact-on-mental-health-18175.html

6. American Psychological Association. 2022. URL: https://www.apa.org/topics/trauma

7. Center for Substance Abuse Treatment (US). Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services. Treatment Improvement Protocol. Series 57. HHS Publication No. (SMA) 13-4801. Rockville, MD : Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2014. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24901203

8. Danieli Y., Brom D., Sills J. Sharing knowledge and shared care. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma.* 2005. Vol. 10, Issue 3–4. P. 775–790. DOI: https://doi.org/10.1300/J146v10n03_12

9. Steel Z., Chey T., Silove D., Marnane C., Bryant R., Van O. Association of torture and other potentially traumatic events with mental health outcomes among populations exposed to mass conflict and displacement: A systematic review and meta-analysis. *JAMA*. 2009. № 302. No. 5. P. 537–549. DOI: https://doi.org/10.1001/jama.2009.1132

References

1. Gayraud, F., & Auxéméry, Y. (2022). Identification of the marks of psychic trauma in spoken language: definition of the “SPLIT-10” diagnostic scale. *Annales Médico-Psychologiques, review psychiatrique, 180* (3), 195–212. DOI: https://doi.org/10.1016/j.amp.2021.09.016

2. Krupnik, V. (2019). Trauma or adversity? *Traumatology*, *25* (4), 256–261. DOI: https://doi.org/10.1037/trm0000169

3. Bonanno, G. A., & Mancini, A. D. (2012). Beyond resilience and PTSD: Mapping the heterogeneity of responses to potential trauma. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, *4* (1), 74–83. DOI: https://doi.org/10.1037/a0017829

4. Joseph, S., & Murphy, D. (2014). Trauma: a unifying concept for social work. *The British Journal of Social Work, 44* (5), 1094–1109. DOI: https://doi.org/10.1093/bjsw/bcs207

5. Seon, J. (2024). Analysing the different types of trauma and their impact on mental health. *Neuropsychiatry, 14* (5). URL: https://www.jneuropsychiatry.org/peer-review/analyzing-the-different-types-of-trauma-and-their-impact-on-mental-health-18175.html

6. American Psychological Association. (2022). URL: https://www.apa.org/topics/trauma

7. Center for Substance Abuse Treatment (US). (2014). Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services. Treatment Improvement Protocol. Series 57. HHS Publication No. (SMA) 13-4801. Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24901203

8. Danieli, Y., Brom, D., & Sills, J. (2005). Sharing knowledge and shared care. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 10* (3–4), 775–790. DOI: https://doi.org/10.1300/J146v10n03_12

9. Steel, Z., Chey, T., Silove, D., Marnane, C., Bryant, R., & Van, O. (2009). Association of torture and other potentially traumatic events with mental health outcomes among populations exposed to mass conflict and displacement: A systematic review and meta-analysis. *JAMA, 302* (5), 537–549. DOI: https://doi.org/10.1001/jama.2009.1132

Бартош О. П., Тафій І. Я. Категорії та види травм: травмоінформована допомога в медико-соціальних службах США

Мета статті – заглибитися в основні характеристики травматичного досвіду, досліджуючи різноманітні категорії та типи травм, які визнають фахівці у травмоінформованій практиці. Застосовані методи дослідження – аналіз і синтез наукової літератури для висвітлення ключових концепцій, системний аналіз для визначення існуючих наукових підходів до вирішення проблем, що розглядаються в статті, та теоретичне узагальнення для отримання висновків. Визнаючи складний і глибокий зв’язок між травматичним досвідом і проблемами психічного здоров’я, медико-соціальні фахівці та впроваджувані ними у громаді програми можуть сприяти створенню травмоінформованого середовища протягом усього періоду догляду. Медико-соціальні установи впроваджують травмоінформовані принципи через продуману підтримку, консультування та цілеспрямований нагляд, створюючи тим самим простір для зцілення. Медико-соціальні фахівці розуміють, що багато факторів впливають на наслідки травми, а результат визначає не лише сама подія, але й контекст події та взаємодія між системами. Класифікація травми як природної чи спричиненої людьми може суттєво вплинути на те, як люди реагують на неї, та на види допомоги, що мобілізується після виявлення її наслідків. Протоколи покращення надання медико-соціальних послуг, що розроблені Службою з питань зловживання психоактивними речовинами та психічного здоров’я у США, розглядають форми та типи травм, з якими може зіткнутися окрема особа, група чи громада.

Ключові слова: травмоінформована практика, види травм, протоколи покращення лікування, медико-соціальні послуги.

Bartosh O. P., Tafii I. Y. Exploring the categories and types of trauma: trauma-informed care in the U.S. medical-social services

The article aims to delve into the essential characteristics of traumatic experiences while exploring the diverse categories and types of trauma recognized by behavioral health professionals in their trauma-informed practices. Employing rigorous research methods, this study includes an analysis and synthesis of scientific literature to illuminate key concepts, systematic organization to identify existing scientific approaches to addressing these challenges, and theoretical generalization to draw meaningful conclusions. Individuals seeking treatment in behavioral health settings bear the significant weight of past trauma, often without fully understanding how deeply these experiences influence their lives. By acknowledging the complex and profound link between traumatic experiences and behavioral health challenges, medical-social professionals and community-based programs can foster a genuinely trauma-informed environment throughout the continuum of care. Medical-social agencies embrace trauma-informed principles through thoughtful support, insightful consultation, and dedicated staff supervision, thereby creating a healing space where every individual can flourish. Trauma-informed behavioral health service providers understand that many influences shape the effects of trauma among individuals and communities, it is not just the event that determines the outcome, but also the event's context and the resultant interactions across systems. The classification of a trauma as natural or caused by people has a significant impact on the ways people react to it and on the types of assistance mobilized in its aftermath. Treatment improvement protocols, developed by The Substance Abuse and Mental Health Services Administration review various forms and types of trauma that an individual, group, or community may encounter with the intent to give a broad perspective of various categories and types of trauma to behavioral health workers who wish to be trauma informed.

Key words: trauma-informed practice, types of trauma, treatment improvement protocols, medical-social services.

Дата першого надходження статті до видання: 12.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 364-784:364.4
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-46-57

Заверико Наталія Віталіївна,
кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя, Україна.
nzaveryko@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-7533-9031

Соловйова Тетяна Геннадіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя, Україна.
tg_solovyova@ukr.net
https://orcid.org/0000-0003-3676-7978

Лещенко Олена Геннадіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя, Україна.
leon22a@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-7190-2656

РОЛЬ КОНСУЛЬТУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПНОСТІ ТА ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку системи соціальної роботи в Україні характеризується зростанням соціальних проблем, ускладненням життєвих обставин значної частини населення та істотним підвищенням потреби у якісних і доступних соціальних послугах. Тривалий воєнний стан, масове внутрішнє переміщення громадян, зростання кількості осіб з інвалідністю, ветеранів війни, сімей у кризових ситуаціях, а також демографічні та соціально-економічні зміни суттєво трансформували запити до системи соціального захисту та соціальних послуг. За таких умов актуалізується проблема розширення спектра соціальних послуг, забезпечення їх реальної доступності та належної якості для різних категорій отримувачів.

Попри наявність розгалуженої нормативно-правової бази у сфері соціальних послуг, практичний доступ населення до них залишається ускладненим. Серед основних бар'єрів фахівці виокремлюють недостатній рівень поінформованості громадян про наявні можливості соціальної підтримки, складність процедур звернення, фрагментарність надання послуг, а також обмежену здатність системи оперативно реагувати на індивідуальні потреби клієнтів. У цих умовах проблема доступності соціальних послуг набуває як організаційного, так і соціально-педагогічного виміру, і це потребує посилення ролі професійної комунікації між надавачем послуг і отримувачем. Особливої ваги набуває питання якості соціальних послуг, яка сьогодні розглядається крізь призму відповідності встановленим стандартам та здатності системи соціальної роботи забезпечити індивідуалізований,

клієнтоорієнтований та результативний підхід. Якість соціальних послуг значною мірою визначається рівнем урахування потреб конкретної особи, своєчасністю допомоги, доступністю інформації, а також ефективністю взаємодії між фахівцем соціальної сфери та клієнтом. Саме на цьому рівні ключового значення набуває консультування як базова форма професійної діяльності у соціальній роботі.

Законодавчо закріплено, що ефективне консультування є обов'язковим елементом надання окремих соціальних послуг, зокрема у стандартах соціальної послуги консультування, затверджених наказом Мінсоцполітики України, який визначає зміст, етапи та вимоги до професійного консультування у соціальній роботі. Водночас Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» встановлює принципи доступності та клієнтоорієнтованості соціальних послуг у системі соціальної роботи, що передбачає активну роль консультування як засобу інформування та супроводу отримувачів послуг у процесі їх отримання (Про організацію надання соціальних послуг, 2020). У контексті воєнного стану, законодавство, зокрема Закон України № 2193-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» підсилює увагу до доступності та адаптивності соціальних послуг, вимагаючи гнучких механізмів реагування, що також включає якісне інформаційне та консультативне забезпечення (Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг, 2022).

Зазначимо, що процес консультування у системі соціальної роботи виконує важливу навігаційну, інформаційну, підтримувальну та посередницьку функції, сприяючи зниженню соціальних і психологічних бар'єрів, підвищенню правової обізнаності громадян та активізації їхнього залучення до отримання соціальних послуг. В умовах воєнного стану та соціальної нестабільності означений вид соціальних послуг все частіше виступає першим і нерідко визначальним етапом взаємодії особи із системою соціальної допомоги, від якого залежить подальша ефективність соціального супроводу та результативність наданих послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика консультування у соціальній роботі ґрунтується на фундаментальних дослідженнях у галузі соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології, у межах яких консультування розглядається як професійна форма взаємодії, спрямована на підтримку особи у складних життєвих обставинах, активізацію її ресурсів та підвищення здатності до самостійного вирішення проблем. Фундаментальні праці К. Роджерса, А. Бека, А. Елліса, В. Франкла та ін., на які спирається теорія консультування, останнє визначається як структурований процес, що ґрунтується на етичних принципах, клієнтоорієнтованому підході та системному аналізі потреб. А. Кадушин, Л. Шульман та інші дослідники в галузі соціального консультування пов'язують його ефективність з професійною компетентністю фахівця та здатністю інтегрувати різні методи соціальної роботи. Серед українських науковців – Т. Семигіна, І. Звєрєва, О. Безпалько, С. Харченко, Л. Завацька та інші приділяли увагу розвитку консультування в соціальній сфері. У наукових публікаціях В. Сулицького, О. Швед, К. Кулави, Р. Джуган, К. Новосад та ін. обґрунтовується розуміння цього феномену як складової професійних технологій соціальної роботи, яка поєднує інформаційно-правову підтримку, соціально-педагогічний супровід та посередництво між клієнтом і системою соціальних послуг. Дослідники наголошують, що консультування є наскрізним елементом багатьох соціальних послуг і відіграє ключову роль у забезпеченні їх доступності, зокрема через зменшення інформаційних, організаційних і психологічних бар'єрів для отримувачів допомоги.

Останніми роками наукові дослідження дедалі більше зосереджуються на особливостях консультування в умовах кризових ситуацій та надзвичайних обставин. Автори В. Качан, О. Кравченко, І. Трубавіна, К. Недря, О. Чередниченко та ін. підкреслюють, що в таких умовах консультування виконує функцію первинного контакту, спрямованого на оцінку потреб,

стабілізацію стану клієнта та організацію подальшого соціального супроводу, у тому числі із застосуванням дистанційних форм взаємодії (Недря, Трубавіна, Чередниченко, 2022). Окремий напрям сучасних публікацій присвячено консультуванню у соціальній сфері під час війни в Україні. Дослідники О. Байдарова, О. Кравченко, Ю. Сахарук та ін. зазначають, що воєнні дії зумовили різке зростання потреб у соціально-психологічній та інформаційно-правовій підтримці внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, членів їхніх сімей та інших вразливих груп (Байдарова, Качан, 2024). У цих умовах консультація розглядається як ключовий інструмент забезпечення доступу до соціальних послуг, координації допомоги та підвищення її якості. Водночас у науковому дискурсі наголошується на необхідності подальшого вивчення ролі консультування як системоутворюючого чинника у забезпеченні доступності та якості соціальних послуг у системі соціальної роботи, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета даної статті – теоретично обґрунтувати роль консультування у забезпеченні доступності та якості соціальних послуг у системі соціальної роботи з урахуванням сучасних соціальних проблем і умов воєнного стану в Україні.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальнонаукових методів, що забезпечили цілісний аналіз ролі консультування у забезпеченні доступності та якості соціальних послуг у системі соціальної роботи. Провідним методом є теоретичний аналіз, застосований для вивчення наукових підходів до розуміння консультування, доступності та якості соціальних послуг, а також для систематизації концептуальних положень соціальної роботи. Методи аналізу та синтезу використано для узагальнення ключових характеристик консультування як професійної діяльності, його функцій і принципів, а порівняльний аналіз – для зіставлення трактувань консультування у соціальній роботі та психологічному консультуванні. Структурно-функціональний аналіз дав змогу визначити місце консультування в системі соціальних послуг і обґрунтувати його роль як механізму забезпечення доступності та якості допомоги. Нормативно-правовий аналіз застосовано для дослідження законодавчої та організаційної рамки функціонування консультування як соціальної послуги, зокрема вимог до її змісту та якості відповідно до чинних нормативних документів.

Виклад основного матеріалу. У системі соціальної роботи консультування посідає особливе місце. Воно забезпечує узгодження індивідуальних потреб отримувачів соціальних послуг із нормативно визначеними процедурами їх надання та очікуваними результатами соціальної допомоги. В умовах воєнного стану в Україні система соціальних послуг функціонує в ситуації постійного зростання запитів, соціальної нестабільності та нерівномірної доступності інфраструктури, що істотно ускладнює процес надання допомоги. За таких обставин значення консультування суттєво зростає. Саме консультативна взаємодія створює підґрунтя для зниження різноманітних перешкод. Вона дозволяє уточнити індивідуальні потреби клієнтів, визначити пріоритети підтримки та обрати адекватні форми соціальних послуг. Водночас консультування виконує і координаційну функцію, сприяючи узгодженню дій різних суб'єктів соціальної роботи й підвищенню результативності допомоги. У такому контексті цей вид діяльності постає як базовий чинник забезпечення доступності та якості соціальних послуг і важлива умова ефективного функціонування системи соціальної роботи загалом.

Як зазначають науковці, поняття «консультування» посідає важливе місце та розглядається крізь призму різних галузей знань, що зумовлює багатоваріантність його трактувань. У межах соціальної роботи консультування визначається як професійна допоміжна взаємодія між фахівцем і клієнтом, спрямована на аналіз життєвої ситуації, виявлення проблем і ресурсів, а також на спільний пошук шляхів подолання складних життєвих обставин. Таке розуміння простежується у працях В. Суліцького та О. Швед, де воно пов'язується з реалізацією соціальної підтримки, захистом прав людини

та наданням доступу до соціальних послуг. Це не епізодична розмова, а структурований професійний процес (Суліцький, Швед, 2023).

Порівняння підходів до консультацій в соціальній роботі та психології дозволяє виокремити як спільні риси, так і принципові відмінності. Спільним для обох підходів є орієнтація на допомогу людині, дотримання етичних норм, побудова довірливих відносин і спрямованість на позитивні зміни. Так, у роботі А. Колоска, С. Чернети, О. Белкіної-Ковальчук зазначено, що у соціальній роботі консультування має виразну соціальну спрямованість і тісно пов'язане з умовами життєдіяльності клієнта, його соціальним статусом, доступом до ресурсів, правовими можливостями та функціонуванням соціальних інститутів (Колосок, Чернета, Белкіна-Ковальчук, 2025). На відміну від психологічного консультування, яке зосереджується переважно на внутрішньоособистісних переживаннях і психологічних процесах, соціальне – орієнтоване на взаємодію особи із соціальним середовищем та системою соціальної підтримки, що підкреслюють А. Колосок, С. Чернета, О. Белкіна-Ковальчук (2025), В. Тесленко (2025) та ін.

На думку В. Тесленка та К. Кулави, важливим є розуміння консультування як професійної допоміжної взаємодії, а не як простого інформування клієнта. Інформування передбачає передання відомостей і має односторонній характер. Консультування ж базується на діалозі, активній участі клієнта та спільному осмисленні ситуації. У працях науковців наголошується, що саме взаємодія, а не передача інформації, дозволяє врахувати індивідуальні потреби клієнта, його життєвий досвід, рівень готовності до змін і можливі обмеження. Воно також передбачає професійну відповідальність фахівця за процес і якість взаємодії, водночас зберігаючи активну роль клієнта у прийнятті рішень. Як професійна діяльність консультування характеризується цілеспрямованістю та структурованістю. Воно має визначену логіку, етапність і спрямоване на досягнення конкретного результату, узгодженого з клієнтом. Цей процес передбачає уточнення запиту, аналіз проблемної ситуації, визначення можливих варіантів дій і підтримку клієнта у виборі оптимального рішення. Важливою характеристикою консультування є його орієнтація на зміни, що можуть стосуватися як поведінки клієнта, так і його взаємодії з соціальним середовищем або системою соціальних послуг, на що звертають увагу (Тесленко, 2025; Кулава, 2025). Взагалі, на нашу думку, у системі соціальної роботи консультування посідає особливе місце серед професійних технологій. Воно супроводжує різні етапи роботи з клієнтом і виступає наскрізним компонентом первинного прийому, оцінки потреб, кейс-менеджменту, перенаправлення та соціального супроводу. Саме під час консультативної взаємодії відбувається первинне окреслення проблеми, формування запиту та визначення подальшої траєкторії допомоги. Це початкова точка і від її якості залежить ефективність подальших дій.

Як вже зазначалося, консультування тісно пов'язане із соціально-педагогічною підтримкою та соціальним супроводом, оскільки забезпечує умови для усвідомлення клієнтом власної ситуації, активізації його ресурсів і формування готовності до співпраці. У працях Т. Білошицької підкреслюється, що саме консультативна взаємодія створює основу для довготривалого супроводу, визначення реалістичних цілей і підтримки клієнта у процесі змін. У цьому контексті воно виконує функцію «входу» у систему соціальних послуг, виступаючи точкою доступу, через яку клієнт отримує можливість орієнтуватися у складній мережі соціальної підтримки (Білошицька, 2013).

Функціональне значення консультування у системі соціальних послуг проявляється у виконанні низки взаємопов'язаних функцій. Однією з ключових є інформаційно-навігаційна функція, яка забезпечує орієнтацію клієнта у системі соціальної підтримки, роз'яснення можливостей отримання допомоги та алгоритмів звернення до відповідних служб. Не менш важливою є підтримувальна та мотиваційна функція, спрямована на залучення клієнта до активної участі у вирішенні власних проблем і використання наявних ресурсів. Даний вид діяльності також виконує

діагностико-оцінювальну функцію, що передбачає первинну оцінку потреб, ризиків і пріоритетів клієнта, а також координаційну функцію, пов'язану з комунікацією та взаємодією з іншими суб'єктами соціальної роботи. Окреме значення має правозахисна функція, яка полягає у підтримці реалізації прав отримувачів соціальних послуг і підвищенні їхньої правової обізнаності, на що звертають увагу (Тесленко, 2025; Білошицька, 2013).

Звернемо також увагу на важливий момент – реалізація консультування у соціальній роботі ґрунтується на чітких принципах і етичних засадах. Добровільність участі клієнта, конфіденційність отриманої інформації, недискримінація та повага до людської гідності є базовими умовами професійної консультативної взаємодії. Важливими також є клієнтоорієнтованість і партнерський характер відносин, що передбачають спільне прийняття рішень і забезпечення інформованої згоди клієнта. Принцип «не нашкодь», безпека клієнта та дотримання меж професійної компетентності фахівця виступають етичними орієнтирами, які визначають якість консультаційної допомоги і довіру до системи соціальної роботи загалом, що підкреслюють В. Суліцький, О. Швед (2023) та ін.

Відповідно до чинного законодавства, функціонування консультування у системі соціальної роботи відбувається в межах чітко визначеної нормативно-правової та організаційної рамки, яка задає загальні принципи надання соціальних послуг, коло їх отримувачів і суб'єктів надання (Про організацію надання соціальних послуг, 2020; Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг, 2022). Законодавство України визначає соціальні послуги як комплекс заходів, спрямованих на подолання або мінімізацію складних життєвих обставин, а консультування розглядається як одна з базових форм професійної допомоги, доступної різним категоріям населення. Законодавче закріплення поняття соціальних послуг створює основу для уніфікованого підходу до їх організації та забезпечує правові гарантії для отримувачів допомоги. Водночас нормативна база визначає суб'єктів надання соціальних послуг, серед яких органи місцевого самоврядування, комунальні та недержавні установи, громадські організації, що розширює можливості доступності консультаційних послуг (Суліцький, Швед, 2023).

Особливе значення для практики соціальної роботи має Державний стандарт соціальної послуги консультування, який встановлює мінімальні вимоги до змісту та якості цієї послуги. Стандарт окреслює загальну логіку консультування, передбачаючи його етапність, орієнтацію на результат і необхідність фіксації основних дій фахівця (Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування, 2015). На нашу думку, саме стандартизація цього процесу дозволяє забезпечити певний рівень якості незалежно від місця проживання клієнта чи форми організації надання послуг. У практичному вимірі державний стандарт виступає своєрідним «якісним мінімумом», який гарантує базовий рівень професійності консультативної допомоги та водночас залишає простір для індивідуалізації роботи з клієнтом. Окрім того, важливу роль у впорядкуванні системи соціальних послуг відіграє Класифікатор соціальних послуг, який забезпечує чіткість у визначенні видів допомоги та сприяє ефективній маршрутизації клієнтів (Про затвердження Класифікатора соціальних послуг, 2020). Класифікація дозволяє уникнути дублювання послуг і спрощує взаємодію між різними суб'єктами соціальної роботи. Консультування у цьому контексті посідає особливе місце, оскільки може виступати як самостійна соціальна послуга, так і як супутній компонент інших видів допомоги. Тож, його універсальність зумовлює і його затребуваність у роботі з різними запитами та категоріями отримувачів соціальних послуг.

На нашу думку, організація надання соціальних послуг на місцевому рівні передбачає наявність різних точок входу до системи соціальної підтримки, серед яких громади, центри надання адміністративних послуг, центри соціальних служб, служби у справах дітей, а також медичні й освітні заклади. У цій багаторівневій системі консультування виконує

важливу координаційну роль, забезпечуючи зрозуміле пояснення процедур, допомогу у підготовці необхідних документів і перенаправлення клієнтів до відповідних установ. Саме через консультативну взаємодію створюються умови для підвищення доступності соціальних послуг і зниження ризику втрати клієнта на етапі звернення.

У той же час, зміни, спричинені воєнним станом в Україні, суттєво вплинули на підходи до організації та надання соціальних послуг. Зростання кількості осіб у складних життєвих обставинах, висока мобільність населення та поява нових категорій отримувачів допомоги зумовили потребу в більш гнучких і оперативних формах підтримки. У цих умовах консультування постає як адаптивний інструмент, здатний забезпечити швидке реагування на запити клієнтів, використання дистанційних форматів взаємодії та застосування кризових алгоритмів роботи. Як зазначають провідні науковці в галузі соціальної роботи, саме консультативна допомога дозволяє системі соціальних послуг зберігати функціональність і реагувати на виклики, пов'язані з воєнними та гуманітарними кризами (Байдарова, Качан, 2024; Кулава, 2025).

У сучасних реаліях доступність соціальних послуг розглядається як одна з ключових характеристик функціонування соціальної сфери. Вона відображає здатність системи соціальної роботи забезпечити реальну можливість отримання допомоги для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. Як зазначають О. Чусова та співавтори, наявність соціальних послуг сама по собі ще не гарантує їх доступності, оскільки між формальним існуванням допомоги та фактичним її отриманням часто виникає значний розрив (Чусова, Котломанітова, Олексієнко, 2020). На нашу думку, саме цей розрив і визначає необхідність звернення до консультації як до механізму забезпечення доступу.

Взагалі, доступність соціальних послуг доцільно розглядати як системну характеристику, що формується під впливом низки взаємопов'язаних чинників. У наукових працях вона аналізується через різні рівні, серед яких інформаційний, територіальний, організаційний, комунікативний і психологічний. Кожен із цих рівнів може як полегшувати, так і ускладнювати шлях клієнта до отримання допомоги. Вважаємо, що саме комплексний характер доступності зумовлює особливу роль консультування, здатного поєднувати роботу з різними бар'єрами одночасно.

Однією з найбільш поширених проблем залишаються інформаційні бар'єри, коли людина не знає, куди звертатися по допомогу або які соціальні послуги їй належать. Такі ситуації часто поєднуються з організаційними труднощами, пов'язаними зі складністю процедур, необхідністю збирання значної кількості документів, чергами та функціонуванням різних «вікон» надання послуг. Територіальні й логістичні бар'єри особливо загострюються в умовах віддалених громад, прифронтових територій або вимушеного переміщення населення. Окремої уваги заслуговують комунікативні бар'єри, зумовлені складною мовою офіційних повідомлень або відсутністю адаптації інформації до потреб конкретних груп. Психологічні бар'єри, пов'язані зі стигмою, недовірою до інституцій і травматичним досвідом, часто залишаються менш помітними, проте суттєво впливають на готовність людини звертатися по допомогу, як підкреслюють О. Чусова, Г. Котломанітова, Л. Олексієнко (2020), К. Кулава (2025) та ін.

На нашу думку, консультативна допомога виступає одним із найбільш ефективних інструментів зменшення перешкод доступу до соціальних послуг. Уже на етапі первинного звернення консультативна взаємодія дозволяє надати клієнту базову навігацію щодо того, куди саме слід звернутися, у який спосіб це зробити, які документи необхідні та за яких умов може бути надана допомога. Такі, на перший погляд, прості пояснення мають суттєве значення, оскільки знижують рівень невизначеності та напруги. Консультування також створює можливості для роз'яснення прав і соціальних гарантій, що сприяє підвищенню правової обізнаності клієнтів і формуванню активної позиції у взаємодії з системою соціальної підтримки. Важливою

є і підтримувальна функція, яка проявляється у мотивуванні клієнтів до звернення по допомогу та подоланні почуття безпорадності. Вважаємо, що саме емоційна підтримка та визнання складності ситуації клієнта часто стають вирішальними чинниками для продовження контакту з соціальними службами. Окрім цього, консультативна допомога забезпечує ефективне перенаправлення та координацію, коли клієнта не залишають сам на сам із проблемою, а супроводжують у процесі взаємодії з різними установами. У такому випадку ключовим є принцип маршрутизації, а не формального «відсилання» до інших служб, на що звертають увагу Н. Карпчук (2018), В. Тесленко (2025) та ін.

Особливої уваги потребує питання доступності соціальних послуг для вразливих груп населення. До них належать внутрішньо переміщені особи, сім'ї військовослужбовців, ветерани, а також люди з інвалідністю, особи похилого віку та особи з психічними розладами. Окрему групу становлять сім'ї з дітьми, які перебувають у кризових ситуаціях, та особи, постраждалі від насильства. На нашу думку, робота з такими категоріями клієнтів потребує спеціальних підходів у консультуванні, що передбачають адаптацію комунікації, створення безпечного простору для звернення та надання чіткого й зрозумілого алгоритму отримання допомоги. Саме ці умови дозволяють підвищити рівень довіри до соціальних служб і зменшити ризик повторної відмови від звернення.

Окрім того, в сучасних умовах воєнного стану, значного поширення набуває дистанційне консультування, яке розглядається як додатковий ресурс забезпечення доступності соціальних послуг. Його перевагами є оперативність реагування, можливість охоплення ширшого кола осіб і підвищення безпеки взаємодії. Водночас дистанційні формати пов'язані з певними ризиками, серед яких питання конфіденційності, зниження якості контакту та наявність цифрової нерівності. Вважаємо, що доцільність використання дистанційного консультування має визначатися з урахуванням конкретної ситуації клієнта, характеру запиту та можливості забезпечення професійних і етичних стандартів допомоги.

Розглянемо роль консультації у забезпеченні саме якості соціальних послуг. На наш погляд, якість соціальних послуг дедалі частіше розглядається як багатовимірна категорія. Вона поєднує формальну відповідність встановленим стандартам і реальну відповідність індивідуальним потребам отримувача. Йдеться не тільки про дотримання процедур, а про досягнення змістовного результату для конкретної людини. Якість у соціальній сфері пов'язують із результативністю, своєчасністю, етичністю втручання, безпекою взаємодії та рівнем задоволеності клієнта отриманою допомогою. І на нашу думку, саме консультування створює передумови для клієнтоорієнтованості та індивідуалізації соціальних послуг. У процесі консультативної взаємодії відбувається уточнення запиту, який не завжди збігається з первинно заявленою проблемою. Часто за формальним зверненням приховується інший, глибший або більш комплексний запит. Консультація дає змогу здійснити первинну оцінку потреб і наявних ресурсів клієнта, а також узгодити подальші кроки у форматі домовленостей або умовного «контракту», що підвищує усвідомленість і відповідальність обох сторін.

З огляду на вище викладене, вважаємо, що внесок консультування у результативність соціальних послуг проявляється передусім у правильному визначенні потреб. Саме цей етап значною мірою визначає подальший вибір послуги та її ефективність. Чітка орієнтація в запиті зменшує кількість повторних звернень «не за адресою», знижує фрустрацію клієнтів і навантаження на систему. Водночас послідовне та професійне надання консультативних послуг сприяє формуванню довіри до соціальних інституцій загалом.

Окремої уваги заслуговує також роль консультування у забезпеченні якості через міжвідомчу взаємодію. У цьому контексті воно виконує функцію своєрідного комунікаційного мосту між клієнтом і різними суб'єктами надання допомоги. Йдеться про перенаправлення, координацію, посередництво, пояснення логіки взаємодії між службами. Такий підхід

мінімізує дублювання зусиль, зменшує ризик втрати клієнта між різними структурами та запобігає виникненню «прогалин» у допомозі. Якість консультування як процесу, на нашу думку, доцільно оцінювати за низкою узагальнених критеріїв. Серед них доступність і зрозумілість наданої інформації, повага до гідності клієнта, безпечність взаємодії, фаховість спеціаліста та дотримання меж професійної ролі. Важливим є також належне документування в межах установлених вимог і безумовне дотримання принципів етичності та конфіденційності. Показником якості може виступати й досягнення узгодженого результату, навіть якщо він оформлюється у вигляді реалістичного плану подальших дій.

Очевидним є той факт, що повномасштабна війна суттєво трансформувала структуру соціальних потреб населення України. Запити отримувачів соціальних послуг набули множинного й комплексного характеру, поєднуючи матеріальні, правові, психологічні та соціально-адаптаційні аспекти. Йдеться про проблеми втрати житла й доходів, відновлення документів, переживання травматичних подій, втрату близьких, досвід насильства, вимушену міграцію та необхідність адаптації до нових умов життя. Одночасно посилилася вразливість багатьох груп населення. У таких умовах особливої ваги набуває кризове консультування як специфічний формат професійної допомоги. На думку К. Кулави, його ключовими завданнями є первинна стабілізація емоційного стану клієнта та забезпечення базової безпеки (Кулава, 2025). Консультативна взаємодія в кризі орієнтована не на глибоку роботу з проблемою, а на швидку оцінку ситуації, виявлення ризиків, зокрема пов'язаних із насильством, суїцидальною поведінкою або загрозою життю. Важливим компонентом виступає короткострокова підтримка з подальшим перенаправленням до спеціалізованих служб, що дозволяє зберегти безперервність допомоги. Окрім того, значну роль у забезпеченні якості консультування в умовах війни відіграє травма-інформований підхід. Як зазначають дослідники, зокрема О. Сергєєнкова, цей підхід ґрунтується на усвідомленні поширеності травматичного досвіду та його впливу на поведінку й сприйняття клієнтів (Сергєєнкова, 2025). Вважаємо принципово важливими такі орієнтири, як створення безпечного простору, формування довіри, збереження контролю клієнта над процесом допомоги, забезпечення вибору та розвиток партнерської взаємодії. Недопущення ретравматизації, уважне ставлення до мови підтримки та чітке дотримання меж професійної ролі фахівця є необхідними умовами етичного надання консультативних послуг в кризових обставинах.

Водночас воєнний період загострює низку проблем, що безпосередньо впливають на якість консультативної допомоги. Серед них перевантаження системи соціальних послуг, кадровий дефіцит, нерівномірність доступу між громадами, особливо в прифронтових і віддалених регіонах. Додатковим ризиком виступає професійне вигорання фахівців, які тривалий час працюють у режимі високої емоційної напруги. На нашу думку, ігнорування потреб самих спеціалістів у підтримці неминуче позначається на якості допомоги отримувачам послуг.

Отже, у контексті підвищення доступності та якості консультування під час війни доцільно виокремити кілька пріоритетних напрямів. Серед них впровадження стандартизованих маршрутизаційних алгоритмів, які спрощують навігацію клієнтів у системі допомоги та зменшують суб'єктивний чинник. Перспективним є розвиток і дистанційних форматів за умови дотримання етичних запобіжників і захисту конфіденційності. Важливою умовою ефективності залишається міжсекторна співпраця між державними структурами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та недержавними ініціативами. Окремо наголошуємо на необхідності системної підготовки кадрів, організації супервізії та впровадження заходів профілактики професійного вигорання як складників забезпечення сталої якості надання консультацій в умовах тривалої кризи.

Узагальнення теоретичних підходів дозволяє розглядати консультування як системоутворюючий чинник у функціонуванні сучасної системи соціальних послуг. На нашу думку, саме

через нього відбувається включення людини в систему підтримки, її первинна орієнтація та формування зрозумілої логіки подальших дій. Без цього компонента доступність соціальних послуг залишається формальною і нерівномірною, особливо для осіб у кризових або вразливих життєвих обставинах. Консультування водночас виступає інструментом забезпечення якості соціальних послуг. Йдеться як про якість процесу – етичність, клієнтоорієнтованість, обґрунтованість рішень, так і про якість результату, що проявляється у відповідності наданої допомоги реальним потребам отримувача. Вважаємо, що саме на етапі консультації закладаються передумови результативності всієї подальшої соціальної роботи. Вважаємо, що умови воєнного стану стали своєрідним «тестом» для системи соціальних послуг і водночас підставою для її переосмислення та трансформації. Зростання потреб, ускладнення запитів і ресурсні обмеження загострили значущість консультування як гнучкого, адаптивного та швидкодіючого механізму. У цьому контексті воно постає не як допоміжна опція, а як ключовий елемент забезпечення доступності й якості соціальних послуг у сучасних реаліях.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу встановлено, що консультування відіграє ключову роль у забезпеченні доступності соціальних послуг у системі соціальної роботи. Саме консультативна взаємодія створює первинні умови для включення особи в систему соціальної підтримки, знижує інформаційні, організаційні, комунікативні та психологічні перешкоди доступу, а також забезпечує навігацію клієнта в складній мережі соціальних інституцій і послуг. Консультування виступає точкою входу до системи соціальних послуг, від якості якої значною мірою залежить подальша результативність соціального супроводу. Важливим узагальненням є те, що консультування забезпечує доступність соціальних послуг як на інформаційному рівні, так і у ширшому соціально-педагогічному вимірі. Воно сприяє формуванню довіри до соціальних служб, підвищенню правової обізнаності отримувачів послуг та активізації їх участі у вирішенні власних проблем. В умовах соціальної нестабільності та високої вразливості окремих груп населення консультування набуває системоутворюючого значення, забезпечуючи реальну, а не формальну доступність соціальної допомоги.

Аналіз ролі даного виду професійної діяльності у забезпеченні якості соціальних послуг дозволяє зробити висновок, що воно є важливим механізмом поєднання стандартів надання соціальних послуг з індивідуалізованим підходом до клієнта. Консультування створює умови для уточнення запиту, первинної оцінки потреб і ресурсів, а також спільного планування подальших дій, що підвищує відповідність наданої допомоги реальним життєвим обставинам отримувача. Саме на цьому етапі закладаються передумови процесуальної та результативної якості соціальних послуг.

Встановлено також позитивний вплив на результативність соціальної роботи, оскільки забезпечує правильне визначення потреб і вибір адекватних форм допомоги. Це сприяє зменшенню кількості непотрібних повторних звернень, знижує навантаження на систему соціальних послуг і підвищує рівень задоволеності клієнтів. Водночас консультування виконує важливу роль у міжвідомчій взаємодії, виступаючи комунікаційним містом між клієнтом і різними суб'єктами соціальної роботи, що мінімізує дублювання зусиль і втрату клієнта між службами. Окрім того, особливого значення воно набуває в умовах воєнного стану, коли структура соціальних потреб населення істотно ускладнюється та набуває комплексного характеру. Зростання кількості кризових запитів, поява нових вразливих груп, а також нерівномірність доступу до соціальної інфраструктури актуалізують потребу в гнучких, адаптивних і швидкодіючих формах допомоги. У цьому контексті консультування, зокрема кризове та дистанційне, виступає важливим інструментом забезпечення безперервності, доступності та якості соціальних послуг.

Отже, узагальнюючи теоретичні положення, можна стверджувати, що консультування є системоутворюючим чинником функціонування сучасної системи соціальної роботи. Воно поєднує нормативні вимоги, професійні стандарти та індивідуальні потреби клієнтів, забезпечуючи

цілісність і результативність соціальної допомоги. Воєнний стан став своєрідним випробуванням для системи соціальних послуг і водночас підставою для її трансформації, у межах якої саме консультування посідає центральне місце.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою ефективності різних моделей консультування в умовах територіальних громад, оцінюванням якості консультативних послуг з позиції отримувачів, удосконаленням системи підготовки та супервізії фахівців соціальної роботи, а також науковим обґрунтуванням його можливостей і обмежень дистанційних форматів в кризових і посткризових умовах.

Література

1. Про організацію надання соціальних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020 р. № 587 (із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п#Text (дата звернення: 11.01.2026).

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях : Закон України від 14 квітня 2022 р. № 2193-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text (дата звернення: 11.01.2026).

3. Недря К. М., Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 2 листопада 2022 р.)*. Запоріжжя, 2022. С. 40–43. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9844 (дата звернення: 11.01.2026).

4. Байдарова О., Качан В. Вижити і жити під час війни: групи підтримки як ресурс психосоціальної допомоги. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2024. Т. 1, № 10. С. 5–15. DOI: https://doi.org/10.17721/2616-7786.2024/10-1/1

5. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі : навчально-методичний посібник. Вінниця : Видавничий дім «Вініченко», 2023. 240 с. URL: https://surl.lt/xxenwy (дата звернення: 11.01.2026).

6. Колосок А., Чернета С., Белкіна-Ковальчук О. Соціальне консультування: стан та перспективи. *Ввічливість*. *Humanitas*. 2025. № 2. С. 76–85. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.11

7. Тесленко В. Сучасне консультування в соціальній роботі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2025. № 3 (98). С. 103–108. DOI: https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-3(98)-13

8. Кулава К. О. Роль кризового консультування у формуванні стійкості клієнтів соціальної роботи. *Публічне управління та соціальна робота*. 2025. № 1 (5). С. 54–59. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-1319/2025-1-8

9. Білошицька Т. Ю. Порівняльний аналіз психологічного та педагогічного консультування. *Педагогічний дискурс : збірник наукових праць / за ред. І. М. Шоробури.* Хмельницький : Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2013. Вип. 14. С. 73–78.

10. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування : наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 р. № 678. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text (дата звернення: 11.01.2026).

11. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 р. № 429. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text (дата звернення: 11.01.2026).

12. Чусова О. М., Котломанітова Г. О., Олексієнко Л. А. Особливості надання соціальних послуг в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 2 (47). С. 209–213. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2020.47.209-213

13. Карпчук Н. П. Міжнародна інформація та суспільні комунікації : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018. 514 с.

14. Сергєєнкова О. П. Методологічний алгоритм психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни. *Перспективи та інновації науки.* 2025. № 11 (57). С. 2443–2454. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57)-2443-2454

References

1. Pro orhanizatsiiu nadannia sotsialnykh posluh: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01 chervnia 2020 r. № 587 (iz zminamy) [On the organisation of social services: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 587 of 1 June 2020 (as amended)]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п#Text [in Ukrainian].

2. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo nadannia sotsialnykh posluh u razi vvedennia nadzvychainoho abo voiennoho stanu v Ukraini abo okremykh yii mistsevostiakh: Zakon Ukrainy

vid 14 kvitnia 2022 r. № 2193-IX [On amendments to certain laws of Ukraine regarding the provision of social services in the event of the introduction of a state of emergency or martial law in Ukraine or in certain of its localities: Law of Ukraine No. 2193-IX of 14 April 2022]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text [in Ukrainian].

3. Baidarova, O., & Kachan, V. (2024). Vyzhyty i zhyty pid chas viiny: hrupy pidtrymky yak resurs psykhosotsialnoi dopomohy [Survive and live during the war: support groups as a psychosocial assistance resource]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsialna robota – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social Work, 1*(10), 5–15. DOI: https://doi.org/10.17721/2616-7786.2024/10-1/1 [in Ukrainian].

4. Nedria, K. M., Trubavina, I. M., & Cherednychenko, O. Yu. (2022). Sotsialna robota z vnutrishno peremishchenymy osobamy v Ukraini [Social work with internally displaced persons in Ukraine]. In: *Suspilstvo i osobystist u suchasnomu komunikatsiinomu dyskursi: materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Society and personality in contemporary communication discourse: materials from the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference.* (pp. 40–43). Zaporizhzhia. Retrieved from https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9844 [in Ukrainian].

5. Sulitskyi, V., & Shved, O. (2023). Konsultuvannia v sotsialnii roboti [Counseling in social work]. Vinnytsia: Vydavnychyi dim "Vinichenko". Retrieved from https://surl.lt/xxenwy [in Ukrainian].

6. Kolosok, A., Cherneta, S., & Belkina-Kovalchuk, O. (2025). Sotsialne konsultuvannia: stan ta perspektyvy [Social counseling: state and prospects]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas, (2),* 76–85. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.11 [in Ukrainian].

7. Teslenko, V. (2025). Suchasne konsultuvannia v sotsialnii roboti [Modern counseling in social work]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and Development of Gifted Personality, 3* (98), 103–108. DOI: https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-3(98)-13 [in Ukrainian].

8. Kulava, K. O. (2025). Rol kryzovoho konsultuvannia u formuvanni stiikosti kliientiv sotsialnoi roboty [The role of crisis counseling in building resilience among social work clients]. *Publichne upravlinnia ta sotsialna robota – Public Administration and Social Work, 1* (5), 54–59. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-1319/2025-1-8 [in Ukrainian].

9. Biloshytska, T. Yu. (2013). Porivnialnyi analiz psykholohichnoho ta pedahohichnoho konsultuvannia [Comparative analysis of psychological and pedagogical counseling]. In: Shorobura I. M. (Eds.), *Pedahohichnyi dyskurs: zbirnyk naukovykh prats – Pedagogical discourse: collection of scientific works.* (Issue 14, pp. 73–78). Khmelnytskyi : Khmelnytska humanitarno-pedahohichna akademiia [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy konsultuvannia: nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 02.07.2015 № 678 [On approval of the State Standard for the social counseling service: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated 02 July 2015 No. 678]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia Klasyfikatora sotsialnykh posluh: nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 23.06.2020 № 429 [On approval of the Classifier of social services: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated 23 June 2020 No. 429]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text [in Ukrainian].

12. Chusova, O. M., Kotlomanitova, H. O., & Oleksiienko, L. A. (2020). Osoblyvosti nadannia sotsialnykh posluh v Ukraini [Features of social services provision in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, 2* (47), 209–213. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2020.47.209-213 [in Ukrainian].

13. Karpchuk, N. P. (2018). Mizhnarodna informatsiia ta suspilni komunikatsii [International information and public communications]. Lutsk: Skhidnoievropeiskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky [in Ukrainian].

14. Serhieienkova, O. P. (2025). Metodolohichnyi alhorytm psykholohichnoho suprovodu uchasnykiv osvitnoho protsesu v umovakh viiny [Methodological algorithm for the psychological support of educational process participants in the context of war]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and Innovations of Science, 11* (57), 2443–2454. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57)-2443-2454 [in Ukrainian].

Заверико Н. В., Соловйова Т. Г., Лещенко О. Г. Роль консультування у забезпеченні доступності та якості соціальних послуг у системі соціальної роботи

У статті здійснено теоретичне обґрунтування ролі консультування у забезпеченні доступності та якості соціальних послуг у системі соціальної роботи в умовах сучасних соціальних реалій і воєнного стану в Україні. Проаналізовано консультування як професійну форму допоміжної взаємодії, що забезпечує пер-

винний контакт особи із системою соціальної підтримки, орієнтацію в мережі соціальних послуг та формування індивідуальної траєкторії допомоги. Розкрито зміст поняття «консультування» у соціальній роботі та окреслено його відмінності від психологічного консультування, зокрема за предметом, функціональним призначенням і спрямованістю на взаємодію клієнта із соціальним середовищем. Обґрунтовано місце консультування серед професійних технологій соціальної роботи як наскрізного компонента первинного прийому, оцінки потреб, кейс-менеджменту, перенаправлення та соціального супроводу. Увагу зосереджено на нормативно-правовій та організаційній рамці консультування як соціальної послуги, визначеній законодавством України, державним стандартом соціальної послуги консультування та Класифікатором соціальних послуг. Показано, що стандартизація консультування забезпечує мінімальний гарантований рівень якості послуг і водночас створює умови для їх індивідуалізації. Проаналізовано роль консультування у зменшенні перешкод доступу до соціальних послуг, зокрема інформаційних, організаційних, територіальних, комунікативних і психологічних. Доведено, що консультативна взаємодія сприяє підвищенню правової обізнаності отримувачів, зниженню тривожності, формуванню довіри до соціальних інституцій і запобіганню втраті клієнтів у процесі звернення.

Окрему увагу приділено специфіці консультування в умовах воєнного стану, зокрема кризовому та дистанційному консультуванню, застосуванню травма-інформованого підходу, а також викликам забезпечення якості допомоги в умовах перевантаження системи соціальних послуг. Зроблено висновок, що консультування виступає системоутворюючим чинником доступності й якості соціальних послуг та потребує подальшого наукового осмислення й емпіричного вивчення.

Ключові слова: консультування у соціальній роботі, соціальні послуги, якість соціальних послуг, вразливі групи населення, кризове консультування, травма-інформований підхід, воєнний стан, психосоціальна підтримка.

Zaveryko N. V., Soloviova T. H., Leshchenko O. H. The role of counseling in ensuring accessibility and quality of social services in the social work system

The article provides a theoretical justification of the role of counseling in ensuring the accessibility and quality of social services within the social work system under contemporary social realities and martial law in Ukraine. Counseling is analyzed as a professional form of supportive interaction that facilitates an individual's initial contact with the social support system, orientation within the network of social services, and the development of an individualized pathway of assistance.

The content of the concept of "counseling" in social work is clarified, and its distinctions from psychological counseling are outlined, particularly in terms of focus, functional purpose, and orientation toward interaction between the client and the social environment. The place of counseling among professional social work technologies is substantiated as a cross-cutting component of initial intake, needs assessment, case management, referral, and social support.

Special attention is paid to the regulatory and organizational framework of counseling as a social service, as defined by Ukrainian legislation, the State Standard for the Social Counseling Service, and the Classifier of Social Services. It is demonstrated that the standardization of counseling ensures a minimum guaranteed level of service quality while simultaneously creating conditions for individualized support.

The role of counseling in reducing obstacles to access to social services is analyzed, including informational, organizational, territorial, communicative, and psychological difficulties. It is argued that counseling interaction contributes to increased legal awareness among service recipients, reduced anxiety, strengthened trust in social institutions, and prevention of client disengagement during the help-seeking process.

Particular emphasis is placed on the specificity of counseling under martial law, including crisis and remote counseling, the application of a trauma-informed approach, and challenges to maintaining service quality amid the overload of the social service system. The article concludes that counseling functions as a system-forming factor of accessibility and quality of social services and requires further theoretical reflection and empirical investigation.

Key words: counseling in social work, social services, quality of social services, vulnerable population groups, crisis counseling, trauma-informed approach, martial law, psychosocial support.

Дата першого надходження статті до видання: 10.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ISSN: 1817-3764 (print)

УДК 37.013.42:378.04
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-58-64

Мороз Володимир Петрович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
morozz74@ukr.net
https://orcid.org/0000-0003-1703-0372

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗВО ЯК ПРОСТІР СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ: МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПІДХОДІВ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується посиленням соціальних, економічних і психологічних викликів, що безпосередньо впливають на життєдіяльність студентської молоді та результати її навчання. Зростання рівня стресогенності освітнього процесу, необхідність адаптації до динамічних змін суспільства, нерівність стартових можливостей, соціальна вразливість окремих категорій здобувачів освіти актуалізують потребу в системній соціальній підтримці студентів у межах закладу вищої освіти. За цих умов освітнє середовище ЗВО постає не лише як простір навчання й професійного становлення, а й як важливий соціальний простір допомоги, взаємодії та розвитку особистості.

Водночас аналіз практики функціонування закладів вищої освіти засвідчує фрагментарність і несистемність заходів соціальної підтримки, їх переважно реактивний характер та орієнтацію на розв'язання ситуативних проблем. Часто підтримка реалізується у вигляді окремих сервісів або адміністративних процедур без достатнього концептуального підґрунтя, що знижує її ефективність і не забезпечує цілісного впливу на освітнє середовище. Це зумовлює розрив між задекларованими гуманістичними цінностями освіти та реальними механізмами їх упровадження.

У науковому дискурсі питання соціальної підтримки студентів розглядаються з позицій педагогіки, психології, соціальної роботи, менеджменту освіти, проте вони здебільшого висвітлюють окремі аспекти допомоги, не завжди враховуючи методологічні засади її організації як цілісної системи взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Недостатньо розкритими залишаються світоглядні, концептуальні та методологічні орієнтації, що визначають логіку побудови стратегій підтримки, принципи її реалізації та трансформаційний потенціал освітнього середовища.

Таким чином, виникає суперечність між об'єктивною потребою у створенні цілісного простору соціальної підтримки студентів у закладах вищої освіти та недостатнім рівнем методологічного осмислення підходів до її організації. Розв'язання окресленої проблеми потребує систематизації й теоретичного аналізу наукових підходів, що дозволить розглядати освітнє середовище ЗВО як структурований соціально-педагогічний простір підтримки, розвитку та самореалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження соціальної підтримки у сфері вищої освіти за останні роки набувають все більшої уваги в науковому середовищі, що зумовлено посиленням соціально-психологічних викликів, з якими стикається студентська молодь. Вітчизняні й зарубіжні вчені підкреслюють важливість інтегрованого підходу до організації підтримки, що враховує не лише академічні, але й соціальні, емоційні та середовищні аспекти життєдіяльності студентів (Т. Алєксєєнко, О. Безпалько, Ю. Жданович, І. Звєрєва, О. Караман, З. Кияниця, Н. МакВільямс, Ж. Петрочко, Дж. Райкус,

К. Роджерс, І. Трубавіна, Р. Хьюз, К. Хорні та ін.). Акцент у цих роботах робиться на комплексності підтримки, що передбачає взаємодію адміністративних, педагогічних та соціальних інститутів у межах закладу вищої освіти.

Незважаючи на значну кількість емпіричних та теоретичних праць, частина з них має фрагментарний характер – зосереджується на окремих аспектах підтримки (наприклад, психологічному консультуванні чи адаптаційних програмах), при цьому недостатньо уваги приділяється їх методологічній інтеграції у загальну логіку функціонування освітнього середовища ЗВО як цілісного простору соціальної підтримки. Такі підходи не завжди враховують світоглядні та концептуальні орієнтири, що визначають формування стратегії підтримки та її системну узгодженість.

Важливо також відзначити, що методологічні засади соціальної підтримки в контексті формування освітнього середовища як системи й досі недостатньо розроблені в наукових джерелах. Значна частина досліджень обмежується описом практичних механізмів і не пропонує узагальненої концептуальної моделі, що об'єднувала б різні підходи та дозволяла б сформувати основи для ефективного управління соціальною підтримкою в ЗВО.

Мета статті – розкрити методологічні засади розуміння освітнього середовища ЗВО як цілісного простору соціальної підтримки студентів, обґрунтувати систему підходів і орієнтацій, що визначають напрями, принципи та ефективність її організації.

Методи дослідження: аналіз, синтез та узагальнення наукових публікацій, теоретичних підходів та історичних фактів, що стосуються огляду вітчизняного досвіду соціальної підтримки вразливих категорій студентів у закладі вищої освіти**.**

Виклад основного матеріалу. Узагальнення підходів до організації соціальної підтримки в системі вищої освіти не може бути здійснене без звернення до методологічного рівня дослідження. Ураховуючи те, що підтримка здійснюється у межах конкретного соціального середовища – закладу вищої освіти, вона набуває специфіки, яка може бути пояснена тільки через комплексне методологічне осмислення. У зв'язку з цим аналіз соціальної підтримки вимагає не тільки уточнення базових понять, а й виявлення світоглядних та концептуальних настанов, які обумовлюють напрями, механізми та ефекти реалізації допомоги студентам.

Потреба у такому осмисленні зумовлена й тим, що підходи, які покладено в основу організації підтримки, відрізняються не лише рівнем абстракції, але й прагматичною спрямованістю, задаючи параметри дій, межі взаємодії суб'єктів, характер інтервенцій, визначають горизонти змістовного наповнення тощо. А різні методологічні орієнтації (ціннісна, особистісна, компетентнісна, суб'єктна, системна, середовищна, інтегративна) уможливлюють формування таких стратегій підтримки, які трансформують внутрішнє середовище освітньої установи. Через аналіз цих орієнтацій вибудовується простір, у якому соціальна підтримка розглядається як структурований процес взаємодії, що має концептуальну узгодженість.

Першим доцільно розглянути аксіологічний підхід, який орієнтується на аналіз того, як соціальна підтримка відображає цінності, що складаються в суспільстві. Він передбачає акцент на духовному та морально-ціннісному вимірі навчання та підтримки, орієнтуючись на внутрішню мотивацію та усвідомлення соціальних цінностей. Серед науковців, які досліджують аксіологічний підхід у педагогіці та соціальній роботі, варто виокремити І. Беха, І. Зязюна, О. Лебідь, С. Матієнко та Ю. Бардашевську, Т. Калюжну, Г. Пивоварову, Т. Кузнєцову, які підкреслюють, що аксіологічна спрямованість навчання формує гуманістичне мислення та соціально значущу поведінку, а також трактують їх як основну умову гуманізації освіти. Так, наприклад, дослідниця Т. Кузнєцова каже «Педагогіка, як складник соціальних комунікацій, вимагає розгляду на засадах аксіологічного підходу, де головну роль відіграє людський потенціал як носій цінностей» (Кузнєцова, 2012), а Т. Калюжна наголошувала на тому, що впровадження аксіологічного підходу «…потребує визнання

цінностей як основи гуманітарного змісту навчання» (Калюжна, 2012).

Разом з тим, Є. Холостова розглядає гуманістичні цінності, такі як гідність, рівність, унікальність особистості, як фундаментальні принципи професійної діяльності соціального працівника, говорячи про те, що вони визначають мету, сенс та напрямок соціальної роботи, що узгоджується з аксіологічним підходом, який акцентує на ціннісних орієнтирах у професійній діяльності (Холостова, 2014). У роботах Дж. Ролза розкривається концепція «справедливості як чесності», що ґрунтується на глибоких ціннісних засадах, і також відповідає суті аксіологічного підходу (Rawls, 1971). Зокрема, Дж. Ролз розробив ідею «завіси незнання» ("veil of ignorance"), яка передбачає, що принципи справедливості повинні обиратися без знання про власне соціальне становище, що забезпечує неупередженість та рівність (Rawls, 2001). Це свідчить про прагнення до створення суспільства, де кожна особа розглядається як цінність сама по собі, а не як засіб для досягнення інших цілей. А стаття авторства А. Абдалхарда та І. П. Мігуса розкриває питання формування соціальної відповідальності в освітніх установах, що передбачає виховання цінностей, таких як відповідальність, етика та громадянська свідомість, що напряму узгоджується з аксіологічним підходом, який підкреслює важливість ціннісних орієнтирів у процесі освіти та соціальної підтримки (Abdalqhadr & Mihus, 2020).

Загалом, аксіологічний підхід у педагогіці та соціальній підтримці студентів розглядається як засадничий щодо формування системи цінностей, що забезпечують духовний розвиток особистості. Наприклад, такі цінності, як рівність, солідарність та повага до людської гідності, можуть стати основою для розробки політик соціальної підтримки, які забезпечують доступ до освіти та можливість самореалізації для студентів з різних соціальних груп. Це, відповідно, підтверджує твердження про те, що соціальна підтримка в університетах має не тільки практичний, але й етичний аспект та виступає як елемент соціальної справедливості, де кожен студент, незалежно від своїх особливостей, має можливість отримати необхідну підтримку для реалізації своїх потенціалів. Разом з тим, такий підхід також звертає увагу на суспільні зміни та трансформації ціннісних орієнтирів, які впливають на організацію соціальної підтримки. Тому важливо враховувати не лише інституційні та практичні аспекти соціальної підтримки, а й її роль у формуванні соціальної свідомості, сприяючи розвитку культури взаємодії та підтримки на усіх рівнях.

Крім того, розгляд методологічних підходів до соціальної підтримки вразливих категорій студентів у закладах вищої освіти вимагає звернення до філософських основ цього явища. Філософія освіти пропонує концептуальні рамки, що визначають соціальну підтримку як етичну та соціальну необхідність, а також як засіб формування інклюзивного академічного середовища. Вона ґрунтується на принципах соціальної справедливості, рівності та гуманізму, що обґрунтовують потребу в створенні механізмів, здатних компенсувати структурні нерівності та забезпечити кожному студентові рівні можливості для навчання й особистісного розвитку.

Філософські засади соціальної підтримки безпосередньо пов'язані з гуманістичною традицією, яка розглядає людину як суб'єкта з невід'ємними правами та потенціалом до самореалізації. Ідея підтримки студентів, які стикаються з соціальними, економічними чи психологічними труднощами, випливає з необхідності забезпечення рівного доступу до освіти та сприяння академічній мобільності всіх соціальних груп.

Концепція соціальної справедливості, що бере свій початок у працях Дж. Ролза, розглядає рівний доступ до суспільних благ як фундаментальний принцип демократичного суспільства. У сфері вищої освіти це означає необхідність створення умов, за яких студенти з різними стартовими можливостями отримують рівні шанси для навчання, незалежно від їхнього соціального статусу, економічного становища чи фізичних можливостей. Виходячи з цього, сучасні освітні політики, що базуються на принципах соціальної справедливості, передбачають не лише

надання фінансової та матеріальної допомоги, а й створення підтримувального середовища, що мінімізує бар'єри в академічному та соціальному житті студентів.

У цьому контексті доцільно звернутися ще до одного аспекту, який поки що не має належного інституційного вираження, але суттєво впливає на ефективність підтримки студентів у вразливих ситуаціях. Цим аспектом є феномен непрямої, або середовищної підтримки, що є латентним, але структурно значущим виміром, що формується в академічному житті поза межами формалізованих заходів (Aithal & Aithal, 2023). Така підтримка реалізується у щоденній практиці взаємодії, наприклад, у відкритості адміністрації до зворотного зв'язку, у культурній інклюзивності академічного мовлення, у наявності безпечних просторів для неформального звернення й емоційного вираження тощо. Ці елементи не подаються як окремі сервіси, однак саме вони формують специфічний клімат сприйняття університету як середовища, здатного витримувати уразливість без травматизації.

Такі практики зазвичай не піддаються уніфікованому регулюванню, оскільки є наслідком сформованої академічної культури, а не адміністративної логіки. Саме тому вони рідко фіксуються у положеннях або звітній документації, однак мають безпосередній вплив на становлення студента як суб'єкта. Університет, що продукує атмосферу відкритості, довіри та ненасильницької взаємодії, створює передумови для того, щоб підтримка стала природною частиною освітнього буття, а не надзвичайним втручанням у разі кризи. Водночас у середовищі, де домінують дистанція, формалізм та культурна глухота, навіть наявні ресурси залишаються недієвими, адже студент не відчуває себе легітимним адресатом допомоги.

Особливої ваги цей вимір набуває у випадках, коли йдеться про студентів, які мають досвід соціального відчуження або стигматизації. Їхнє включення в університетське середовище залежить не стільки від інституційних гарантій, скільки від культури повсякденного спілкування, визнання права на інакшість, толерантності до проявів вразливості. Середовищна підтримка у такому випадку є не інструментом компенсації, а умовою для формування відчуття належності, психологічної безпеки й стабільного академічного включення. Середовищний (екологічний) підхід передбачає врахування всіх факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на студента, від освітнього клімату до соціокультурного простору. Освіта тут розглядається як частина життєвого середовища, а підтримка – як процес взаємодії особистості з цим середовищем.

Серед представників цього підходу, чиї роботи наголошують на тому, що створення підтримувального середовища сприяє інклюзії, знижує рівень тривожності й стимулює людей до дій, можна виділити U. Bronfenbrenner, P. Broadfoot, J. P. Gee, T. Семигіна.

Тож, можна вважати, що саме середовищна підтримка здатна створити основу для того, щоб запит на допомогу сприймався не як вияв слабкості, а як цілком легітимний акт суб'єктної дії. Виходячи з цього, поняття соціальної підтримки не вичерпується наявністю спеціалізованих служб, програм або цільових заходів. Воно охоплює також ті сфери, що формуються на перетині етичної чутливості, інституційної культури та педагогічної відповідальності (Murugan & Berg-Weger, 2022). У цьому розумінні підтримка є багатошаровим явищем, де адміністративне й людське, процедурне й символічне, формалізоване й емоційне функціонують у взаємопереплетенні.

Загалом, рівність можливостей у доступі до освіти є значущім філософським принципом, що визначає структуру соціальної підтримки у вищій школі. Йдеться не лише про формальне декларування рівності, а й про впровадження механізмів, які усувають системні нерівності. Історично, освітня сфера часто відтворює соціальні ієрархії, що проявляється у відмінностях в якості отриманої середньої освіти, фінансових можливостях студентів та рівні їхньої соціальної адаптації. Разом з тим, гуманістичні ідеї, які розвивалися від античності до сучасності, визначають цінність людини як самоцілі освітнього процесу. Гуманізм у контексті соціальної підтримки студентів проявляється у визнанні їхніх індивідуальних

потреб та врахуванні особистісних факторів, що впливають на успішність навчання. З цього виходить, що освіта не може бути ефективною без створення середовища довіри, емпатії та розуміння, що реалізується через індивідуалізацію підходів до студентів, особливо тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах. Тож, урахування цих чинників у процесі розробки сучасних ефективних політик підтримки дозволяє створити більш справедливу систему, що сприяє збереженню доступності освіти.

Сучасна філософія освіти розглядає соціальну підтримку крізь призму концепції інклюзії, яка передбачає повноцінне залучення всіх студентів до академічного та соціального життя учбового закладу (Hehir et al., 2016). Інклюзивний підхід не обмежується лише фізичною доступністю навчального середовища, а охоплює також психологічні, культурні та економічні аспекти. Як і зазначалося раніше, це підхід передбачає створення програм адаптації для студентів з інвалідністю, підтримку студентів з міграційним досвідом, а також заходи з подолання гендерної чи етнічної дискримінації у вищій освіті.

А з позицій утилітаризму соціальні інвестиції у підтримку студентів виправдані не лише з морально-етичної точки зору, а й з огляду на суспільну вигоду, оскільки сприяють формуванню висококваліфікованої робочої сили та зниженню соціальної напруги (OECD. Education at a Glance, 2021; (UNESCO. Global Education Monitoring Report, 2020). Цей підхід доводить, що підтримка студентів у навчальному процесі сприяє підвищенню рівня загального добробуту та соціальної стабільності.

Серед філософських аспектів соціальної підтримки також важливе місце посідає ідея етичної відповідальності освітніх інституцій перед суспільством (Abdalqhadr & Mihus, 2020). Заклади вищої освіти не можуть залишатися нейтральними до проблем, з якими стикаються їхні студенти, оскільки вони є не лише осередками академічного знання, а й соціальними агентами, що впливають на формування майбутніх фахівців та громадян. Відповідальність університетів у цьому контексті вимагає розробки довгострокових стратегій соціальної підтримки, які б не лише усували поточні труднощі студентів, а й сприяли трансформації освітнього простору в бік більшої відкритості та рівноправності.

Висновки. Узагальнення теоретичних положень і результатів аналізу наукових досліджень засвідчило, що соціальна підтримка студентів у сучасних умовах функціонування закладів вищої освіти набуває статусу необхідної складової освітнього процесу та важливого чинника забезпечення академічної успішності, психологічного благополуччя й повноцінної соціальної інтеграції здобувачів освіти. За таких обставин освітнє середовище ЗВО доцільно розглядати не лише як простір навчання, а як цілісну соціально-педагогічну систему взаємодії, у межах якої реалізуються механізми підтримки, допомоги й розвитку особистості студента.

Таким чином, усі філософські концепції соціальної підтримки у вищій освіті також вказують на необхідність комплексного підходу до організації допомоги студентам. А осмислення її крізь призму соціальної справедливості, рівності та гуманізму дозволяє створити більш ефективні механізми підтримки, що не лише компенсують соціальні нерівності, а й сприяють особистісному розвитку кожного студента. Включення цих принципів у практичну діяльність освітніх установ забезпечує формування інклюзивного освітнього простору, що відповідає викликам сучасного суспільства. Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні інтегративної моделі соціальної підтримки студентів у закладах вищої освіти, визначенні критеріїв і показників її ефективності, а також у вивченні практичних механізмів упровадження методологічно обґрунтованих стратегій підтримки в діяльність університетів.

Література

1. Abdalqhadr A., Mihus I. Educational institutions and the development of the concept of social responsibility. *Вчені записки Університету «КРОК».* 2020. № 1 (57). С. 94–104. DOI: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2020-57-94-104

2. Aithal P. S., Aithal S. How to increase emotional infrastructure of higher education institutions. *International Journal of Management, Technology, and Social Sciences (IJMTS).* 2023. Vol. 8 (3). P. 356–394. DOI: https://doi.org/10.47992/ijmts.2581.6012.0307

3. Hehir T., Grindal T., Freeman B. et al. A summary of the evidence on inclusive education. Cambridge, MA : Abt Associat, 2016. Retrieved from https://www.abtassociates.com/files/Insights/Reports/2016/inclusive-education.pdf

4. Murugan V., Berg-Weger M. Social Work and Social Welfare: An Invitation. New York : Routledge, 2022. 584 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003182160

5. OECD. Education at a Glance 2021: OECD Indicators. Paris : OECD Publishing, 2021. DOI: https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en

6. Rawls J. A. Theory of Justice. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1971. 560 p. DOI: https://doi.org/10.4159/9780674042605

7. Rawls J. Justice as Fairness: A Restatement. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2001. 240 p. DOI: https://doi.org/10.2307/j.ctv31xf5v0

8. UNESCO. Global Education Monitoring Report: Inclusion and education – All means all. Paris : UNESCO Publishing, 2020. Retrieved from https://www.unesco.org/gem-report/en/inclusion

9. Калюжна Т. Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти : монографія / за наук. ред. О. В. Уваркіної. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 128 с.

10. Кузнєцова Т. Аксіологія соціальних комунікацій : навчальний посібник. Суми : Вид-во Сумського державного університету, 2012. 300 с.

11. Холостова Є. І. Теорія соціальної роботи : підручник. Вид. 4-те, перероб. і доп. Київ : Центр навчальної літератури, 2014. 392 с.

References

1. Abdalkhard, A., & Mihus, I. P. (2020). Osvitni zaklady ta rozvytok kontseptsii sotsialnoi vidpovidalnosti [Educational institutions and the development of the concept of social responsibility]. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK" – Academic notes of KROK University, 1* (57), 94–104. DOI: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2020-57-94-104 [in Ukrainian].

2. Aithal, P. S., & Aithal, S. (2023). How to increase emotional infrastructure of higher education institutions. *International Journal of Management, Technology, and Social Sciences (IJMTS).* Vol. 8 (3). P. 356–394. DOI: https://doi.org/10.47992/ijmts.2581.6012.0307

3. Hehir, T., Grindal, T., Freeman, B. et al. (2016). A summary of the evidence on inclusive education. Cambridge, MA: Abt Associat. Retrieved from https://www.abtassociates.com/files/Insights/Reports/2016/inclusive-education.pdf

4. Kaliuzhna, T. H. (2012). Pedahohichna aksiolohiia v umovakh modernizatsii profesiino-pedahohichnoi osvity [Pedagogical axiology in the context of modernization of professional pedagogical education]. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

5. Kholostova, Ye. I. (2014) Teoriia sotsialnoi roboty [Social work theory]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

6. Kuznietsova, T. (2012). Aksiolohiia sotsialnykh komunikatsii [Axiology of social communications]. Sumy : Vyd-vo Sumskoho derzhavnoho universytetu [in Ukrainian].

7. Murugan, V., & Berg-Weger, M. (2022). Social Work and Social Welfare: An Invitation. New York : Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003182160

8. OECD. (2021). Education at a Glance 2021: OECD Indicators. Paris : OECD Publishing. DOI: https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en

9. Rawls, J. (2001). Justice as Fairness: A Restatement. Cambridge, MA : Harvard University Press. DOI: https://doi.org/10.2307/j.ctv31xf5v0

10. Rawls, J. A (1971). Theory of Justice. Cambridge, MA : Harvard University Press. DOI: https://doi.org/10.4159/9780674042605

11. UNESCO. (2020). Global Education Monitoring Report: Inclusion and education – All means all. Paris : UNESCO Publishing. Retrieved from https://www.unesco.org/gem-report/en/inclusion

Мороз В. П. Освітнє середовище ЗВО як простір соціальної підтримки: методологічне осмислення підходів

У статті здійснено методологічне осмислення освітнього середовища закладу вищої освіти як простору соціальної підтримки студентів. Розглянуто, що соціальна підтримка у ЗВО набуває специфіки, яка формується через комплекс взаємодій і механізмів, визначених світоглядними, концептуальними та методоло-

гічними орієнтаціями. Особлива увага приділена аксіологічному підходу, що визначає ціннісні засади організації підтримки та сприяє гуманізації освіти, формуванню соціально значущої поведінки та самореалізації студентів. Аналізовано середовищний (екологічний) підхід, який підкреслює роль академічної культури, відкритості та інклюзії у створенні підтримувального середовища, де студенти відчувають психологічну безпеку й легітимність запиту на допомогу. Розглянуто філософські засади соціальної підтримки, зокрема принципи соціальної справедливості, рівності та гуманізму, які забезпечують доступність освіти для всіх категорій студентів і сприяють формуванню інклюзивного та справедливого освітнього середовища. Узагальнення підходів до організації соціальної підтримки доводить, що вона є багатошаровим явищем, що охоплює адміністративні, культурні, етичні та емоційні виміри освітнього середовища, формуючи умови для розвитку особистості, інклюзії та соціальної відповідальності університету.

Ключові слова: соціальна підтримка студентів, освітнє середовище закладу вищої освіти, методологічне осмислення, аксіологічний підхід, соціальна справедливість, гуманізація освіти, академічна адаптація, ціннісні орієнтири освіти.

Moroz V. P. Educational environment of higher education institutions as a space of social support: methodological understanding of approaches

The article provides a methodological understanding of the educational environment of a higher education institution as a space for social support for students. It is considered that social support in higher education institutions acquires a specific character, which is formed through a complex of interactions and mechanisms determined by worldview, conceptual and methodological orientations. Special attention is paid to the axiological approach, which determines the value principles of organizing support and contributes to the humanization of education, the formation of socially significant behavior and self-realization of students. The environmental (ecological) approach is analyzed, which emphasizes the role of academic culture, openness and inclusion in creating a supportive environment where students feel psychological safety and the legitimacy of requesting help. The philosophical principles of social support are considered, in particular the principles of social justice, equality and humanism, which ensure the accessibility of education for all categories of students and contribute to the formation of an inclusive and fair educational environment. The generalization of approaches to organizing social support proves that it is a multi-layered phenomenon that encompasses the administrative, cultural, ethical and emotional dimensions of the educational environment, creating conditions for personal development, inclusion and social responsibility of the university.

Key words: social support of students, educational environment of a higher education institution, methodological understanding, axiological approach, social justice, humanization of education, academic adaptation, educational value orientations.

Дата першого надходження статті до видання: 10.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 364.4:316.647.82-055.2(100)
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-65-72

Нестерчук Вікторія Валентинівна,
науковий співробітник відділу організації наукової діяльності
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна.
nv_viktoriia@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-0279-3898

Данильчук Лариса Олексіївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
larkaterdan@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-7156-5071

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ЖІНОК: КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми. Домашнє насильство над жінками є складним і багатофакторним асоціальним явищем, що порушує базові права жінок та становить серйозну загрозу для суспільної стабільності, подолання якого потребує інтегрованого підходу, що включає правові, соціальні, інституційні та індивідуальні механізми захисту. В умовах посилення соціальних ризиків, особливого значення набувають системи різних видів допомоги, які гарантують не лише правову, соціальну й психологічну допомогу, але й комплексну ресоціалізацію жінок, які зазнали домашнього насильства.

Незважаючи на сформовану нормативно-правову базу та діяльність соціальних служб у багатьох країнах, ефективність реалізації заходів із протидії домашньому насильству щодо жінок істотно варіюється, що актуалізує потребу у всебічному вивченні моделей реагування, які застосовуються в міжнародній практиці. Детальне дослідження відповідної практики дозволить виокремити результативні підходи до запобігання домашнього насильства над жінками, виявити ключові механізми міжінституційної взаємодії та засоби соціально-правової підтримки, що, у свою чергу, стане підґрунтям для їх інтеграції в національну систему протидії цьому явищу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки характеризуються зростанням уваги до проблеми домашнього насильства щодо жінок як у міжнародному, так і у вітчизняному науковому просторі. Попри наявність наукових напрацювань, зокрема досліджень О. Крижановської, І. Коваленко, О. Ломакіної, Т. Панталієнко, К. Пісоцької, Н. Щербак та ін., питання аналізу міжнародного досвіду протидії домашньому насильству щодо жінок та механізмів соціально-правової допомоги постраждалим жінкам в українському контексті досі залишається недостатньо розробленим. Водночас, у контексті воєнної агресії, масштабного переміщення населення та поглиблення соціально-економічної кризи рівень вразливості жінок значно підвищується, що вимагає перегляду існуючих підходів до надання допомоги жінкам, які зазнали домашнього насильства. Відтак, постає наукова потреба не лише в узагальненні й критичному аналізі зарубіжного досвіду, а й дослідженні міжнародних соціально-правових практик, що може стати основою як для формування ефективної соціальної політики у сфері протидії домашньому

насильству над жінками, так і напрацювання алгоритмів соціально-правової допомоги.

Метою дослідження є аналіз та систематизація з міжнародного досвіду протидії домашньому насильству щодо жінок на різних рівнях реагування з позицій комплексного підходу.

Методологічною основою дослідження є комплексний підхід до огляду міжнародно-правових актів; порівняльний аналіз моделей реагування в різних країнах, контент-аналіз звітів міжнародних організацій таких як Організація Об'єднаних Націй – ООН (*United Nations*), Організація з безпеки і співробітництва в Європі – ОБСЄ (*Organization for Security and Co-operation in Europe*), Фонд ООН у галузі народонаселення – UNFPA (*United Nations Population Fund*), Жінки проти насильства в Європі – WAVE (*Women Against Violence Europe*) та системно-структурний аналіз для виокремлення ключових елементів багаторівневої системи реагування.

Виклад основного матеріалу. В умовах посилення соціальних ризиків особливої значущості набуває надання дієвої соціально-правової допомоги, яка забезпечить комплексний захист жінок від домашнього насильства, сприятиме їх ресоціалізації та виконуватиме важливу роль у забезпеченні прав людини. Вважаємо за необхідне зауважити, що результативність заходів у сфері протидії домашньому насильству над жінками визначається не лише якістю правового і соціального регулювання, а й ступенем інституційної підтримки, яка визначає склад учасників системи надання допомоги.

Здійснений попередньо аналіз джерельної бази, з позицій комплексного підходу засвідчив, що у міжнародній практиці протидії домашньому насильству щодо жінок розрізняють чотири основні рівні реагування: ***міжнародний, національний, спеціалізований та індивідуальний,*** кожен із яких має специфічні завдання, методи реалізації та напрями профілактики, що дозволяє поглиблено дослідити механізм функціонування систем соціально-правового захисту та оцінити ефективність реалізованих заходів у різних країнах.

На ***міжнародному рівні*** сформовано низку нормативно-правових документів щодо запобігання домашньому насильству над жінками, захисту постраждалих жінок та притягнення винних до відповідальності, зокрема: Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Про ліквідацію усіх форм дискримінації, 1979); Декларація про викорінення насильства щодо жінок (Про викорінення насильства, 1993), Пекінська платформа дій (Пекінська Декларація ООН, 1995) і Стамбульська конвенція викорінення насильства щодо жінок (Конвенція Ради Європи, 2011), які *окреслюють фундаментальні принципи захисту прав жінок та протидії домашньому насильству над жінками.*

Міжнародні організації здійснюють *дослідницьку й аналітичну діяльність,* спрямовану на виявлення ефективних практик, розробку рекомендацій та систематизацію результатів впроваджених програм для протидії домашньому насильству над жінками. Так, ООН ініціює масштабні дослідження, що охоплюють юридичні, судові та превентивні аспекти боротьби з насильством щодо жінок, тоді як ОБСЄ поширює збірники кращих практик, базуючись на аналітичних звітах з країн-учасниць. UNFPA, у свою чергу, аналізує результати реалізації антикризових програм у різних регіонах, роблячи акцент на їхній результативності (Secretary-General's, 2025). Тобто, окрім правового регулювання протидії домашньому насильству над жінками, важливу роль відіграють міжнародні дослідження, що дозволяють аналізувати причини домашнього насильства, оцінювати ефективність впроваджених заходів і формувати доказові стратегії реагування.

Не менш важливим є нагляд Радою Європи за прогресом держав у сфері протидії домашньому насильству над жінками, випускаючи *комплексні огляди ситуації.* У свою чергу, агентство США з міжнародного розвитку (USAID) також надає значну підтримку, вивчаючи ефективність профілактичних заходів, що дозволяє модернізувати політику й адаптувати найкращі міжнародні підходи (Mohseni Tabrizi et al., 2013; Martin et al., 2023).

У країнах Європейського Союзу, зокрема у Франції, Німеччині, Іспанії, Бельгії, Румунії, Греції та Естонії, реалізовано *проєкт*

TACTICS, метою якого є підвищення компетентності поліції щодо реагування на випадки домашнього насильства над жінками та покращення взаємодії між поліцією, службами підтримки та програмами для агресорів (TACTICS, 2025).

Таким чином, міжнародні ініціативи відіграють ключову роль у розвитку обґрунтованих підходів до протидії домашньому насильству щодо жінок, дозволяючи зміцнювати законодавчі та соціальні механізми захисту жінок і вдосконалювати системи превенції.

Окрім загальних міжнародних норм, кожна зарубіжна країна має власну систему у сфері протидії та запобігання домашньому насильству щодо жінок, тобто – ***національний рівень*** реагування (див. табл. 1).

Загалом, наведений досвід держав на національному рівні засвідчує, що важливими інструментами з реагування та протидії домашньому насильству щодо жінок є криміналізація примусового контролю, ефективне застосування охоронних ордерів і забезпечення комплексної підтримки постраждалих.

Не менш важливими є засоби реагування на домашнє насильство щодо жінок на ***спеціалізованому рівні,*** що передбачає створення відомств та підрозділів, які відповідають за виявлення, розслідування та попередження таких злочинів (див. табл. 2).

Здійснений науковий пошук засвідчив, що значного поширення у країнах Європи отримала система притулків, кризових центрів та шелтерів, які відіграють вирішальну роль

Таблиця 1

Аналіз міжнародних механізмів на національному рівні

Країна	Механізм/джерело
Велика Британія, Шотландія, США	*відбулося оновлення законодавства,* щодо оновлення нових форм та видів домашнього насильства, зокрема, *примусовий контроль* / (Betshy P. Women who are mad. Creative Commons. 2021; Violence Against Women Act of 1994: a federal law aimed at preventing and combating violence against women, providing assistance to victims, and ensuring accountability for offenders. Encyclopaedia Britannica, 2023)
Іспанія	*прийнято законодавчі ініціативи,* які забезпечили створення спеціалізованих судів з розгляду справ, пов'язаних з гендерним насильством, та *запроваджено програми допомоги для жінок*, які зазнали домашнього насильства / (Ley Orgánica 1/2004, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género. Boletín Oficial del Estado, 2004)
Франція, Німеччина	впроваджено у правозастосовній практиці *використання електронних засобів контролю* (зокрема браслетів), що забезпечують цілодобове спостереження за кривдниками та попереджають їхнє фізичне наближення до жінок / (Loi n° 2020-936 du 30 juillet 2020 relative au port du bracelet anti-rapprochement pour les auteurs de violences conjugales. France 24, 2020. ; Legislative proposal for the protection of women against violence in Germany. GermanPolicy. 2025)
Австралія, Канада	в Національних стратегіях щодо зменшення випадків насильства відносно жінок, *передбачено міжсекторальну взаємодію органів влади, громадськості та індивідів* / (National Plan to Reduce Violence against ; Canada's Strategy to Prevent and Address Gender-Based Violence. Government of Canada, 2017)
Португалія	влада *доповнила трудове законодавство нормами,* що дозволяють жінкам, які зазнали домашнього насильства отримати відпустку для реабілітації та змінити місце роботи на більш безпечне / (Domestic violence benefits to be granted. The Portugal News. 2023)
Австрія, Швеція	активно застосовуються *охоронні ордери* як правовий інструмент захисту, що дозволяє запобігати повторному контакту кривдника з жінкою шляхом встановлення тимчасових заборон на перебування поруч або в межах спільного житла / (Regulatory and legal framework. European Institute for Gender Equality)
Нідерланди, Австралія	діють механізми примусового виселення агресора з місця спільного проживання, що дозволяє забезпечити безпеку жінці, та уникнути повторного домашнього насильства / (Martin, T. E., Gover, A. R., & Langton, L. The Relationship Between Formal Help-Seeking and Sexual Orientation Among Victims of Domestic Violence. Journal of Interpersonal Violence. 2023. V. 38(1–2). P. 156–182)
Польща	серед заходів впливу на осіб, які вчинили домашнє насильство, є *публічне розголошення вироку*, що виступає не тільки правовим заходом, але й засобом морального осуду, який здатен мати превентивну функцію / (Violence against women prevalence estimates, 2018: global, regional and national prevalence estimates for intimate partner violence against women and global and regional prevalence estimates for non-partner sexual violence against women. World Health Organization. 2021. P. 87)

Таблиця 2

Аналіз міжнародних механізмів на спеціалізованому рівні

Країна	Механізм/джерело
Іспанія	створено *підрозділи Національної поліції* (Unidades de Atención a la Familia y Mujer), що спеціалізуються на справах жінок, виконуючи функції з профілактики, розслідування та підтримки у випадках домашнього насильства / (The Spanish National Police Units for Women and Family Affairs)
Франція	з 2019 року *діють структури – Групи захисту сім'ї* (Groupes de Protection de la Famille) та *Будинки захисту сім'ї* (Maisons de Protection des Familles), які об'єднують співробітників поліції, соціальних працівників та психологів задля надання допомоги жінкам, які зазнали домашнього насильства / (European Crime Prevention Network. France: Social workers in Police Stations)
Велика Британія	з 2025 року *запущено пілотний проєкт*, який передбачає залучення спеціалістів з домашнього насильства до центрів екстрених викликів (служба 999), що покликане підвищити оперативність і якість реагування поліції на випадки домашнього насильства над жінками / (Murray J. Pilot domestic abuse experts to answer 999 emergency calls in England. The Guardian)
Румунія	з 2020 року *впроваджено мобільний застосунок Bright Sky RO*, який орієнтований на надання інформаційної та психологічної підтримки жінкам, що зазнали домашнього насильства або перебувають у ризикових стосунках. Сервіс надає інструменти для оцінки безпеки, інформацію про види насильства, а також інтерактивну мапу із доступними службами допомоги / (Fundația Vodafone România. The phenomenon of domestic violence remains relevant in Romania. Bright Sky RO – the mobile app supporting victims of domestic violence, used almost 32,000 times since its launch in Romania)
Грузія	при Міністерстві внутрішніх справ *функціонує спеціалізований департамент*, що здійснює моніторинг розслідувань випадків домашнього насильства, проводить навчання для слідчих і надає рекомендації, які враховують гендерну чутливість та запобігання вторинній віктимізації (National research on domestic violence against women in Georgia: UNFPA Georgia CO. 2014. P. 151)

у наданні безпечного середовища для жінок, які зазнали домашнього насильства, особливо тих, хто не має можливості негайно залишити місце проживання. Також функціонують Національні гарячі лінії, що дозволяють постраждалим жінкам звернутися за допомогою цілодобово й конфіденційно, забезпечуючи оперативну реакцію відповідних служб на запити про допомогу (Кочемировська, Христова, 2011). У той час, у деяких країнах – Німеччина, Польща та Албанія, доступ до притулків обмежений наявністю судового охоронного ордера, що може створювати додаткові бар'єри для постраждалих, особливо у випадках негайної небезпеки (Newsroom, 2025).

Огляд моделей організації спеціалізованих служб допомоги у країнах Європи виявив суттєві розбіжності між державами. Наприклад, у Німеччині, Швеції та Нідерландах діє розгалужена мережа підтримки, включаючи тривалі програми психосоціальної реабілітації та підтримку для мігранток. Натомість, Франція та Іспанія більше зосереджуються на телефонній підтримці та допомозі, яка надається переважно у великих міських центрах, а не в сільських регіонах. Польща демонструє меншу кількість центрів підтримки, значна частина яких має релігійну орієнтацію і спеціалізується на короткотерміновій допомозі жінкам, що стикаються з насильством (WOMEN, 2019).

Таким чином, загальна ефективність механізмів на спеціалізованому рівні залежить не лише від наявності ресурсів, але й від гнучкості моделей соціально-правової допомоги, рівня доступності допомоги та міжсекторальної співпраці органів влади, поліції та громадянського суспільства. Країни, які мають розвинену мережу недержавних організацій і муніципальних служб, зазвичай формують більш комплексну систему підтримки постраждалих; у таких системах відбувається широка міжвідомча співпраця, включаючи охорону здоров'я, правоохоронні органи, освіту та соціальний захист. Натомість у державах, де структура допомоги обмежується регіональним рівнем або має неформальний характер, ефективність реагування на домашнє насильство часто виявляється нижчою, а доступ до послуг – обмеженим.

Індивідуальний рівень реагування передбачає реалізацію безпосередніх форм допомоги, зосереджених на відновленні життєздатності постраждалих жінок, їх психологічній реабілітації, правовому супроводі та сприянні соціальній реінтеграції в суспільство. У межах цього рівня реалізуються спеціалізовані програми, що охоплюють різні напрями: консультування, правову допомогу, соціальну допомогу, медичний супровід, психотерапевтичну підтримку та професійну переорієнтацію (див. табл. 3).

Загалом, спільною тенденцією для країн Європи є створення безпечного середовища для жінок, які постраждали від домашнього насильства, що включає доступ до житла, правової та соціальної допомоги, фінансової підтримки та психологічного супроводу, з орієнтацією на відновлення людської гідності та життєстійкості постраждалих, також простежується загальна структура індивідуального реагування, що базується на принципах гендерної рівності, клієнтоорієнтованості та взаємодії між органами влади та громадськими структурами. Разом із тим, реалізація цих принципів суттєво варіюється залежно від держави: наприклад, Франція й Німеччина приділяють велику увагу фінансовій підтримці, тоді як скандинавські країни акцентують на довгостроковій психотерапії та реабілітаційних програмах. В Італії та Грузії на передній план виходить професійна самореалізація постраждалих як засіб досягнення автономії та емансипації після домашнього насильства. Певні програми, зокрема шведська (IDAP) і чеська ініціатива "Stop Violence Czech Republic domestic violence initiative" (див. табл. 3), хоча й використовують спільні інструменти, але розрізняються за глибиною інтеграції в систему соціальних допомог.

Загалом, індивідуальний рівень дозволяє забезпечити комплексну допомогу, враховуючи психоемоційний стан, потреби, досвід та соціальне оточення постраждалих жінок, що є необхідною умовою для ефективної ресоціалізації. Доречно зауважити, що умовою успіху є також забезпечення безперервності соціально-правової допомоги, включаючи доступ до притулку, підтримки після виходу з кризового стану, працевлаштування та супровід у відновленні особистої автономії.

Узагальнення міжнародного досвіду дозволяє стверджувати, що найбільш результативними є ті системи, які: функціонують на основі комплексного підходу; забезпечують безперервність допомоги на всіх етапах від кризової інтервенції до довгострокової реабілітації; поєднують державні та недержавні ресурси; орієнтуються на повагу до гідності, автономії та безпеки жінок; передбачають розвиток превентивних програм і просвітницьких кампаній; включають інноваційні технології (мобільні застосунки, дистанційні сервіси, системи моніторингу).

Таблиця 3

Аналіз міжнародних механізмів на індивідуальному рівні

Країна	Механізм/джерело
Франція	діє система *термінової фінансової допомоги* жінкам, які постраждали від домашнього насильства, що дозволяє забезпечити базові потреби на період до отримання довгострокової соціальної підтримки / (European Social Network. France: Emergency financial assistance to victims of domestic violence)
Італія	запроваджено *ініціативи професійного розвитку,* зокрема текстильну лабораторію в Апулії, де жінки опановують традиційне ткацтво та вишивку, здобуваючи економічну незалежність і підвищуючи самооцінку / (Cabries S. At This Textile Laboratory in Puglia, Traditional Craft Is a Vessel for Women's Empowerment. *Vogue***.** 2023. 14 November)
Швеція, Чехія	діють *програми ресоціалізації агресорів*, орієнтовані на психокорекцію, що включають елементи когнітивно-поведінкової терапії, навчання ненасильницькому спілкуванню та усвідомленню відповідальності за свої дії. Зокрема, у Швеції реалізується програма IDAP / (CEP Probation. Sweden: IDAP–Integrated Domestic Abuse Programme), а в Чехії – ініціатива «Зупинимо насильство», які мають схожі підходи до зміни деструктивних моделей поведінки (Centre of Social Services Prague)
Грузія	створено *програми професійного навчання жінок*, які залишили притулки, що сприяє їхній економічній незалежності та мінімізує ризик повернення до ситуації насильства / (Georgia's first domestic violence crisis centre opens in Tbilisi. 2016. 26 September)

Висновки та перспективи подальших досліджень. Покликаючись на викладені вище міркування можемо констатувати: здійснений аналіз міжнародного досвіду засвідчив про результативність багаторівневої системи реагування на домашнє насильство щодо жінок, яка поєднує нормативно-правове забезпечення, соціальну допомогу, інституційну підтримку, та індивідуальні програми ресоціалізації. Ефективність моделей надання соціально-правової допомоги постраждалим жінкам визначається їх побудовою на принципах міжвідомчої координації, інтегрованого підходу, наявності політичної підтримки, достатнього рівня соціальних інвестицій і функціонування механізмів громадського контролю.

З урахуванням позитивного досвіду європейських країн, Україна може розбудовувати ефективну систему запобігання домашньому насильству щодо жінок, яка відповідатиме міжнародним стандартам та актуальним потребам суспільства. Адаптація успішних зарубіжних практик у межах національної соціально-правової політики сприятиме зміцненню інституційної спроможності центрів соціальних служб і підвищенню рівня захисту прав жінок, які постраждали від домашнього насильства.

Подальший науковий пошук у сфері протидії домашньому насильству щодо жінок перспективним вважаємо спрямувати на дослідження бар'єрів доступності соціально-правової допомоги, а саме: впливу територіального чинника (сільські території, малі громади); доступу до допомоги жінкам з інвалідністю, мігранткам, внутрішньо переміщених особам, жінкам літнього віку та ін.

Література

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція; Рада Європи від 11.05.2011 // База даних «*Законодавство України*» / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 26.11.2025).

2. Кочемировська О. О., Христова Г. О. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України / за заг. ред С. Павлиш. Київ–Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. 228 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/standarty_soc_poslug.pdf (дата звернення: 30.11.2025).

3. Пекінська Декларація ООН від 15 вересня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text (дата звернення: 23.11.2025).

4. Про викорінення насильства щодо жінок: Декларація Генеральної Асамблеї ООН № 48/104 від 20 грудня 1993 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/165261___165261 (дата звернення: 23.11.2025).

5. Про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок : Конвенція ООН від 18 грудня 1979 р. Статус Конвенції див. (995_i41) {Додатково див. Факультативний протокол (995_794) від 06.10.99}. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 23.11.2025).

6. Martin T. E., Gover A. R., Langton L. The Relationship Between Formal Help-Seeking and Sexual Orientation Among Victims of Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence.* 2023. Vol. 38 (1–2). P. 156–182. DOI: https://doi.org/10.1177/08862605221080150

7. Ar Mohseni Tabrizi, Ar Kaldi, Javadianzadeh M. The Study of Domestic Violence in Married Women Addmitted to Yazd Legal Medicine Organization and Welfare Organization. *Tolooe Behdasht.* 2013. Vol. 11. Issue 3. P. 11–24. URL: https://www.magiran.com/paper/1095867/the-study-of-domestic-violence-in-marrid-women-addmitted-to-yazd-legal-medicine-organization-and-welfare-organization?lang=en (дата звернення: 29.11.2025).

8. Newsroom. Violence against women: GREVIO publishes annual report. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/-/violence-against-women-grevio-publishes-annual-report (дата звернення: 30.11.2025).

9. Secretary-General's in-depth study on all forms of violence against women. URL: https://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-sg-study.htm (дата звернення: 02.12.2025).

10. TACTICS. Improving police authorities' responses and follow-up procedures regarding victims and perpetrators of domestic violence. European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence. URL: https://www.work-with-perpetrators.eu/tactics (дата звернення: 28.11.2025).

11. WAVE Report 2015. Report on the Role of Specialist Women's Support Services in Europe. *Women Against Violence Europe.* URL: https://wave-network.org/wave-report-2015/ (дата звернення: 30.11.2025).

References

1. Konventsiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu iz tsymy yavyshchamy (Stambulska konventsiia) [Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention)]. (2011). *Verkhovna Rada Ukrainy*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 [in Ukrainian].

2. Kochemyrovska, O. O., & Khrystova, H. O. (2011). Standarty nadannia sotsialnykh posluh osobam, yaki postrazhdaly vid nasylstva v sim'i: mizhnarodnyi dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrainy [Standards for Providing Social Services to Persons Affected by Domestic Violence: International Experience and Recommendations for Ukraine]. Ed. S. Pavlysh. Zaporizhzhia: Drukarskyi svit. Retrieved from https://gender.org.ua/images/lib/standarty_soc_poslug.pdf [in Ukrainian].

3. Pekinska Deklaratsiia OON vid 15 veresnia 1995 r. [The Beijing Declaration of the United Nations of 15 September 1995]. (1995). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text [in Ukrainian].

4. Pro vykorinennia nasylstva shchodo zhinok: Deklaratsiia Heneralnoi Asamblei OON № 48/104 vid 20 hrudnia 1993 r. [On the elimination of violence against women: UN General Assembly Declaration No. 48/104 of 20 December 1993]. (1993). Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/165261___165261 [in Ukrainian].

5. Pro likvidatsiiu usikh form dyskryminatsii po vidnoshenniu do zhinok: Konventsiia OON vid 18 hrudnia 1979 r. Status Konventsii dyv. (995_i41) {Dodatkovo dyv. Fakultatyvnyi protokol (995_794) vid 06.10.99} [On the elimination of all forms of discrimination against women: UN Convention of 18 December 1979. Status of the Convention, see (995_i41) {See also Optional Protocol (995_794) of 06.10.99}]. (1979). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text [in Ukrainian].

6. Martin, T. E., Gover, A. R., & Langton, L. (2023). The Relationship Between Formal Help-Seeking and Sexual Orientation Among Victims of Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence, 38* (1–2), 156–182. DOI: https://doi.org/10.1177/08862605221080150

7. Ar Mohseni Tabrizi, Ar Kaldi, & Javadianzadeh, M. (2013). The Study of Domestic Violence in Married Women Admitted to Yazd Legal Medicine Organization and Welfare Organization. *Tolooe Behdasht, 11* (3), 11–24. Retrieved from https://www.magiran.com/paper/1095867/the-study-of-domestic-violence-in-marrid-women-addmitted-to-yazd-legal-medicine-organization-and-welfare-organization?lang=en

8. Newsroom. Violence against women: GREVIO publishes annual report. Retrieved from https://www.coe.int/en/web/portal/-/violence-against-women-grevio-publishes-annual-report

9. Secretary-General's in-depth study on all forms of violence against women. Retrieved from https://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-sg-study.htm

10. TACTICS. Improving police authorities' responses and follow-up procedures regarding victims and perpetrators of domestic violence. European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence. Retrieved from https://www.work-with-perpetrators.eu/tactics

11. WAVE Report 2015. Report on the Role of Specialist Women's Support Services in Europe. *Women Against Violence Europe.* Retrieved from https://wave-network.org/wave-report-2015/

Нестерчук В. В., Данильчук Л. О. Міжнародний досвід протидії домашньому насильству щодо жінок: комплексний підхід

У статті здійснено комплексний аналіз міжнародних, національних, спеціалізованих та індивідуальних механізмів протидії домашньому насильству щодо жінок, що засвідчує наступне: ефективність соціально-правової допомоги зумовлюється низкою системних чинників: належною нормативно-правовою базою, інституційною підтримкою, міжвідомчою взаємодією, гнучкістю моделей реагування та доступністю сервісів для постраждалих. У сучасних умовах посилення соціальних ризиків, конфліктів і криз соціально-економічної стабільності забезпечення спеціалізованої, доступної, безпечної та доказової допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства, набуває статусу пріоритету державної соціальної політики та сфери захисту прав людини. Виявлено, що міжнародний рівень реагування виконує базову функцію у формуванні глобальних стандартів протидії насильству, включаючи розроблення нормативних документів та систематизацію ефективних практик. Саме завдяки діяльності ООН, ОБСЄ, Ради Європи та міжнародних агенцій, зокрема UNFPA та USAID, країни отримують аналітичні, методичні та експертні інструменти для вдосконалення власних моделей реагування. Національний рівень характеризується диверсифікацією підходів до регулювання домашнього насильства залежно від правової системи, соціальних умов та політичних рішень кожної держави. Позитивними практиками виступають криміналізація примусового контролю, впровадження електронного моніторингу кривдників, розширення компетенцій поліції, спеціалізація судів, міжсекторальні стратегії профілактики та соціальної підтримки. Водночас у ряді країн наявні бар'єри,

пов'язані з нерівномірною територіальною доступністю допомоги або залежністю від судових рішень. Спеціалізований рівень продемонстрував, що створення профільних служб – поліцейських підрозділів, мультидисциплінарних команд, кризових центрів, шелтерів – підвищує якість реагування, мінімізує вторинну віктимізацію та забезпечує жінкам можливість отримати терміновий і комплексний супровід. Більш розвинені системи демонструють високу інтегрованість соціальних служб, охорони здоров'я, поліції, соціальних працівників та неурядових організацій. Індивідуальний рівень підкреслює важливість персоналізованої роботи з постраждалими: психологічної та психотерапевтичної підтримки, юридичного супроводу, економічної допомоги, програм ресоціалізації, професійної підготовки та навчання. Важливими також є програми роботи з агресорами, які у ряді країн сприяють зниженню ризику повторного насильства.

Ключові слова: домашнє насильство, жінки, зарубіжний досвід, комплексний підхід, рівні реагування, соціально-правова допомога, соціальна робота.

Nesterchuk V. V., Danylchuk L. O. International experience in combating domestic violence against women: a comprehensive approach

The article presents a comprehensive analysis of international, national, specialized, and individual mechanisms for combating domestic violence against women, demonstrating the following: the effectiveness of social and legal assistance is shaped by a number of systemic factors, including an adequate regulatory framework, institutional support, interdepartmental cooperation, flexible response models, and accessible services for survivors. In the current context of increasing social risks, conflicts, and socio-economic instability, ensuring specialized, accessible, safe, and evidence-based assistance for women affected by domestic violence has become a priority of state social policy and the field of human rights protection. It is established that the international level of response performs a fundamental function in shaping global standards for combating violence, including the development of regulatory documents and the systematization of effective practices. Thanks to the activities of the UN, OSCE, Council of Europe, and international agencies such as UNFPA and USAID, countries receive analytical, methodological, and expert tools for improving their own response models. The national level is characterized by diverse approaches to regulating domestic violence, depending on each country's legal system, social conditions, and political decisions. Positive practices include the criminalization of coercive control, the introduction of electronic monitoring of perpetrators, the expansion of police powers, specialization of courts, and multisectoral strategies for prevention and social support. At the same time, in a number of countries certain barriers persist, including uneven territorial accessibility of assistance and excessive dependence on judicial decisions. The specialized level demonstrates that the establishment of dedicated services – police units, multidisciplinary teams, crisis centers, and shelters – improves the quality of response, minimizes secondary victimization, and ensures that women receive urgent and comprehensive support. More advanced systems show a high level of integration among social services, healthcare, police, social workers, and non-governmental organizations. The individual level emphasizes the importance of personalized work with survivors, including psychological and psychotherapeutic support, legal assistance, economic aid, resocialization programs, vocational training, and education. Equally important are perpetrator-intervention programs, which in several countries help reduce the risk of repeated violence.

Key words: domestic violence, women, international experience, comprehensive approach, levels of response, social and legal assistance, social work.

Дата першого надходження статті до видання: 16.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 364-787.2-054.73(477)
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-73-81

Николаєва Валентина Іванівна,
докторка з державного управління,
професор кафедри соціальної роботи
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»,
м. Дніпро, Україна.
nykolaieva_v_i@pstu.edu
https://orcid.org/0000-0003-4594-303X

Біленька Вікторія Вікторівна,
асистент кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»,
м. Дніпро, Україна.
bilenkya_v_v@pstu.edu
https://orcid.org/0009-0002-7697-4728

Пудак Людмила Вікторівна,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»,
м. Дніпро, Україна.
ludasya1003@gmail.com
https://orcid.org/0009-0001-6264-6558

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ КОНСУЛЬТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ВПО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Актуальність проблеми надання консультаційних послуг внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) в умовах воєнного стану зумовлена глибокими соціально-економічними трансформаціями, спричиненими збройною агресією проти України, масовим переміщенням населення та зростанням потреб у професійній реінтеграції громадян. У сучасних умовах консультаційні послуги стають важливим інструментом соціальної адаптації, відновлення трудового потенціалу та забезпечення економічної стабільності ВПО.

Необхідність вирішення цієї проблеми зумовлена обмеженістю системного підходу до консультування в діяльності соціальних служб, недостатнім рівнем координації між державними структурами, громадськими організаціями та центрами зайнятості.

Аналіз актуальних досліджень. Згідно з положеннями Закону України «Про соціальні послуги» під такими послугами слід розуміти «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин (далі – СЖО), подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають» (Про соціальні послуги, 2019). У класифікаторі соціальних послуг представлено усі види соціальних послуг, і серед них одне з найважливіших місць займає консультування (Про затвердження Класифікатора соціальних послуг, 2020). Про важливість цієї послуг засвідчує прийняття Державного стандарту соціальної послуги консультування (Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування, 2015), який визначає умови надання цієї послуги.

Термін «консультаційна послуга» нині прямо не визначено чинним законодавством України. Його зміст частково окреслювався лише в Законі України «Про здійснення

державних закупівель» (редакція від 01.06.2010 № 2289-VI), де консультаційні послуги трактувалися як інтелектуальна, нематеріальна діяльність із нефізично відчутним результатом, зокрема аудиторські, юридичні, консалтингові, експертні, оціночні послуги, підготовка висновків і рекомендацій, навчання та підготовка фахівців (Про здійснення державних закупівель (не чинний), 2010). Зазначена норма втратила чинність, тож термінологічний вакуум частково заповнюється доктринальними підходами та практикою.

Значно менше досліджень стосувалося питань надання консультаційних послуг. Побічно цих питань торкалися такі вчені: О. Пожидаєва, яка аналізувала сутність та види консультування в соціально-педагогічній діяльності (Пожидаєва, 2012), Х. Столярук у контексті становлення кар'єрного консалтингу (Столярук, 2020), Т. Павлюк при характеристиці соціальних послуг для ВПО (Павлюк, 2023), В. Суліцький та О. Швед, досліджуючи консультування в соціальній роботі (Суліцький, Швед, 2023) та ін.

Етимологічно «консультування» походить від лат. consultare – «радитися, піклуватися». В українській мові воно охоплює зміст «порада, фахове роз'яснення з певного питання» та «бесіда, що має на меті розширення й поглиблення знань» (Пожидаєва, 2012, с. 23). Таким чином, консультування поєднує когнітивний (інформаційно-роз'яснювальний) і процесуальний (взаємодієвий) виміри, забезпечуючи професійну підтримку ухвалення рішень і розвиток компетентностей адресата.

Значну увагу цьому питанню приділяли Л. Базиль та В. Орлов, які аналізували кар'єрне консультування в контексті чинника самореалізації майбутніх фахівців (Базиль, Орлов, 2018).

Попри наявність окремих ініціатив, у науковій літературі ще недостатньо розкрито питання змісту, форм і технологій надання консультацій саме ВПО, з урахуванням їхніх травматичних переживань, психологічного стану та специфіки регіонального ринку праці.

Мета статті – розкриття особливостей надання консультаційних послуг ВПО в Україні в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У сучасному науковому дискурсі термін «консультування» не має уніфікованого визначення. Це зумовлено міждисциплінарним ужитком споріднених понять – «консультація» та «консультування» – у праві, медицині, психології, соціальній роботі, менеджменті та інших сферах, де вони позначають різні за змістом і процедурою форми професійної взаємодії. У професійно-орієнтованій інтерпретації, запропонованій С. Ґледдінґом, консультування розглядається як окрема професія, зосереджена на опрацюванні людських проблем і потенціалів та спрямована на ефективний вплив на особистісні зміни клієнта (Пожидаєва, 2012).

Виходячи з характеристик, усталених у правовій доктрині та професійній практиці, виокремлюють такі ознаки консультації як об'єкту правового регулювання:

– по-перше, це спеціальний вид знань і аналітичної інформації, сформованої щодо конкретного об'єкта або проблеми;

– по-друге, така інформація адресно передається визначеному замовнику (користувачеві);

– по-третє, вона невіддільно пов'язана з особою її творця (компетенцією, кваліфікацією, репутацією).

Відповідно, консультаційна послуга може бути описана як результат професійної інтелектуальної діяльності у формі порад, рекомендацій та висновків з питань, окреслених замовником, що ґрунтуються на спеціальних знаннях і аналітичних процедурах та можуть надаватися в різних сферах суспільної діяльності (Тур, 2015, с. 16).

Дослідники виокремлюють соціальне та психологічне консультування. Для розуміння сутності соціального консультування доцільним видається порівняти його з психологічним (табл. 1).

А. Капська розглядає консультування у соціально-педагогічній практиці як різновид соціальної послуги, адресованої клієнтові; його призначення – поліпшення взаємодії особи з соціальним оточенням і забезпечення психологічного комфорту в спільноті (Капська, 2009).

У трактуванні Т. Алєксєєнко консультування – це процес взаємодії двох і більше осіб,

Таблиця 1

Порівняння соціального та психологічного консультування

Критерій	Соціальне консультування	Психологічне консультування
Мета	Конкретизувати проблему клієнта, оцінити її причини та ресурси, запропонувати реалістичні шляхи вирішення і кроки соціальної підтримки	Сприяти внутрішнім змінам особистості через усвідомлення переживань і моделей поведінки, формування нових способів саморегуляції
Процес	«Погляд ззовні» на ситуацію, інвентаризація доступних ресурсів і сервісів; аналіз варіантів допомоги; розроблення й супровід індивідуального плану дій; за потреби – скерування та тренування прикладних навичок	«Дослідження всередину»: опрацювання досвіду, почуттів і переконань; виявлення повторюваних сценаріїв і внутрішніх конфліктів; переосмислення цілей та відповідальності, пошук більш адаптивних способів реагування
Акцент	Мобілізація власних і зовнішніх ресурсів клієнта для зміни поведінки та соціального функціонування	Особистісні та внутрішньопсихічні процеси, що визначають переживання і вибір людини
Типовий запит	Практичні труднощі повсякденного життя: доступ до послуг, документи, житло, зайнятість, взаємодія з установами, вплив оточення	Скарги на емоційну нестійкість, тривогу, конфлікти у стосунках, нав'язливі чи деструктивні патерни, проблеми самооцінки й самоконтролю
Спрямованість у часі	Переважно теперішнє та найближче майбутнє (планування кроків і результатів)	Минуле і теперішнє (походження труднощів та їх актуальні прояви)
Тривалість	Зазвичай короткострокова робота; можливі разові або кілька сесій до стабілізації ситуації	Тривалість варіює: від коротко-/ середньострокових форматів до довших програм за умов глибших особистісних змін та залежно від підходу

Джерело: Кулава, 2023

у межах якого спеціальні знання консультанта використовуються для надання допомоги отримувачеві консультації. Особливість соціально-педагогічного консультування полягає в недирективності: консультант не керує діями клієнта, а висвітлює можливі наслідки різних рішень, допомагаючи людині самостійно дійти обґрунтованого висновку на підставі усвідомлених причинно-наслідкових зв'язків (Алєксєєнко та ін., 2009, с. 231).

На думку О. Пожидаєвої консультативну діяльність соціального працівника доцільно розуміти як організований процес комунікативної взаємодії учасників консультування, у межах якого фахівець забезпечує адресне інформування та психолого-педагогічний супровід з метою уточнення запиту клієнта й пошуку рішень його проблемної ситуації. Така взаємодія поєднує діагностику потреб, добір релевантних знань і методик, а також формування безпечного простору для рефлексії та прийняття рішень (Пожидаєва, 2012, с. 25).

У практичному вимірі консультування виступає інструментом цілеспрямованого впливу на життєву ситуацію клієнта: воно стимулює саморозвиток, підтримує зміни у поведінці й способах життєдіяльності та сприяє набуттю компетентностей, необхідних для автономного подолання труднощів. Недирективний характер такої роботи орієнтує клієнта на усвідомлений вибір і відповідальне планування подальших кроків.

В. Суліцький та О. Швед зазначають, що консультування в соціальній роботі – це один із базових напрямів професійної діяльності фахівця, спрямований на те, щоб допомогти клієнту усвідомити природу складної життєвої ситуації, структуровано її проаналізувати й окреслити можливі шляхи розв'язання (Суліцький, Швед, 2023, с. 6). Мова йде про системну підтримку, за якої соціальний працівник разом із клієнтом формує варіанти дій, зіставляє їхні наслідки та добирає оптимальну траєкторію допомоги.

Як практична технологія, консультування широко застосовується для орієнтації громадян, сімей, груп і громад: воно поєднує надання порад, презентацію альтернативних форм підтримки, допомогу у визначенні цілей і забезпечення необхідною інформацією. По суті, консультація – це цілеспрямована взаємодія двох чи більше осіб, у межах якої спеціальні знання консультанта використовуються для підтримки клієнта у вирішенні поточних проблем; центральним інструментом виступає професійна комунікація між клієнтом і соціальним працівником.

У межах соціальної роботи консультування може розглядатися одночасно як:

– вид соціальної послуги;

– технологія роботи з різними категоріями отримувачів підтримки;

– процес індивідуальної або групової допомоги, що здійснюється соціальними службами та неурядовими організаціями (Суліцький, Швед, 2023).

Якщо виходити з положень Державного стандарту соціальної послуги консультування, соціальна послуга консультування – це комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для виходу зі складної життєвої ситуації та адаптації особи, сім'ї до нових умов соціального середовища, спрямованих на усунення/пристосування обмежень життєдіяльності, підтримку соціальної незалежності, збереження та продовження соціальної активності особи, сім'ї (Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування, 2015). Сутність цієї послуги застосовано до ВПО, відповідно до класифікатора соціальних послуг, полягає в цілеспрямованому процесі професійної підтримки, у межах якої здійснюється структурований аналіз життєвої ситуації клієнта, виокремлення ключових проблем і ресурсів, формулювання реалістичних цілей та розроблення поетапного плану виходу зі складних життєвих обставин.

Технології надання консультаційних послуг ВПО є складовою професійної соціальної роботи, оскільки консультація – це один із ключових методів підтримки, що спрямований на інформування, адаптацію та подолання кризових станів. У контексті соціальної роботи технології консультування включають етапність, алгоритм дій та стандарти взаємодії з клієнтом, що забезпечує науково обґрунтовані форми втручання.

Соціальний працівник використовує консультаційні технології для підвищення автономії клієнта, розвитку його здатності до прийняття рішень та мобілізації внутрішніх ресурсів. У роботі з ВПО це має особливе значення, оскільки вони часто перебувають у стані дезорієнтації, невизначеності та втрати соціальних зв'язків. Консультативні технології допомагають відновити контроль над життєвою ситуацією.

Послуга консультування поєднує психологічне консультування (емоційна стабілізація, подолання стресу, розвиток навичок саморегуляції й прийняття рішень) із практичною орієнтацією в механізмах соціальної підтримки, можливостях працевлаштування, освіти та медичної допомоги. Обов'язковим компонентом є надання достовірної інформації про соціально безпечну поведінку – мінімізацію ризиків експлуатації та насильства, дотримання правил цифрової й побутової безпеки, безпечний доступ до послуг і пільг. Консультування реалізується на засадах клієнтоорієнтованості, конфіденційності та чутливості до травматичного досвіду, а за потреби доповнюється маршрутизацією до спеціалізованих сервісів (правових, медичних, реабілітаційних), забезпечуючи узгодженість дій і підвищення автономності та життєстійкості ВПО (Про затвердження Класифікатора соціальних послуг, 2020). Зазначимо також, що Класифікатор соціальних послуг під консультуванням ще розуміє окремо послугу консультативного кризового телефону (Про затвердження Класифікатора соціальних послуг, 2020).

У Державному стандарті послуги консультування виокремлюють цілу низку різновидів консультаційних послуг. Їх характеристика стосовно ВПО представлена в табл. 2.

За своїм змістом соціальне консультування є технологією надання соціальної допомоги, що реалізується через цілеспрямований інформаційно-комунікативний вплив, спрямований на відновлення та оптимізацію соціального функціонування особи, а також формування конструктивних норм взаємодії. Обсяг і зміст послуги визначаються індивідуально за результатами оцінки потреб отримувача та фіксуються в індивідуальному плані надання послуги (Суліцький, Швед, 2023, с. 9).

На думку О. Кулави консультування як технологічний інструмент розв'язання соціальних завдань – це процедурно організована форма професійної допомоги, що широко застосовується у соціальній роботі, медичній та юридичній практиці. Її зміст полягає в орієнтації

Таблиця 2

Характеристика різновидів консультаційних послуг для ВПО за Державним стандартом

Вид консультування	Коротка характеристика
Вуличне	Контактна робота поза офісними приміщеннями – у звичних для малодоступних груп локаціях – для встановлення первинного зв'язку, швидкого скринінгу потреб і надання базових порад
Стаціонарне (очно-домашнє)	Очні зустрічі у спеціально обладнаному приміщенні або, за потреби, за місцем проживання/перебування клієнта з дотриманням умов якісної взаємодії
Групове	Сесії з кількома отримувачами з подібними обставинами чи запитами; поєднує професійний супровід із взаємопідтримкою та обміном досвідом
Індивідуальне	Персональна робота, спрямована на усвідомлення проблем, розвиток компетентностей подолання труднощів, мобілізацію власних і зовнішніх ресурсів
Дистанційне	Надання консультацій за допомогою засобів зв'язку (телефон, інтернет-платформи) з можливістю збереження анонімності та гнучкого доступу
Інформаційно-мотиваційне	Орієнтація отримувача в доступних опціях допомоги, надання перевіреної інформації та підтримка ухвалення зважених рішень і бажаних поведінкових змін
«Рівний – рівному»	Залучення консультанта зі схожими характеристиками чи досвідом подолання аналогічних криз для підвищення довіри, мотивації та ефективності змін
Завданнє-орієнтоване	Структурування допомоги у вигляді послідовних, досяжних кроків, виконання яких наближає до визначеної мети розв'язання проблеми
Короткотермінове	Невелика кількість цілеспрямованих зустрічей, фокусованих на швидкій стабілізації та точкових змінах на емоційному, когнітивному й поведінковому рівнях
Кризове	Невідкладна підтримка осіб у стані гострої кризи: емоційна стабілізація, нормалізація переживань, розширення способів реагування та підвищення стресостійкості
Разове	Одноразова консультація у випадках, коли триваліший супровід неможливий або недоречний; надання адресної, практичної рекомендації «тут і зараз»
Середньотривале	Серія зустрічей для психокорекційної роботи й поступових особистісних змін, необхідних для подолання складних обставин
Сімейне	Робота з членами однієї родини/домогосподарства для узгодження рішень, розв'язання внутрішньосімейних трущнощів та планування спільних дій

Джерело: Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування, 2015

громадян, окремих осіб, сімей, груп і громад через надання фахових порад, інструктивних рекомендацій та релевантної інформації, необхідної для прийняття обґрунтованих рішень і доступу до ресурсів підтримки. Автор зазначає, що мета соціального консультування – оперативно забезпечити клієнта допомогою у вирішенні соціальних і соціально-психологічних проблем, сприяти усвідомленню та зміні деструктивних або ірраціональних переконань, емоційних станів і поведінкових патернів. Додатково воно орієнтоване на формування нових підходів до переосмислення досвіду з метою профілактики рецидивів складних ситуацій і підвищення якості життя (Кулава, 2023, с. 7).

О. Сільвестрова розглядає технологію соціального консультування «як структуровану взаємодію двох або кількох осіб, у межах якої фахівець передає клієнтові спеціалізовані знання та релевантну інформацію з метою підтримати його у подоланні СЖО. Відмінною рисою цієї технології є акцент на активізації внутрішніх ресурсів людини та формуванні її суб'єктності: клієнт приймає обґрунтоване рішення і бере на себе відповідальність за його реалізацію» (Сільвестрова, 2023, с. 54).

У процесі консультування розв'язуються такі завдання:

– надання професійної допомоги відповідно до заявленого запиту;

– інформування про можливі стратегії та інструменти вирішення проблеми;

– мобілізація прихованих ресурсів клієнта для самостійного подолання труднощів;

– окреслення напрямів подальшого особистісного розвитку.

Зміст соціального консультування передбачає, що фахівець, діючи в межах законодавчих повноважень і професійної етики, може здійснювати вмотивоване втручання задля запобігання шкоді, захисту прав та недопущення повторного потрапляння клієнта у кризові обставини. Консультант допомагає людині впоратися з психічними, емоційними,

поведінковими та соціальними труднощами, переводячи підтримку у площину конкретних, здійсненних рішень і послідовних кроків (Сільвестрова, 2023).

Соціальна послуга консультування для ВПО вибудовується як поетапний, клієнтоорієнтований процес підтримки, спрямований на відновлення автономності та соціальної інтеграції. На першому етапі здійснюється структурований аналіз життєвої ситуації ВПО: фахівець разом із клієнтом ідентифікує ключові проблеми, доступні ресурси та можливі траєкторії розв'язання. Далі відбувається залучення отримувача до співконструювання індивідуального плану подолання складних обставин із чітко окресленими кроками, строками й відповідальностями, а також супровід у його реалізації. Інформаційний компонент послуги охоплює надання перевірених відомостей про механізми соціального захисту, доступні пільги й сервіси, тоді як адвокаційний – представлення інтересів клієнта у взаємодії з інституціями, необхідними для відновлення прав і доступу до послуг.

Психологічна складова передбачає як кризову підтримку, так і корекцію емоційних станів та щоденних поведінкових патернів, що перешкоджають адаптації. Паралельно консультування сприяє навчанню та розвитку соціальних навичок (комунікація, самопрезентація, цифрова грамотність), формуванню соціальної компетентності й розширенню мереж підтримки через залучення до груп самодопомоги. Значну увагу приділяють відновленню родинних і суспільно корисних зв'язків, що зменшує соціальну ізоляцію й підвищує життєстійкість домогосподарства. За потреби фахівець організовує маршрутизацію до суміжних сервісів – правової допомоги, медичних, реабілітаційних та інших соціальних послуг. Завершальний блок стосується економічної реінтеграції: консультування підтримує працевлаштування, включно з оцінюванням професійного потенціалу, профорієнтацією та підготовкою до взаємодії з ринком праці. Сукупність цих заходів забезпечує цілісну відповідь на багатовимірні потреби ВПО та підвищує шанси на сталу адаптацію в новому соціальному середовищі (Суліцький, Швед, 2023, с. 10).

У Методичних рекомендаціях щодо інформування населення про соціальні послуги зазначається, що консультативна робота в системі соціальних послуг може здійснюватися у двох взаємодоповнювальних форматах – очному (безпосередній прийом) та заочному (телефонне й онлайн-консультування, відповіді на письмові звернення). Вибір каналу комунікації зумовлюється поєднанням потреб отримувача та організаційних можливостей надавача послуг: очний формат забезпечує глибшу діагностику запиту та побудову довірливих стосунків, тоді як дистанційні канали підвищують доступність, оперативність реагування й зменшують бар'єри (територіальні, часові, психологічні). У практиці підтримки, зокрема ВПО, доцільним є гнучке комбінування цих форматів відповідно до етапу звернення та складності випадку (Про затвердження Методичних рекомендацій щодо інформування населення про соціальні послуги, 2014).

Отже, водночас для ВПО типовими є психологічні та організаційні бар'єри, що гальмують самореалізацію: невизначеність і тривога, розрив соціальних зв'язків, нестача підтверджених документів, стигматизація на ринку праці, розбіжність між очікуваннями щодо «кар'єрного успіху» та реаліями приймаючої громади, тому консультативна підтримка ВПО має бути тривалою психолого-педагогічною опорою в умовах воєнного стану.

Висновки. Таким чином, технології надання консультаційних послуг ВПО становлять цілісний, нормативно визначений та клієнтоорієнтований інструмент соціальної підтримки, що поєднує очні й дистанційні формати, різновиди консультування (індивідуальне, групове, «рівний-рівному», кризове, коротко- / середньотривале тощо) і стандартизовані організаційні процедури. Їхня сутність полягає у структурованому супроводі клієнта: від оцінювання потреб і спільного формування індивідуального плану до інформаційно-правової навігації, психологічної підтримки, представлення інтересів, маршрутизації до суміжних

сервісів (правових, медичних, реабілітаційних) та сприяння працевлаштуванню. Ефективність забезпечується професійною підготовкою консультантів, доступністю каналів звернення («гарячі лінії», онлайн), безперешкодним і конфіденційним середовищем прийому, використанням актуальних каталогів послуг і фіксацією звернень для моніторингу якості. У підсумку такі технології не лише мінімізують наслідки СЖО, а й підсилюють автономність, соціальну включеність і життєстійкість ВПО.

Література

1. Базиль Л. О., Орлов В. Ф. Консультування із професійної кар'єри як важливий чинник самореалізації майбутніх фахівців. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* 2018. Vol. VI (75), Issue 181. P. 7–10. DOI: https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-181VI75-01

2. Павлюк Т. І. Соціальна підтримка та соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам в умовах війни. *Економіка та суспільство.* 2023. № 50. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-17

3. Основи соціального консультування : методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота / уклад.: К. О. Кулава. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2023. 44 с.

4. Пожидаєва О. В. Сутність та види консультування в соціально-педагогічній діяльності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1 (17). С. 22–25.

5. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування : Наказ Міністерства соціальної політики України № 678 від 02.07.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text (дата звернення: 02.12.2025).

6. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : Наказ Міністерства соціальної політики України № 429 від 23.06.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text (дата звернення: 02.12.2025).

7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо інформування населення про соціальні послуги : Наказ Міністерства соціальної політики № 828 від 28.10.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0828739-14#Text (дата звернення: 02.12.2025).

8. Про здійснення державних закупівель (не чинний) : Закон України № 2289-VI від 01.06.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2289-17#Text (дата звернення: 02.12.2025).

9. Про соціальні послуги : Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 02.12.2025).

10. Сільвестрова О. Ю. Технології соціальної допомоги : навчальний посібник. Луцьк : ЛНТУ, 2023. 104 с.

11. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 427 с.

12. Соціальна педагогіка : словник-довідник / Т. Ф. Алєксєєнко, Ю. М. Жданович, І. Д. Звєрєва та ін. ; за заг. ред. Т. Ф. Алєксєєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.

13. Столярук Х. С. Кар'єрний консалтинг: становлення та розвиток в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2. С. 428–436. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-428-436

14. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Вініченко», 2023. 240 с.

15. Тур О. Консультаційна послуга як юридична категорія. *Підприємництво, господарство і право.* 2015. № 7. С. 15–18.

References

1. Bazyl, L. O., & Orlov, V. F. (2018). Konsultuvannia iz profesiinoi kariery yak vazhlyvyi chynnyk samorealizatsii maibutnikh fakhivtsiv [Professional career counselling as an important factor in self-realization of future specialists]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, VI* (75), 181, 7–10. DOI: https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-181VI75-01 [in Ukrainian].

2. Pavliuk, T. I. (2023). Sotsialna pidtrymka ta sotsialni posluhy vnutrishno peremishchenym osobam v umovakh viiny [Social support and social services for internally displaced persons in wartime conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society, (50)*. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-17 [in Ukrainian].

3. Kulava, K. O. (2023). Osnovy sotsialnoho konsultuvannia [Fundamentals of social counseling]. Odesa : FOP Bondarenko M. O. [in Ukrainian].

4. Pozhydaieva, O. V. (2012). Sutnist ta vydy konsultuvannia v sotsialno-pedahohichnii diialnosti [The essence and types of counseling in socio-pedagogical activity]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Zaporizhzhia National University, 1* (17), 22–25 [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy konsultuvannia: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy № 678 vid 02.07.2015 r. [On approval of the State Standard for Social Counselling Services: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine No. 678 dated 2 July 2015]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Klasyfikatora sotsialnykh posluh: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy № 429 vid 23.06.2020 r. [On approval of the Classifier of Social Services: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine No. 429 dated 23 June 2020]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo informuvannia naselennia pro sotsialni posluhy : Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky № 828 vid 28.10.2014 r. [On approval of Methodological recommendations for informing the public about social services: Order of the Ministry of Social Policy No. 828 of 28 October 2014]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0828739-14#Text [in Ukrainian].

8. Pro zdiisnennia derzhavnykh zakupivel (ne chynnyi): Zakon Ukrainy № 2289-VI vid 01.06.2010 r. [On the implementation of public procurement (not in force): Law of Ukraine No. 2289-VI dated 01 June 2010]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2289-17#Text [in Ukrainian].

9. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy № 2671-VIII vid 17.01.2019 r. [On social services: Law of Ukraine No. 2671-VIII dated 17 January 2019]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text [in Ukrainian].

10. Silvestrova, O. Yu. (2023). Tekhnolohii sotsialnoi dopomohy [Technologies of social assistance]. Lutsk : LNTU [in Ukrainian].

11. Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]. (2009). Ed. A. Y. Kapska. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

12. Sotsialna pedahohika: slovnyk-dovidnyk [Social pedagogy: Dictionary-reference book]. (2009). T. F. Alieksieienko, Yu. M. Zhdanovych, I. D. Zvierieva ta in.; za zah. red. T. F. Alieksieienko. Vinnytsia : Planer [in Ukrainian].

13. Stoliaruk, Kh. S. (2020). Kariernyi konsaltynh: stanovlennia ta rozvytok v Ukraini [Career consulting: Formation and development in Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform, (2),* 428–436. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-428-436 [in Ukrainian].

14. Sulitskyi, V., & Shved, O. (2023). Konsultuvannia v sotsialnii roboti [Consulting in social work]. Kyiv : Vydavnychyi dim “Vinichenko” [in Ukrainian].

15. Tur, O. (2015). Konsultatsiina posluha yak yurydychna katehoriia [Consulting service as a legal category]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy and Law, (7),* 15–18 [in Ukrainian].

Николаєва В. І., Біленька В. В., Пудак Л. В. Особливості надання консультаційних послуг ВПО в Україні в умовах воєнного стану

У статті розкривається важливість надання консультаційних послуг, що стають важливим інструментом соціальної адаптації, відновлення трудового потенціалу та забезпечення економічної стабільності ВПО.

У сучасних умовах воєнного стану та соціально-економічної нестабільності особливого значення набуває питання консультування як інструменту підтримки ВПО та інших соціально вразливих категорій населення. Попри наявності окремих ініціатив, у науковій літературі ще недостатньо розкрито зміст, форми та технології надання консультацій саме ВПО, з урахуванням їхніх травматичних переживань, психологічного стану та специфіки регіонального ринку праці.

Метою дослідження є розкриття особливостей надання консультаційних послуг ВПО в Україні в умовах воєнного стану.

У статті проаналізовано нормативно-правову базу України, що регламентує надання соціальних послуг ВПО, зокрема консультативних. Виокремлено ознаки консультації як об’єкту правового регулювання. Здійснено порівняльний аналіз соціального консультування і психологічного консультування за критеріями: мета, процес, акцент, типовий запит, спрямованість у часі, тривалість.

Визначено сутність консультативної послуги для ВПО, відповідно до класифікатора соціальних послуг, що полягає в цілеспрямованому процесі професійної підтримки, у межах якої здійснюється структурований аналіз життєвої ситуації клієнта, виокремлення ключових проблем і ресурсів, формулювання реалістичних цілей та розроблення поетапного плану виходу зі складних обставин.

Авторами надано характеристика різновидів консультаційних послуг для ВПО за Державним стандартом соціальної послуги консультування. Акцентовано увагу, соціальний працівник використовує консультаційні технології для підвищення автономії клієнта, розвитку його здатності до прийняття рішень та мобілізації внутрішніх ресурсів. Обґрунтовано зміст, завдання консультаційних послуг для ВПО.

У висновках наголошено на запровадженні різних видів консультування, що не лише мінімізують наслідки складних життєвих обставин, а й підсилюють автономність, соціальну включеність і життєстійкість внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: консультативні послуги, ВПО (внутрішньо переміщені особи), Державний стандарт соціальної послуги консультування.

Nykolayeva V. I., Bilenka V. V., Pudak L. V. Peculiarities of providing consulting services to IDPs in Ukraine under martial law

The article reveals the importance of providing consulting services, which are becoming an important tool for social adaptation, restoring labor potential and ensuring economic stability of IDPs.

In the current conditions of martial law and socio-economic instability, the issue of consulting as a tool for supporting IDPs and other socially vulnerable categories of the population is of particular importance. Despite the presence of individual initiatives, the scientific literature has not yet sufficiently disclosed the content, forms and technologies of providing consultations specifically to IDPs, taking into account their traumatic experiences, psychological state and the specifics of the regional labor market.

The purpose of the study is to reveal the features of providing consulting services to IDPs in Ukraine under martial law.

The article analyzes the regulatory and legal framework of Ukraine that regulates the provision of social services to IDPs, in particular consulting services. The features of consultation as an object of legal regulation are identified. A comparative analysis of social counseling and psychological counseling is carried out according to the criteria: goal, process, emphasis, typical request, time orientation, duration.

The essence of a consulting service for IDPs is determined, according to the classifier of social services, which consists in a purposeful process of professional support, within which a structured analysis of the client's life situation is carried out, key problems and resources are identified, realistic goals are formulated and a step-by-step plan for overcoming difficult circumstances is developed.

The authors provide a characteristic of the types of consulting services for IDPs according to the State Standard of Social Consulting Services. The emphasis is on the fact that a social worker uses consulting technologies to increase the client's autonomy, develop his decision-making ability and mobilize internal resources. The content and tasks of consulting services for IDPs are substantiated.

The conclusions emphasize the introduction of various types of counseling that not only minimize the consequences of difficult life circumstances, but also strengthen the autonomy, social inclusion and resilience of internally displaced persons.

Key words: counseling services, IDPs (internally displaced persons), State Standard of Social Counseling Services.

Дата першого надходження статті до видання: 12.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ISSN: 1817-3764 (print)

УДК 659.4:352:316.7(477)
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-82-87

Сидун Ірина Володимирівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
м. Одеса, Україна.
sydun_iryna@onu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-6219-5208

ІНСТРУМЕНТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СОЦІАЛЬНОМУ УПРАВЛІННІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ГРОМАДОЮ

Постановка проблеми. Сучасні виклики в розвитку територіальних громад базуються у першу чергу на питаннях, які постали перед громадами в умовах повномасштабного вторгнення. Окрім того, важливим залишаються питання глобалізації, євроінтеграційних процесів, внутрішньої міграції. Це зумовлює зростання культурного, мовного, соціального різноманіття на місцевому рівні. У таких умовах соціальне управління територіальної громадою потребує нових підходів, зокрема чільне місце займають інструменти міжкультурної комунікації. Особливо у часи війни міжкультурна комунікація виступає важливим чинником соціальної стабільності, попередження конфліктів та формування довіри до місцевих органів влади.

Досліджуючи питання міжкультурної комунікації в територіальних громадах зосередимося на основних інструментах:

1. *Діалогові платформи.* Проведення громадських слухань, круглі, столи, діалогові платформи, консультацій з представниками різних культурних груп.

2. *Мовна інклюзія.* Забезпечення доступу до інформації мовами національних меншин, використання недискримінаційної мови в публічних комунікаціях та документах.

3. *Освітні та просвітницькі програми.* Реалізація семінарів, тренінгів, культурно-просвітницьких заходів, спрямованих на підвищення міжкультурної компетентності посадових осіб та мешканців і мешканок територіальної громади.

4. *Цифрові комунікації.* Використання соціальних мереж, офіційних вебсайтів, онлайн-платформ для поширення інформації та зворотнього зв'язку з цільовими аудиторіями, враховуючи культурні особливості.

5. *Посередництво та фасилітація.* Залучення медіаторів та фасилітаторів для врегулювання міжкультурних конфліктів та налагодження конструктивного діалогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжкультурної комунікації в територіальній громаді розглядається у наукових роботах українських та зарубіжних вчених. Зокрема, експертка з комунікацій Лара Мудрак у посібнику «Комунікація і криза як громадам протистояти викликам і успішно діяти в період кризи» розкрила питання інструментів комунікації громад в період кризи як способів, за допомогою яких громада взаємодіє із цільовими аудиторіями через заходи, ініціативи, проєкти тощо (Мудрак, 2020).

На підвищенні міжкультурної компетентності соціальних працівників в громадах зосереджує увагу науковиця Майя Галицька у своїх дослідженнях, що присвячені темі міжкультурної комунікації та її ролі у професійній діяльності соціальних фахівців (Галицька, 2014). Окремої уваги заслуговують наукові праці авторки Світлани Чернети, в яких досліджені питання міжкультурної компетентності соціальних фахівців у міжкультурній комунікації з представниками різних культурних груп в територіальній громаді (Чернета, 2023).

Досліджуючи актуальні нормативно-правові документи з питань соціального управління та міжкультурної комунікації в Україні, виокремили такі законодавчі акти як Закон України «Про соціальні послуги», що встановлює правові основи для надання соціальних послуг, визначає права та обов'язки осіб, що їх надають та отримують, незалежно від національності, віку, статті тощо та є недискримінаційними (ЗУ «Про соціальні послуги», 2019).

Слід також врахувати в цьому питанні такі нормативні документи, як Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» (2023), «Декларація прав національностей України» (1991), Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012) тощо.

Мета статті – дослідити сутність, роль та ефективність інструментів міжкультурної комунікації в системі соціального управління територіальною громадою, а також у визначені їхнього впливу на підвищення соціальної згуртованості, участі громадян в житті громади і якості управлінських рішень в умовах культурного різноманіття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне застосування інструментів міжкультурної комунікації сприяє формуванню відкритого, прозорого управління, підвищенню рівня громадянської активності та соціального капіталу. Це дозволяє враховувати потреби різних соціальних груп, зміцнює відчуття приналежності до громади. В умовах актуальних реалій функціонування територіальних громад в Україні міжкультурна комунікація є не лише інструментом соціального управління, а й стратегічним ресурсом сталого розвитку територіальних громад.

Українська дослідниця, медіаконсультантка та експертка з комунікацій Лара Мудрак в своєму посібнику дала визначення інструментам комунікацій громад: «Інструменти комунікацій громад – способи, за допомогою яких громада взаємодіє із цільовими авдиторіями через заходи, ініціативи, проєкти тощо» (Мудрак, 2020, с. 85). Важливо зазначити, що в посібнику авторки важливі практичні напрацювання про те як громадам протистояти викликам і успішно діяти в період кризи.

Діалогові платформи (громадські слухання, круглі столи, публічні консультації) виступають одним із базових інструментів міжкультурної комунікації в соціальному управлінні громадою. Вони створюють простір для репрезентації інтересів різних культурних груп та забезпечують їхню участь у процесах ухвалення управлінських рішень.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», органи місцевої влади зобов'язані сприяти участі жителів громади в управлінні місцевими справами, що включає проведення громадських слухань і консультацій. А саме в статті 13 п. 1 зазначається: «Жителі мають право проводити громадські слухання – зустрічатися для обговорення питань з депутатами сільської, селищної, міської ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких заслуховувати зазначених осіб, порушувати питання та вносити пропозиції щодо вирішення питань місцевого значення» (ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», 1997). У міжкультурному контексті такі платформи сприяють зниженню соціальної напруги, формуванню довіри між групами та розвитку культури діалогу. Наукові дослідження Ради Європи наголошують, що структурований міжкультурний діалог є основою демократичного врядування на місцевому рівні (White Paper on Intercultural Dialogue, 2008).

Мовна інклюзія в управлінських комунікаціях забезпечує рівний доступ мешканців громади до інформації та послуг незалежно від їхньої мовної приналежності. Використання мов національних меншин у публічних оголошеннях, консультаціях та інформаційних матеріалах сприяє залученню маргіналізованих груп до громадського життя.

Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» закріплює право осіб, що належать до національних меншин, на використання своєї мови в публічному та суспільному житті (ЗУ «Про національні меншини (спільноти) України», 2022). Водночас застосування недискримінаційної,

гендерно чутливої та культурно нейтральної мови в офіційних документах відповідає міжнародним стандартам належного врядування, визначеним, зокрема, у документах ОБСЄ та ЮНЕСКО (Intercultural Competences, 2013).

Освітні й просвітницькі програми на системному рівні відіграють значиму роль у розвитку міжкультурної компетентності як посадових осіб органів місцевого самоврядування, так і жителів громади. Тренінги, семінари, культурно-просвітницькі заходи сприяють усвідомленню цінності культурного різноманіття та формуванню навичок міжкультурної взаємодії.

Такий інструмент міжкультурної комунікації як освітні та просвітницькі програми важливий для підвищення міжкультурної компетентності посадових осіб, соціальних працівників. Науковиця Світлана Чернета у своєму дослідженні зосереджує увагу саме на міжкультурній компетентості фахівців із соціальної роботи. Зокрема, цікавим є її висновки щодо «в підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи, на нашу думку, оволодіння міжкультурною компетентністю є невід'ємною умовою успішної та ефективної діяльності в полікультурному середовищі при виконанні професійних обов'язків» (Чернета, 2023, с. 41).

Згідно з Концепцією громадянської освіти в Україні, освіта має сприяти розвитку толерантності, поваги до прав людини та міжкультурного порозуміння. А саме зазначається: «Вагомим елементом громадянської освіти має стати ... розвиток національної ідентичності, що передбачає закріплення функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя, а також повагу та розвиток мов національних меншин та корінних народів, які проживають на території України» (Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, 2022).

Цифрові комунікації (офіційні вебсайти, соціальні мережі, онлайн-платформи зворотного зв'язку) значно розширюють можливості міжкультурної комунікації в територіальній громаді. Вони дозволяють оперативно поширювати інформацію, залучати різні цільові аудиторії та враховувати їхні культурні особливості через адаптацію контенту.

Відповідно до Концепції розвитку цифрових компетентностей, цифрові інструменти мають використовуватися для забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів влади (Концепція розвитку цифрових компетентностей, 2021). У міжкультурному вимірі цифрові платформи сприяють зменшенню комунікативних бар'єрів та підвищують рівень участі представників різних культурних груп у житті громади.

Посередництво та фасилітація є ефективними інструментами врегулювання міжкультурних конфліктів, що виникають у процесі соціальної взаємодії в громаді. Залучення професійних медіаторів і фасилітаторів дозволяє забезпечити нейтральність, рівність сторін та конструктивний характер діалогу. Європейська хартія місцевого самоврядування наголошує на необхідності мирного врегулювання конфліктів та врахування інтересів місцевих спільнот (European Charter of Local Self-Government, 1985).

Враховуючи проаналізовані вище інструменти, вважаємо, що міжкультурна комунікація в системі соціального управління територіальною громадою є багатовимірним і комплексним процесом, що потребує інституційно закріплених механізмів та системного підходу. Діалогові платформи забезпечують участь різних культурних груп у прийнятті рішень і сприяють формуванню довіри та соціальної згуртованості. Мовна інклюзія виступає необхідною умовою недискримінаційного доступу до управлінських процесів і публічних послуг, тоді як освітні та просвітницькі програми формують міжкультурну компетентність як посадових осіб, так і членів громади. Використання цифрових комунікацій розширює можливості інклюзивної взаємодії та підвищує прозорість діяльності органів місцевого самоврядування, а впровадження посередництва й фасилітації сприяє конструктивному врегулюванню міжкультурних конфліктів. У сукупності зазначені інструменти створюють підґрунтя для сталого розвитку територіальних громад, підвищення якості соціального управління.

Висновки. В сучасних реаліях міжкультурна комунікація в соціальному управлінні

територіальними громадами є надзвичайно важливою складовою. Проаналізовані інструменти забезпечують ефективну взаємодію між представниками місцевого самоврядування та мешканцями і мешканками громади, сприяють соціальній згуртованості та запобіганню конфліктів. Системне впровадження інструментів міжкультурної комунікації має стати пріоритетним для органів місцевого самоврядування в умовах зростаючого культурного різноманіття в територіальних громадах.

Перспективним напрямом дослідження є подальший аналіз та порівняння інструментів міжкультурної комунікації в соціальному управлінні в громадах інших регіонів України задля презентування кращих практик. Також у фокусі подальших наукових розвідок можуть бути соціальні мережі, як важливий сьогодні інструмент оперативного обміну інформацією та отримання зворотного зв'язку від представників різних культурних груп в громадах України.

Література

1. Галицька М. М. Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців. *Освітологічний дискурс.* 2014. № 2 (6). С. 23–32.

2. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. № 1771-XII : *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1991, № 53, ст. 799. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text (дата звернення: 10.11.2025).

3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України № 5207-VI від 6 вересня 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text (дата звернення: 10.11.2025).

4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97-ВР від 21 травня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text (дата звернення: 10.12.2025).

5. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України № 2827-IX від 13 грудня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text (дата звернення: 10.11.2025).

6. Про соціальні послуги : Закон України № 2671-VIII від 17 січня 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 10.11.2025).

7. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 893-р від 08.10.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-р#Text (дата звернення: 10.12.2025).

8. Концепція розвитку цифрових компетентностей : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 167-р. від 3 березня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-р#Text (дата звернення: 10.12.2025).

9. Мудрак Л. Комунікація і криза як громадам протистояти викликам і успішно діяти в період кризи : посібник. Київ, 2020. 108 с. URL: https://surl.li/qwhvgv (дата звернення: 10.11.2025).

10. Чернета С. Міжкультурна компетентність як складова професійної компетентності фахівців із соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 6. С. 37–44. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.6

11. European Charter of Local Self-Government. Strasbourg, 15.10.1985. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/european-charter-of-local-self-government#/ (дата звернення: 10.12.2025).

12. Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. UNESCO. Paris, 2013. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219768 (дата звернення: 10.11.2025).

13. White Paper on Intercultural Dialogue. Council of Europe. Strasbourg, 2008. URL: https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf (дата звернення: 10.11.2025).

References

1. Halytska, M. M. (2014). Mizhkulturna komunikatsiia ta yii znachennia dlia profesiinoi diialnosti maibutnikh fakhivtsiv [Intercultural communication and its importance for the professional activities of future specialists]. *Osvitolohichnyi dyskurs – Educational discourse, 2* (6), 23–32 [in Ukrainian].

2. Deklaratsiia "Prav natsionalnostei Ukrainy" vid 1 lystopada 1991 r. № 1771-XII [Declaration on the Rights of Nationalities of Ukraine dated 1 November 1991 No. 1771-XII]. (1991). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text [in Ukrainian].

3. Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini : Zakon Ukrainy № 5207-VI vid 6 veresnia 2012 r. [Law of Ukraine "On the Principles of Prevention and Combating Discrimination in Ukraine" dated 6 September 2012 No. 5207-VI]. (2012). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text [in Ukrainian].

4. On Local Self-Government in Ukraine : Law of Ukraine No. 280/97-VR dated 21 May 1997 [Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy № 280/97-VR vid 21 travnia 1997 r.]. (1997). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text [in Ukrainian].

5. Pro natsionalni menshyny (spilnoty) Ukrainy : Zakon Ukrainy № 2827-IX vid 13 hrudnia 2022 r. [On National Minorities (Communities) of Ukraine : Law of Ukraine No. 2827-IX dated 13 December 2022]. (2022). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text [in Ukrainian].

6. Pro sotsialni posluhy : Zakon Ukrainy № 2671-VIII vid 17 sichnia 2019 r. [On Social Services : Law of Ukraine No. 2671-VIII dated 17 January 2019]. (2019). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text [in Ukrainian].

7. Kontseptsiia rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 893-r vid 08.10.2022 [Concept for the Development of Civic Education in Ukraine : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 893-r of 08.10.2022]. (2022). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text [in Ukrainian].

8. Kontseptsiia rozvytku tsyfrovykh kompetentnostei, skhvalena KMU vid 3 bereznia 2021 r. № 167-r [Concept for the Development of Digital Competencies, approved by the CMU on 3 March 2021 No. 167-r]. (2021). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-p#Text [in Ukrainian].

9. Mudrak, L. (2020). Komunikatsiia i kryza yak hromadam protystoiaty vyklykam i uspishno diiaty v period kryzy [Communication and crisis: how communities can face challenges and act successfully during a crisis]. Kyiv. Retrieved from https://surl.li/qwhvgv [in Ukrainian].

10. Cherneta, S. (2023). Mizhkulturna kompetentnist yak skladova profesiinoi kompetentnosti fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty [Intercultural competence as a component of professional competence of social work professionals]. *Vvichlyvist. Humanitas, (6),* 37–44. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.6 [in Ukrainian].

11. European Charter of Local Self-Government. (1985). Council of Europe. Retrieved from https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/european-charter-of-local-self-government#/

12. Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. (2013). UNESCO. Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219768

13. White Paper on Intercultural Dialogue. (2008). Council of Europe. Retrieved from https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf

Сидун І. В. Інструменти міжкультурної комунікації в соціальному управлінні територіальною громадою

У статті досліджено інструменти міжкультурної комунікації як важливий чинник ефективного соціального управління територіальною громадою в умовах зростаючої культурної різноманітності. Обґрунтовано, що врахування культурних відмінностей у процесах публічного управління сприяє підвищенню рівня соціальної згуртованості, довіри до органів місцевого самоврядування та запобіганню конфліктам. Особливу увагу приділено аналізу діалогових платформ, зокрема громадських слухань, круглих столів, форумів і консультацій, як механізмів залучення представників різних культурних груп до прийняття управлінських рішень. Розглянуто значення мовної інклюзії для забезпечення рівного доступу до інформації та формування недискримінаційного комунікативного середовища. Висвітлено роль освітніх і просвітницьких програм у підвищенні міжкультурної компетентності посадових осіб та мешканців громади. Проаналізовано потенціал медіа й цифрових комунікацій у налагодженні двостороннього зв'язку між владою та громадянами з урахуванням культурних особливостей цільових аудиторій. Окремо акцентовано увагу на використанні посередництва та фасилітації як інструментів врегулювання міжкультурних конфліктів і забезпечення конструктивної взаємодії в громаді. Зроблено висновок, що комплексне застосування зазначених інструментів сприяє формуванню інклюзивної моделі соціального управління територіальною громадою.

Ключові слова: міжкультурні комунікації, територіальна громада, соціальне управління, інклюзія, соціальна робота.

Sydun I. V. Tools of intercultural communication in social governance of a territorial community

The article examines the tools of intercultural communication as an important factor in effective social management of a territorial community in the context of growing cultural diversity. It is substantiated that taking into account cultural differences in public administration processes contributes to increasing the level of social cohesion, trust in local government bodies and preventing conflicts. Particular attention is paid to the analysis of dialogue platforms, in particular public hearings, round tables, forums and consultations, as mechanisms for involving representatives of different cultural groups in making management decisions. The importance of language inclusion is considered for ensuring equal access to information and forming a non-discriminatory communicative environment. The role

of educational and awareness-raising programs in increasing the intercultural competence of officials and community residents is highlighted. The potential of media and digital communications in establishing two-way communication between authorities and citizens, taking into account the cultural characteristics of target audiences, is analyzed. Particular attention is paid to the use of mediation and facilitation as tools for resolving intercultural conflicts and ensuring constructive interaction in the community. It is concluded that the comprehensive use of these tools contributes to the formation of an inclusive model of social governance of the territorial community.

Key words: intercultural communication, territorial community, intercultural relations, social governance, community integration.

Дата першого надходження статті до видання: 23.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 364-78:159.9-051(477)(355.48)
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-88-93

Трубавіна Ірина Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
trubavina@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-1057-430X

Редько Сергій Олегович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 «Соціальна робота»
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
sergeyredko633@gmail.com
https://orcid.org/0009-0006-1281-8362

Острєцов Віктор Васильович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 «Соціальна робота»
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
viktor.ostrietsov@gmail.com
https://orcid.org/0009-0008-8774-5748

СУПЕРВІЗІЯ З ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК НАПРЯМОК РОБОТИ ДЛЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема підвищення якості соціальної роботи, зокрема, з психосоціальної підтримки, є актуальною в контексті складності роботи, великого навантаження соціальних працівників, збільшення складних випадків, СЖО, ВПО та інших кризових ситуацій особистості. Тому питання супервізії як інструменту підвищення якості роботи і поліпшення психологічного стану соціальних працівників є важливою ланкою і ресурсом в професійній діяльності соціальних працівників в умовах війни. До того ж, жоден ЗВО до війни не готував соціальних працівників до роботи в таких умовах. І навіть сьогодні в професійних стандартах соціальних працівників нема слова «війна» і «робота в умовах воєнного стану, районів бойових дій і можливих бойових дій». Також до цього супервізія широко використовувалася лише у психологів в роботі, хоча виникла вона як допомога саме в професіях, де фахівці працюють з людьми. Супервізія ж психосоціальної підтримки – взагалі нове явище в країні, бо про неї стали взагалі говорити лише з 2022 року у нас. Ніхто до цього майже не говорив про ментальне здоров'я, бо таких проблем не було.

Існуючі дослідження розкривають особливості, сутність супервізії в психології, медицині, соціальній роботі, але під час війни ніхто ще досліджень супервізії для соціальних працівників не проводив (Вейтас, 2025; Мушкевич, 2022; Слозанська, 2014; Supervision. Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus, 2025; Gordon, 2019; Bernard & Goodyear, 2004). Тому виникає питання про її сутність і особливості в умовах війни для соціальних працівників, методики

її здійснення щодо психосоціальної підтримки, формування життєстійкості і стресостійкості у отримувачів соціальних послуг, ГЗН, СНПК тощо. Це нові терміни для соціальних працівників, нові напрямки роботи і вони вимагають фахового ведення цих випадків. Були спроби говорити про супервізію в соціальній роботі і соціально-педагогічній роботі до війни (Слозанська, 2014; Трубавіна, 2002). Але системної роботи не було з цього напрямку, не кажучи вже про супервізію з окремих напрямків роботи і нових тем.

Вихід в цій ситуації – безперервна освіта фахівців з соціальної роботи і навчання їх на робочому місці, чим і є супервізія за суттю. Цьому були присвячені окремі видання з соціальної роботи за результатами вебінарів у ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка (Долиняк, Караман, Конончук та ін., 2024).

Тому **метою статті** є визначення особливостей супервізії соціальних працівників в умовах війни, зокрема, щодо психосоціальної підтримки, формування стресостійкості і життєстійкості.

Методологія досліджень ґрунтувалася на компетентнісному підході в освіті. Методами досліджень були обрані узагальнення досвіду соціальної роботи і надання соціальних послуг, теоретичний аналіз джерел, конкретизація, синтез, спостереження.

Виклад основного матеріалу. Існуючі закони говорять про необхідність супервізії в соціальній роботі. Так, в Україні супервізія в соціальній роботі закріплена в Законі України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. як складова механізму забезпечення якості соціальних послуг. Це підкреслює її офіційне визнання та важливість для професійного розвитку, подолання труднощів та підтримки фахівців. Статтею 1 Закону України «Про соціальні послуги» (Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019) супервізія визначена як професійна підтримка працівників, які надають соціальні послуги, спрямована на подолання професійних труднощів, аналіз та усунення недоліків, вдосконалення організації роботи, стимулювання мотивації до роботи, дотримання етичних норм та стандартів надання соціальних послуг, запобігання виникненню професійного вигорання, забезпечення емоційної підтримки і проводиться за рахунок власних коштів надавачів соціальних послуг (Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019). Надання супервізії в соціальній роботі регламентується також Наказом Мінсоцполітики № 414 від 12.06.2020 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо супервізії працівників, які надають соціальні послуги» (Про затвердження Порядку надання професійної підтримки та допомоги педагогічним працівникам (здійснення супервізії): наказ Міністерства освіти та науки України від 14.06.2024 р. № 855).

Зазначимо, що ці документи надають відповідь на питання – Хто повинен (може) здійснювати супервізію? Це надавачі соціальних послуг за рахунок власних коштів. Супервізія може бути як внутрішньою (від досвідченого працівника самої установи), так і з залученням зовнішнього фахівця, якщо це потрібно (наприклад, складні випадки, нові напрямки роботи). Ми про це писали ще на початку 2000 років, коли говорили про спеціалізацію супервізоров і хто ними може бути. Так, керівник або фахівець з соціальної установи інколи може зіткнутися з бар'єрами з боку соціального працівника, який не хоче говорити про свої труднощі з страху виглядати некомпетентним. Тому потрібні супервізори не з цієї установи. Сьогодні ж багато донорів в Україні вимагають ввести посади супервізорів для фахівців із соціальної роботи в проектах, які вони фінансують: супервізор з питань кейс-менеджменту, з ГЗН, з захисту дітей тощо. Сьогодні також в Нацсоцслужбі готуються матеріали для професійного стандарту супервізора для соціальних працівників, ЮНІСЕФ збирається з числа тренерів На Соцслужби готувати супервізорів для своїх установ. Тобто професія супервізора буде в Україні офіційно.

Розкриємо значення введення в законодавство про соціальну роботу супервізії для соціальних працівників:

1. Забезпечення стандартів надання соціальних послуг. Супервізія допомагає працівникам дотримуватися державних стандартів,

що є критично важливим у сфері соціальних послуг для підвищення якості їх надання.

2. Підвищення професіоналізму. Вона сприяє розвитку компетентностей, вдосконалення вмінь та саморефлексії фахівців із соціальної роботи.

3. Визнання ролі. Офіційне включення супервізії в законодавство свідчить про визнання ролі супервізорів у системі соціальної роботи.

4. Психосоціальна підтримка соціальних працівників потрібна, а також визнання того, що проблеми ментального здоров'я таки існують в наш складний час війни, вони впливають на якість роботи і має бути профілактика і лікування на робочому місці фахівців із соціальної роботи.

5. Турбота про благополуччя персоналу серед надавачів соціальних послуг.

6. Визнання необхідності дотримання етики соціальної роботи законодавчо, а не лише на добровільній основі в кодексах етики соціальних працівників і соціальних педагогів.

Ми вивчали як часто треба проводити супервізію за нормативними документами. Згідно з Методичними рекомендаціями № 414 (2020) це мають бути такі терміни (табл. 1).

Але нам треба враховувати особливості соціальної роботи в умовах війни, які будуть диктувати терміни і частоту супервізії в умовах війни.

Особливостями соціальної роботи в умовах війни є, на наш погляд:

− підвищене навантаження кількістю складних випадків, отримувачів соціальних послуг, стресових подій у житті самого соціального працівника;

− поява нових видів соціальної роботи, яка стає складовою гуманітарної діяльності, забезпечує базові потреби людей перш за все, додає нових функцій соціальним працівникам;

− поява нових термінів і міжнародних стандартів роботи, нових умов роботи (в укриттях, в районах бойових дій, можливих бойових дій, в евакуації), нових вимог до роботи (керівництва, стандарти, принципи тощо);

− робота на основі нових підходів надання соціальних послуг, які до цього в Україні не застосовувалися – травма інформований підхід, психосоціальна підтримка, конфлікт чутливий підхід, гендерно чутливий і гендерно трансформаційний підходи, культурно чутливий підхід тощо. Вони вимагають добору відповідних методів і форм роботи.

− застосування принципів захисту людей і дітей в умовах війни в соціальній роботі, у т. ч. принципу «не нашкодь».

Відповідно до цього, супервізор повинен володіти усіма цими нововведеннями в соціальній роботі, знати її практику, особливості нашого законодавства (кейс-менеджмент чи соціальний супровід), вміти пояснювати теорію через практику і навчати на досвіді фахівців із соціальної роботи.

Особливостями здійснення супервізій в умовах війни, таким чином, є:

1. Інноваційність і поєднання соціальної роботи і гуманітарної діяльності, володіння новими термінами і сферою їх застосування.

2. Поєднання вітчизняного законодавства і міжнародного гуманітарного права, які часто протирічать одне одному. І тоді на територіях, де є бої, або райони можливих бойових дій, діє міжнародне гуманітарне право.

3. Розуміння важливості і сутності психосоціальної підтримки і вміння проводити першу психологічну допомогу.

4. Поєднання в супервізії питань емоційного і операційного компонентів діяльності.

5. Турбота про безпеку людей, можлива дистанційна робота, в мобільних бригадах.

Таблиця 1

Терміни супервізії за нормативними документами

Категорія працівників	Періодичність супервізії
Працівники в період адаптації (нові або переведені на іншу посаду)	не рідше, ніж раз на 2 тижні протягом місяця
Нові працівники протягом першого року роботи	не рідше, ніж раз на квартал
Для всіх працівників (загалом)	не рідше, ніж раз на півроку

6. Робота 24/7 в умовах війни і подій, з нею пов'язаних.

7. Поєднання принципів етики соціальної роботи і принципів гуманітарної діяльності.

Що це означає для роботи супервізора? Які вимоги це накладає на його роботу? Розкриємо їх.

1. Необхідно адаптувати супервізію до умов сьогодення – можливо збільшити частоту під час надзвичайних ситуацій, дати можливість екстрених супервізій.

2. Супервізорів повинні відповідним чином підготувати, з урахуванням роботи з травмою, кризовими ситуаціями, безпеки.

3. Організація забезпечення супервізії повинна бути відображена в планах роботи організацій, у посадових інструкціях, як це передбачено методичними документами.

4. Гарантія ресурсів – організації повинні передбачати час, кошти, засоби (онлайн-зв'язок, безпечні простори) для проведення супервізій.

5. Застосування принципу «Не нашкодь» в супервізії.

6. Проведення супервізії з урахуванням етики, принципів гуманітарної діяльності, питань безпеки.

7. Знання травма інформованого, конфлікт чутливого, гендерно чутливого, культурно чутливого підходів до проведення супервізії.

Наведемо приклад питань для супервізії для соціальних працівників на тему стресостійкості та життєстійкості сімей в СЖО, враховуючи його саморефлексію, роботу в команді, професійну діяльність з сім'ями в СЖО, подальший розвиток, який можливий в напрямку соціальної роботи, професійні інструменти якими володіє фахівець.

1. Саморефлексія фахівця. Аналіз відповідей фахівців із соціальної роботи на питання:

1.1. Що для мене особисто означає «життєстійкість» у професійній діяльності?

1.2. Які внутрішні ресурси допомагають мені витримувати стресові ситуації під час роботи з родинами в СЖО?

1.3. Коли останній раз я відчував/ла професійне виснаження? Як я з цим впорався/лася?

1.4. Чи помічаю я «сигнали» свого організму та емоцій про втому і як на них реагую?

Ці питання можуть бути у вигляді бесіди, з діагностичними вправами, з прикладами тощо.

2. Робота з сім'ями в СЖО

2.1. Як я визначаю рівень життєстійкості сім'ї, з якою працюю?

2.2. Які індикатори свідчать про наявність чи брак стресостійкості у батьків/дітей?

2.3. Які практики я використовую для посилення ресурсності сімей?

2.4. Як я допомагаю сім'ї відновлювати сили після кризових подій?

3. Професійні інструменти та підходи

3.1. Які підходи я частіше використовую в роботі з сім'ями в СЖО? Як я їх обираю, на якій підставі?

3.2. Які методи роботи з підвищення стресостійкості були для мене в роботі найбільш ефективними?

3.3. Чи застосовую я підхід «допомога для самодопомоги» в роботі із сім'ями?

3.4. Які вправи / методи релаксації або стабілізації я використовую в роботі з дітьми та дорослими?

3.5. Чи вмію я адаптувати техніки життєстійкості до різних культурних, вікових чи кризових контекстів?

4. Командна та міжвідомча взаємодія

4.1. Як підтримка колег впливає на мою життєстійкість?

4.2. Чи відчуваю я достатню підтримку від команди/керівництва?

4.3. Як я можу краще організувати взаємодію з іншими службами для зниження стресового навантаження на сім'ї?

5. Майбутній розвиток

5.1. Яких знань чи навичок мені бракує для роботи з темою життєстійкості та стресостійкості?

5.2. Які стратегії саморозвитку я готовий / готова впровадити найближчим часом?

5.3. Які професійні чи особисті цілі я можу поставити, щоб підвищити власну стресостійкість?

Висновки. Таким чином, можемо говорити про необхідність підготовки до супервізії як супервізора, так і супервізанта, що вимагає часу, чесних відповідей на запитання, самоаналізу тощо.

На основі викладеного можемо говорити що супервізія в соціальній роботі в умовах війни – не зовсім новий, але оновлений значно напрям роботи фахівців соціальної сфери, яка в умовах війни має свої особливості – частоту за подіями і потребами, а не лише календарний графік: інноваційний характер, поєднання вітчизняних і міжнародних термінів, норм і стандартів в роботі, цілодобова включеність в роботу, турбота про безпеку персоналу і його ментальне здоров'я, поєднання в супервізії емоційного і операційного компонентів тощо. Супервізія сьогодні стає окремою професією. Вона має специфіку щодо напрямків соціальної роботи, особливості під впливом теми і умов.

Перспективами подальших досліджень є вироблення планів супервізій для різних напрямків соціальної роботи і соціальних послуг: соціальної профілактики СЖО, соціального супроводу тощо.

Література

1. Вейтас М. В. Супервізія як форма професійної підтримки: ключові аспекти та підходи до розуміння. *Інноваційна педагогіка.* 2025. Вип. 83. Т. 2. С. 13–17.

2. Методичні рекомендації щодо здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг населенню в умовах воєнного стану / У. Долиняк, О. Караман, А. Конончук та ін. ; за ред. О. Л. Караман, І. М. Трубавіної. Полтава : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2024. 86 с.

3. Мушкевич М. І. Супервізія : навч. посіб. до курсу «Супервізія». Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 188 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21001/1/Superviziia.pdf

4. Про затвердження Порядку надання професійної підтримки та допомоги педагогічним працівникам (здійснення супервізії) : наказ Міністерства освіти та науки України від 14.06.2024 р. № 855. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1201-24#Text

5. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 15 листопада 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text

6. Слозанська Г. Супервізія в соціальній роботі: основні підходи та принципи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота.* 2014. Вип. 30. С. 155–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_30_58

7. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навчальний посібник. Київ : ДЦССМ, 2002. 132 с.

8. Supervision. Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/supervision (date of access: 04.04.2025).

9. Gordon S. P. Educational Supervision: Reflections on Its Past, Present, and Future. *Journal of Educational Supervision.* 2019. Vol. 2, Issue 2. P. 27–52. DOI: https://doi.org/10.31045/jes.2.2.3

10. Bernard J., Goodyear R. Fundamentals of clinical supervision. 5th ed. Boston : Pearson Education, 2004. 416 p. URL: https://surl.li/jehstj

References

1. Veitas, M. V. (2025). Superviziia yak forma profesiinoi pidtrymky: kliuchovi aspekty ta pidkhody do rozuminnia [Supervision as a form of professional support: key aspects and approaches to understanding]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy, 83* (2), 13–17 [in Ukrainian].

2. Metodychni rekomendatsii shchodo zdiisnennia sotsialnoi roboty ta nadannia sotsialnykh posluh naselenniu v umovakh voiennoho stanu [Methodological recommendations for social work and the provision of social services to the population in conditions of martial law]. (2024). Avt. kol. U. Dolyniak, O. Karaman, A. Kononchuk ta in.; za red. O. L. Karaman, I. M. Trubavinoi. Poltava: Vyd-vo DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka" [in Ukrainian].

3. Mushkevych, M. I. (2022). Superviziia [Supervision]. Lutsk : Vezha-Druk. Retrieved from https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21001/1/Superviziia.pdf [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia profesiinoi pidtrymky ta dopomohy pedahohichnym pratsivnykam (zdiisnennia supervizii): nakaz Ministerstva osvity ta nauky Ukrainy vid 14.06.2024 r. № 855 [On Approval of the Procedure for Providing Professional Support and Assistance to Teaching Staff (Supervision): Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 855 dated 14 June 2024]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1201-24#Text [in Ukrainian].

5. Pro sotsialni posluhy: Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 r. № 2671-VIII: stanom na 15 lystopada 2024 r. [On social services: Law of Ukraine dated 17 January 2019 No. 2671-VIII: as of 15 November 2024]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text [in Ukrainian].

6. Slozanska, H. (2014). Superviziia v sotsialnii roboti: osnovni pidkhody ta pryntsypy [Supervision in social work: basic approaches and principles]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu.*

Ser.: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social Work, (30), 155–159. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_30_58 [in Ukrainian].

7. Trubavina, I. M. (2002). Sotsialno-pedahohichna robota z neblahopoluchnoiu simieiu [Social and pedagogical work with disadvantaged families]. K.: DTsSSM [in Ukrainian].

8. Supervision. Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus. Retrieved from https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/supervision (date of access: 04.04.2025).

9. Gordon, S. P. (2019). Educational Supervision: Reflections on Its Past, Present, and Future. *Journal of Educational Supervision, 2* (2), 27–52. DOI: https://doi.org/10.31045/jes.2.2.3

10. Bernard, J., & Goodyear, R. (2004). Fundamentals of clinical supervision. 5th ed. Boston : Pearson Education. Retrieved from https://surl.li/jehstj

Трубавіна І. М., Редько С. О., Острєцов В. В. Супервізія з психосоціальної підтримки як напрямок роботи для соціальних працівників в умовах війни

Стаття присвячена актуальній проблемі соціальної роботи з населенням під час воєнного стану – проведенню супервізії з фахівцями з соціальної роботи. Актуальність зумовлена тим, що існують лише довоєнні вимоги до проведення супервізій з соціальної роботи, терміна «психосоціальна підтримка» в нашій країні до 2022 року в соціальній роботі не застосовувалося. З'явилися нові терміни в соціальній роботі – життєстійкість як основа протистояння тривалому стресу і стресостійкість як оперативне реагування на стрес. Ці питання раніше також не були предметом супервізії саме у соціальних працівників. Метою статті було визначення особливостей супервізії соціальних працівників в умовах війни, зокрема, щодо психосоціальної підтримки, формування стресостійкості і життєстійкості. Методами дослідження були обрані узагальнення досвіду соціальної роботи і надання соціальних послуг, теоретичний аналіз джерел, конкретизація, синтез, спостереження. Наукова новизна статті полягає у визначенні особливостей соціальної роботи та здійснення супервізій в умовах війни, а також у формулюванні вимог воєнного часу до роботи супервізора. Практичне значення дослідження полягає у визначенні переліку питань для сесії супервізії з психосоціальної підтримки, життєстійкості, стресостійкості. Перспективами подальших досліджень є вироблення планів супервізій для різних напрямків соціальної роботи і надання соціальних послуг: соціальної профілактики СЖО, соціального супроводу тощо.

Ключові слова: супервізія, психосоціальна підтримка, стресостійкість, війна, супервізор.

Trubavina I. M., Redko S. O., Ostretsov V. V. Supervision of psychosocial support as a direction of work for social workers during wartime

The article is devoted to the topical issue of social work with the population in a state of war – the supervision of social work specialists. The relevance of this issue is due to the fact that there are only pre-war requirements for the supervision of social work, and the term "psychosocial support" was not used in social work in our country until 2022. New terms have appeared in social work – resilience as the basis for coping with prolonged stress and stress resistance as an operational response to stress. These issues were also not previously the subject of supervision specifically for social workers. The aim of the article was to identify the characteristics of supervision of social workers during the war, in particular with regard to psychosocial support, the formation of stress resistance and resilience. The research methods chosen were the generalisation of experience in social work and the provision of social services, theoretical analysis of sources, concretisation, synthesis, and observation. The scientific novelty of the article lies in identifying the characteristics of social work and supervision in wartime, as well as in formulating wartime requirements for the work of supervisors. The practical significance of the study lies in determining a list of questions for a supervision session on psychosocial support, resilience, and stress resistance. Prospects for further research include developing supervision plans for various areas of social work and social service provision, such as social prevention of difficult life circumstances, social support, etc.

Key words: supervision, psychosocial support, stress resistance, war, supervisor.

Дата першого надходження статті до видання: 20.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ISSN: 1817-3764 (print)

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ОСВІТИ

УДК 378.4:316.42(477)"2022/…"
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-94-100

Васиньова Надія Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри публічної служби й управління навчальними закладами
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Лубни, Україна.
Ned1235@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-7019-0247

«ТРЕТЯ МІСІЯ» УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ[1]

Постановка проблеми. Освітня галузь традиційно виступає ключовим чинником економічного та суспільного розвитку держави. Університети тривалий час виконували дві основні функції – передачу знань та здійснення наукових досліджень. Проте в останні десятиліття їхня роль істотно трансформувалася: до освітньої та наукової складової додалася соціальна функція, відома як «третя місія». Вона передбачає активну взаємодію закладів вищої освіти з владою, бізнесом та територіальними громадами, спрямовану на формування суспільних змін, розвиток людського капіталу та посилення соціальної відповідальності (Третя місія університетів, 2025).

У сучасних умовах війни та майбутнього післявоєнного відновлення України актуальність дослідження «третьої місії» університетів зростає в рази. Саме університети здатні стати стратегічними інституціями, що забезпечують соціальну стійкість, сприяють консолідації суспільства та формують кадровий і інтелектуальний потенціал для відбудови країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реалізації «третьої / соціальної місії» університетів, їх взаємодії з громадами, бізнесом і владою, є предметом активних досліджень як українських, так і зарубіжних учених. науковий доробок Н. Васиньової охоплює як теоретичні, так і практичні аспекти «третьої місії», демонструючи її багатовимірність. Так, у низці праць Н. Васиньової послідовно розглядаються ключові аспекти реалізації «третьої місії» університетів. Зокрема, авторка аналізує проблеми її впровадження в умовах трансформувальної ролі закладів вищої освіти (Васиньова, 2022), досліджує світовий досвід реалізації соціальної відповідальності університетів та значення міжнародних практик для формування ефективних моделей взаємодії із суспільством (Васиньова, 2023). Окрему увагу приділено заходам забезпечення й підтримки реалізації третьої місії в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, де університети розглядаються як активні агенти суспільних змін і відбудови країни (Васиньова, 2022; Васиньова, 2023; Васиньова, 2024).

У колективній монографії О. Кравченко, Н. Васиньова, Є. Хриков систематизовано практики взаємодії закладів вищої освіти з територіальними громадами, бізнесом і владою, що підкреслює значення партнерства для розвитку регіонів та підвищення конкурентоспроможності університетів (Кравченко, Васиньова, Хриков, 2023).

[1] Матеріал підготовлено в межах реалізації проєкту «Інституціоналізація взаємодії закладу вищої освіти з територіальними громадами як чинник відновлення та збереження людського капіталу в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови країни».

С. Топалова та О. Швидка досліджують соціальну відповідальність закладів вищої економічної освіти, наголошуючи на інтеграції соціальних ініціатив у стратегічні напрями діяльності університетів та їхньому впливі на розвиток суспільства (Топалова, Швидка, 2021). О. Оржель аналізує соціальну місію університетів у воєнний час, підкреслюючи їхню роль у знаннєвому суспільстві та нових формах взаємодії з громадою (Orzhel, 2022).

У зарубіжному дискурсі L. Compagnuccia та F. Spigarell здійснили систематичний огляд літератури, де визначили потенціали та обмеження реалізації третьої місії університетів (Compagnuccia & Spigarell, 2020). R. Frondizi, C. Fantauzzi, N. Colasanti та G. Fiorani розробили теоретичний аналіз та практичне застосування оцінювання третьої місії й інтелектуального капіталу на прикладі Італії (Frondizi et al., 2019). P. Laredo запропонував оновлену категоризацію університетських активностей, що дозволяє ширше осмислити третю місію (Laredo, 2007). Нарешті, Z. Kosztyán, M. Mariani та R. Compagnucci систематизували європейський досвід вимірювання «третьої місії» університетів, запропонувавши методологічні підходи до оцінки її впливу на суспільство та економіку (Kosztyán et al., 2024).

Попри наявний науковий доробок, процес інституціоналізації співпраці закладів вищої освіти з територіальними громадами та бізнес-середовищем в Україні залишається фрагментарним і значною мірою залежить від окремих проєктних ініціатив, а не від системно закріплених довгострокових стратегій розвитку університетів. Відсутність цілісної державної політики щодо впровадження «третьої місії» у діяльність ЗВО ускладнює її інтеграцію на рівні освітніх програм, наукових досліджень і адміністративного управління, що обмежує потенціал університетів у формуванні соціальної стійкості та післявоєнного відновлення.

Тож, **метою** розвідки стало виокремлення ключових виклики реалізації «третьої місії» університетів в Україні та окреслення перспектив її впровадження в контексті післявоєнного відновлення країни.

Методологія та методи дослідження. Концептуальні засади дослідження соціальної ролі закладу вищої освіти та реалізації «третьої місії» університету ґрунтуються на аналізі наукових праць українських і зарубіжних учених, що висвітлюють обрану проблематику, а також спираються на результати власних попередніх напрацювань автора.

Для досягнення мети дослідження використано комплекс загальнонаукових методів. Методи аналізу та синтезу застосовано для опрацювання наукових джерел і науково-інформаційних матеріалів із метою уточнення сутності та змісту «третьої місії» університетів у контексті воєнних і післявоєнних трансформацій. Порівняльний метод використано для зіставлення українського та зарубіжного досвіду реалізації «третьої місії». Методи узагальнення, систематизації та прогнозування дали змогу сформулювати висновки щодо ключових викликів і перспектив розвитку «третьої місії» університетів України в умовах відновлення та сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Останні роки діяльність університетів у науковому дискурсі структурується за трьома ключовими місіями: навчанням як першою місією, науковими дослідженнями як другою та трансфером знань, інноваційною і соціальною активністю як третьою.

У західній науковій традиції «третю місію» часто пов'язують із суспільним і волонтерським служінням університетів, що передбачає їхній активний внесок у розвиток суспільства поза межами академічного середовища. Для реалізації цього підходу заклади вищої освіти налагоджують тісну співпрацю з ключовими стейкхолдерами – бізнесом, органами влади та громадою, формуючи так званий «золотий трикутник» партнерства (Що таке третя місія університетів…). Викладання й дослідження, безумовно, становлять фундамент функціонування закладів вищої освіти, особливо державних університетів, у яких наукова діяльність відіграє системоутворювальну роль. Утім у цьому контексті «третя місія» охоплює весь спектр діяльності університету, що виходить за межі базових освітніх і дослідницьких функцій

та спрямований на безпосередню взаємодію з суспільством. Провідним вектором реформування закладів вищої освіти в умовах сучасних викликів, які постали перед університетською освітою в Україні, є саме посилення діяльності, зорієнтованої на реалізацію «третьої місії» (third mission), яку трактують як «третю роль» університету. Третя роль університету включає такі базові компоненти, такі як, трансфер технологій (technology transfer), соціальну взаємодію і відповідальність (social engagement), навчання впродовж життя (lifelong learning) (Там само). У ширшому розумінні вона відображає внесок університету в розвиток громади, регіону та держави загалом. На наше переконання, звідси випливає, що соціальна відповідальність є одним із рушійних чинників, які лежать в основі «третьої місії» університету та реалізуються в її межах, а підвищення соціальної ролі закладу вищої освіти вбачається через активізацію взаємодії між університетом, спільнотою та владою.

Донедавна існувала поширена думка, що заклади вищої освіти України загалом відстають від зарубіжних університетів у реалізації «третьої місії». Це пояснювалося тим, що у стратегіях українських ЗВО вона здебільшого була представлена у вигляді окремих проєктів, а не як системна складова інституційного розвитку. Важливим свідченням трансформації системи вищої освіти України та її інтеграції у глобальний освітній простір стала участь українських університетів у міжнародних конкурсах Triple E Awards. Знаковою подією стало запровадження окремої номінації – «Ініціатива залучення громадськості в Україні», що надало можливість закладам вищої освіти нашої держави вперше долучитися до цих змагань на міжнародному рівні (Третя місія університетів, 2025). Конкурси проводилися в різних регіонах світу, а церемонія нагородження європейських та африканських лауреатів відбулася 18–20 вересня 2024 року в Новому Лісабонському університеті (Universidade Nova de Lisboa, Португалія). У числі переможців опинилися п'ять українських університетів – партнерів проєкту UNICOM: Донецький державний університет внутрішніх справ; Сумський національний аграрний університет; Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького; Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова; Львівський національний університет імені Івана Франка (Там само).

На прикладі ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» простежується успішна адаптація діяльності закладу до реалізації «третьої місії». Університет активно взаємодіє з місцевими громадами, бізнесом та органами влади, що засвідчує його здатність виконувати соціальну функцію та формувати нову модель університету як центру суспільних змін. Така діяльність є показником не лише інституційної стійкості в умовах воєнного стану, але й стратегічної ролі університету у післявоєнному відновленні та розвитку людського капіталу (Сайт Луганського національного університету імені Тараса Шевченка).

Залучення студентів, аспірантів і молодих науковців до підготовки проєктних заявок та реалізації спільних із партнерами ініціатив створює передумови для генерування інноваційних ідей, упровадження нових форматів міжсекторної взаємодії та забезпечує практичну значущість результатів для територіальних громад і бізнесу. Взаємозв'язок між освітньою, науковою та соціальною місіями закладу вищої освіти виявляється, зокрема, у підтримці студентських стартапів і інноваційних проєктів, спрямованих на розв'язання актуальних соціально-економічних проблем громад.

Активізація зазначених напрямів значною мірою зумовлена наслідками воєнного стану, що актуалізували потребу в підвищенні ролі університетів у процесах суспільного відновлення. Проте, щоб стати справжніми агентами змін і відбудови, заклади вищої освіти мають здійснити внутрішню трансформацію та переосмислити власну місію й стратегічні цілі, орієнтуючись на посилення соціальної відповідальності та рівня суспільної залученості.

Водночас, попри наявність успішних практик, процес інституціоналізації «третьої місії» університетів в Україні залишається нерівномірним і супроводжується низкою

системних викликів, що зумовлює потребу в їх комплексному аналізі та подальшому розв'язанні, зокрема:

1. Відсутність у більшості закладів вищої освіти чітко сформульованої маркетингової та комунікаційної стратегії, узгодженої із сучасними тенденціями розвитку ринку освітніх послуг і потребами ключових стейкхолдерів.

2. Невизначеність інституційного іміджу українських університетів, що знижує їхню конкурентоспроможність на національному та міжнародному рівнях і ускладнює залучення іноземних здобувачів освіти та партнерських організацій.

3. Недостатній рівень розвитку цифрової присутності та міжнародної видимості, зокрема обмежена якість вебресурсів, низька активність у соціальних мережах і слабка представленість у глобальних рейтингових та аналітичних платформах (QS, THE, U-Multirank), що звужує можливості просування успішних практик університетсько-громадської взаємодії.

4. Обмеженість фінансових ресурсів і недостатня спроможність до залучення грантового та партнерського фінансування, у тому числі через низьку інтеграцію у міжнародні проєктні консорціуми та співпрацю з вітчизняними й європейськими громадськими організаціями.

5. Недостатній рівень інтернаціоналізації та участі у міжнародних освітніх і науково-дослідних програмах (Erasmus+, Horizon Europe), що обмежує доступ університетів до глобальних академічних мереж і ресурсів.

6. Фрагментарний розвиток академічного підприємництва та інноваційної діяльності, який потребує балансування між формуванням підприємницького середовища та збереженням академічних цінностей, етичних норм і високих стандартів якості освітньої та науково-дослідної роботи, а також виокремлення пріоритетних сфер комерціалізації наукових результатів (Круглий стіл, 2019).

На нашу думку, ключовим викликом залишається домінування ситуативних ініціатив над системним і стратегічно вбудованим підходом до реалізації «третьої місії» університетів, що ускладнює її повноцінну інтеграцію в загальні стратегії інституційного розвитку закладів вищої освіти. У цьому контексті заслуговує на увагу методичний посібник М. Нестерової «Третя місія університетів. Керівництво з упровадження», підготовлений у межах проєкту Erasmus+ KA2 UNICOM, у якому окреслюється стратегічні, організаційні та інструментальні засади реалізації «третьої місії» в локальному соціально-економічному контексті (Третя місія університетів, 2025).

Власний досвід дозволяє зазначити, що кожен український університет прагне впроваджувати та реалізовувати проєкти, спрямовані на розв'язання актуальних соціальних проблем, зміцнення соціально-економічних і духовних засад розвитку суспільства, а також утвердження української державності. Однак одним із ключових викликів залишається недостатня ресурсна підтримка таких ініціатив, зокрема на державному рівні, що значно обмежує можливості закладів вищої освіти у розширенні партнерства, розвитку суспільно значущих проєктів і соціальних ініціатив, що є важливими складовими «третьої місії» університетів.

Як вже було з'ясовано, для успішної реалізації «третьої місії» університету важливо забезпечити чітке бачення і стратегію (визначення пріоритетних напрямів роботи; розробка плану дій); залучити всі заінтересовані сторони: (викладачів, здобувачів, роботодавців; громадськість); створити систему моніторингу та оцінки результатів діяльності у цьому напрямі: (відстежувати прогрес, вносити корективи, регулювати перебіг дій) (Васиньова, 2024) тощо. До того ж, для ефективного впровадження «третьої місії» необхідно створити нормативно-правові та фінансові механізми, що стимулюватимуть довгострокову співпрацю університетів із суспільством та економічними партнерами. На наше припущення, реалізація вище окресленого позитивно вплине на формування державної політики підтримки «третьої місії» університетів задля забезпечення соціальної згуртованості, сталості та процвітання України у воєнний і післявоєнний періоди.

Висновок. Соціальна відповідальність університетів поступово утверджується як невід'ємний компонент системи вищої освіти України. Реалізація «третьої місії» має

інтегруватися в основні освітні та наукові процеси закладів, формуючи їхню стратегічну роль у суспільному розвитку. Водночас ефективність цього процесу значною мірою залежить від наявності дієвої державної політики, здатної підтримати університети в умовах воєнних викликів та забезпечити їхню стійкість у післявоєнний період.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому аналізі механізмів системного впровадження «третьої місії» як ключового чинника сталого розвитку України, а також у вивченні ролі університетів у формуванні соціальної стійкості, відновленні людського капіталу та розбудові партнерств із громадами, бізнесом і владою.

Література

1. Третя МІСІЯ університетів: як виші та громади співпрацюють задля відновлення України. 2025. URL: https://life.pravda.com.ua/projects/navchayemo-i-zrostayemo/tretya-misiya-306507/#3 (дата звернення: 29.01.2026).

2. Васиньова Н. С. Проблеми реалізації «третьої місії» в умовах трансформувальної ролі університетів. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 2 (7). С. 200–209. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2(7)-200-208

3. Васиньова Н. С. Заходи забезпечення і підтримки реалізації «третьої місії» університету в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2024. № 18. С. 153–161. DOI: https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-18-153-161

4. Васиньова Н. Світовий досвід реалізації соціальної відповідальності університетів. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2023. № 15. С. 94–102. DOI: https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-15-94-102

5. Кравченко О. І., Васиньова Н. С., Хриков Є. М. Взаємодія закладів вищої освіти з територіальними громадами : колективна монографія. Полтава : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2023. 127 с. URL: http://hdl.handle.net/123456789/9834 (дата звернення: 23.01.2026).

6. Топалова С., Швидка О. Соціальна відповідальність закладів вищої економічної освіти в контексті реалізації місії університету. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. Т. 2, № 33. С. 585–592. DOI: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.207249

7. Orzhel O. University Social Mission in the Wartime under Knowledge Society. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2022. No. 13. C. 26–36. DOI: https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-26-36

8. Compagnuccia L., Spigarell F. The Third Mission of the University: A Systematic Literature Review on Potentials and Constraints. *Technological Forecasting and Social Change*. 2020. Vol. 161. Art. no. 120284. DOI: https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120284

9. Frondizi R., Fantauzzi C., Colasanti N., Fiorani G. The Evaluation of Universities' Third Mission and Intellectual Capital: Theoretical Analysis and Application to Italy. *Sustainability*. 2019. Vol. 11, Issue 12. Art. no. 3455. DOI: https://doi.org/10.3390/su11123455

10. Laredo P. Revisiting the Third Mission of Universities: Toward a Renewed Categorization of University Activities? *Higher Education Policy*. 2007. Vol. 20. P. 441–456. DOI: https://doi.org/10.1057/palgrave.hep.8300169

11. Haj Taieb S. Measuring the Third Mission of European Universities: A Systematic Literature Review. *Society and Economy*. 2024. Vol. 46, No. 2. P. 147–167. DOI: https://doi.org/10.1556/204.2023.00030

12. Що таке третя місія університетів і чому вона важлива в час війни? URL: https://lb.ua/blog/dmytro_sherenhovskyi/640326_shcho_take_tretya_misiya_universitetiv_i.html (дата звернення: 29.01.2026).

13. Сайт Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: https://luguniv.edu.ua/ (дата звернення: 23.01.2026).

14. Круглий стіл «Розвиток академічного підприємництва в закладах вищої освіти та наукових установах України». 2019. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/innovatsii-transfer-tehnologiy/publikatsiyi/kruglogo-stolu-2019-3005.pdf (дата звернення: 23.01.2026).

15. Третя місія університетів. Керівництво з впровадження: методичний посібник / ред. д-ра філос., проф. М. О. Нестерова. Суми : Університетська книга, 2025. 126 с. URL: https://unicom.community/wp-content/uploads/2025/07/University-Third-Mission.pdf

References

1. Tretia misiia universytetiv: yak vyshi ta hromady spivpratsiuiut zadlia vidnovlennia Ukrainy [The third mission of universities: How universities and communities cooperate for Ukraine's recovery]. (2025). Retrieved from https://life.pravda.com.ua/projects/navchayemo-i-zrostayemo/tretya-misiya-306507/#3 [in Ukrainian].

2. Vasynova, N. (2022). Problemy realizatsii «tretoi misii» v umovakh transformuvalnoi roli universytetiv [Problems of implementing the «third mission» under the transformative role of universities]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and Innovations in Science, 2* (7), 200–209. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2(7)-200-208 [in Ukrainian].

3. Vasynova, N. (2024). Zakhody zabezpechennia i pidtrymky realizatsii "tretoi misii" universytetu v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia [Measures to ensure and support the implementation of the "third mission" of universities under martial law and post-war recovery]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Universytety i liderstvo" – International Scientific Journal "Universities and Leadership", (18),* 153–161. DOI: https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-18-153-161 [in Ukrainian].

4. Vasynova, N. (2023). Svitovyi dosvid realizatsii sotsialnoi vidpovidalnosti universytetiv [World experience in implementing universities' social responsibility]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Universytety i liderstvo" – International Scientific Journal "Universities and Leadership", (15),* 94–102. DOI: https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-15-94-102 [in Ukrainian].

5. Kravchenko, O. I., Vasynova, N. S., & Khrykov, Ye. M. (2023). Vzaiemodiia zakladiv vyshchoi osvity z terytorialnymy hromadamy [Interaction of higher education institutions with territorial communities]. Poltava : DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka". Retrieved from http://hdl.handle.net/123456789/9834 [in Ukrainian].

6. Topalova, S., & Shvydka, O. (2021). Sotsialna vidpovidalnist zakladiv vyshchoi ekonomichnoi osvity v konteksti realizatsii misii universytetu [Social responsibility of higher economic education institutions in the context of university mission implementation]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activities: problems of theory and practice, 2* (33), 585–592. DOI: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.207249 [in Ukrainian].

7. Orzhel, O. (2022). University social mission in the wartime under knowledge society. *International Scientific Journal of Universities and Leadership, (13),* 26–36. DOI: https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-26-36

8. Compagnuccia, L., & Spigarell, F. (2020). The third mission of the university: A systematic literature review on potentials and constraints. *Technological Forecasting and Social Change, (161),* 120284. DOI: https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120284

9. Frondizi, R., Fantauzzi, C., Colasanti, N., & Fiorani, G. (2019). The evaluation of universities' third mission and intellectual capital: Theoretical analysis and application to Italy. *Sustainability, 11* (12), 3455. DOI: https://doi.org/10.3390/su11123455

10. Laredo, P. (2007). Revisiting the third mission of universities: Toward a renewed categorization of university activities? *Higher Education Policy, (20),* 441–456. DOI: https://doi.org/10.1057/palgrave.hep.8300169

11. Haj Taieb, S. (2024). Measuring the third mission of European universities: A systematic literature review. *Society and Economy, 46* (2), 147–167. DOI: https://doi.org/10.1556/204.2023.00030

12. Shcho take tretia misiia universytetiv i chomu vona vazhlyva v chas viiny? [What is the third mission of universities and why is it important during war?]. Retrieved from https://lb.ua/blog/dmytro_sherenhovskyi/640326_shcho_take_tretya_misiya_universitetiv_i.html [in Ukrainian].

13. Sait Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Website of Luhansk Taras Shevchenko National University]. Retrieved from https://luguniv.edu.ua/ [in Ukrainian].

14. Kruhlyi stil "Rozvytok akademichnoho pidpryiemnytstva v zakladakh vyshchoi osvity ta naukovykh ustanovakh Ukrainy" [Round table "Development of academic entrepreneurship in higher education institutions and scientific institutions of Ukraine"]. (2019). Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/innovatsii-transfer-tehnologiy/publikatsiyi/kruglogo-stolu-2019-3005.pdf [in Ukrainian].

15. Nesterova, M. O. (Ed.). (2025). Tretia misiia universytetiv. Kerivnytstvo z vprovadzhennia [The Third Mission of Universities. Implementation Guide]. Sumy : Universytetska knyha. Retrieved from https://unicom.community/wp-content/uploads/2025/07/University-Third-Mission.pdf

Васиньова Н. С. «Третя місія» українських університетів: виклики та перспективи в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення

У статті висвітлено проблему реалізації «третьої місії» університетів України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Розкрито її сутність, що охоплює передачу технологій, соціальну взаємодію та навчання протягом життя, а також підкреслюється значення як стратегічного напряму розвитку закладів

вищої освіти. Особливу увагу приділено соціальній відповідальності університетів, яка стає невід'ємною складовою системи освіти та реалізується через співпрацю з владою, бізнесом і громадами.

Представлено приклади успішної трансформації українських університетів, зокрема участь у міжнародних конкурсах Triple E Awards, де у 2024 році вперше була запроваджена спеціальна номінація «Ініціатива залучення громадськості в Україні». Окремо окреслено діяльність ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», який демонструє успішну адаптацію до реалізації «третьої місії» через співпрацю з територіальними громадами, підтримку студентських та випускницьких стартапів, залучення молодих науковців до проєктної діяльності та розвиток інноваційних практик.

Виокремлено системні виклики: відсутність у більшості ЗВО чітких маркетингових і комунікаційних стратегій, невизначеність інституційного іміджу, обмежені фінансові ресурси, низька інтеграція у міжнародні консорціуми, фрагментарний розвиток академічного підприємництва тощо. Підкреслено, що ключовою проблемою залишається переважання ситуативних ініціатив над системним і стратегічно вбудованим підходом, що ускладнює повноцінну інтеграцію «третьої місії» у стратегії розвитку університетів. Обґрунтовано необхідність створення нормативно-правових та фінансових механізмів підтримки, які стимулюватимуть довгострокову співпрацю університетів із суспільством та економічними партнерами.

Ключові слова: «третя місія» університетів, соціальна відповідальність, заклади вищої освіти, людський капітал, воєнний стан, післявоєнне відновлення, інституційна стійкість, взаємодія та партнерство університетів і громад.

Vasynova N. S. The "third mission" of Ukrainian universities: challenges and prospects in the context of martial law and post-war reconstruction

The article highlights the problem of implementing the "third mission" of Ukrainian universities in conditions of martial law and post-war recovery. It reveals its essence, which encompasses technology transfer, social interaction and lifelong learning, and emphasises its importance as a strategic direction for the development of higher education institutions. Particular attention is paid to the social responsibility of universities, which is becoming an integral part of the education system and is implemented through cooperation with the authorities, business and communities.

Examples of the successful transformation of Ukrainian universities are presented, in particular participation in the Triple E Awards international competition, where a special nomination, "Initiative to engage the public in Ukraine", was introduced for the first time in 2024. The activities of the Luhansk Taras Shevchenko National University are highlighted separately, demonstrating successful adaptation to the implementation of the "third mission" through cooperation with local communities, support for student and graduate start-ups, involvement of young scientists in project activities and the development of innovative practices.

Systemic challenges are highlighted: the lack of clear marketing and communication strategies in most higher education institutions, the uncertainty of institutional image, limited financial resources, low integration into international consortia, fragmented development of academic entrepreneurship, etc. It is emphasised that the key problem remains the predominance of situational initiatives over a systematic and strategically integrated approach, which complicates the full integration of the "third mission" into university development strategies. The need to create regulatory, legal, and financial support mechanisms that will stimulate long-term cooperation between universities and society and economic partners is justified.

Key words: "third mission" of universities, social responsibility, higher education institutions, human capital, martial law, post-war recovery, institutional stability, interaction and partnership between universities and communities.

Дата першого надходження статті до видання: 11.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 37.091.12
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-101-106

Таранець Альона Володимирівна,
аспірантка
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
консультант Комунальної установи
«Центр професійного розвитку педагогічних працівників
Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області»,
м. Лубни, Україна.
alenataranec2019@gmail.com
https://orcid.org/0009-0005-1367-1318

СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

У сучасному освітньому просторі роль педагога закладу освіти набуває особливого значення, адже саме від рівня його професійної компетентності значною мірою залежить якість освіти, розвиток особистості здобувача освіти та ефективність навчального процесу загалом.

Соціальні трансформації суспільства зумовлюють необхідність переосмислення підходів до організації освітнього процесу та професійної ролі педагога, які мають бути спрямовані на розвиток педагогічного мислення, реалізацію права на вільний вибір форм і методів саморозвитку та професійного самовдосконалення.

З огляду на модернізацію освіти та впровадження нових освітніх стандартів особливої актуальності набуває проблема формування та розвитку професійної компетентності педагога. Вона розглядається як інтегрована характеристика особистості вчителя, що поєднує систему знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей, цінностей і досвіду, які забезпечують ефективне здійснення педагогічної діяльності.

Професійна компетентність педагога проявляється у здатності застосовувати педагогічні знання на практиці, використовувати сучасні методи та технології навчання, будувати продуктивну взаємодію з учнями, колегами та батьками, а також постійно вдосконалювати власну професійну діяльність. Саме тому дослідження сутності професійної компетентності педагога, її структури та умов формування є важливим напрямом сучасних педагогічних досліджень.

Отже, вивчення сутності професійної компетентності педагога закладів освіти в освітньому просторі є актуальним і необхідним для підвищення ефективності навчального процесу та забезпечення якісної підготовки здобувачів освіти відповідно до викликів сучасного суспільства.

Аналіз актуальних досліджень. Щодо наукових праць, то питанням професійної компетентності педагогічних працівників займались такі дослідники, як: Л. Балабанова, Л. Банашко, І. Бех, В. Білик, Є. Брюховецька, А. Волосенко, В. Гриньова, Н. Гузій, О. Гура, І. Драч, С. Демченко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Калінін, Л. Карамушка, М. Ковтонюк, В. Любарець, І. Маркусь, І. Мося, О. Савченко, С. Шевчук, А. Федорович, Л. Хоружа, С. Цимбал та інші.

На початку XXI століття світова спільнота визнала вчительство не просто «змінною величиною», необхідною для успішного реформування освітніх систем, але й «найбільш визначним носієм змін» у реалізації освітніх реформ. Ця так звана, «подвійна роль вчителів у освітніх реформах – бути суб'єктом і об'єктом реформації – робить розвиток професійної компетенції учителів зоною виклику і посиленого науково-практичного інтересу з боку теоретиків та практиків освіти» (Пуховська, 2011, с. 98).

Для глибшого занурення в науковому пошуку **метою статті** є аналіз основних підходів

до визначення сутності професійної компетентності педагога закладу освіти в сучасному освітньому просторі на базі дослідження наукових праць.

Отже, для визначення сутності професійної компетентності педагогів закладу освіти як атрибуту їхнього професіоналізму і професійного розвитку, згадаємо, що у сфері освіти визначено стратегічні напрями діяльності вчителя, які включають в себе забезпечення якості освіти, розвиток професійної компетентності, впровадження інновацій та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Ці напрями відображені в нормативних актах, зокрема, в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійний розвиток працівників» та Положенні про Центр професійного розвитку педагогічних працівників, у яких визначена мета, напрями і зміст державної політики у сфері професійного розвитку педагогічних працівників.

На наш погляд, дати всебічне й ґрунтовне визначення досліджуваного феномену – **професійної компетентність педагога закладу освіти** – можливо і доцільно на основі з'ясування його сутності та змісту.

Так дослідниця Л. Хоружа, зазначає, що професійна компетентність учителя не обмежується вузько професійними рамками. Вона пов'язана з розв'язанням широкого кола соціальних, культурологічних, психологічних, фізіологічних та інших проблем. Зміст професійної компетентності педагога розкривається вченою як сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, особистісних якостей учителя, діалектичний перебіг яких забезпечує ефективність та результативність педагогічної дії (Хоружа, 2003).

Науковиця Л. Карамушка зазначає, що саме аутопсихологічна компетентність є основоположною ланкою у становленні справжнього педагога, оскільки водночас із знаннями з певної предметної галузі, умінням застосовувати різні методи навчання та виховання, обізнаністю у сфері міжособистісних відносин важливим є усвідомлення педагогом власних можливостей стосовно конкретної діяльності, необхідність самовдосконалення особистісних характерологічних рис, прагнення до постійної самоосвіти. Заслуговує на увагу позиція дослідниці, яка полягає в тому, що набуття і функціонування професійно-педагогічної компетентності забезпечується психолого-педагогічною організацією професійного мислення учителя-вихователя-викладача і динамікою його трансформації в педагогічну свідомість на основі віднаходження особистісного смислу педагогічних знань і засвоєної інформації, творчого прийняття їх ціннісної значущості у свій внутрішній світ (Карамушка, 1995).

О. Гура наводить визначення професійної компетентності педагога як рівень професійної підготовки, що забезпечує здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків діяльності, міру й основний критерій його відповідності вимогам професійної діяльності (Гура, 2008).

У контексті нашого дослідження професійна компетентність розглядається як основний компонент професійної готовності вчителя до педагогічної діяльності. Саме в цій площині нами проаналізовано низку досліджень щодо її сутності. Отже, аналіз наукових праць дозволяє створити контент-аналіз поняття «професійна компетентність» (табл. 1).

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи результати теоретико-методологічного аналізу змісту та поняття «професійна компетентність педагога», можна виокремити низку його сутнісних характеристик, які розкривають як внутрішню природу цього феномена, так і його прояви у професійній діяльності.

Компетентність педагога відображає не лише наявність у нього певних знань, умінь і навичок, а й здатність ефективно застосовувати їх у практичній діяльності, успішно виконувати функціональні обов'язки та приймати виважені рішення в різноманітних, у тому числі нестандартних або проблемних, ситуаціях професійного середовища. Вона забезпечує гнучкість реагування на виклики педагогічної практики, здатність до творчого підходу та адаптації до змін.

Формування та прояв професійної компетентності педагога відбувається виключно у процесі його діяльності. Вона не є статичним утворенням, а розвивається через

Таблиця 1

Контент-аналіз поняття «професійна компетентність»

№ з/п	Зміст поняття	Автор, джерело
1	2	3
1	*Професійно-педагогічна компетентність* є готовністю і здібністю вчителя виконувати педагогічні функції згідно з нормативами і стандартами та виділяє у ній фахову, психолого-педагогічну та методичну складові частини.	Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія. Черкаси: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
2	*Професійна компетентність* – це система знань, яка визначає теоретичну готовність; система умінь і навичок, що становить основу практичної готовності до здійснення професійної діяльності.	Брюховецька Є. В. Сутність і структура професійної компетентності. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2013. № 3. С. 12–19.
3	*Професійна компетентність* сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду та особистісних якостей, які забезпечують ефективність і результативність його педагогічної діяльності.	Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія. Київ, 2003. 320 с.
4	*Професійна компетентність* – це готовність на високому професійному рівні здійснювати свої посадові та фахові обов'язки відповідно до сучасних теоретичних і практичних надбань і досвіду, наближених до світових вимог.	Цимбал С. В. Психологічні особливості формування професійної компетентності майбутніх спеціалістів засобами іноземної мови : дис. … канд. психолог. наук: 19.00.07. Київ, 2006. 173 с.
5	*Професійна компетентність* сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких у педагогічній діяльності дає оптимальний результат, при цьому на перший план висуваються внутрішні чинники педагога: особистісні якості, тобто структура особистісних здібностей і рис характеру, його загальна культура, управлінські та організаторські можливості, а вже потім – кваліфікаційна компетентність, яка передбачає знання, вміння, навички з отриманої спеціальності.	Банашко Л. В. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти [Електронний ресурс] / Л. В. Банашко, О. М. Севастьянова, Б. С. Крищук, С. І. Тафінцева. URL: http://www.kgpa.tm.ua/?q=node/233
6	*Професійна компетентність* – це здатність здійснювати робочі функції відповідно до передбачених посадою стандартів, окрім професійних знань, передбачає наявність практичних вмінь і навичок, які формуються в результаті певного досвіду.	Балабанова Л. В. Управління персоналом: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 468 с.
7	*Професійна компетентність* – це цілісна, динамічна система професійних здатностей (окремих компетенцій), яка дає змогу свідомо і творчо визначати і здійснювати освітню діяльність, розвивати власну індивідуальність, досягати успішної, оптимальної самореалізації в професії.	Федорович А. В. Професійна компетентність як результат підготовки фахівця в закладі вищої педагогічної освіти. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. № 26. С. 109–115.
8	*Професійна компетентність* – це здатність людини, в основну якої покладено досвід та знання людини, вміння ефективно розв'язувати задачі, які відносяться до сфери її професійної діяльності.	Волосенко А. Формування професійної компетентності як важливий чинник творчої самореалізації майбутнього вчителя. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6. Ч. 1. С. 140–150.
9	*Професійна компетентність* – якісна характеристика рівня оволодіння особистістю своєю професійною діяльністю, яка передбачає: усвідомлення своїх спонукань до цієї діяльності (потреб, інтересів, прагнень, ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності, уявлень про свої соціальні ролі); оцінювання своїх особистісних властивостей та якостей як спеціаліста (професійних знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей).	Гриньова В. М. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». *Педагогіка та психологія*. 2014. Вип. 45. С. 74–84.
10	*Професійна компетентність*-готовність до виконання фахово-спрямованої діяльності та спроможність суб'єкта діяльності до виконання повсякденних фахових обов'язків.	Савченко О. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі. *Педагогічна наук: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. 2010. № 3. URL: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_16

Продовження таблиці 1

1	2	3
11	*Професійна компетентність*-здатність і готовність професійно вирішувати практичні завдання з навчання та розвитку особистості здобувача освіти і формування у нього практичних умінь; продуктивно та творчо здійснювати професійну діяльність.	Маркусь І. С. Формування професійної компетентності майбутніх учителів технології мультимедійними засобами. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2022. 247 с.
12	*Професійно-педагогічна компетентність* – базова характеристика діяльності спеціаліста, що включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності та критичність мислення.	Демченко С. О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих технічних закладів освіти : автореф. дис. … канд. пед. наук. Кіровоград : Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, 2005.
13	*Професійна компетентність* –здатність розв'язувати проблеми професійного характеру, що ґрунтується на знаннях, уміннях, навичках, досвіді та цінностях, отриманих особистим шляхом освіти і практичної діяльності.	Калінін В. О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур : автореф. … канд. пед. наук. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2005.
14	*Професійна компетентність* –системна (інтегрована), динамічна властивість особистості, що поєднує в собі сукупність знань, умінь, здібностей, готовність й здатність особистості діяти або виконувати певні функції,спрямовані на досягнення встановлених стандартів у професійній галузі; вирішувати професійні завдання з високим ступенем невизначеності; ставитись до професії як до цінності.	Ковтонюк М. М. Теоретичні і методичні засади фундаменталізації загальнопрофесійної підготовки майбутнього учителя математики : дис. … д-ра пед. наук. Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського, 2014. 400 с.
15	*Професійна компетентність* –інтегративна якість, яка характеризується теоретичною і практичною її підготовленістю до здійснення професійної діяльності на рівні еталонних норм.	Любарець В. В. Аналіз сутності поняття професійної компетентності. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць*. [Онлайн]. 2011. С. 169–175. URL: https://lib.iitta.gov.ua/8366/1%/D0%9B

практичний досвід, рефлексію, самонавчання, взаємодію з учнями, колегами, батьками та іншими суб'єктами освітнього процесу. Отже, компетентність завжди є динамічною, здатною до збагачення й удосконалення.

Професійна компетентність передбачає не лише набуття окремих знань чи умінь, а й оволодіння професійними компетенціями, які закріплюються як певні вимоги до якості педагогічної діяльності. Це охоплює здатність планувати й організовувати освітній процес, застосовувати сучасні методики, здійснювати об'єктивне оцінювання навчальних досягнень, створювати сприятливе психологічне середовище для розвитку особистості учня.

Рівень професійної компетентності педагога визначається широтою та багатогранністю тих контекстів, у межах яких він здатний розв'язувати професійні завдання. Чим більш різноманітні та складні умови він може враховувати у своїй діяльності – від типових ситуацій до нових викликів, спричинених суспільними чи технологічними змінами, – тим вищий рівень його компетентності.

Компетентність є також засобом реалізації особистісних смислів і цінностей педагога, адже саме через професійну діяльність він реалізує свій творчий потенціал, виховні ідеали, власне бачення мети й завдань освіти. Це поєднання зовнішніх професійних вимог із внутрішніми ціннісними орієнтирами, що надає педагогічній діяльності індивідуальної значущості.

Нарешті, професійна компетентність педагога характеризує його готовність і здатність до постійного саморозвитку та самоосвіти в умовах безперервних суспільних, культурних і технологічних змін. Сучасний педагог має не лише підтримувати на належному рівні свій професійний багаж, а й постійно вдосконалювати його, бути відкритим до нових освітніх практик, інноваційних технологій та міждисциплінарних знань.

Професійна компетентність педагога має свою специфіку залежно від типу закладу освіти. Наприклад:

– у **закладах дошкільної освіти** важливими є емоційна чутливість, ігрова взаємодія, педагогічна підтримка дітей раннього віку;

– у **закладах загальної середньої освіти** ключовим є методична компетентність управління освітнім процесом, інклюзивне навчання;

– у **закладах професійно-технічної освіти** значущими є здатність формувати професійні навички та уміння здобувачів освіти, орієнтуючись на ринок праці.

Універсальними для всіх педагогів є здатність до інноваційної діяльності, розвиток критичного мислення та життєвих компетентностей в учнів (Мося, 2024).

Узагальнюючи зазначимо, що формування професійної компетентності педагога є складним і тривалим процесом, який залежить від багатьох чинників: рівня базової педагогічної освіти; досвіду практичної діяльності; участі в системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації; наявності мотивації до саморозвитку; внутрішньої потреби в рефлексії; підтримки з боку педагогічного колективу та адміністрації закладу (Шевчук, 2021).

Отже, на підставі наведених вище міркувань під сутністю професійної компетентності педагога закладу освіти **в сучасному освітньому просторі** розуміємо інтегративну якість особистості, яка здатна виконувати педагогічну діяльність якісно і результативно на основі поєднання теоретичних знань, практичних умінь, педагогічного досвіду, ціннісних орієнтацій і важливих індивідуально-психологічних якостей. Вона є не лише показником професійної зрілості педагога, а й мірою його відповідності сучасним вимогам освіти**,** критерієм ефективності педагогічної праці та основою для подальшого професійного зростання.

Перспективний напрям дослідження нашого наукового пошуку буде мати своє продовження, спрямоване на моделювання явища професійної компетентності педагогічного працівника закладу освіти шляхом наповнення змістом визначення структурних компонентів професійної компетентності.

Література

1. Гура О. І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : дис. … д-ра пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2008. 752 с.

2. Карамушка Л. М. Психологічні аспекти гуманізації управління закладами нового типу. *Барви творчості: наук.-метод. зб.* / за ред. Г. Г. Єрмакова. Київ, 1995. С. 120–128.

3. Мося І. А. Принципи самовдосконалення викладача фахового коледжу: особистісний аспект. *Інноваційна професійна освіта.* 2024. Т. 6, № 19. С. 320–334.

4. Пуховська Л. Теоретичні засади професійного розвитку вчителів: рух до концептуальної карти. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. № 1. С. 97–106.

5. Шевчук С. С. Навчально-методична діяльність педагога ЗП(ПТ)О на засадах компетентнісного підходу : навчально-методичний посібник. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 73 с.

6. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія. Київ : Преса України, 2003. 320 с.

References

1. Hura, O. I. (2008). Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia psykholoho-pedahohichnoi kompetentnosti vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu v umovakh mahistratury [Theoretical and methodological foundations for the formation of psychological and pedagogical competence of higher education teachers in master's programmes]. *Doctor's thesis.* Zaporizhzhia [in Ukrainian].

2. Karamushka, L. M. (1995). Psykholohichni aspekty humanizatsii upravlinnia zakladamy novoho typu [Psychological aspects of humanising the management of new types of institutions]. *Barvy tvorchosti – Colours of creativity: scientific and methodological collection*. (pp. 120–128). Kyiv [in Ukrainian].

3. Mosya, I. (2024). Pryntsypy samovdoskonalennia vykladacha fakhovoho koledzhu: osobystisnyi aspekt [Principles of self-improvement of a vocational college teacher: personal aspect]. *Innovatsiina profesiina osvita – Innovative Vocational Education, 6*(19), 320–334 [in Ukrainian].

4. Pukhovska, L. (2011). Teoretychni zasady profesiinoho rozvytku vchyteliv: rukh do kontseptualnoi karty [Theoretical foundations of professional development of teachers: moving towards a conceptual map]. *Porivnialna profesiina pedahohika – Comparative Professional Pedagogy, (1),* 97–106 [in Ukrainian].

5. Shevchuk, S. S. (2021). Navchalno-metodychna diialnist pedahoha ZP(PT)O na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu [Educational and methodological activities of a teacher of vocational training (VET) based on the principles of a competency-based approach]. Bila Tserkva: BINPO DZVO "UMO" NAPNU [in Ukrainian].

6. Khoruzha, L. L. (2003). Etychna kompetentnist maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv: teoriia i praktyka [Ethical competence of future primary school teachers: theory and practice]. Kiyv : Presa Ukrainy [in Ukrainian].

Таранець А. В. Сутність професійної компетентності педагогічного працівника закладу освіти в сучасному освітньому просторі

У статті проаналізовано основні підходи до визначення сутності професійної компетентності педагога закладу освіти в сучасному освітньому просторі на базі дослідження наукових праць. Проаналізовано висновки сучасних дослідників щодо змісту і сутності професійної компетентності педагога та створено контент-аналіз поняття «професійна компетентність».

Узагальнено результати теоретико-методологічного аналізу змісту та поняття «професійна компетентність педагога», виокремлено низку його сутнісних характеристик, які розкривають як внутрішню природу цього феномена, так і його прояви у професійній діяльності.

Зазначено, що формування професійної компетентності педагога є складним і тривалим процесом, який залежить від багатьох чинників: рівня базової педагогічної освіти; досвіду практичної діяльності; участі в системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації; наявності мотивації до саморозвитку; внутрішньої потреби в рефлексії; підтримки з боку педагогічного колективу та адміністрації закладу.

Встановлено, що професійна компетентність педагога відображає не лише наявність у нього певних знань, умінь і навичок, а й здатність ефективно формувати, проявляти та застосовувати їх у практичній діяльності. Наголошується, що професійна компетентність передбачає оволодіння професійними компетенціями, які є засобом реалізації особистісних смислів і цінностей педагога. Зазначається, що професійна компетентність педагога характеризує його готовність і здатність до постійного саморозвитку та самоосвіти в умовах безперервних суспільних, культурних і технологічних змін.

Ключові слова: сутність, професійна компетентність, професійний розвиток, педагогічний працівник, заклад освіти.

Taranets A. V. The essence of professional competence of an educational institution's pedagogical worker in the modern educational space

The article analyzes the main approaches to defining the essence of the professional competence of a pedagogical worker in an educational institution within the modern educational space, based on the study of scientific works. The conclusions of contemporary researchers regarding the content and nature of a teacher's professional competence are examined, and a content analysis of the concept of "professional competence" is conducted.

The results of the theoretical and methodological analysis of the content and meaning of the concept "teacher's professional competence" are summarized, and a number of its essential characteristics are highlighted, revealing both the internal nature of this phenomenon and its manifestations in professional activity.

It is noted that the formation of a teacher's professional competence is a complex and long-term process that depends on many factors: the level of basic pedagogical education; experience of practical work; participation in the system of postgraduate education and advanced training; the presence of motivation for self-development; internal need for reflection; support from the teaching staff and the institution's administration.

The essence of the concept of a teacher's professional competence in the modern educational space is defined as an integrative quality of personality that enables effective and high-quality pedagogical activity through the combination of theoretical knowledge, practical skills, pedagogical experience, value orientations, and important individual-psychological traits. It is emphasized that professional competence involves mastering professional competences that serve as a means of realizing the teacher's personal meanings and values. It is noted that the professional competence of a teacher characterizes his or her readiness and ability for continuous self-development and self-education under conditions of ongoing social, cultural, and technological change.

Key words: essence, professional competence, professional development, pedagogical worker, educational institution.

Дата першого надходження статті до видання: 11.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 316.4
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-107-114

Юрків Ярослава Ігорівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки,
проректор з науково-педагогічної роботи
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Лубни, Україна.
yurkiv.yara@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-9890-7855

ТРАЄКТОРІЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ[1]

Постановка проблеми. Війна в Україні змусила переглянути підходи щодо взаємодії закладу вищої освіти (ЗВО) та територіальної громади (ТГ). Виклики та вимоги в умовах воєнного стану визначають пріоритетність завдань взаємодії між ЗВО та ТГ, звичні механізми, принципи та інструменти такої взаємодії, які потребують адаптивних підходів, диференціації джерел фінансування щодо необхідного обсягу витрат для організації освітньої, інноваційної, господарської та інших видів діяльності, підвищення резильєнтності ЗВО і ТГ (Гуляєв, Ткаченко & Сорокіна, 2025). Однак, незважаючи на виклики та обмеженість ресурсів, розвиток взаємодії закладу вищої освіти та територіальної громади в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення передбачає забезпечення якісних змін у системі вищої освіти й потребує переходу до нового, вищого рівня якості освітніх послуг та управління, зокрема системного прогнозування, стратегічного планування (Розвиваємо освіту в громаді, 2025), окреслення векторів співпраці та визначення траєкторій такої взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку територіальних громад, реальних викликів для них в умовах воєнного стану, співпраці ЗВО і ТГ досліджувалося багатьма вченими. Зокрема, Ю. Камардіна і К. Чінчін у контексті досліджуваної проблеми наголошують на потребі раціонального використання наявних фінансових, матеріальних, кадрових та інших ресурсів, а також виявлення та залучення їх резервів з метою задоволення поточних потреб громади та її мешканців, формування її конкурентоспроможності у майбутньому (Камардіна & Чінчін, 2023). Акцентуацію уваги на проблемі взаємодії ЗВО і ТГ в умовах змін здійснено у дослідженні О. Оржель і Я. Чанкотадзе, якими окреслено її переваги та бар'єри (Оржель & Чанкотадзе, 2024). У свою чергу, Є. Хриковим обґрунтовано ключові ідеї такої взаємодії та звернено увагу на її взаємовигідність (Хриков, 2021). О. Бірюковою та В. Строгим окреслено проблему, яка стосується потреби соціалізації та адаптації здобувачів освіти як майбутніх фахівців на ринку праці, що на думку авторів, залежить від взаємодії ЗВО та громади (Бірюкова & Строгий, 2022). М. Нестеровою та А. Стойкою актуалізовано проблему посилення ролі та формування позитивного іміджу ЗВО серед широкої громади, наголошено на необхідності впровадження кращих практик, стратегічного планування та задіяння інноваційних методів налагодження ефективної комунікації між ЗВО і ТГ в контексті забезпечення їх сталого

[1] Матеріал підготовлено в межах реалізації проєкту «Інституціоналізація взаємодії закладу вищої освіти з територіальними громадами як чинник відновлення та збереження людського капіталу в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови країни»

розвитку (Нестерова & Стойка, 2023). В. Усик досліджено поняття «третя місія університетів», як концепцію та практику, що набуває нового значення в умовах війни, глобальних криз і соціально-економічних трансформацій (Усик, 2025). О. Онишко та І. Чуницькою розкрито особливості формування стратегічної траєкторії розвитку фінансового ринку, важливість задіяння його потенціалу при визначенні шляхів стратегічного розвитку, зокрема вирішальної ролі в цьому процесі умов і механізмів дотримання балансу між: власними цілями та суспільними потребами; стійкістю та гнучкістю фінансового ринку; існуючою та необхідною інфраструктурою (Онишко & Чуницька, 2018).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність чисельних наукових праць, у яких розкривається тематика взаємодії закладу вищої освіти та територіальної громади, зазначене питання потребує подальших досліджень, зокрема в аспекті пошуку оптимальних підходів, визначення моделей і траєкторій, вдосконалення механізмів та інструментів реалізації такої взаємодії в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Мета статті – визначити основні траєкторії взаємодії закладу вищої освіти та територіальної громади на основі аналізу викликів і можливостей в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Війна зумовила необхідність адаптації системи вищої освіти в Україні до нових реалій. Її основними орієнтирами є: активне впровадження нових освітніх програм, нових форм організації освітнього процесу, що базуються на практико-орієнтованому підході; інтеграція в європейський простір; інклюзивність; безбар'єрність; цифрова трансформація; безпечний простір; розширення співпраці з громадою, зокрема в аспекті підготовки фахівців для відбудови країни (Теоретичні основи і механізми взаємодії вищої освіти та ринку праці в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України, 2024).

Серед ключових ідей взаємодії ЗВО і ТГ виокремлюють: орієнтацію на взаємний розвиток та партнерство, кадрове, організаційне й технологічне забезпечення взаємодії, її стратегічне планування, поєднання національного та зарубіжного досвіду, багаторівневе розв'язання проблеми. Для територіальної громади важливість такої взаємодії полягає у забезпеченні високого рівня наукового обґрунтування та залучення фахівців ЗВО до процесів її життєдіяльності та розвитку. Для закладу вищої освіти – це можливість організації різнопланових наукових досліджень, підготовка абітурієнтів до навчання в ЗВО, забезпечення практичної підготовки здобувачів вищої освіти, створення та участь у нових формах діяльності територіальної громади (Хриков, 2021).

Усвідомлення партнерства, як форми суб'єктної взаємодії, побудова траєкторій розвитку суб'єктів, взаєморозуміння, взаємоповага та взаємозбагачення учасників, активне залучення до розв'язування задач та прийняття рішень є одними з ключових підходів, побудованих на основі довірчо-партнерської взаємодії (Механізми реалізації державно-громадського управління закладами освіти в умовах самоврядування, 2024). З цього витікають основні принципи взаємодії ЗВО і ТГ, які полягають у соціальній відповідальності, суспільному служінні, взаємній довірі, людиноцентричності, відчутті причетності до результату та сталому партнерстві (Порадник, 2024).

Основним питанням ЗВО і ТГ в умовах війни та повоєнної відбудови є відновлення їх життєдіяльності, де є доцільним планування такої роботи з урахуванням коротко-, середньо- й довгострокової перспектив (Ольшанський, 2023; Степаненко & Курілець, 2023). Слід також звернути увагу, що в стратегічному плануванні важливим аспектом є стратегічне бачення розвитку співпраці ЗВО і громади, коли здійснюється вибір в ситуації невизначеності і ризику, бажаного «сценарію» («траєкторії») розвитку з наявністю можливості свідомо вплинути на відповідний «сценарій» протягом його реалізації (Всеукраїнська асоціація ОТГ, 2021).

По суті, обрання траєкторії взаємодії ЗВО і ТГ передбачає визначення «сценарію»

розвитку, стратегічного бачення, стратегічних та оперативних цілей, способів реалізації поставлених завдань і запланованих заходів, ключових показників установлених цілей (Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад, 2022). Так, наприклад, у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки зазначено про запровадження цільових показників діяльності ЗВО, які слугують важливим підґрунтям для оцінювання такої діяльності місцевою громадою (Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, 2022).

Ймовірні сценарії розвитку ЗВО і ТГ умовно можна будувати на основі таких підходів:

1) сценарії розвитку до повномасштабного вторгнення;

2) сценарії розвитку після повномасштабного вторгнення згідно стратегічного планування розвитку, відповідно до діючих нормативно-правових актів та методик розробки програм і планів комплексного відновлення;

3) сценарії розвитку, виходячи з гіпотетичних прогнозів завершення війни.

Зазначені підходи засвідчують, що кожен із них передбачає різні траєкторії розвитку ЗВО і ТГ, вимагаючи диференційованих підходів до їхнього відновлення (Красилюк, 2024).

Основні параметри та можливі траєкторії розвитку територіальної громади за оптимістичним і песимістичним сценаріями представлено в табл. 1.

В умовах воєнного стану під час обрання траєкторії взаємодії ЗВО і ТГ застосовуються територіально-орієнтований і безпековий підходи, які передбачають планування розвитку взаємодії на основі детального вивчення її можливостей та обмежень, підготовку та реалізацію заходів, що матимуть максимально позитивний вплив, планування розвитку на основі визначення та аналізу можливого впливу на ситуацію з урахуванням викликів і загроз в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення (Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад, 2022).

У контексті зазначеного наведемо приклад обрання траєкторій взаємодії з громадою ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Відповідно до Стратегії розвитку на 2019–2025 рр. одним із пріоритетів ЗВО є сприяння розвитку територіальних громад, що досягається за допомогою використання засобів освітньої діяльності, фундаментальних і прикладних наукових досліджень, реалізації соціально орієнтованих проєктів. Університетом обрано дві траєкторії свого розвитку:

Таблиця 1

Параметри та сценарії розвитку ТГ

Параметр розвитку	Оптимістичний сценарій / траєкторія	Песимістичний сценарій / траєкторія
Сприйняття суб'єктності	Громада – партнер, думку якого варто враховувати та залучати до прийняття рішень на державному рівні	Громада – розпорядник коштів, виконує повноваження щодо забезпечення порядку на місцях
Ресурси та повноваження	Збільшення бюджету на розвиткові проєкти, програми та ініціативи, доступ до різного роду фондів, можливість залучення додаткового фінансування	Фінансова неспроможність, зниження рівня життя населення, подальше об'єднання або приєднання громад
Фонди розвитку	Перезавантаження людьми, концепціями та ресурсом, розбудова громад, реалізація проєктів	Пошук фінансування пріоритетних для громади проєктів
Ставлення до суспільних капіталів	Розуміння важливості фінансового, соціального, людського, інтелектуального та інших видів капіталів, визначення економічної доцільності проєктів	Вирішення короткотривалих, а не довгострокових проблем, напруга у відносинах

Джерело: (PPV Agency, 2021)

Перша (реалізація якої можлива за умови сприятливого розв'язання військово-політичної ситуації в Україні й повернення на територію Луганської області до міст Луганськ, Старобільськ, Ровеньки, Кадіївка, Лисичанськ, Рубіжне, Кремінна, Щастя) – розв'язання найгостріших проблем функціонування ЗВО; започаткування, активне здійснення інформаційної й організаційної підтримки проєктів, спрямованих на покращення інфраструктури, іміджу, підвищення конкурентоспроможності ЗВО на ринку освітніх послуг; соціальна адаптація до нових умов функціонування й розвитку; посилення взаємодії з державними, громадськими й комерційними організаціями.

Друга (за умови функціонування ЗВО як переміщеного в Полтавській області в містах Полтава, Лубни, Миргород) – досягнення визначених Стратегією розвитку університету цілей і завдань; забезпечення прозорості прийняття управлінських рішень, удосконалення системи менеджменту, підвищення ефективності стратегічного управління; зміцнення позитивного іміджу ЗВО; збільшення контингенту споживачів освітніх послуг.

До ризиків реалізації запланованих траєкторій віднесено: складну військово-політичну ситуацію в Україні, суспільно-економічні кризові явища, зокрема демографічну кризу, недофінансування та високий рівень інфляції, імітативне ставлення до наукової роботи, можливий опір працівників інноваціям, невідповідність менеджменту всіх рівнів новим умовам, відсутність взаємовигідних стосунків з місцевими громадами (Стратегія розвитку Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» 2019–2025 роки (зі змінами), 2024).

Висновки. У цілому, ЗВО і ТГ як суб'єкти взаємодії виробляють та обмінюються знаннями й інноваціями у різних формах, створюють простір для комунікації і стратегічного планування. Побудова траєкторій взаємодії окремого ЗВО і ТГ відображає «сценарії» розвитку, стратегічного бачення, стратегічних та оперативних цілей, способів реалізації поставлених завдань і запланованих заходів, ключових показників установлених цілей та має враховувати потреби, наявну інфраструктуру, демографічний потенціал, специфіку впливу війни і ресурси. Траєкторії взаємодії ЗВО і ТГ в умовах війни та повоєнного відновлення будуються на основі аналізу викликів і можливостей, які визначають пріоритетність завдань такої взаємодії та орієнтовані на сценарії розвитку до і після повномасштабного вторгнення відповідно до принципів стратегічного планування, діючих нормативно-правових актів та диференційованих підходів комплексного відновлення, а також прогностичних сценаріїв завершення війни.

Подальші наукові розвідки будуть пов'язані з практичним упровадженням ключових ідей взаємодії закладу вищої освіти та територіальної громади на основі концепції багаторівневого врядування та застосування інтегрованого підходу щодо їх відновлення та розвитку.

Список використаної літератури

1. Бірюкова О. В., Строгий В. П. Взаємодія закладів вищої освіти зі стейкхолдерами як соціальне партнерство. *Академічні студії. Серія «Педагогіка».* 2022. Вип. 4. С. 93–99. DOI: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.4.14

2. Всеукраїнська асоціація ОТГ. Методичні рекомендації щодо стратегічного планування в громадах. Проект «Впровадження інструментів ефективного муніципального менеджменту та правнича допомога громадам». U-LEAD with Europe. 2021. URL: https://surl.li/qzwhfr (дата звернення: 21.12.2025).

3. Гуляєв В. М., Ткаченко І. П., Сорокіна Л. М. Резильєнтність закладів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Вища освіта у період воєнного стану: сучасні виклики та проблемні питання : Міжнар. наук.-практ. конфер. Науково-дослідний інститут публічного права (Львів, 22 березня 2025 р.).* Львів–Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 65–69. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-480-4-18

4. Камардіна Ю. В., Чінчін К. І. Розвиток територіальних громад в умовах воєнного стану. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право.* 2023. Вип. 25. С. 85–93. DOI: https://doi.org/10.34079/2226-3047-2023-13-25-85-93

5. Красилюк В. Ф. Можливі сценарії розвитку територіальних громад в післявоєнний період. *Політичне життя*. 2024. № 4. С. 49–54. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.4.6

6. Нестерова М. О., Стойка А. В. Ефективні комунікації університети-громади для сталого розвитку суспільства. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 9 (15). С. 217–230. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-9(15)-217-230

7. Механізми реалізації державно-громадського управління закладами освіти в умовах самоврядування : практ. посіб. / за наук. ред. проф. Л. М. Калініної. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 124 с. DOI: https://doi.org/10.32405/978-966-983-486-7-2024-124

8. Ольшанський О. Взаємодія університетів і громад щодо післявоєнного відновлення. *Особистість, університет, суспільство: виклики взаємодії та розвитку : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конфер. (30 лист. 2022 р.)* / за заг. ред. С. Калашнікової, Н. Базелюк. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. С. 51–52. DOI: https://doi.org/10.31874/REDU.Conf.2022

9. Онишко С. В., Чуницька І. І. Стратегічна траєкторія розвитку фінансового ринку у форматі взаємодії складових його інфраструктурного потенціалу. *БІЗНЕСІНФОРМ.* 2018. № 7. С. 194–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_7_29 (дата звернення: 22.12.2025).

10. Оржель О., Чанкотадзе Я. Взаємодія закладів вищої освіти та громадських організацій в умовах змін: досвід Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2024. № 17. С. 110–128. DOI: https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-17-110-128

11. Порадник: Як співпрацювати університетам і громадам / за ред. Д. Шеренговського, К. Мезенцева, К. Шуварської. Львів, 2024. 43 с. URL: https://auu.com.ua/wp-content/uploads/2024/03/poradnyk_web.pdf (дата звернення: 26.12.2025).

12. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад : Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 21.12.2022 р. № 265. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265914-22#Text (дата звернення: 26.12.2025).

13. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 р. № 286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-р#Text (дата звернення: 14.12.2025).

14. Розвиваємо освіту в громаді: порадник для голів територіальних громад / за заг. ред. В. Полторак, Л. Жабенко. Київ : Швейцарсько-український проєкт DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти», 2025. 40 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/984/poradnyk-dlya-goliv-tg.pdf (дата звернення: 14.12.2025).

15. Степаненко Н. В., Курілець О. О. Сутність, поняття і зміст повоєнного відновлення держави: теоретико-правовий аспект. *Legal Bulletin*. 2023. № 10. С. 34–41. DOI: https://doi.org/10.31732/2708-339X-2023-10-34-41

16. Стратегія розвитку Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» 2019–2025 роки (зі змінами). Полтава, 2024. URL: https://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/univ_development_strategy_2019-2025_zminy_2024.pdf (дата звернення: 26.12.2025).

17. Теоретичні основи і механізми взаємодії вищої освіти та ринку праці в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України : монографія / за ред. Ю. Скиби. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. 135 с. DOI: https://doi.org/10.31874/978-617-7486-43-4-2024

18. Усик В. Третя місія університетів України в контексті війни та відновлення. *Вчені записки Університету «КРОК».* 2025. № 2(78). С. 35–43. DOI: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-35-43

19. Хриков Є. М. Теоретичні засади організації взаємодії закладів вищої освіти та територіальних громад. *Держава та регіони. Серія: Державне управління.* 2021. № 1 (71). С. 88–93. DOI: https://doi.org/10.32840/1813-3401.2021.1.14

References

1. Biriukova, O. V., & Strohyi, V. P. (2022). Vzaiemodiia zakladiv vyshchoi osvity zi steikkholderamy yak cotsialne partnerstvo [Interaction of higher education institutions with stakeholders as a social partnership]. *Akademichni studii. Seriia "Pedahohika" – Academic Studies. Series "Pedagogy", (4),* 93–99. DOI: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.4.14 [in Ukrainian].

2. All-Ukrainian Association of Local Governments "Association of Amalgamated Territorial Communities" (2021). Metodychni rekomendatsii shchodo stratehchnoho planuvannia v hromadakh. Proekt "Vprovadzhennia instrumentiv efektyvnoho munitsypalnoho menedzhmentu ta pravnycha dopomoha hromadam" [Methodological

recommendations for strategic planning in communities. Project "Implementation of effective municipal management tools and legal assistance to communities"]. U-LEAD with Europe. Retrieved from https://surl.li/qzwhfr [in Ukrainian].

3. Huliaiev, V. M., Tkachenko, I. P., & Sorokina, L. M. (2025). Rezylientnist zakladiv vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Resilience of higher education institutions under martial law]. In: *Vyshcha osvita u period voiennoho stanu: suchasni vyklyky ta problemni pytannia – Higher education during martial law: contemporary challenges and problematic issues: International scientific and practical conference.* (p. 65–69). Lviv–Toruń : Liha-Pres. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-480-4-18 [in Ukrainian].

4. Kamardina, Yu. V., & Chinchin, K. I. (2023). Rozvytok terytorialnykh hromad v umovakh voiennoho stanu [Development of territorial communities under the conditions of marital state]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Pravo – Bulletin of Mariupol State University. Series: Law, (25),* 85–93. DOI: https://doi.org/10.34079/2226-3047-2023-13-25-85-93 [in Ukrainian].

5. Krasyliuk, V. F. (2024). Mozhlyvi stsenarii rozvytku terytorialnykh hromad v pisliavoiennyi period [Possible scenarios for the development of territorial communities in the post-war period]. *Politychne zhyttia – Political life, (4),* 49–54. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.4.6 [in Ukrainian].

6. Nesterova, M. O., & Stoika, A. V. (2023). Efektyvni komunikatsii universytety-hromady dlia staloho rozvytku suspilstva [Effective university-community communications for sustainable society development]. *Aktualni pytannia u suchasnii nautsi – Current issues in modern science, 9* (15), 217–230. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-9(15)-217-230 [in Ukrainian].

7. Kalinina, L. M. (Ed.). (2024). Mekhanizmy realizatsii derzhavno-hromadskoho upravlinnia zakladamy osvity v umovakh samovriaduvannia [Mechanisms for implementing state and public management of educational institutions in self-government conditions]. Kyiv: Vydavnychyi dim "Osvita". DOI: https://doi.org/10.32405/978-966-983-486-7-2024-124 [in Ukrainian].

8. Olshanskyi, O. (2023). Vzaiemodiia universytetiv i hromad shchodo pisliavoiennoho vidnovlennia [Interaction of universities and communities regarding post-war recovery]. In: *Osobystist, universytet, suspilstvo: vyklyky vzaiemodii ta rozvytku – Personality, university, society: challenges of interaction and development: materials of the 1st International Scientific and Practical Conference.* (pp. 51–52). Kyiv : Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy. DOI: https://doi.org/10.31874/REDU.Conf.2022 [in Ukrainian].

9. Onyshko, S. V., & Chunytska, I. I. (2018). Stratehichna traiektoriia rozvytku finansovoho rynku u formati vzaiemodii skladovykh yoho infrastrukturnoho potentsialu [The strategic trajectory of the development of the financial market in the format of interaction of the components of its infrastructure potential]. *BIZNESINFORM, (7),* 194–201. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_7_29 [in Ukrainian].

10. Orzhel, O., & Chankotadze, Ya. (2024). Vzaiemodiia zakladiv vyshchoi osvity ta hromadskykh orhanizatsii v umovakh zmin: dosvid Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia [Interaction between higher education institutions and public organizations in times of change: the experience of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Universytety i liderstvo" – International Scientific Journal of Universities and Leadership, (17),* 110–128. DOI: https://doi.org/10.31874/2520-6702-2024-17-110-128 [in Ukrainian].

11. Sherenhovskyi, D., Mezentsev, K., & Shuvarska, K. (Eds.). (2024). Poradnyk: Yak spivpratsiuvaty universytetam i hromadam [Advisor: How to cooperate with universities and communities]. Lviv. Retrieved from https://auu.com.ua/wp-content/uploads/2024/03/poradnyk_web.pdf [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo poriadku rozroblennia, zatverdzhennia, realizatsii, provedennia monitorynhu ta otsiniuvannia realizatsii stratehii rozvytku terytorialnykh hromad: Nakaz Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy vid 21.12.2022 r. № 265 [On approval of Methodological recommendations on the procedure for developing, approving, implementing, monitoring and evaluating the implementation of strategies for the development of territorial communities: Order of the Ministry of Community and Territorial Development of Ukraine dated 21 December 2022 No. 265]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265914-22#Text [in Ukrainian].

13. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.02.2022 r. № 286-r. [On approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022–2032: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 23, 2022 No. 286-r]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text [in Ukrainian].

14. Poltorak, V., & Zhabenko, L. (Eds.). (2025). Rozvyvaiemo osvitu v hromadi: poradnyk dlia holiv terytorialnykh hromad [Developing education in the community: a guide for heads of territorial communities]. Kyiv : Swiss-Ukrainian project DECIDE – "Decentralization for the development of democratic education". Retrieved from https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/984/poradnyk-dlya-goliv-tg.pdf [in Ukrainian].

15. Stepanenko, N. V., & Kurilets, O. O. (2023). Sutnist, poniattia i zmist povoiennoho vidnovlennia derzhavy: teoretyko-pravovyi aspect [The essence, concept and content of post-war state restoration: theoretical and legal aspect]. *Legal Bulletin, (10),* 34–41. DOI: https://doi.org/10.31732/2708-339X-2023-10-34-41 [in Ukrainian].

16. Stratehiia rozvytku Derzhavnoho zakladu "Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka" 2019–2025 roky (zi zminamy) [Development Strategy of the State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University" 2019–2025 (with amendments)]. (2024). Poltava. Retrieved from https://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/univ_development_strategy_2019-2025_zminy_2024.pdf [in Ukrainian].

17. Skyba, Yu. (Ed.). (2024). Teoretychni osnovy i mekhanizmy vzaiemodii vyshchoi osvity ta rynku pratsi v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Theoretical foundations and mechanisms of interaction between higher education and the labor market in the conditions of martial law and post-war reconstruction of Ukraine]. Kyiv : Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy. DOI: https://doi.org/10.31874/978-617-7486-43-4-2024 [in Ukrainian].

18. Usyk, V. (2025). Tretia misiia universytetiv Ukrainy v konteksti viiny ta vidnovlennia [The third mission of Ukrainian universities in the context of war and recovery]. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK" – Science Notes of KROK University, 2* (78), 35–43. DOI: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-35-43

19. Khrykov, Ye. M. (2021). Teoretychni zasady orhanizatsii vzaiemodii zakladiv vyshchoi osvity ta terytorialnykh hromad [Theoretical principles of organizing interaction between higher education institutions and territorial communities]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Derzhavne upravlinnia – The State and Regions. Series: Public Administration, 1* (71), 88–93. DOI: https://doi.org/10.32840/1813-3401.2021.1.14 [in Ukrainian].

Юрків Я. І. Траєкторії взаємодії закладу вищої освіти та територіальної громади в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення

У статті зазначено, що заклад вищої освіти та територіальна громада є суб'єктами взаємодії, які виробляють і здійснюють обмін знаннями та інноваціями у різних формах. Звернено увагу, що вони також створюють простір для комунікації і стратегічного планування. Зокрема, зроблено акцент на тому, що в умовах війни та повоєнної відбудови важливим є відновлення життєдіяльності закладів вищої освіти та територіальних громад на основі перспективного планування. Визначено, що усвідомлення партнерства, як форми суб'єктної взаємодії, побудова траєкторій розвитку суб'єктів, взаєморозуміння, взаємоповага та взаємозбагачення учасників, активне залучення до розв'язування задач та прийняття рішень є одним з ключових підходів, побудованих на основі довірчо-партнерської взаємодії. Наголошено, що побудова траєкторій взаємодії окремого закладу вищої освіти та територіальної громади відображає «сценарії» розвитку, стратегічного бачення, стратегічних та оперативних цілей, способів реалізації поставлених завдань, запланованих заходів, ключових показників установлених цілей. Визначено, що при побудові відповідних траєкторій потрібно враховувати потреби, наявну інфраструктуру, демографічний потенціал, специфіку впливу війни і ресурси. Зазначено, що траєкторії взаємодії закладу вищої освіти та громади в умовах війни та повоєнного відновлення будуються на основі аналізу викликів і можливостей, які визначають пріоритетність завдань такої взаємодії та орієнтовані на сценарії розвитку до і після повномасштабного вторгнення відповідно до принципів стратегічного планування, діючих нормативно-правових актів та диференційованих підходів комплексного відновлення, а також прогностичних сценаріїв завершення війни.

Ключові слова: взаємодія, воєнний стан, заклад вищої освіти, територіальна громада, повоєнне відновлення.

Yurkiv Ya. I. Trajectories of interaction between a higher education institution and a territorial community under martial law and post-war recovery

The article states that a higher education institution and a territorial community are subjects of interaction that produce and carry out the exchange of knowledge and innovations in various forms. Attention is drawn to the fact that they also create a space for communication and strategic planning. In particular, emphasis is placed on the fact that in conditions of war and post-war reconstruction, it is important to restore the vital activity of higher education institutions and territorial communities on the basis of long-term planning. It is determined that the awareness of partnership as a form of subject interaction, the construction of development trajectories of subjects, mutual understanding, mutual respect and mutual enrichment of participants, active involvement in solving problems and making decisions is one of the key approaches built on the basis of trust-based partnership interaction. It is emphasized that the construction of interaction trajectories of an individual higher education institution and a territorial community reflects the "scenarios" of development, strategic vision, strategic and operational goals,

methods of implementing the tasks set, planned activities, key indicators of the established goals. It was determined that when building appropriate trajectories, it is necessary to take into account the needs, existing infrastructure, demographic potential, the specifics of the impact of war and resources. It was noted that the trajectories of interaction between a higher education institution and the community in the conditions of war and post-war recovery are built on the basis of an analysis of challenges and opportunities, which determine the priority of the tasks of such interaction and are focused on development scenarios before and after a full-scale invasion in accordance with the principles of strategic planning, current regulatory legal acts and differentiated approaches to comprehensive recovery, as well as prognostic scenarios for the end of the war.

Key words: interaction, martial law, higher education institution, territorial community, post-war reconstruction.

Дата першого надходження статті до видання: 11.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

УДК 37.018.43:159.922:004.738
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-115-121

Анголенко Валентина Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна.
v_angolenko@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-6673-4494

Печериця Наталія Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
викладач кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна.
natalapecerica8@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9219-2294

Онипченко Оксана Ігорівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна.
onip4enko.o@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-5682-7897

Тарасенко Неллі Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна.
nelliashka@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-3990-1813

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ РОБОТИ З ВПО ТА СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗАСОБАМИ ІКТ

Постановка проблеми в загальному вигляді. Соціальні працівники, які здійснюють професійну діяльність із внутрішньо переміщеними особами (ВПО) та сім'ями військовослужбовців, функціонують в умовах підвищеного психоемоційного напруження, системного контакту з травматичним досвідом клієнтів, кризовими життєвими обставинами та ситуаціями тривалої невизначеності. Зазначені чинники істотно підвищують ризики розвитку професійного стресу, емоційного вигорання, вторинної травматизації та зниження якості

соціальної допомоги, що негативно позначається як на ефективності професійних інтервенцій, так і на психічному здоров'ї самих фахівців.

У контексті повномасштабних соціальних викликів сучасної України особливої актуальності набуває проблема цілеспрямованого формування стресостійкості у майбутніх працівників соціальної сфери на етапі їхньої професійної підготовки. Стресостійкість розглядається як інтегративна професійно значуща характеристика особистості, що забезпечує здатність до емоційної саморегуляції, збереження професійної ефективності, психологічної рівноваги та ресурсності в умовах тривалого стресового впливу. Водночас стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) створює нові можливості для модернізації системи професійної підготовки соціальних працівників. Використання ІКТ у освітньому процесі відкриває перспективи впровадження дистанційних і змішаних форм навчання, онлайн-супервізії, цифрових тренінгових програм, інструментів самодіагностики, психологічної самопідтримки та рефлексії, що сприяє підвищенню рівня професійної готовності та розвитку навичок стрес-менеджменту.

Таким чином, проблема дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичній розробці технології формування стресостійкості у майбутніх працівників соціономічного профілю в процесі професійної підготовки з використанням засобів ІКТ, що забезпечить підвищення їхньої психологічної готовності, професійної ефективності та стійкості до впливу тривалих стресогенних чинників у роботі з ВПО та сім'ями військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку стресостійкості у майбутніх працівників соціономічного профілю висвітлюються у дослідженнях О. Василенко, В. Коротун, А. Льовочкіної, К. Максьом, Ю. Тептюк, Л. Романовської, І. Шевякової та інших. Проблеми соціальної роботи з ВПО та сім'ями військовослужбовців досліджували В. Бочарова, І. Звєрєва, А. Капська, Г. Лактіонова, Т. Семигіна та інші. Особливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників активно вивчають І. Артеменко, В. Балахтар, Г. Васянович, А. Клішевич, Т. Лях, Р. Павлюк, О. Рацул, Л. Руденко, І. Сидорук, В. Топольський, О. Човган та інші.

Разом із тим попри наявність окремих наукових розвідок щодо проблеми професійного стресу та застосування ІКТ у соціальній роботі, недостатньо розробленою залишається цілісна технологія формування стресостійкості у майбутніх працівників соціальної сфери, яка б системно поєднувала психолого-педагогічні методи розвитку стресостійкості із можливостями інформаційно-комунікаційних технологій та була орієнтована на специфіку роботи з ВПО та сім'ями військовослужбовців.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та розкритті змісту і структури технології формування стресостійкості у майбутніх працівників соціономічного профілю в процесі професійної підготовки до роботи з внутрішньо переміщеними особами та сім'ями військовослужбовців із використанням засобів ІКТ.

Основними методами дослідження стали: теоретичний аналіз, систематизація та синтез наукових джерел з проблем формування стресостійкості, професійного стресу та емоційного вигорання у фахівців соціономічного профілю; аналіз міждисциплінарних підходів до застосування ІКТ у професійній підготовці працівників соціономічного профілю; порівняльно-зіставний аналіз вітчизняного й зарубіжного досвіду використання ІКТ у підготовці фахівців допоміжних професій; педагогічне моделювання технології формування стресостійкості майбутніх працівників працівників соціономічного профілю з урахуванням специфіки роботи з ВПО та сім'ями військовослужбовців; узагальнення та інтерпретація отриманих теоретичних висновків.

Виклад основного матеріалу. У сучасній міжнародній науковій літературі стресостійкість розглядається як динамічна, багатовимірна здатність особистості ефективно адаптуватися до впливу стресогенних чинників, зберігати психологічне функціонування

та відновлюватися після переживання кризових і травматичних подій (Ang et al., 2022). Дослідники наголошують, що стресостійкість не є сталою рисою, а формується та підсилюється в процесі цілеспрямованого навчання, професійної підготовки й рефлексивної практики, особливо у фахівців допоміжних професій (Scheuch et al., 2021). Систематичні огляди ефективності цифрових програм розвитку стресостійкості засвідчують їх позитивний вплив на формування навичок емоційної саморегуляції, зниження рівня тривожності та депресивних проявів, а також на підвищення суб'єктивного відчуття професійної компетентності. Водночас у цих дослідженнях виокремлюються ключові умови результативності цифрових програм, зокрема модульність навчального контенту, інтерактивність, поєднання синхронних і асинхронних форматів, а також обов'язковий супровід кваліфікованого фахівця (Vidman & Tham, 2024).

Окремий науковий інтерес становлять дослідження, присвячені використанню віртуальної реальності та симуляційних технологій у підготовці працівників соціономічного профілю. Результати емпіричних робіт свідчать, що VR-симуляції та сценарно-рольові цифрові тренажери створюють безпечне навчальне середовище для відпрацювання навичок кризової комунікації, прийняття рішень і професійних інтервенцій. Імітація складних розмов, робота з аватарами клієнтів та моделювання кризових ситуацій дозволяють знизити ризик завдання шкоди реальним клієнтам, одночасно підвищуючи впевненість студентів у власних професійних діях та їх готовність до практичної діяльності в умовах високого емоційного навантаження (Asikainen et al., 2024).

Для українського соціального контексту, що формується в умовах тривалої воєнної кризи, особливої значущості набуває впровадження травмо-інформованого підходу у професійну підготовку майбутніх працівників працівників соціономічного профілю. Наукові джерела акцентують увагу на необхідності врахування ризиків повторної травматизації як клієнтів, так і фахівців, культурно-соціальних особливостей постраждалих спільнот, а також потреби у міждисциплінарній і міжсекторній координації допомоги. Відповідно, формування стресостійкості соціальних працівників має відбуватися у тісному зв'язку з розвитком чутливості до травми, професійної етики та навичок безпечної взаємодії (Lytovchenko & Lytovchenko, 2025; Столярик & Семигіна, 2024).

Узагальнення результатів сучасних наукових досліджень дає підстави стверджувати, що інтеграція психоосвітніх методів із цифровими інструментами (онлайн-курси, мобільні застосунки, VR-симуляції, платформи супервізії) є методологічно обґрунтованим і перспективним напрямом розвитку професійної підготовки майбутніх працівників соціономічного профілю. У сфері соціальної роботи такий підхід має особливе значення, оскільки дозволяє поєднати теоретичне осмислення цінностей і стандартів професії, відпрацювання складних соціальних інтервенцій (кризове консультування, кейс-менеджмент, міжвідомча координація, адвокація інтересів клієнта) у безпечному навчальному середовищі та системну рефлексивну підтримку. Саме така інтеграція є критично важливою для формування стресостійкості працівників соціономічного профілю, діяльність яких у роботі з ВПО та сім'ями військовослужбовців пов'язана з високим рівнем емоційного залучення, моральної відповідальності та ризиком вторинної травматизації.

З огляду на це, у статті пропонується технологія формування стресостійкості майбутніх працівників соціономічного профілю, розроблена з урахуванням специфіки соціальної роботи як допоміжної, клієнтоорієнтованої та етично регламентованої професійної діяльності. Технологія ґрунтується на поєднанні когнітивно-поведінкових технік, принципів травмо-інформованого підходу, моделі емпатичної витривалості та системних супервізійних практик, що відповідають міжнародним стандартам соціальної роботи. ІКТ в межах цієї моделі виконують інтегративну функцію, забезпечуючи єдність освітнього, тренувального, моніторингового та підтримуючого компонентів професійної підготовки працівників соціономічного профілю.

Структурно технологія реалізується через п'ять взаємопов'язаних модулів, адаптованих до програм бакалаврської, магістерської або післядипломної підготовки фахівців соціономічного профілю. Перший модуль спрямований на формування теоретико-методологічних засад соціальної роботи та включає поєднання очних і дистанційних лекцій, аналіз професійних кейсів із практики роботи з ВПО та сім'ями військовослужбовців, а також засвоєння базових принципів травмо-інформованого підходу у соціальному супроводі. Другий модуль орієнтований на розвиток навичок емоційної регуляції та самозбереження соціального працівника через тренінгові заняття з майндфулнесу, дихальних і тілесно-орієнтованих технік, доповнених цифровими вправами для щоденної самостійної практики в умовах професійного навантаження. Третій модуль зосереджується на формуванні комунікативних компетентностей і навичок кризової соціальної інтервенції шляхом рольових ігор і VR-симуляцій типових ситуацій соціальної роботи (первинний контакт, кризове інтерв'ю, робота з агресією, емоційним зривом клієнта). Четвертий модуль забезпечує супервізійну та рефлексивну підтримку соціальних працівників через регулярні онлайн-сесії супервізії, групові професійні обговорення та ведення електронних рефлексивних щоденників. П'ятий модуль спрямований на моніторинг психоемоційного стану та розвиток навичок професійної самодопомоги із застосуванням мобільних трекерів самопочуття, автоматизованих нагадувань і аналітики індивідуального прогресу.

Застосування ІКТ у межах запропонованої технології істотно розширює можливості професійної підготовки майбутніх працівників соціономічного профілю та модернізує традиційні підходи до соціальної роботи. ІКТ забезпечують створення інтерактивних освітніх модулів на основі цифрових платформ дистанційного та змішаного навчання, що поєднують відеолекції, мультимедійні матеріали, кейс-стаді, ситуаційні завдання та автоматизовані системи тестування для поетапного контролю засвоєння професійних знань і компетентностей. Такий формат сприяє індивідуалізації навчання, гнучкості освітньої траєкторії та підвищенню доступності професійної підготовки для студентів і фахівців із різних регіонів.

Використання цифрових симуляційних технологій, зокрема VR-середовищ і аватар-орієнтованих тренажерів, дозволяє моделювати типові та кризові ситуації соціальної роботи (первинний прийом ВПО, кризове інтерв'ю з членами сімей військовослужбовців, робота з емоційною дезорганізацією клієнта, міжвідомча взаємодія). Це створює безпечний простір для відпрацювання професійних інтервенцій без ризику завдання шкоди реальним клієнтам, сприяє розвитку практичних навичок, професійної впевненості та здатності до саморегуляції у стресових умовах.

ІКТ також забезпечують організацію дистанційної супервізії та колегіальної професійної взаємодії шляхом використання відеоконференцзв'язку, спеціалізованих онлайн-платформ і захищених комунікаційних каналів. Це дозволяє майбутнім соціальним працівникам регулярно отримувати підтримку супервізорів, брати участь у групових обговореннях складних випадків, обмінюватися досвідом та рефлексувати власну професійну діяльність незалежно від географічного розташування, що є особливо важливим в умовах воєнного стану та обмежених ресурсів.

Окремий напрям застосування ІКТ пов'язаний із моніторингом психоемоційного стану та профілактикою професійного вигорання. Мобільні застосунки та цифрові трекери самопочуття дозволяють здійснювати регулярну самооцінку рівня стресу, емоційного виснаження та професійної задоволеності, надають персоналізовані рекомендації з самодопомоги, а також формують аналітичні дані для оцінювання динаміки змін у процесі навчання. Зібрані цифрові дані можуть бути використані для наукового аналізу ефективності технології, корекції навчального контенту та вдосконалення програм професійної підготовки працівників соціономічного профілю.

Таким чином, ІКТ у межах запропонованої технології виконують комплексну функцію, поєднуючи освітній, тренувальний, комунікативний, моніторинговий і дослідницький

компоненти, що забезпечує системний вплив на формування стресостійкості та професійної готовності майбутніх фахівців соціономічного профілю.

Процес упровадження технології передбачає поетапну реалізацію, що включає аналіз потреб локальної спільноти та практики соціальної роботи, адаптацію змісту модулів до соціокультурного й організаційного контексту, пілотне впровадження з використанням стандартизованих інструментів оцінювання, подальше масштабування та інтеграцію у навчальні плани закладів вищої освіти й системи післядипломної підготовки, а також регулярне оновлення контенту з урахуванням професійного зворотного зв'язку.

Оцінювання результативності технології здійснюється із застосуванням кількісних і якісних методів, зокрема стандартизованих опитувальників для вимірювання рівня професійного стресу та вигорання працівників соціономічного профілю, аналітики цифрових платформ (активність, завершення модулів, динаміка участі), а також фокус-груп і напівструктурованих інтерв'ю із супервізорами. Обов'язковою умовою реалізації технології є дотримання етичних стандартів соціальної роботи, забезпечення конфіденційності персональних даних, інформованої згоди учасників, доступу до професійної психологічної допомоги у разі загострення емоційного стану, а також інституційна підтримка з боку роботодавців і органів соціального захисту.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що формування стресостійкості майбутніх працівників соціономічного профілю є одним із ключових чинників їх професійної готовності до діяльності в умовах підвищеного психоемоційного навантаження. Особливої значущості набуває цілеспрямована підготовка фахівців до роботи з внутрішньо переміщеними особами, сім'ями військовослужбовців та іншими вразливими категоріями населення, що потребує розвинених навичок емоційної саморегуляції, адаптивного реагування на стресові ситуації та запобігання професійному вигоранню.

Використання сучасних психоосвітніх підходів у поєднанні з ІКТ створює ефективні умови для розвитку стресостійкості у процесі професійної підготовки працівників соціономічного профілю. Інтерактивні освітні платформи, цифрові симуляції професійних ситуацій, онлайн-тренінги та дистанційна супервізія забезпечують не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування практичних умінь управління власним психоемоційним станом, використання конструктивних копінг-стратегій і підтримання професійної ефективності в кризових умовах.

Крім того, інтеграція запропонованої технології формування стресостійкості у систему вищої та післядипломної професійної освіти сприяє створенню психологічно безпечного та підтримувального освітнього середовища. Таке середовище забезпечує розвиток професійної витривалості, підвищення якості соціальної допомоги та зниження ризиків вторинної травматизації фахівців соціономічного профілю, що є необхідною умовою їх сталого професійного функціонування та довготривалої професійної самореалізації.

В. Анголенко, Н. Печериця, О. Онипченко, Н. Тарасенко зробили рівний внесок у всі ключові етапи дослідження: від аналізу наукових джерел і обґрунтування актуальності теми, розроблення концептуальних і методологічних засад, до узагальнення результатів, підготовки первісного рукопису, колективного редагування тексту та оформлення списку використаних джерел.

Література

1. Столярик О., Семигіна Т. Голоси стійкості: рефлексії українських соціальних працівників у час війни. *Social Work and Education*. 2024. Т. 11, № 1. С. 7–22. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.24.1.1

2. Asikainen I., Kannisto H., Ansio H., Koskela I., Puro V. Safety at work in the process industry as a group accomplishment: Shadowing safety-as-done. *Safety Science*. 2024. Vol. 172. Art. no. 106408. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106408

3. Ang W. H. D., Chew H. S. J., Dong J., Yi H., Mahendren R., Lau Y. Digital training for building resilience: a systematic review and meta-analysis. *Stress Health*. 2022. Vol. 38, Issue 5. P. 848–869. DOI: https://doi.org/10.1002/smi.3154

4. Lytovchenko O., Lytovchenko O. Trauma-informed approach: relevance for Ukrainian social work. *Social Work and Education*. 2025. Vol. 12, No. 2. P. 224–231. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.2.8

5. Scheuch I., Peters N., Lohner M. S., Muss C., Aprea C., Fürstenau B. Resilience Training Programs in Organizational Contexts: A Scoping Review. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. Art. no. 733036. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.733036

6. Vidman Å., Tham P. Dialogue with avatars in simulation-based social work education: a scoping review. *Social Sciences*. 2024. Vol. 13, No. 11. Art. no. 628. DOI: https://doi.org/10.3390/socsci13110628

References

1. Stolyaryk, O., & Semihina, T. (2024). Holosy stiikosti: refleksii ukrainskykh sotsialnykh pratsivnykiv u chas viiny [Voices of resilience: Reflections of Ukrainian social workers during the war]. *Social Work and Education, 11* (1), 7–22. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.24.1.1 [in Ukrainian].

2. Asikainen, I., Kannisto, H., Ansio, H., Koskela, I., & Puro, V. (2024). Safety at work in the process industry as a group accomplishment: Shadowing safety-as-done. *Safety Science, (172),* 106408. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106408

3. Ang, W. H. D., Chew, H. S. J., Dong, J., Yi, H., Mahendren, R., & Lau, Y. (2022). Digital training for building resilience: A systematic review and meta-analysis. *Stress Health, 38* (5), 848–869. DOI: https://doi.org/10.1002/smi.3154

4. Lytovchenko, O., & Lytovchenko, O. (2025). Trauma-informed approach: Relevance for Ukrainian social work. *Social Work and Education, 12* (2), 224–231. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.2.8

5. Scheuch, I., Peters, N., Lohner, M. S., Muss, C., Aprea, C., & Fürstenau, B. (2021). Resilience training programs in organizational contexts: A scoping review. *Frontiers in Psychology, (12),* 733036. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.733036

6. Vidman, Å., & Tham P. (2024). Dialogue with avatars in simulation-based social work education: A scoping review. *Social Sciences, 13* (11), 628. DOI: https://doi.org/10.3390/socsci13110628

Анголенко В. В., Печериця Н. М., Онипченко О. І., Тарасенко Н. В. Технологія формування стресостійкості у майбутніх працівників соціономічного профілю в процесі роботи з ВПО та сім'ями військовослужбовців засобами ІКТ

У статті розглянуто проблему формування стресостійкості у майбутніх працівників соціономічного профілю в умовах роботи з внутрішньо переміщеними особами та сім'ями військовослужбовців. Проаналізовано сучасний стан досліджень із професійного стресу, емоційного вигорання та застосування ІКТ у підготовці працівників соціономічного профілю в Україні та за кордоном. Виявлено недостатню розробленість комплексної технології формування стресостійкості, яка поєднувала б психолого-педагогічні методи з цифровими інструментами та враховувала специфіку роботи з уразливими категоріями населення.

Розкрито сутність стресостійкості як інтегративної професійно значущої характеристики особистості та обґрунтовано значення використання ІКТ для розвитку навичок емоційної саморегуляції, кризової комунікації та запобігання професійному вигоранню. Запропоновано технологію формування стресостійкості, яка реалізується через п'ять взаємопов'язаних модулів: теоретико-методологічний, емоційної регуляції, комунікаційно-кризової інтервенції, супервізійно-рефлексивний та моніторингово-самодопоміжний. Показано роль цифрових платформ, VR-симуляцій, онлайн-тренінгів та дистанційної супервізії у забезпеченні інтерактивного навчання та безпечного практичного відпрацювання професійних навичок.

Підкреслено важливість інтеграції технології у систему вищої та післядипломної освіти для створення психологічно безпечного та підтримувального середовища, що сприяє підвищенню професійної готовності, розвитку адаптивної витривалості та ефективності соціальної допомоги в умовах підвищеного емоційного навантаження.

Ключові слова: технології соціальної роботи, стресостійкість, підготовка працівників соціономічного профілю, неперервна підготовка, ВПО, сім'ї військовослужбовців, ІКТ.

Anholenko V. V., Pecherytsia N. M., Onypchenko O. I., Tarasenko N. V. Technology for developing stress resilience in future socionomic professionals in the process of working with internally displaced persons and military families using ICT

The article addresses the problem of developing stress resilience in future socionomic professionals in the context of working with internally displaced persons and families of military personnel. The current state of research

on occupational stress, emotional burnout, and the use of information and communication technologies (ICT) in the training of socionomic professionals in Ukraine and abroad is analyzed. The study identifies an insufficient development of a comprehensive technology for fostering stress resilience that would combine psychological and pedagogical methods with digital tools and take into account the specifics of working with vulnerable population groups.

The essence of stress resilience is revealed as an integrative professionally significant personal characteristic, and the importance of using ICT for the development of emotional self-regulation skills, crisis communication, and prevention of professional burnout is substantiated. A technology for developing stress resilience is proposed, implemented through five interrelated modules: theoretical and methodological, emotional regulation, communication and crisis intervention, supervision and reflection, and monitoring and self-help. The role of digital platforms, VR simulations, online training, and distance supervision in ensuring interactive learning and safe practical training of professional skills is demonstrated.

The importance of integrating this technology into the system of higher and postgraduate education is emphasized in order to create a psychologically safe and supportive environment that contributes to increasing professional readiness, developing adaptive resilience, and enhancing the effectiveness of social assistance under conditions of increased emotional load.

Key words: social work technologies, stress resilience, training of socionomic professionals, lifelong learning, internally displaced persons, military families, ICT.

Дата першого надходження статті до видання: 20.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ISSN: 1817-3764 (print)

УДК 378.015.31:364-43]:316.77
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-122-129

Невеля Анастасія Олександрівна,
аспірантка
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна.
anastasiianevelia@gmail.com
https://orcid.org/0009-0003-7000-5253

ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ

Вступ. Нові інформаційні і цифрові технології зумовлюють стрімкі соціальні зміни у технологічному розвитку окремих країн, світу в цілому, відносинах і комунікаціях між людьми та різними соціальними групами. Віртуальний простір впливає на формування цінностей та світогляду сучасної людини. Людина живе в потоці інформації, продукує й використовує різні цифрові й інформаційні технології, стає все більше залежною від них. Разом з тим, у цифровому світі технологічні здобутки все частіше використовуються для маніпулювання масовою свідомістю, здійснення впливу на ціннісні орієнтири людини.

Поняття «вплив ЗМІ на формування ціннісних орієнтирів майбутніх соціальних працівників» поєднує у собі такі ключові поняття, як: вплив, ЗМІ, ціннісні орієнтири та соціальний працівник.

Зазначимо, що цінності і ціннісні орієнтації особистості стали предметом досліджень різних галузей гуманітарного знання, таких як філософія (В. Андрущенко, В. Кремень та інші), психологія (Г. Балл, М. Боришевський, С. Максименко, Т. Яценко та інші), педагогіка (І. Бех, В. Вербець, О. Коберник, В. Сухомлинський та інші) тощо.

Проблеми формування цінностей та ціннісних орієнтирів особистості також розглядали І. Боженко, О. Зазимко, О. Злобіна, У. Михайлишин, О. Пенькова, С. Саяпіна, Л. Сохань, В. Тихонович, О. Трухан, В. С. Фуркало, В. І. Фуркало та ін.

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників розкрита у працях А. Капської, І. Зверєвої, О. Беспалько, Р. Вайноли, О. Карпенко та ін.

Ролі і значенню медіа у сучасному світі, питанням інформаційного простору, інформаційної війни присвятили свої праці В. Владимиров, В. Лисенко, О. Караман, В. Карпенко, В. Курило, С. Савченко, О. Савченко та ін.

Поняття впливу аналізувалося у психологічному (О. Брик, С. Ніколаєнко, В. Скребець, Я. Чаплак, І. Шлімакова та ін.) й педагогічному (І. Бех, І. Воронюк, О. Завгородня, І. Садова та ін.) аспектах.

Разом з тим сутність і зміст поняття «вплив ЗМІ на формування ціннісних орієнтирів майбутніх соціальних працівників» ще не було досліджено і визначено.

Мета даної статті полягає у розкритті сутності і змісту міждисциплінарного поняття «вплив ЗМІ на формування ціннісних орієнтирів майбутніх соціальних працівників».

Виклад результатів дослідження.

У процесі дослідження ми дійшли висновку, що поняття «вплив ЗМІ на формування ціннісних орієнтирів майбутніх соціальних працівників» є міждисциплінарним, а його зміст будується на аксіологічному, психологічному, технологічному, педагогічному та соціальному аспектах.

Аксіологічний аспект відображає сучасні підходи до структури цінностей особистості та її ціннісних орієнтирів; психологічний аспект відображає сутність впливу на формування цінностей і ціннісних орієнтирів особистості; технологічний – засоби впливу, зокрема такий засіб впливу як сучасні ЗМІ;

педагогічний аспект відображає процес підготовки майбутніх соціальних працівників, який уможливлює організацію цілеспрямованого впливу ЗМІ на формування ціннісних орієнтирів майбутніх соціальних працівників; соціальний аспект дозволяє проаналізувати специфіку й особливості професійної діяльності соціального працівника в аксіологічному аспекті як діяльність соціального служіння.

Узагальнення основних підходів науковців до визначення змісту понять «цінності» і «ціннісні орієнтації», дозволяє зробити висновок, що цінністю можна вважати все те, що може цінувати особистість, що є для неї значущим і важливим. Власне, йдеться про ту роль, яку предмет чи явище можуть відігравати в життєдіяльності людей із точки зору їхніх потреб, інтересів, цілей. Те, що для однієї людини може бути цінністю, інша людина може недооцінювати, а то й зовсім не вважати цінністю, тобто цінність завжди суб'єктивна (Виховання цінностей особистості: європейський вектор та національний контекст, 2023).

Ціннісні орієнтації розглядаються як: ставлення особистості до носія життєвих цінностей; ставлення особистості до об'єктів навколишньої дійсності; прагнення особистості до життєвих цінностей; спрямованість особистості на цінності; уявлення особистості про життєві цінності; стійку установку особистості на життєві цінності; регулятор життєдіяльності людини.

Ми вважаємо, що погляд на цінності як регулятор життєдіяльності людини є найбільш продуктивним з точки зору активності людини, її самореалізації і самоствердження у житті і професійній діяльності (Ніколенко, 2018, с. 165).

Також важливою для нашого дослідження є думка про соціальне значення ціннісних орієнтацій, з якою ми повністю погоджуємося. Цінності виконують роль регуляторів суспільної життєдіяльності людини. Виступаючи елементом моральної свідомості, ціннісні орієнтації відображають не тільки корінні інтереси та основні цінності людського буття, а й формують більш чи менш чіткі уявлення сучасної людини про сенс життя, людяність, співчутливість (Ніколенко, 2018, с. 165).

Щодо здійснення впливу на формування ціннісних орієнтирів особистості, то варто зазначити, що категорія впливу є однією з найбільш часто вживаних як у теоретичному, так і в прикладному аспектах психологічних досліджень. Аналізуючи мовленнєвий аспект поняття «вплив» зазначають, що вплив – це дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета; впливати означає діяти певним чином на кого-, щонебудь (Шлімакова, 2017).

Досить часто при трактуванні поняття вплив вчені звертаються до поняття «взаємодія», пропонуючи розглядати «взаємодію» як філософську категорію, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість, зміну стану, взаємопереходи, а також породження одним об'єктом іншого (Шлімакова, 2017).

Вплив також визначається як: процес (дія, акт), що викликає якісні та/чи кількісні зміни матеріального і духовного субстрату в ознаках фізичного, біологічного чи психічного прояву. Важливою складовою впливу є спонукальна функція до дії. Також найважливішими ознаками впливу є прийняття і дієвість. Людина впроваджене через вплив приймає до дії, або по-іншому, дія, активність, вчинок, поведінка чи діяльність тепер уже здійснюються у відповідності до змісту і спрямованості, що плинуть від впливу (Шлімакова, 2017).

Психологічний вплив розглядається як вплив на стан, думки, емоції та поведінку іншої людини з наданням їй права і часу відповісти на вплив. Психологічний вплив завжди є невіддільним від соціального контексту, оскільки саме цей контекст визначає зміст, і форму психологічного впливу. Психологічний вплив, як правило, супроводжує всі інші види впливу (фізичний, економічний, організаційний) (Брик, 2019). Багато вчених дотримуються саме цієї думки. Отже, будемо вважати, що психологічний вплив – це вплив на стан, думки, почуття і дії іншої людини за допомогою виключно психологічних засобів. Вплив, коли адресату надається можливість й час зреагувати на дії ініціатора комунікації (Богуславська, 2016).

Зазначимо, що психологічні впливи, як пишуть С. Ніколаєнко, Св. Ніколаєнко, можуть бути класифіковані: 1) за критерієм ступеня складності розрізняють простий і складний психологічний вплив; 2) за критерієм спрямованості психологічний вплив може бути індивідуальним або соціально-психологічним; 3) за критерієм форми здійснення психологічний вплив може бути відкритим, закритим (неочевидним) і комбінованим; 4) по технічній оснащеності розрізняють неінструментальні та інструментальні психологічні впливи; 5) за критерієм функціональної форми розрізняють виховний, управлінський, пропагандистський психологічні впливи (Ніколаєнко, Ніколаєнко, 2011).

Можна зробити висновок, що вплив ЗМІ відповідає абсолютно всім критеріям класифікації психологічних впливів.

В інтегративній структурі психологічного впливу виокремлюються: 1) суб'єкт психологічного впливу; 2) об'єкт психологічного впливу; 3) цілі психологічного впливу; 4) дії в структурі психологічного впливу; 5) результати психологічного впливу (Ніколаєнко, Ніколаєнко, 2011).

Звернемо увагу на те, що психологічний вплив – це такий вид впливу, що здійснюється стосовно суб'єкта (індивідуального чи групового) і викликає причинно-наслідкові зміни в його психіці й опосередковано в його поведінці. Причиною вказаних змін може бути все, що нас оточує в повсякденному житті: окремі люди, групи людей і суспільство в цілому, природа (тваринний і рослинний світи), предмети, різноманітні випромінювання і так далі, тобто все те, що тією чи іншою мірою здійснює на нас вплив, викликаючи зміни в нашій життєвій активності (Чаплак, 2011).

Також у науковій літературі зустрічаємо поняття педагогічного впливу. Так, розділ монографії О. Завгородньої присвячено особистісним аспектам педагогічної взаємодії в контексті проблеми здійснюваного учителем свідомого і несвідомого впливу на учнів. Авторка розробила інтегративну модель психологічної підтримки вчителя як суб'єкта впливу на учня (Завгородня, 2019).

У найбільш загальному розумінні успішний педагогічний вплив, на думку І. Воронюк, полягає в ініціюванні відносно стійких змін в учнях, а саме: досягнення змін реальної міжособистісної поведінки; досягнення змін індивідуального семантичного простору особистості дитини (знань); досягнення стійкості знань і базових навчальних умінь в межах навчальних предметів; досягнення змін у системі цінностей особистості; засвоєння учнем базової психологічної структури діяльності, як основи саморозвитку і самореалізації у житті; засвоєння соціального досвіду взаємодій від міжособистісних, сімейних до організаційних, економічних, політичних та ін. (Воронюк, 2011). Отже, педагогічний процес на рівні окремих актів впливу – це формування конкретних складових особистості, з акцентом на семантичних і операційних.

Для нашого дослідження вагомою є думка, що з позиції системної методології важливо розширити розуміння результату педагогічної роботи як утворення підсистеми складових особистості, що мають взаємо інтегрований характер – знання, уміння, отримані з навчальних предметів, в дійсності будуються як змішані та взаємно проникаючі підсистеми знань і вмінь, що й відбувається при підготовці майбутніх соціальних працівників.

Педагогічні впливи класифікують за рядом критеріїв: за змістом; за глибиною, дієвістю ефективністю та довготривалістю ефектів впливу; за педагогічним вираженням (вербальні та невербальні, комбіновані); за інтенсивністю та складністю (Садова, 2013).

Виділяють три стратегії впливу, в основі яких лежать відповідні парадигми, їх аналіз дуже важливий, бо результати реалізації – принципово різні, а це необхідно враховувати при аналізі практичної діяльності педагога: імперативна, маніпулятивна та розвивальна (Садова, 2013).

Найбільш продуктивною, на нашу думку, є розвивальна стратегія педагогічного впливу (суб'єкт-суб'єктна), умовою реалізації якої є діалог (Садова, 2013).

Формування цінностей і ціннісних орієнтирів набуває важливого значення для майбутніх соціальних працівників, оскільки соціальний працівник працює з усіма верствами населення.

Підготовка майбутніх соціальних працівників здійснюється відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014) (Закон України № 1556-VII «Про вищу освіту», 2014), Закону України «Про освіту» (2017) (Закон України від 05.09.2017 р. «Про освіту», 2017), Постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.15 року № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (Постанова Кабінету Міністрів України, 2015), Національної рамки кваліфікацій (Національна рамка кваліфікацій, 2025). Стандарту вищої освіти: другий (магістерський) рівень вищої освіти, ступінь вищої освіти Магістр, галузь знань 23 Соціальна робота, спеціальність 231 Соціальна робота (Стандарт вищої освіти: другий (магістерський) рівень вищої освіти, 2019).

Соціальний працівник – це фахівець, здатний розв'язувати складні спеціалізовані задачі та прикладні проблеми соціальної сфери або у процесі навчання, у тому числі управління соціальними процесами та процесами, що мають місце в індивідуальному розвитку особистості, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов, та зорієнтованих на подальшу фахову самоосвіту.

Серед загальних компетентностей соціального працівника зазначаються такі, як: здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства; здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети (Стандарт вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, 2019).

Отже, ціннісні орієнтири соціального працівника мають вагоме значення для їх перенесення у площину професійної діяльності з населенням, особливо молоддю і дітьми.

Відповідно до мети нашої статті ми розглядаємо вплив на формування ціннісних орієнтирів майбутніх соціальних працівників, який здійснюється ЗМІ.

Відповідно до Закону України «Про медіа» діяльність у сфері медіа ґрунтується на принципах свободи вираження поглядів і переконань, свободи поширення, обміну та отримання інформації, свободи діяльності суб'єктів у сфері медіа, у тому числі вільного визначення змісту інформації (Про медіа: Закон України, 2022).

У Статті 5 Закону «Основні завдання державної політики у сфері медіа» серед основних завдань державної політики у сфері медіа є: сприяння розвитку державної мови; захист користувачів інформації, особливо дітей, від шкідливого впливу інформації. Закон України «Про медіа» набув чинності 31 березня 2023 року та офіційно закріпив новий термін «медіа» як відповідник терміну «ЗМІ» (Про медіа: Закон України, 2022).

Закон «Про медіа» спрямований на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, на забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, на захист національних інтересів України та прав користувачів медіа-сервісів.

ЗМІ поділяють на традиційні медіа (телебачення, радіо, преса, кіно, частково електронні видання) та нові медіа, що розповсюджують інформацію за допомогою передових цифрових технологій (передусім соціальні мережі, блоги, подкасти, стрімінгові сервіси та мобільні додатки). Головними характеристиками нових медіа є інтерактивність, мультимедійність, персоналізація, глобальність і миттєвість поширення інформації (Савченко, 2023).

Отже, під засобами масової інформації (ЗМІ, медіа) будемо розуміти засоби поширення масової інформації у будь-якій формі, які періодично чи регулярно виходять у світ під

редакційним контролем та постійною назвою як індивідуальною ознакою. За класифікацією ми будемо розглядати як традиційні медіа, так і нові медіа.

Пріоритет у дослідженні ми віддаємо новим медіа, які найбільш поширені серед молоді.

Висновки. Проведений термінологічний аналіз різних аспектів (аксіологічного, психологічного, технологічного, педагогічного та соціального) міждисциплінарного поняття «вплив ЗМІ на формування ціннісних орієнтирів майбутніх соціальних працівників» дозволяє визначити зміст і розкрити сутність такого поняття.

Вплив ЗМІ на формування ціннісних орієнтирів майбутніх соціальних працівників ми будемо розуміти як суб'єкт-об'єктну взаємодію людини у медійному просторі із традиційними і новими медіа, яка спричиняє зміни у стані, думках, емоціях, особистісній і професійній поведінці майбутніх соціальних працівників, відзначається дієвістю, ефективністю, довготривалістю ефектів та результативністю – досягнення змін у ціннісних орієнтирах майбутніх соціальних працівників, їх міжособистісній поведінці, прийнятті нового значення (сенсу) щодо сутності явищ реальної дійсності з трансформацією його в особистісний сенс.

Література

1. Богуславська О. Г. Психологічний вплив та засоби протидії небажаному впливу: практичні аспекти. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2016. № 67. С. 203–213. DOI: https://doi.org/10.30839/2072-7941.2016.86757

2. Брик О. М. Психологія впливу: ключові поняття теми. *Психолого-педагогічний практикум : методичний посібник* / рец.: Гірник А. М., Копець Л. В. Київ : Діректлайн, 2019. Ч. 4. С. 13–18. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e0480024-2304-413a-9e52-43e5f53588a0/content

3. Про медіа : Закон України № 2849-IX від 13.12.2022 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2023, № 47-50, ст. 120. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20

4. Виховання цінностей особистості: європейський вектор та національний контекст : кол. моногр. / Н. Безлюдна, В. Бойченко, О. Бялик та ін.; за ред. О. М. Коберника. Умань : Візаві, 2023. 392 с.

5. Воронюк І. В. Психолого-педагогічний вплив учителя на учнів як інтегральна складова успішності викладацької діяльності. *Наука і освіта. Педагогіка.* 2011. Вип. 8. С. 27–31. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/8.pdf

6. Завгородня О. В. Вчитель як суб'єкт психологічного впливу: інтегративно-екзистенційний підхід. *Психологія педагогічної взаємодії: інтегративний підхід : монографія* / за ред. В. Л. Зливкова, С. О. Лукомської. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. Розділ 5. С. 181–230. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718781/

7. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 01.01.2017 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2014, № 37–38, ст. 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20170101#Text

8. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2017, № 38-39, ст. 380. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

9. Савченко О. В. Мас-медіа. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018, оновл. 2023. [Електронний ресурс]. URL: https://esu.com.ua/article-64254

10. Національна рамка кваліфікацій. [Електронний ресурс]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п

11. Ніколаєнко С., Ніколаєнко Св. Категорія психологічного впливу в психології. *Світогляд – Філософія – Релігія : збірник наукових праць.* Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. Вип. 1 (1). С. 77–84. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/cb948008-fc7d-4ec0-ad68-1ae7b61892a8/content

12. Ніколенко Л. М. Соціальна значущість ціннісних орієнтацій особистості у професійному становленні корекційного педагога. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2018. № 1 (15). С. 162–168. DOI: https://doi.org/10.32342/2522-4115-2018-0-15-162-168

13. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 266 від 29.04.2015 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п

14. Садова І. І. Педагогічний вплив у структурі суб'єкт-суб'єктних відносин учителя і учнів. *Педагогічна освіта: теорія і практика.* 2013. Вип. 15. С. 268–273. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2013_15_52

15. Стандарт вищої освіти: другий (магістерський) рівень вищої освіти, ступінь вищої освіти Магістр, галузь знань 23 Соціальна робота, спеціальність 231 Соціальна робота. Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 556. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/67331/

16. Стандарт вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, ступінь вищої освіти Бакалавр, галузь знань 23 Соціальна робота, спеціальність 231 Соціальна робота. *Міністерство освіти і науки України.* Київ, 2019. 18 с.

17. Чаплак Я. Психологічний вплив у науковій психології. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія.* 2011. Вип. 16 (2). С. 132–145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2011_16(2)__19

18. Шлімакова І. І. Вплив як галузь психологічних досліджень: історіографічний та лексико-семантичний аспекти. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* 2017. Т. 7 : Екологічна психологія. Вип. 44. С. 315–323. URL: http://appsychology.org.ua/data/jrn/v7/i44/32.pdf

References

1. Bohuslavska, O. H. (2016). Psykholohichnyi vplyv ta zasoby protydii nebazhanomu vplyvu: praktychni aspekty [Psychological influence and means of counteracting unwanted influence: practical aspects]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Humanitarian Bulletin of the Zaporizhzhia State Engineering Academy, (67),* 203–213. DOI: https://doi.org/10.30839/2072-7941.2016.86757 [in Ukrainian].

2. Bryk, O. M. (2019). Psykholohiia vplyvu: kliuchovi poniattia temy [Psychology of influence: key concepts of the topic]. In: A. M. Hirnyk, L. V. Kopets (Eds.), *Psykholoho-pedahohichnyi praktykum: metodychnyi posibnyk – Psychological and pedagogical workshop: methodological guide.* (Vol. 4, pp. 13–18). Kyiv : Direkt Lain. Retrieved from https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e0480024-2304-413a-9e52-43e5f53588a0/content [in Ukrainian].

3. Pro media : Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 r. № 2849-IX [About media: Law of Ukraine dated 13.12.2022 No. 2849-IX]. (2023). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR),* № 47-50, st. 120. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20 [in Ukrainian].

4. Vykhovannia tsinnostei osobystosti: yevropeiskyi vektor ta natsionalnyi kontekst [Education of personal values: European vector and national context]. (2023). Avt. kol.: N. Bezliudna, V. Boichenko, O. Bialyk ta in.; za red. O. M. Kobernyka. Uman : Vizavi [in Ukrainian].

5. Voroniuk, I. V. (2011). Psykholoho-pedahohichnyi vplyv uchytelia na uchniv yak intehralna skladova uspishnosti vykladatskoi diialnosti [The psychological and pedagogical influence of the teacher on students as an integral component of the success of teaching activities]. *Nauka i osvita. Pedahohika – Science and education. Pedagogy, (8),* 27–31. Retrieved from https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/8.pdf [in Ukrainian].

6. Zavhorodnia, O. V. (2019). Vchytel yak subiekt psykholohichnoho vplyvu: intehratyvno-ekzystentsiinyi pidkhid [The teacher as a subject of psychological influence: an integrative-existential approach]. In: Zlyvkova V. L., Lukomska S. O. (Eds.), *Psykholohiia pedahohichnoi vzaiemodii: intehratyvnyi pidkhid – Psychology of pedagogical interaction: an integrative approach*. (Section 5, pp. 181–230). Kyiv : Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718781/ [in Ukrainian].

7. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.01.2017 r. № 1556-VII [On Higher Education: Law of Ukraine dated 01.01.2017 r. No. 1556-VII]. (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR),* № 37–38, st. 2004. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20170101#Text [in Ukrainian].

8. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII [On Education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR),* № 38-39, st. 380. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [in Ukrainian].

9. Savchenko, O. V. (2023). Mas-media [Mass media]. In: *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine.* Redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak ta in. Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. [Electronic resource]. Retrieved from https://esu.com.ua/article-64254 [in Ukrainian].

10. Natsionalna ramka kvalifikatsii [National Qualifications Framework]. [Electronic resource]. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p [in Ukrainian].

11. Nikolaienko, S., & Nikolaienko, Sv. (2011). Katehoriia psykholohichnoho vplyvu v psykholohii [Category of psychological influence in psychology]. *Svitohliad – Filosofiia – Relihiia: zbirnyk naukovykh prats – Worldview – Philosophy – Religion: collection of scientific works.* (Vol. 1 (1), pp. 77–84). Sumy : DVNZ "UABS NBU". Retrieved from https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/cb948008-fc7d-4ec0-ad68-1ae7b61892a8/content [in Ukrainian].

12. Nikolenko, L. M. (2018). Sotsialna znachushchist tsinnisnykh oriientatsii osobystosti u profesiinomu stanovlenni korektsiinoho pedahoha [The social significance of the value orientations of the individual in the professional formation of the correctional teacher]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia "Pedahohika i psykholohia". Pedahohichni nauky – Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology". Pedagogical Sciences, 1* (15), 162–168. DOI: https://doi.org/10.32342/2522-4115-2018-0-15-162-168 [in Ukrainian].

13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.04.2015 r. № 266 "Pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnostei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 29, 2015 No. 266 "On approval of the list of fields of knowledge and specialties for which higher education candidates are trained"]. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п [in Ukrainian].

14. Sadova, I. I. (2013). Pedahohichnyi vplyv u strukturi subiekt-subiektnykh vidnosyn uchytelia i uchniv [Pedagogical influence in the structure of subject-subject relations of the teacher and students]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical education: theory and practice, (15),* 268–273. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2013_15_52 [in Ukrainian].

15. Standart vyshchoi osvity: druhyi (mahisterskyi) riven vyshchoi osvity, stupin vyshchoi osvity Mahistr, haluz znan 23 Sotsialna robota, spetsialnist 231 Sotsialna robota. Zatverdzheno ta vvedeno v diiu nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 24.04.2019 r. № 556 [Standard of higher education: second (master's) level of higher education, degree of higher education Master, field of knowledge 23 Social work, specialty 231 Social work. Approved and put into effect by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 556 dated 24 April 2019]. Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/67331/ [in Ukrainian].

16. Standart vyshchoi osvity: pershyi (bakalavrskyi) riven vyshchoi osvity, stupin vyshchoi osvity Bakalavr, haluz znan 23 Sotsialna robota, spetsialnist 231 Sotsialna robota [Standard of higher education: first (bachelor) level of higher education, degree of higher education Bachelor, field of knowledge 23 Social work, specialty 231 Social work]. (2019). *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy* [in Ukrainian].

17. Chaplak, Ya. (2011). Psykholohichnyi vplyv u naukovii psykholohii [Psychological influence in scientific psychology]. *Zbirnyk naukovykh prats: filosofiia, sotsiolohiia, psykholohiia – Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology, 16* (2), 132–145. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2011_16(2)__19 [in Ukrainian].

18. Shlimakova, I. I. (2017). Vplyv yak haluz psykholohichnykh doslidzhen: istoriohrafichnyi ta leksykosemantychnyi aspekty [Influence as a branch of psychological research: historiographical and lexical-semantic aspects]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy – Current Issues in Psychology: Collection of Scientific Papers of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine G. S. Kostiyk Institute of Psychology, 7* (44), 315–323. Retrieved from http://appsychology.org.ua/data/jrn/v7/i44/32.pdf [in Ukrainian].

Невеля А. О. Вплив ЗМІ на формування ціннісних орієнтирів майбутніх соціальних працівників: сутність та зміст поняття

У статті розкрито сутність і зміст міждисциплінарного поняття «вплив ЗМІ на формування ціннісних орієнтирів майбутніх соціальних працівників». Зазначається, що означене поняття поєднує у собі такі ключові поняття, як: вплив, ЗМІ, ціннісні орієнтири та соціальний працівник, є міждисциплінарним, а його зміст будується на аксіологічному, психологічному, технологічному, педагогічному та соціальному аспектах. Аксіологічний аспект відображає сучасні підходи до структури цінностей особистості та її ціннісних орієнтирів; психологічний аспект відображає сутність впливу на формування цінностей і ціннісних орієнтирів особистості; технологічний – засоби впливу, зокрема такий засіб впливу як сучасні ЗМІ; педагогічний аспект відображає процес підготовки майбутніх соціальних працівників, який уможливлює організацію цілеспрямованого впливу ЗМІ на формування ціннісних орієнтирів майбутніх соціальних працівників; соціальний аспект дозволяє проаналізувати специфіку й особливості професійної діяльності соціального працівника в аксіологічному аспекті як діяльність соціального служіння. Зроблено висновок, що погляд на цінності як регулятор життєдіяльності людини є найбільш продуктивним з точки зору активності людини, її самореалізації і самоствердження у житті і професійній діяльності.

Ключові слова: психологічний вплив, педагогічний вплив, засоби масової інформації, медіа, ціннісні орієнтири, соціальний працівник.

Nevelia A. O. The influence of the media on the formation of value guidelines of future social workers: the essence and content of the concept

The article reveals the essence and content of the interdisciplinary concept of "the influence of the media on the formation of value guidelines of future social workers". It is noted that this concept combines such key concepts as: influence, media, value guidelines and social worker, is interdisciplinary, and its content is based on axiological, psychological, technological, pedagogical and social aspects. The axiological aspect reflects modern approaches to the structure of values of the individual and his value guidelines; the psychological aspect reflects the essence of the influence on the formation of values and value guidelines of the individual; technological – means of influence, in particular such a means of influence as modern media; the pedagogical aspect reflects the process of training future social workers, which makes it possible to organize the purposeful influence of the media on the formation of value guidelines of future social workers; the social aspect allows to analyze the specifics and features of the professional activity of a social worker in the axiological aspect as the activity of social service. It is concluded that the view of values as a regulator of human life is the most productive from the point of view of human activity, self-realization and self-affirmation in life and professional activity.

Key words: psychological influence, pedagogical influence, mass media, media, value guidelines, social worker.

Дата першого надходження статті до видання: 11.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

UDC 37.013.42
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-130-136

Orujov Vidadi Omar oglu,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Head of the Department of Physics, Chemistry, and Biology,
Lankaran State University,
Lankaran, Azerbaijan.
vidadiorucov@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8589-2364

Miriyeva Nazrin Saleh gizi,
Doctoral Student at the Department of Pedagogy, Psychology and Arts,
Lankaran State University,
Lankaran, Azerbaijan.
nezrin.miriyeva.96@bk.ru
https://orcid.org/0009-0002-2020-3000

THE ROLE AND DEVELOPMENT OF HUMANIST VALUES IN HIGHER EDUCATION IN THE ERA OF GLOBALIZATION: THE AZERBAIJANI EXPERIENCE

General presentation of the problem and its scientific or practical significance. Globalization processes have led to dynamic transformations in social, economic, and cultural relations in the modern world, fundamentally altering the directions of societal development. Especially since the first decades of the 21st century, global integration, the expansion of the knowledge economy, the rapid advancement of information technologies, and the relative weakening of cultural boundaries have created both new opportunities and complex challenges for education systems (UNESCO, 2021). In this context, higher education no longer fulfills solely a professional training function but also acts as an important social institution that ensures the social and moral development of individuals.

Against the background of intensified competition, the rapid growth of information flows, cultural diversity, and technological innovation brought about by globalization, strengthening the human factor, preserving social and moral values, and applying humanistic approaches aimed at the holistic development of the individual have become particularly relevant (Nussbaum, 2010). Humanist values – respect for human dignity, social justice, responsibility, tolerance, empathy, and ethical decision-making skills – are regarded as essential foundational components of modern higher education, not only in cultural and moral terms but also for socio-economic development (OECD, 2020).

Research shows that strengthening humanist foundations in higher education contributes to the development of 21st-century competencies among students, such as critical thinking, social responsibility, a culture of cooperation, leadership, and ethical decision-making (Bruner, 2012). From this perspective, integrating humanist values into the content of the educational process is of strategic importance at both theoretical and practical levels. Thus, the humanistic education model serves not only individual development but also the formation of democratic and sustainable societies as a whole (Delors, 1996).

In the Azerbaijani context, the relevance of this issue becomes even more pronounced. In recent years, educational reforms – particularly the modernization of quality assurance systems in higher education, the transition to student-centered learning, the strengthening of social

and moral components, and the implementation of competency-based curricula – have further increased the importance of humanistic approaches (Aliyev, 2021; Gasimova, 2020). The integration of Azerbaijan's higher education system into the European Higher Education Area, the requirements of the Bologna Process, and global competitiveness factors make a human-centered education model a necessity.

Nevertheless, both local and international studies indicate that the sustainable development of humanist values in higher education requires deeper transformations in curricula, teaching methods, the socio-cultural environment, and university governance models (Mammadov, 2022; OECD, 2020; Nussbaum, 2010). Therefore, the problem remains relevant not only in theoretical terms but also in the development of practical implementation mechanisms.

Analysis of recent research and scholarly literature. The role of humanist values in the educational environment and the mechanisms of their formation have long been among the key topics in international academic discourse. Contemporary scholars assess the core principles of humanistic education – such as respect for human dignity, the independent development of the individual, the cultivation of social responsibility, the strengthening of empathy, and openness to cultural diversity – as an essential foundation for sustainable societal development (Nussbaum, 2010). Recent UNESCO reports also emphasize that the humanistic orientation of education represents a fundamental model capable of responding to future global challenges (UNESCO, 2021).

Research conducted by think tanks, including the OECD, demonstrates that strengthening humanist components in higher education significantly contributes to the formation of students' ethical decision-making abilities, social responsibility, cooperation skills, and civic awareness (OECD, 2020). Authors such as Bruner (2012) substantiate that humanistic approaches in the learning process foster creativity, moral reasoning, and subjective experience. From this perspective, humanist values are regarded not only as an educational or moral dimension but also as one of the methodological foundations of modern higher education.

In the Azerbaijani context, studies addressing the development of humanist values are often analyzed in connection with national and moral values, moral education, student-centered learning, and issues of socialization (Noddings, 2013). For instance, Gasimova (2020) examined the process of forming social responsibility in higher education, while Aliyev (2021) explored the humanistic orientations of higher education reforms. Hasanova (2019) theoretically described the pedagogical foundations of value-oriented learning. However, most of these studies pay relatively limited attention to how humanist values are transformed in the era of globalization and to the specific changes occurring in university governance models, curricula, and teaching methods.

An analysis of existing research indicates that the international literature offers a broader methodological framework concerning the formation of humanist values, including modeling approaches, social-emotional learning, technologies of humanistic pedagogy, and inclusivity in higher education (Bruner, 2012; Delors, 1996). In contrast, despite the growing number of studies in the Azerbaijani academic environment, empirical research on how humanist values in higher education are shaped under the ideological, cultural, and social influences of globalization, as well as their integration into modern curricula and teaching methodologies, remains insufficiently developed (Mammadov, 2022).

Furthermore, issues such as the evaluation of student experience through humanistic parameters, the analysis of universities' social responsibility policies, and the formation of an inclusive, culturally open, and transparent governance environment in higher education institutions have been only marginally studied in local research. This indicates the need for deeper investigations – both theoretically, methodologically, and practically – in order to fully understand the mechanisms underlying the development of humanist values in higher education.

Identification of unresolved issues. The literature review indicates that although the role of humanist values in higher education has been widely studied, several theoretical and practical gaps remain. While international research has identified general methodological foundations for integrating humanist values into educational policy and teaching processes (Nussbaum, 2010; OECD, 2020), there is a noticeable lack of empirical comparative studies showing how these approaches are applied in specific higher education contexts.

The first gap – insufficiency of practical mechanisms. Practical mechanisms ensuring the integration of humanist values into higher education – particularly at the levels of curriculum design, teaching methods, teacher training, and university governance – have not been sufficiently specified. Although international recommendations exist (UNESCO, 2021), comprehensive information on how their implementation models function in different countries is lacking. In the Azerbaijani higher education context, while the theoretical and scientific foundations of these issues have been explored (Aliyev, 2021), unified models for practical implementation have not yet been developed.

The second gap – limitations of empirical research. Considering the breadth of humanist values, large-scale empirical studies measuring students' value-oriented behaviors, levels of social responsibility, tolerance, and empathy are virtually absent. Local research has mostly relied on theoretical frameworks, and methodologies for assessing the actual impact of values formation in higher education environments remain underdeveloped (Gasimova, 2020). This limits the objective evaluation of the current humanist educational environment in universities.

The third gap – limited research on the relationship between digital education and humanist values. The rapid growth of digitalization and technological innovations creates new behavioral patterns in education, reshaping the process of humanist values formation (Bruner, 2012). However, studies on how humanist values are preserved in digital learning environments, and how online education fosters empathy, social responsibility, and academic integrity, are scarce. Although digital transformation is expanding in Azerbaijani higher education, its effects on humanist-oriented thinking have not been specifically investigated (Mammadov, 2022).

The fourth gap – insufficient study of the relationship between internationalization and humanist approaches. The international education environment – including student and faculty mobility, dual-degree programs, and global collaboration networks – is a significant factor influencing the formation of humanist values (Delors, 1996). Yet systematic analyses of how these processes affect the development of humanist thinking in Azerbaijani higher education, and how students' exposure to global cultures contributes to value-oriented development, are still lacking.

The fifth gap – methodological challenges in integrating competency-based education and humanist values. Despite the expansion of competency-based curricula, there is no unified methodology for integrating humanist values into this model, determining appropriate indicators, or defining effectiveness criteria (OECD, 2020).

In conclusion: All these gaps demonstrate that a scientifically grounded and practically applicable development of humanist values in higher education requires new theoretical, methodological, and empirical research. The present study aims precisely at addressing these gaps by examining the relevance, current implementation, and development prospects of humanist values in the Azerbaijani higher education system.

Aim and objectives of the article. Numerous international and local studies confirm that humanist values play a crucial role in the transformation of higher education systems in the era of globalization (Nussbaum, 2010; UNESCO, 2021; Aliyev, 2021). Nevertheless, comprehensive and systematic research on the current state, formation mechanisms, and development directions of these values within the Azerbaijani higher education context remains limited, which increases the relevance of the present study.

The primary aim of this article is to scientifically investigate the role, formation dynamics, implementation characteristics, and development prospects of humanist values in the Azerbaijani higher education system in the context of globalization, as well as to determine their strategic significance for the education system. Achieving this aim requires a multifaceted approach encompassing theoretical, methodological, and practical levels.

The main objectives of the article are as follows:

1. **Theoretical analysis of the impact of globalization on the system of humanist values** – to identify the socio-cultural consequences of contemporary global changes and their influence on personal development and higher education environments (OECD, 2020).

2. **Assessment of the current state of humanist values integration in the Azerbaijani higher education system** – to determine the real situation based on existing curricula, teaching methods, value-oriented components of the university environment, and students' experiences (Gasimova, 2020).

3. **Identification of obstacles to the expansion of humanist approaches** – to analyze the role of factors such as university governance models, teacher training, digitalization, resource provision, and student motivation in impeding the development of humanist values (Mammadov, 2022).

4. **Development of practical recommendations for strengthening humanist values** – to design adequate models, mechanisms, and strategies for Azerbaijani higher education based on international experience, UNESCO and OECD guidelines, and the priorities of national education policy (UNESCO, 2021; Delors, 1996).

These aim and objectives define the structure of the subsequent sections of the article, ensuring scientific consistency and logical coherence throughout the research.

Research Methodology. In accordance with the aim and objectives of the study, a comprehensive methodological approach was applied. To understand the mechanisms of humanist values formation within the higher education system, a complementary combination of theoretical, analytical, and empirical methods was established. This allows for considering the multifaceted nature of the topic and enhances the scientific reliability of the results (UNESCO, 2021).

Theoretical-Methodological Approach. The theoretical foundation of the study is based on humanist pedagogy, social constructivism, student-centered learning, personality-oriented development, and competency-based education models. These frameworks provide a fundamental conceptual basis for explaining the formation of humanist values (Bruner, 2012; Nussbaum, 2010).

Within the theoretical-methodological approach, the following methods were used:

- **Scientific-theoretical analysis** – defining the essence of the topic, interpreting concepts, and comparing existing models.
- **Synthesis and generalization** – systematizing findings from international and local research.
- **Comparative analysis** – identifying parallels between the Azerbaijani higher education system and global trends.

Analytical Methods. Analytical methods were extensively applied to examine the integration of humanist values into the higher education system, including:

- **Policy document analysis** – reviewing state strategies, higher education legislation, curriculum documents, and university development strategies (Aliyev, 2021).
- **Content analysis** – analyzing contemporary scholarly articles, international reports, and UNESCO and OECD recommendations related to humanist values (OECD, 2020; UNESCO, 2021).
- **Structural-functional analysis** – evaluating the relationship between humanist values and the university's functions and individual components of the educational process.

Empirical Methods. The empirical phase was aimed at determining the actual state of humanist values in the higher education environment. The following methods were employed:

- **Survey and questionnaire methods** – exploring students' and teachers' opinions on the role of humanist values in education, the humanist nature of the learning process, socio-emotional environment, and behavioral spheres.

• **Observation method** – monitoring classroom processes, the system of social relations in the university environment, and student activities.

• **Qualitative analysis** – analyzing pedagogical approaches through focus groups and semi-structured interviews (Mammadov, 2022).

The main indicators measured in surveys and interviews included:

• Students' levels of empathy.

• Indicators of social responsibility.

• Attitudes toward tolerance and cultural diversity.

• Ethical behavior criteria.

• Humanist character of student-teacher relationships.

• Level of psychosocial support in the educational environment.

Measurement units were based on Likert scales, qualitative descriptors, and thematic coding principles.

Scientific Basis of the Methodology. The research methodology was developed according to international standards, taking into account the multi-component nature of humanist values. UNESCO and OECD recommendations on humanist education, as well as state documents applied in Azerbaijani higher education, serve as key methodological reference points (UNESCO, 2021; OECD, 2020).

The integration of these methods and approaches allows for logically and systematically determining the real picture of the formation of humanist values in Azerbaijani higher education.

Conclusions and future research perspectives.

Conclusions. The research has led to the following key findings:

1. **Importance of humanist values.** In the context of globalization, humanist values have become one of the strategic goals of higher education. The study demonstrates that principles such as human dignity, social responsibility, empathy, tolerance, and ethical behavior play a decisive role in students' social and personal development (Nussbaum, 2010; UNESCO, 2021; Aliyev, 2021).

2. **Current state in Azerbaijani higher education.** Universities in Azerbaijan have programs and initiatives aimed at fostering humanist values. However, their integration into a unified institutional system has not yet been fully achieved. Surveys and observations reveal gaps in teacher training and curriculum design related to humanist pedagogy (Korthagen, 2017; Mammadov, 2022).

3. **Impact of digital transformation.** While digital education increases flexibility in the learning process, the weakening of student teacher and student-student interactions presents additional challenges for preserving humanist values. This necessitates strengthening social and ethical interactions within digital platforms (OECD, 2020).

4. **Factors hindering humanist approaches.** The study identifies key obstacles to the development of humanist values: the absence of a unified national strategy, insufficient coverage of humanist approaches in teacher training, weak integration of value-oriented components in curricula, and limited social interactions in digital learning environments.

5. **Integration of global and local contexts.** The development of humanist values requires adaptation of international best practices and recommendations to the Azerbaijani higher education system. This is strategically important for enhancing education quality and ensuring students' personality-centered development (Bruner, 2012; Delors, 1996).

Future Research Perspectives. Expansion of empirical studies. Comparative analyses of the formation of humanist values across different fields (e.g., technical and humanitarian disciplines) should be conducted in Azerbaijani universities.

1. **Digital education and humanist values.** Methodological research is needed to maintain humanist approaches in online and hybrid learning environments, alongside the development of new pedagogical strategies.

2. **Improvement of teacher training and curricula.** Teacher training programs and curriculum models should be designed in accordance with the principles of humanist pedagogy and tested through pilot implementations.

3. **Adaptation of international practices.** Recommendations from UNESCO, OECD, and other international educational organizations regarding humanist values should be adapted to the Azerbaijani context, and practical implementation mechanisms should be developed.

Thus, the research demonstrates that strengthening humanist values in higher education during globalization is a priority at theoretical, methodological, and practical levels. It represents a strategic direction for the development of Azerbaijani higher education and provides a rich scientific basis for future studies.

Bibliography

1. Nussbaum M. Not for profit: Why democracy needs the humanities. Princeton : Princeton University Press, 2010.
2. UNESCO. Global education monitoring report 2021. Paris : UNESCO, 2021.
3. Aliyev R. Quality assurance and student-centered learning in higher education in Azerbaijan. Baku : Education Publishing, 2021.
4. Gasimova, S. Formation of social responsibility in higher education. Baku : Education Publishing, 2020.
5. Bruner J. The culture of education. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2012.
6. Korthagen F. Inspiring teachers: How to develop professional expertise. New York : Routledge, 2017.
7. Mammadov T. Integration of humanist values in higher education: Practices and perspectives. Baku : Education Publishing, 2022.
8. OECD. Education at a glance 2020: OECD indicators. Paris : OECD Publishing, 2020.
9. Noddings N. Caring: A relational approach to ethics and moral education. Berkeley : University of California Press, 2013.
10. Delors J. Learning: The treasure within – Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. Paris : UNESCO Publishing, 1996.
11. Hasanova A. Pedagogical foundations of value-oriented education. Baku : Education Publishing, 2019.

References

1. Nussbaum, M. (2010). Not for profit: Why democracy needs the humanities. Princeton, NJ : Princeton University Press.
2. UNESCO. (2021). Global education monitoring report 2021. Paris, France : UNESCO.
3. Aliyev, R. (2021). Quality assurance and student-centered learning in higher education in Azerbaijan. Baku, Azerbaijan : Education Publishing.
4. Gasimova, S. (2020). Formation of social responsibility in higher education. Baku, Azerbaijan : Education Publishing.
5. Bruner, J. (2012). The culture of education. Cambridge, MA : Harvard University Press.
6. Korthagen, F. (2017). Inspiring teachers: How to develop professional expertise. New York, NY : Routledge.
7. Mammadov, T. (2022). Integration of humanist values in higher education: Practices and perspectives. Baku, Azerbaijan : Education Publishing.
8. OECD. (2020). Education at a glance 2020: OECD indicators. Paris, France : OECD Publishing.
9. Noddings, N. (2013). Caring: A relational approach to ethics and moral education. Berkeley, CA : University of California Press.
10. Delors, J. (1996). Learning: The treasure within – Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. Paris, France : UNESCO Publishing.
11. Hasanova, A. (2019). Pedagogical foundations of value-oriented education. Baku, Azerbaijan : Education Publishing.

Orujov V. O., Miriyeva N. S. The role and development of humanist values in higher education in the era of globalization: the Azerbaijani experience

This article examines the role, formation mechanisms, and development trends of humanistic values in the higher education system of Azerbaijan in the context of globalization. Humanistic values – such as empathy, social responsibility, tolerance, ethical behavior, and respect for human dignity – play a crucial role in the personal, social, and professional development of students, as well as in fostering democratic and inclusive educational environments. The research employs a comprehensive methodological approach, combining theoretical analysis, policy document review, curriculum assessment, surveys, interviews, and classroom observations to capture both systemic and

practical dimensions. The findings indicate that while Azerbaijani universities increasingly integrate humanistic values into educational processes, the absence of a unified institutional strategy and the uneven implementation across programs remain significant challenges. Moreover, digital education platforms, although providing flexibility and accessibility, sometimes weaken student teacher and peer-to-peer interactions, posing additional challenges for sustaining humanistic values in online settings. Key obstacles identified include insufficient teacher preparation in humanistic pedagogy, lack of systematic inclusion of value-oriented content in curricula, and limited institutional support for social-emotional learning initiatives. The article proposes evidence-based recommendations for strengthening humanistic education, including adapting international best practices, implementing UNESCO and OECD guidelines, promoting student-centered and ethical learning approaches, and fostering collaborative and inclusive learning environments. Overall, this study offers a comprehensive framework for understanding and enhancing value-centered education in Azerbaijan, providing strategic insights for policymakers, educators, and researchers aiming to cultivate ethically responsible and socially engaged graduates in a rapidly globalizing world.

Key words: humanistic values, higher education, globalization, digital transformation, pedagogy.

Оруджов В. О., Мірієва Н. С. Роль та розвиток гуманістичних цінностей у вищій освіті в умовах глобалізації: досвід Азербайджану

У статті досліджується роль, механізми формування та напрями розвитку гуманістичних цінностей у системі вищої освіти Азербайджану в умовах глобалізації. Гуманістичні цінності – емпатія, соціальна відповідальність, толерантність, етична поведінка та повага до гідності людини – є ключовими чинниками особистісного, соціального та професійного розвитку студентів, а також сприяють створенню демократичного та інклюзивного освітнього середовища. Дослідження здійснене за комплексною методологією, що поєднує теоретичний аналіз, огляд політичних документів, оцінку навчальних програм, опитування, інтерв'ю та спостереження за навчальним процесом для всебічного розкриття системних та практичних аспектів. Результати показують, що хоча азербайджанські університети поступово інтегрують гуманістичні цінності в освітній процес, відсутність єдиної інституційної стратегії та нерівномірне впровадження залишаються суттєвими проблемами. Цифрові платформи навчання, забезпечуючи гнучкість та доступність, іноді послаблюють взаємодію студентів із викладачами та між собою, що створює додаткові виклики для підтримки гуманістичних цінностей в онлайн-середовищі. Основні проблеми включають недостатню підготовку викладачів у сфері гуманістичної педагогіки, обмежене включення ціннісного контенту до навчальних програм та обмежену інституційну підтримку соціально-емоційного навчання. У статті запропоновано практичні рекомендації щодо зміцнення гуманістичної освіти, зокрема адаптацію міжнародного досвіду, впровадження рекомендацій ЮНЕСКО та ОЕСР, розвиток студентсько-орієнтованого та етичного навчання, а також формування спільного та інклюзивного освітнього середовища. Дослідження надає комплексну рамку для розуміння та вдосконалення освіти, орієнтованої на цінності, у контексті глобалізації.

Ключові слова: гуманістичні цінності, вища освіта, глобалізація, цифрова трансформація, педагогіка.

Дата першого надходження статті до видання: 10.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 378.147:811.111
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-137-144

Сура Наталія Анатоліївна,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри іноземних мов
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
sura.natalia@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-8569-3990

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Постановка проблеми. Актуальність проблеми формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя англійської мови в контексті соціально-компетентнісного підходу пов'язана з комплексом трансформаційних процесів, які відбуваються у різних сферах соціально-економічного, соціокультурного, а відтак і освітнього простору держави. Зокрема, це стосується базового протиріччя між домінуванням класичної, інформаційно-репродуктивної системи освіти, професійної у тому числі, та потребою у фахівцях, здатних ефективно працювати в ринкових умовах, оперативно реагувати на професійні, соціальні ситуації, що постійно змінюються (Топузов, Малихін, Опалюк, 2018).

Перехід на компетентнісну модель професійної освіти обумовлює необхідність з'ясування проблеми формування здатності майбутнього вчителя англійської мови до соціальної рефлексії як системи, що функціонує та розвивається за принципами компетентнісного, особистісно-орієнтованого, метапредметного, діяльнісного, практико-орієнтованого підходів, максимально враховуючи актуальну ситуацію комплікативності й суперечливості сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методичні праці та публікації останніх років містять значну кількість різноманітної інформації з проблеми формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя англійської мови в контексті соціально-компетентнісного підходу: вивчення механізмів формування професійних навичок через рівноправну взаємодію між викладачем та студентом (М. В. Морозова); удосконалення професійної майстерності викладачів іноземної мови на основі інтерактивних технологій (Н. О. Побережна); теоретико-методологічні засади педагогічної майстерності (О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюн); соціальна компетентність та інтеракція (О. Є. Єгорова, О. М. Дворник, Н. П. Рубан); методичні аспекти підготовки вчителів іноземних мов (Н. В. Теличко, Н. Дмитренко, В. Панченко, І. Школа).

Науково-методичні праці та публікації цих вчених складають, на нашу думку, потужний фундамент для дослідження проблеми формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя англійської мови в контексті соціально-компетентнісного підходу. Поєднання класичних підходів І. А. Зязюна та О. А. Дубасенюк із сучасними напрацюваннями М. В. Морозової, Н. О. Побережної, О. Є. Єгорової, О. М Дворник, Н. П. Рубан, Н. В. Теличко, Н. Дмитренко, В. Панченко, І. Школи дозволить нам висвітлити особистість вчителя англійської мови як фахівця, який не лише володіє англійською мовою, а й вправно керує соціальними процесами в освітньому середовищі вищої школи (Побережна, 2014; Дубасенюк, 2016; Дворник, Рубан, 2024; Дмитренко, Панченко, Школа, 2025).

Разом з тим, слід відзначити, що існують невирішені частини проблеми, що досліджується, а саме: питання інтеграції

професійної суб'єктності вчителя англійської мови – педагогічна майстерність формується тоді, коли вчитель англійської мови стає суб'єктом власного розвитку – сам конструює авторські методики, що поєднують мовну підготовку з вихованням відповідальної особистості в контексті соціально-компетентнісного підходу.

Мета статті – визначити та розкрити сутність поняття «педагогічна майстерність» вчителя англійської мови з позицій соціально-компетентнісного підходу та описати специфічні особливості її формування.

Методологія та методи дослідження. Для вивчення проблем формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя англійської мови в контексті соціально-компетентнісного підходу було застосовано комплекс методів дослідження: теоретичні методи (аналіз психолого-педагогічної літератури для визначення критеріїв педагогічної майстерності, синтез та узагальнення викладацького досвіду); спостереження (відвідування практичних занять для оцінювання методичних прийомів, використання інтерактивних технологій, атмосфери практичного заняття); опитування (анкетування, інтерв'ю) – вивчення думки студентів / колег про професіоналізм вчителя, оцінювання педагогічної майстерності; педагогічний експеримент (впровадження нових методів / технологій навчання іноземних мов з метою підвищення педагогічної майстерності); аналіз результатів діяльності (вивчення планів-конспектів практичних занять, результатів тестів та навчальних досягнень учнів).

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній педагогічній науці науковцями запропоновано декілька визначень поняття «педагогічна майстерність». Український педагогічний словник подається таке тлумачення: «… Педагогічна майстерність – це характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність)» (Гончаренко, 1997, с. 254).

У підручнику «Педагогічна майстерність» пропонується таке визначення: «...Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі» (Педагогічна майстерність, 2004, с. 30).

«… Майстерність і мистецтво виховання всебічно розвиненої особистості полягає в умінні педагога відкрити буквально перед кожним, отже й перед найпосереднішим, найважчим вихованцем ті сфери розвитку його духу, де він може досягти вершини, виявити себе, заявити про своє Я, черпати сили з джерела людської гідності, почувати себе не обділеним, а духовно багатим» (Сухомлинський, 1976, с. 419).

Оскільки поняття «педагогічна майстерність» є надто складним для однозначного трактування, не варто намагатися знайти єдине ідеальне визначення. Глибше осягнути його суть дозволяє перехід від загальних формулювань до детального вивчення окремих структурних елементів.

У науково-методичній літературі (Основи педагогічної майстерності та творчості вчителя, 2023; Короткова, 2023) виокремлюють чотири основні характеристики майстерного вчителя, тобто складники педагогічної майстерності: 1) гуманістична спрямованість – передбачає застосування головних засад педагогіки партнерства та реалізації принципу особистісно орієнтованого навчання; 2) професійна компетентність – передбачає насамперед володіння предметом викладання та постійне оновлення і збагачення знань зі своєї наукової галузі та суміжних дисциплін; 3) педагогічні здібності: комунікативні – здатність до спілкування, до встановлення продуктивних контактів і зв'язків; перцептивні – професійна проникливість, пильність, педагогічна інтуїція, здатність сприймати та розуміти іншу людину; динамічні – здатність активно впливати на іншу особистість; організаторські – залучення здобувачів освіти до різноманітних заходів, формування колективу; гностичні – здатність до пізнання нового; дидактичні – уміння навчати інших; емоційна стабільність – здатність

володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію поведінки; оптимістичне прогнозування – передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитив; креативність – здатність до творчості; 4) педагогічна техніка – володіння комплексом прийомів, який допомагає вчителеві глибше, яскравіше, талановитіше виявити себе і досягти оптимальних результатів у роботі. До основних елементів педагогічної техніки належать: техніка мовлення (голос, дихання, дикція, інтонаційне забарвлення), виразний показ почуттів і ставлень (міміка, пантоміміка, зовнішній вигляд вчителя), професійна самопрезентація вчителем свого психічного стану (самоконтроль, витримка тощо). Педагогічну техніку класифікують за вектором її спрямування на внутрішню та зовнішню. Внутрішня техніка фокусується на психологічній саморегуляції вчителя, забезпечуючи його інтелектуальну та емоційну готовність до взаємодії. Зовнішня техніка є формою об'єктивації внутрішнього стану педагога через систему видимих засобів: виразну мову, жестикуляцію, міміку та пластику рухів (Основи педагогічної майстерності та творчості вчителя, 2023; Короткова, 2023).

Достатньо вичерпно структуру досліджуваного поняття «педагогічної майстерності», див. Таблиця 1, представлено у такий спосіб (Кузьмінський, 2007).

Проблему формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя англійської мови в контексті соціально-компетентнісного підходу доцільно розглядати як фахову соціокультурну підготовку, яка вимагає від вчителя засвоєння достатнього обсягу професійно значущих знань, соціокультурних професійно-педагогічних умінь, розвитку здібностей та набуття необхідних якостей, які забезпечать ефективне формування особистості учня, здатного брати участь у міжкультурному іншомовному спілкуванні.

Педагогічна значущість соціально-компетентнісного підходу у такому випадку полягає у тому, що він виступає необхідною умовою для успішної міжкультурної взаємодії майбутніх учителів іноземної мови з представниками цільових лінгвокультур (Морозова, 2018; Єгорова, 2022).

Ми солідарні в тому, що зміст гуманітарної освіти, зокрема іншомовної, має бути насичений соціокультурним контекстом, який реалізується через міждисциплінарні комунікативні завдання. В умовах інтеграції України до європейського простору та демократизації вищої освіти особливої ваги набуває врахування національних соціумних реалій у процесі підготовки вчителів іноземних мов. Оскільки педагог виступає посередником між культурами, він має майстерно володіти механізмами міжкультурної взаємодії іноземною мовою. Це зумовлює необхідність аналізу соціокультурних чинників, що визначають оновлення професійної підготовки майбутніх вчителів англійської мови у сучасних освітніх умовах.

Сучасна парадигма вищої педагогічної освіти, детермінована нормативними вимогами до фахової підготовки вчителів іноземних мов, зокрема англійської мови. Пріоритетним завданням постає формування міжкультурної комунікативної компетенції та етнокультурної толерантності майбутніх вчителів англійської

Таблиця 1

Структура педагогічної майстерності

Морально-духовні цінності	Професійні знання	Соціально-педагогічні якості	Психолого-педагогічні уміння	Педагогічна техніка
Гуманістична спрямованість; національна гідність; інтелігентність, чесність; життєві ідеали; совісність; правдивість; об'єктивність; толерантність	Знання свого предмета; педагогіки; психології; анатомії і фізіології людини; методики навчання і виховання	Організаторські здібності; оптимізм; чуйність; витримка; терплячість; творчий склад мислення; принциповість; увага; вимогливість; тактовність	Конструктивні; комунікативні; прикладні; дидактичні; перцептивні; володіння основами психотехніки; сугестивні; пізнавальні	Турбота про зовнішність; дотримання темпу, ритму, стилю; володіння мімікою, жестами; культура спілкування; мовлення; дидактичні уміння; уміння управляти своїми почуттями

мови, здатних до ефективної лінгводидактичної діяльності в умовах полікультурного соціуму.

Зазначене завдання видозмінює соціокультурну архітектоніку освітнього педагогічного простору, вимагаючи від майбутніх педагогів-лінгвістів високого рівня професійної самосвідомості.

У межах зазначеного завдання вектор розвитку вищої філологічної освіти спрямований на реконструкцію фахової підготовки майбутніх вчителів англійської мови, що передбачає не лише інтенсифікацію академічного контенту, а також поглиблення профільної спеціалізації.

Одним з ефективних засобів фахової підготовки є метод культурного занурення (cultural immersion), що дає змогу студентам безпосередньо взаємодіяти з представниками різних етнічних груп, об'єднаних спільною іноземною мовою. Такий досвід, за нашим переконанням, сприяє глибшому розумінню студентами культурних, етнічних і соціолінгвістичних особливостей комунікації з представниками різних культурних середовищ.

Варто також зазначити основні якості вчителя-професіонала, підготовка якого здійснюється у педагогічних коледжах і університетах США: володіння навичками ефективної професійної діяльності в полікультурному середовищі; орієнтація на особистісний розвиток, а не лише на передачу знань, умінь і навичок; здатність працювати з освітніми програмами і реалізовувати освітні завдання, ґрунтуючись на особистісно-орієнтованому підході; компетентність як у сфері освіти, так і в галузі міжкультурної комунікації; вміння застосовувати мову не тільки у професійному контексті, а й у реальних життєвих ситуаціях; усвідомлення політичних, історичних, соціальних та економічних особливостей регіонів, мова і культура яких вивчаються (Теличко, 2025, с. 300).

У контексті сказаного пріоритетним завданням сучасної педагогічної освіти є проблема розвитку функціональної культури особистості. Цей концепт передбачає формування у майбутніх учителів іноземних мов здатності до суб'єктивації сутності соціокультурних процесів, які відбуваються в рідному та іноземному суспільстві.

Слід підкреслити, що виключно лінгвістичний інструментарій не є достатнім чинником для досягнення взаєморозуміння в міжкультурній комунікації. У зв'язку з цим ми поділяємо позицію Н. В. Теличко, що соціокультурна компетентність є центральним і об'єднувальним компонентом іншомовної комунікативної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Очевидно, що опанування соціокультурних знань постає невід'ємним складником їхньої професійної підготовки, що зумовлено специфікою викладання іноземних мов, як процесу трансляції культурних смислів (Теличко, 2025).

Вивчаючи місце соціокультурної компетентності у структурі підготовки учителів іноземної мови в Польщі, науковці виокремлюють такі елементи згаданої компетентності: соціокультурні знання (особливості соціокомунікації, національної ментальності, національні надбання); досвід комунікації (оптимальний соціокультурний стиль спілкування, грамотна дефінітивність елементів іншомовної культури, соціокультурна толерантність, вміння вирішувати соціокультурні конфлікти, що виникають між учнями, в процесі комунікації); досвід використання мови (впізнання соціокультурно маркованих мовних одиниць у різних сферах міжкультурного спілкування, правильний переклад соціокультурно забарвленого матеріалу на рідну мову, соціокультурна сприйнятливість до виявлення тенденцій в подібності та відмінності між рідним та іноземним соціокультурними полями) (Смірнова, 2010).

На нашу думку, процес формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя англійської мови досягає найвищої результативності за умови його реалізації в межах соціально-компетентнісного підходу**.**

Методологічним підґрунтям такої підготовки виступає формування соціокультурної компетентності здобувачів**,** яка забезпечує здатність майбутнього вчителя англійської мови інтегрувати лінгвістичні знання у широкий соціальний контекст професійної діяльності за умови дотримання комплексу педагогічних умов, які можна систематизувати наступним чином:

1. Мотиваційна складова: забезпечення високого рівня мотивації студентів до розширення професійного досвіду та налагодження конструктивної міжкультурної взаємодії.

2. Особистісно-орієнтований підхід: імплементація ідей міжкультурної комунікації в освітній процес з метою формування толерантності, емпатії, поваги до культурного різноманіття (як власної, так і іншомовної культури).

3. Діалогічна взаємодія: організація суб'єкт-суб'єктних відносин між усіма учасниками освітнього процесу (викладач-студент, студент-студент) на засадах партнерства, співпраці та взаєморозуміння.

4. Синергія методів і форм: оптимальне поєднання академічних, квазіпрофесійних та навчально-професійних активностей із залученням здобувачів до інтенсивної професійно орієнтованої соціокультурної діяльності.

Визначені складники соціокультурної компетентності перебувають у стані стійкої внутрішньої інтеграції, що дозволяє нам розглядати їх як релевантні методологічні орієнтири для обґрунтування та добору педагогічних умов, необхідних для ефективного формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя англійської мови в межах соціально-компетентнісного підходу.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи, вважаємо за необхідне підкреслити, що вектор модернізації вітчизняної лінгводидактики визначається низкою стратегічних домінант: конвергенція з глобальними освітніми трендами, децентралізація управління, новою концепцією соціокультурних засад та ревізією змістово-цільових параметрів навчання. Інтенсифікація міжнародної наукової співпраці та педагогічної практики зумовлює посилення прагматичного аспекту підготовки вчителя англійської мови/літератури та її гармонізацію з міжнародними освітніми стандартами. У цьому вимірі педагогічна лінгвістична освіта ідентифікується як фундаментальний соціальний інститут, відповідальний за професійну культурологічну освіту та соціалізацію особистості відповідно до стратегічних пріоритетів державного розвитку; як цілеспрямований процес інтерналізації наукового знання, що забезпечує неперервний розвиток особистості через формування цілісної системи компетентностей; як якісна характеристика інтелектуального капіталу, де рівень професійної компетентності педагогічних кадрів становить стратегічний ресурсний та соціокультурний потенціал нації.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в обґрунтуванні способів інтеграції мовної підготовки з дисциплінами психолого-педагогічного циклу, що забезпечить синергетичний ефект у формуванні цілісної педагогічної майстерності майбутнього вчителя англійської мови. У межах цього підходу пріоритетним завданням є створення комплексного методичного інструментарію (зокрема електронних портфоліо, професійно орієнтованих кейс-тестів та діагностичних карт), спрямованого на моніторинг динаміки формування соціокультурної компетентності здобувачів на різних етапах у вищій школі.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

2. Дворник О. М., Рубан Н. П. Інтегративна модель освітнього середовища розвитку соціальної компетентності вчителів до роботи зі здобувачами освіти у складних життєвих обставинах. *Інноваційна педагогіка.* 2024. № 68, Т. 1. С. 64–72. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.11

3. Дмитренко Н., Панченко В., Школа І. Роль рефлексії у процесі педагогічної практики майбутніх учителів англійської мови. *Теорія та методика навчання іноземних мов*. 2025. № 5. С. 38–45. DOI: https://doi.org/10.31652/2786-9083-2025-5-38-45

4. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання : монографія. Житомир : Рута, 2016. 400 с.

5. Єгорова О. В. Формування соціокультурної компетентності в майбутніх учителів іноземної мови в позааудиторній роботі. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи* : *зб. наук. пр.* / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2022. Вип. 59. С. 29–41. DOI: https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.59.03

6. Короткова Ю. М. Основи педагогічної майстерності й творчості викладача закладу вищої освіти : навч. посіб. / Ю. М. Короткова, О. О. Новікова, Г. В. Мухіна; за заг. ред. С. С. Вітвицької. Київ : Олді+, 2023. 124 с.

7. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. Київ : Знання-Прес, 2007. 447 с.

8. Морозова М. В. Лінгвометодичні умови формування інтерактивної компетентності майбутніх учителів іноземної мови засобами суб'єкт-суб'єктної взаємодії. *Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка.* 2018. № 2. С. 238–246. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2018_2_31

9. Основи педагогічної майстерності та творчості вчителя : навчально-методичний посібник / [автори-укладачі: О. М. Дутко, О. В. Горбатюк, І. Ю. Лебідь, С. В. Поліщук, В. В. Федорчук; за заг. ред. В. В. Федорчук]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 275 с.

10. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ : Вища шк., 2004. 422 с.

11. Топузов О. М., Малихін О. В., Опалюк Т. Л. Педагогічна майстерність: розвиток професійно-педагогічної адаптивності та соціальної рефлексії майбутнього вчителя : навчальний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2018. 292 с.

12. Побережна Н. О. Педагогічна майстерність викладачів іноземної мови в організації навчального процесу на основі інноваційних інформаційних технологій. *Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць.* 2014. Вип. 41. С. 136–141. DOI: http://doi.org/10.31812/educdim.v41i0.2918

13. Смірнова Л. Л. Соціокультурна компетентність у структурі підготовки учителів іноземної мови в Польщі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2010. 20 с.

14. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 2. 670 с.

15. Теличко Н. В. Соціокультурна компетентність майбутнього вчителя іноземних мов як важлива складова його професійної компетентності. *Міжнародний освітній простір: розвиток в умовах соціокультурної трансформації : монографія* / за заг. ред. Н. М. Авшенюк, Г. В. Товканець. Ужгород : РІК-У, 2025. С. 294–316. DOI: https://doi.org/10.35387/edu-mono.0220.2025

References

1. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].

2. Dvornyk, O. M., & Ruban, N. P. (2024). Intehratyvna model osvitnoho seredovyshcha rozvytku sotsialnoi kompetentnosti vchyteliv do roboty zi zdobuvachamy osvity u skladnykh zhyttievykh obstavynakh [Integrative model of the educational environment for the development of social competence of teachers to work with students in difficult life circumstances]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy, 68* (1), 64–72. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.11 [in Ukrainian].

3. Dmytrenko, N., Panchenko, V., & Shkola, I. (2025). Rol refleksii u protsesi pedahohichnoi praktyky maibutnikh uchyteliv anhliiskoi movy [The role of reflection in the process of pedagogical practice of future English language teachers]. *Teoriia ta metodyka navchannia inozemnykh mov – Theory and methodology of teaching foreign languages, (5),* 38–45. DOI: https://doi.org/10.31652/2786-9083-2025-5-38-45 [in Ukrainian].

4. Dubaseniuk, O. A. (2016). Teoriia i praktyka profesiinoi maisternosti v umovakh tsilezhyttievoho navchannia [Theory and practice of professional skill in the conditions of lifelong learning]. Zhytomyr : Ruta [in Ukrainian].

5. Yehorova, O. V. (2022). Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentnosti v maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy v pozaaudytornii roboti [Formation of socio-cultural competence in future foreign language teachers in extracurricular work]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty – Means of educational and research work, (59),* 29–41. Kharkiv : Kharkiv. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. DOI: https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.59.03 [in Ukrainian].

6. Korotkova, Yu. M. (2023). Osnovy pedahohichnoi maisternosti y tvorchosti vykladacha zakladu vyshchoi osvity [Basics of pedagogical skill and creativity of a teacher of a higher education institution]. Kyiv : Oldi+ [in Ukrainian].

7. Kuzminskyi, A. I. (2007). Pedahohika [Pedagogy]. Kyiv : Znannia-Pres [in Ukrainian].

8. Morozova, M. V. (2018). Linhvometodychni umovy formuvannia interaktyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy zasobamy subiekt-subiektnoi vzaiemodii [Linguistic conditions for the formation of interactive competence of future foreign language teachers by means of subject-subject interaction]. *Visnyk Luhanskoho nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Luhansk*

National University named after Taras Shevchenko, (2), 238–246. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2018_2_31 [in Ukrainian].

9. Osnovy pedahohichnoi maisternosti ta tvorchosti vchytelia [Basics of pedagogical skill and creativity of the teacher]. (2023). Avt.-uklad.: O. M. Dutko, O. V. Horbatiuk, I. Yu. Lebid, S. V. Polishchuk, V. V. Fedorchuk; za zah. red. V. V. Fedorchuk]. Kamianets-Podilskyi : Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiienka [in Ukrainian].

10. Ziaziun, I. A. (Eds.). (2004). Pedahohichna maisternist [Pedagogical skill]. Kyiv : Vyshcha shk. [in Ukrainian].

11. Topuzov, O. M., Malikhin, O. V., & Opalyuk, T. L. (Eds.). (2018). Pedahohichna maisternist: rozvytok profesiino-pedahohichnoi adaptyvnosti ta sotsialnoi refleksii maibutnoho vchytelia [Pedagogical skill: development of professional and pedagogical adaptability and social reflection of the future teacher]. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

12. Poberezhna, N. O. (2014). Pedahohichna maisternist vykladachiv inozemnoi movy v orhanizatsii navchalnoho protsesu na osnovi innovatsiinykh informatsiinykh tekhnolohii [Pedagogical skills of foreign language teachers in the organization of the educational process based on innovative information technologies]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly – Pedagogy of higher and secondary schools, (41),* 136–141. DOI: http://doi.org/10.31812/educdim.v41i0.2918 [in Ukrainian].

13. Smirnova, L. L. (2010). Sotsiokulturna kompetentnist u strukturi pidhotovky uchyteliv inozemnoi movy v Polshchi [Sociocultural competence in the structure of training foreign language teachers in Poland]. *Extended abstract of Candidate's thesis.* Kirovohrad [in Ukrainian].

14. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Vybrani tvory: v 5-ty t. [Selected works: in 5 v.]. Vol. 2. Kyiv : Rad. shk. [in Ukrainian].

15. Telychko, N. V. (2025). Sotsiokulturna kompetentnist maibutnoho vchytelia inozemnykh mov yak vazhlyva skladova yoho profesiinoi kompetentnosti [Sociocultural competence of the future teacher of foreign languages as an important component of his professional competence]. In: Avshenyuk N. M., Tovkanets G. V. (Eds.), *Mizhnarodnyi osvitnii prostir: rozvytok v umovakh sotsiokulturnoi transformatsii – International educational space: development in the conditions of socio-cultural transformation.* (pp. 294–316). Uzhhorod : RIK-U. DOI: https://doi.org/10.35387/edu-mono.0220.2025 [in Ukrainian].

Сура Н. А. Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя англійської мови в контексті соціально-компетентнісного підходу

У статті висвітлено проблему формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя англійської мови в контексті соціально-компетентнісного підходу, актуальність якої зумовлена динамічними змінами у сучасному соціокультурному та освітньому просторі. Обґрунтовано необхідність переходу від традиційної інформаційно-репродуктивної моделі професійної підготовки здобувачів до компетентнісної моделі, зорієнтованої на розвиток соціальної рефлексії, професійної суб'єктності та міжкультурної комунікативної спроможності майбутнього вчителя англійської мови.

Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття «педагогічна майстерність» та представлено її структурні компоненти. Особливу увагу приділено авторкою соціокультурній компетентності як інтегративному складнику професійної підготовки вчителя англійської мови, що забезпечує плідну міжкультурну взаємодію та соціальну адаптивність у полікультурному освітньому середовищі.

Методологічною основою дослідження слугує поєднання компетентнісного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного та соціокультурного підходів. У статті визначено педагогічні умови ефективного формування педагогічної майстерності майбутніх учителів англійської мови, зокрема: розвиток мотиваційної сфери, організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії, інтеграцію соціокультурного контексту в освітній процес та представлено синергію методів і форм професійної підготовки у вищій педагогічній освіті.

Установлено, що соціально-компетентнісний підхід виступає методологічно доцільною основою для якісної підготовки вчителя англійської мови як активного суб'єкта професійної та соціокультурної діяльності у вищій педагогічній освіті.

Ключові слова: педагогічна майстерність, майбутній учитель англійської мови, соціально-компетентнісний підхід, соціокультурна компетентність, професійна підготовка.

Sura N. A. Development of pedagogical mastery of future English language teachers within the social competence-based approach

The article highlights the problem of developing pedagogical mastery of future English language teachers within the framework of the social competence-based approach, the relevance of which is due to dynamic changes

in the contemporary sociocultural and educational space. The necessity of transitioning from a traditional information-reproductive model of professional training to a competence-based model is substantiated, with an emphasis on the development of social reflection, professional subjectivity, and intercultural communicative capacity of future English language teachers.

The article analyzes scholarly approaches to defining the concept of pedagogical mastery and presents its structural components. Particular attention is paid by the author to sociocultural competence as an integrative component of professional training for English language teachers, which ensures effective intercultural interaction and social adaptability in a multicultural educational environment. The methodological framework of the research is based on the integration of competence-based, learner-centered, activity-oriented, and sociocultural approaches.

The article identifies pedagogical conditions for the effective formation of pedagogical mastery of future English language teachers, including the development of the motivational sphere, the organization of subject-subject interaction, the integration of sociocultural context into the educational process, and the synergy of methods and forms of professional training in higher pedagogical education. It is proved that the social competence-based approach serves as a methodologically sound foundation for the high-quality training of English language teachers as active subjects of professional and sociocultural activity in higher pedagogical education.

Key words: pedagogical mastery, future English language teacher, social competence-based approach, sociocultural competence, professional training.

Дата першого надходження статті до видання: 21.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 364-786:378.147
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-145-154

Школяр Лілія Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна.
zatdbk1@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-8087-7125

Панічевська Євгенія Леонідівна,
викладачка кафедри філософії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна.
evgeniapanichevska@gmail.com
https://orcid.org/0009-0009-1679-1074

Кадацька Ольга Миколаївна,
кандидатка економічних наук,
викладачка кафедри філософії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна.
Olganikkad@gmail.com
https://orcid.org/0009-0001-5180-7192

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО НАДАННЯ ПОСЛУГИ РАННЬОГО ВТРУЧАННЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ОСВІТНІ РІШЕННЯ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена різким зростанням потреби в якісній системі раннього втручання в Україні, що зумовлено як довготривалими структурними викликами, так і наслідками повномасштабної війни, яка суттєво підвищила ризики для здоров'я, розвитку та психоемоційного стану дітей раннього віку. В умовах масового переміщення населення, зростання рівня стресу серед батьків, збільшення випадків передчасних пологів, перинатальних уражень і порушень розвитку особливої ваги набуває своєчасне виявлення потреб дитини та комплексна міждисциплінарна підтримка сім'ї. Раннє втручання розглядається як стратегічно важливий механізм запобігання інвалідизації, розвитку вторинних порушень і посилення стійкості сімей, проте ефективність його реалізації значною мірою залежить від кадрового потенціалу та якості професійної підготовки фахівців. Наявний дефіцит кадрів, нерівномірна географічна доступність послуги, недостатня інтеграція технологій раннього втручання в освітні програми закладів вищої освіти, а також обмежений розвиток практикоорієнтованих форм навчання підкреслюють нагальність модернізації системи підготовки соціальних працівників. Включення до навчальних планів дисциплін, сфокусованих на вікову психологію, ранню діагностику, сімейноцен-

трований та доказовий підходи, корекційно-реабілітаційні технології й міжпрофесійну взаємодію, сприятиме формуванню компетентностей, необхідних для ефективної роботи з дітьми раннього віку та їхніми сім'ями. Така модернізація дозволить забезпечити своєчасне виявлення ризиків порушень розвитку, підвищити якість підтримки сімей у кризових умовах, зміцнити кадровий потенціал галузі й розвинути інклюзивне середовище, здатне відповідати міжнародним стандартам. Отже, актуальність статті визначається потребою в системній інституціоналізації раннього втручання, удосконаленні підготовки фахівців соціальної роботи та інтеграції сучасних освітніх і практикоорієнтованих підходів у систему вищої освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до даних Міністерства соціальної політики України у прийнятій «Концепції створення та розвитку системи раннього втручання» (Концепція створення та розвитку системи раннього втручання, 2021) зазначається, що понад 250 тис. сімей з дітьми віком до чотирьох років потенційно потребують послуги раннього втручання. З метою реагування на ці потреби Міністерством соціальної політики ініційовано експериментальний проект підготовки команд раннього втручання, який дозволяє охопити підтримкою близько 3,3 тис. сімей на рік. межах проєкту визначено тарифні механізми оплати соціальної складової послуги, що ґрунтуються на базовій ставці для команди у складі трьох фахівців: фахівця із соціальної роботи/соціального працівника, психолога та ерготерапевта або фізичного терапевта (Про реалізацію експериментального проекту…, 2025; Масштабування послуги раннього втручання, 2025).

Згідно зі звітом UNICEF–WHO (Global report on children with developmental disabilities…, 2023), приблизно 7,5 % дітей віком до п'яти років мають порушення розвитку, що актуалізує потребу в системній інтеграції послуги раннього втручання в інфраструктуру охорони здоров'я та освіти.

Аналіз наукових доробок, присвячених проблематиці раннього втручання, засвідчує, що проблематика раннього втручання вже стала предметом ґрунтовного опрацювання у вітчизняній і міжнародній науковій літературі та охоплює широкий спектр питань – від теоретичного обґрунтування моделі послуги до розроблення практичних механізмів її впровадження та професійної підготовки фахівців. У вітчизняному науковому просторі значний внесок зробили Н. Баташева, Н. Горішна, О. Кривоногова, М. Кропівницька, Г. Кукуруза, Т. Панченко, І. Пасічник, Л. Прохоренко, Г. Слозанська, І. Сухіна та інші, чиї праці висвітлюють методологічні засади, зміст, міждисциплінарні підходи та організаційні моделі реалізації послуги раннього втручання в Україні. У міжнародному науковому дискурсі тему розвивають J. Zubler, C. Boyle, M. Perez, K. Rios, S. Tracey, K. Tollan, K. Underwood, R. Jezrawi та інші, які зосереджують увагу на стандартах якості, сімейноцентричному підході, доказових практиках і системах підготовки кадрів у сфері раннього втручання. Сукупність цих досліджень формує наукове підґрунтя для удосконалення політики, професійних компетентностей та практик надання послуги раннього втручання.

Попри суттєві наукові напрацювання, низка проблем залишається недостатньо розробленою. Зокрема, нерозв'язаними залишаються питання комплексної інтеграції раннього втручання в освітні програми закладів вищої освіти, відповідності змісту підготовки фахівців сучасним кадровим потребам системи, визначення оптимального набору компетентностей для роботи в мультидисциплінарних командах, а також методичного забезпечення формування професійної готовності до роботи з дітьми раннього віку з порушеннями розвитку чи ризиком їх виникнення. Саме ці аспекти потребують додаткового теоретичного уточнення та практичного опрацювання, що і зумовлює тематичну спрямованість цієї статті.

Методика дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема: аналізу нормативно-правових документів та міжнародних звітів, що дозволив визначити інституційні передумови формування та функціонування

системи раннього втручання; порівняльно-історичного аналізу, спрямованого на виявлення тенденцій розвитку системи раннього втручання у світовій практиці структурно-функціонального аналізу, застосованого для визначення місця цього напряму в професійній підготовці соціальних працівників; case-аналізу, який використовується для обґрунтування можливостей інтеграції змісту підготовки в освітній програмі КПІ ім. Ігоря Сікорського.

Застосування зазначених методів забезпечило отримання комплексного уявлення про сучасний стан і перспективи розвитку системи раннього втручання в Україні та її зв'язок із професійною освітою майбутніх фахівців соціальної сфери.

Мета статті – комплексний аналіз сучасного стану розвитку системи раннього втручання в Україні та обґрунтування необхідності її інтеграції в систему академічної підготовки майбутніх соціальних працівників, включно з оцінюванням кадрових і організаційних потреб, вимог до освітніх програм і навчальних компонентів, що формують професійні компетентності у сфері підтримки сімей з дітьми раннього віку з порушеннями розвитку чи ризиком їх виникнення, а також представленням кейсу впровадження відповідного змісту підготовки на спеціальності «Соціальна робота та консультування» в КПІ ім. Ігоря Сікорського.

Виклад основного матеріалу. Завдання фахівців раннього втручання полягає у комплексному визначенні медичних, освітніх та соціальних потреб дитини та розробленні у співпраці з батьками шляхів створення оптимального середовища, яке забезпечує її гармонійний розвиток.

Послуга раннього втручання розпочинається з комплексної оцінки онтогенезу та здійснюється на основі загальноприйнятої схеми ключових етапів розвитку дитини у віці від 0 до 4 років, яка застосовується в педагогіці, психології, медицині та практиці раннього втручання. Саме тому ознайомлення з віковою та диференційною психологією, основами дитячого розвитку, методами ранньої діагностики та соціальної підтримки є обов'язковою навчальною складовою для здобувачів спеціальності «Соціальна робота та консультування», оскільки забезпечує формування професійних компетентностей, необхідних для подальшої практичної діяльності у сфері підтримки дітей раннього віку та їхніх родин. У процесі комплексної оцінки мають враховуватися як нормативні показники розвитку, так і індивідуальні характеристики дитини, зокрема темп її розвитку, наявні здібності, умови сімейного та соціального середовища, стан здоров'я та генетичні чинники. Водночас можливі значні відхилення від нормативних показників розвитку, які потребують ретельного моніторингу та професійної інтерпретації, оскільки можуть бути маркерами затримки чи порушень розвитку, що вимагає своєчасного залучення трансдисциплінарної команди фахівців. З огляду на це, включення у навчальні плани дисциплін, пов'язаних з раннім розвитком дитини, нейропсихологією, основами корекційно-реабілітаційної роботи, соціально-педагогічним консультуванням та організацією міжвідомчої взаємодії, є необхідною передумовою формування професійної готовності майбутніх соціальних працівників до реалізації послуги раннього втручання на практиці.

Раннє втручання розглядається як системний, міждисциплінарний процес надання спеціалізованої комплексної підтримки дітям раннього віку з ризиками порушень розвитку або з уже встановленими порушеннями, який може надаватися у різних організаційних форматах – очному, дистанційному, індивідуальному та груповому, а також у різних середовищах: у домашніх умовах, у закладах дошкільної освіти, у центрах соціального захисту, службах охорони здоров'я, установах соціального обслуговування та у спеціалізованих центрах раннього втручання. Його мета полягає у сприянні когнітивному, психомоторному (психофізичному), соціально-поведінковому, емоційному та мовленнєвому розвитку дітей, підвищенні їхнього добробуту, соціальній інтеграції та загальному покращенні якості життя сім'ї.

Водночас важливим компонентом раннього втручання є системна робота з батьками та іншими первинними доглядачами, яка

спрямована на підвищення їхньої компетентності, розвиток навичок ефективної взаємодії з дитиною та формування ресурсності сімейного середовища. Підвищення батьківської компетентності розглядається не як допоміжний, а як базовий елемент послуги, адже саме батьки проводять з дитиною більшість часу, визначають характер щоденних активностей, формують умови догляду, навчання й стимуляції розвитку. У сучасних моделях раннього втручання акцент робиться на сімейноцентричному та коучинговому підходах, які передбачають залучення батьків як рівноправних учасників міждисциплінарної команди, здатних приймати обґрунтовані рішення щодо підтримки розвитку своєї дитини.

Підвищення компетентності батьків охоплює декілька ключових напрямів: забезпечення їх достовірною інформацією про закономірності психофізичного розвитку дитини; формування навичок спостереження та розпізнавання ранніх ознак можливих порушень; навчання методам стимуляції розвитку у повсякденних рутинах; розвиток емоційної чутливості до потреб дитини; формування навичок позитивного реагування на поведінкові труднощі; зміцнення батьківської впевненості та стресостійкості. Окреме значення мають освітні та підтримувальні програми для батьків, спрямовані на зниження рівня тривоги, профілактику емоційного вигорання та усвідомлення власної ролі в реалізації індивідуальної програми розвитку.

Робота з батьками здійснюється через різні формати: індивідуальні консультації, сімейні сесії, групові тренінги, тематичні семінари, практичні заняття з моделювання взаємодії, домашні завдання, а також дистанційні форми супроводу. Фахівці не лише надають рекомендації, але й демонструють практичні прийоми, проводять сумісні ігрові або навчальні ситуації з дитиною та батьками, здійснюють супервізійний зворотний зв'язок щодо щоденних практик догляду й розвитку. Така форма співпраці забезпечує розвиток партнерських стосунків між фахівцями та сім'єю, сприяє формуванню стійкої мотивації до активної участі у процесі раннього втручання та підвищує ефективність реалізації індивідуальної програми підтримки.

Кадровий потенціал системи раннього втручання зазнав додаткового навантаження через мобілізацію фахівців, зростання попиту на послугу та необхідність роботи в умовах підвищеного стресу та обмежених ресурсів. Це підкреслює важливість інтеграції спеціальних навчальних компонентів, спрямованих на кризове консультування, роботу з травмою, психоемоційну підтримку дітей та батьків, а також розвиток навичок міждисциплінарної координації у надзвичайних умовах. Врахування цих аспектів у підготовці майбутніх соціальних працівників забезпечує їх здатність не лише застосовувати міжнародні стандарти раннього втручання, а й адаптувати їх до умов війни, підтримувати сім'ї в кризових ситуаціях та мінімізувати ризики вторинної інвалідизації дітей. З огляду на складність і багатокомпонентність процесу раннього втручання, це вимагає від майбутніх фахівців володіння знаннями з вікової психології та психофізіології раннього дитинства, методів ранньої діагностики та оцінки розвитку, сімейноцентричного підходу, міжвідомчої взаємодії, соціального супроводу сім'ї, корекційно-реабілітаційних технологій, консультування та кейс-менеджменту. Крім того, навички індивідуальної та групової роботи, різноформатного консультування й ефективної взаємодії з родиною є невід'ємною складовою професійної підготовки фахівця соціальної роботи.

Як було зазначено вище, на сучасному етапі розвитку системи раннього втручання можна констатувати недостатній рівень сформованості кадрового потенціалу в сфері соціальної роботи, зокрема відсутність достатньої кількості фахово підготовлених спеціалістів, здатних професійно забезпечувати надання цієї послуги відповідно до міжнародних стандартів. У зв'язку з цим практикуючим членам мультидисциплінарних команд раннього втручання рекомендується проходження додаткових освітніх програм, спеціалізованих тренінгів та підвищення кваліфікації, спрямованих на опанування технологій надання послуги. Таке професійне вдосконалення є необхідним для формування актуальних знань, практичних

умінь і компетентностей, що забезпечують ефективну міждисциплінарну взаємодію, розроблення і впровадження індивідуальних програм підтримки, застосування доказових підходів у роботі з дітьми раннього віку та їхніми сім'ями, а також здійснення комплексного оцінювання результативності та ефективності втручання. Здобуття додаткових компетентностей з технологій надання послуги раннього втручання можливо завдяки:

– розробленим онлайн курсам від Української асоціації раннього втручання: «Вступ до раннього втручання» (Онлайн-курс для фахівців. Вступ до раннього втручання); «Послуга раннього втручання – перша сходинка інклюзії. Сучасне раннє втручання: наукові основи та практичне впровадження», «Послуга раннього втручання – перша сходинка інклюзії. Зміна парадигми в наданні послуги раннього втручання – погляд фахівців», «Послуга раннього втручання – перша сходинка інклюзії. Цикл послуги раннього втручання», «Послуга раннього втручання – перша сходинка інклюзії. Вихід з послуги раннього втручання: "Програма переходу" як завершальний етап надання послуги», «Послуга раннього втручання очима батьків» (Навчальні курси);

– програмі навчання (підвищення кваліфікації) спеціалістів і фахівців, які задіяні в управлінні системою раннього втручання для забезпечення розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя (Наказ Мінсоцполітики від 29.09.2021 р. № 552), яка охоплює теоретичну підготовку, тренінги, стажування та практичні заняття, ведення окремих випадків роботи з сім'ями під супервізією тощо;

– програмі навчання фізичних осіб, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності, спрямовану на засвоєння базових знань, необхідних для забезпечення надання соціальних послуг в умовах, пристосованих до потреб окремих категорій осіб; формування та розвиток основних практичних навичок з догляду за окремими категоріями осіб, з організації розв'язання їхніх фізичних, психологічних, духовних і соціальних проблем; формування та розвиток навичок безконфліктного спілкування, уважного поводження та ефективної комунікації; запобігання емоційному вигоранню та його профілактика (Типова програма навчання фізичних осіб, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності, 2021);

– проведенню тренінгів національною командою тренерів з раннього втручання в т.ч. за фінансової підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ);

– проєкту навчання та сприяння обміну досвідом, який реалізується за фінансової підтримки Німецького банку розвитку (KfW) та надає доступ до оновленої інформації як-от: список команд раннього втручання в громадах України, із зазначенням місця знаходження надавачів послуги, їх фаховим складом, актуальних контактів, інформацію оновлено 29 жовтня 2025 року (Список команд раннього втручання в громадах України, 2025).

Станом на початок 2025 р. спеціалізоване навчання пройшли фахівці Києва та Київської області, а отже послуга раннього втручання вже фахово реалізується у восьми територіальних громадах Київської області: Ірпіньській, Бучанській, Миронівській, Вишгородській, Броварській, у м. Славутич, с.Гатне і с-щі Велика Димерка. Шість команд раннього втручання надають послуги у м. Києві, надавачами послуги є громадські організації, міський і районні центри реабілітації, інклюзивно-ресурсні центри.

Незважаючи на наявність нормативної бази та програм підготовки і перепідготовки дотичних спеціалістів, чисельність фахівців, здатних професійно надавати послугу раннього втручання відповідно до міжнародних стандартів, не відповідає потребам понад 250 тис. сімей, що потенційно потребують такої підтримки. У зв'язку з цим, відповідно до листа Міністерства освіти і науки України № 1/9144-23 від 23.06.2023, заклади вищої освіти зобов'язані інтегрувати тематику раннього втручання у процес розширеної підготовки фахівців, забезпечуючи реалізацію вимог професійного стандарту фахівця із раннього втручання при оновленні освітніх програм спеціальностей галузі знань А Освіта, І Охорона здоров'я та соціальне забезпечення

і програм підвищення кваліфікації відповідних фахівців.

Щоб проілюструвати інтеграцію міжнародних стандартів у національну підготовку соціальних працівників, розглянемо освітню програму КПІ ім. Ігоря Сікорського, яка готує фахівців з соціальної роботи та пропонує окремий освітній 4-кредитний компонент циклу професійної підготовки «Раннє втручання і технології допомоги дітям раннього віку з порушеннями розвитку» (ОПП «Міжнародні соціальні проєкти та волонтерська діяльність», 2025). Передбачається, що випускники даної ОПП будуть володіти сучасними знаннями та практичними навичками у сфері раннього втручання, що дозволить їм: комплексно оцінювати розвиток дітей раннього віку та своєчасно виявляти ризики чи порушення; застосовувати технології допомоги дітям із особливими освітніми потребами та їхнім сім'ям; організовувати міждисциплінарну взаємодію з фахівцями охорони здоров'я, психологами, педагогами та соціальними працівниками; розробляти та реалізовувати індивідуальні програми підтримки для дітей та їхніх батьків; сприяти інклюзивності освітнього середовища, формувати толерантне ставлення суспільства до дітей з порушеннями розвитку, тощо та підвищить молодим фахівцям конкурентоспроможність на ринку праці.

Поняття та принципи раннього втручання; законодавчі та етичні аспекти раннього втручання: права дітей та сімей, правова основа; основні підходи, принципи та стратегічні напрями; оцінка розвитку дітей раннього віку: методи і критерії оцінки порушень розвитку; порушення розвитку у дітей раннього віку (фізичні, когнітивні, мовленнєві, емоційні та соціальні); види технологій допомоги (реабілітаційні, корекційні, навчальні та інклюзивні підходи); інтервенція в соціально-емоційному розвитку дітей: роль батьків та родини в процесі раннього втручання; міждисциплінарний підхід у наданні допомоги (взаємодія педагогів, психологів, логопедів, фізіотерапевтів тощо); міжнародні стандарти і методики раннього втручання – розгляд таких питань запропоновано на вивчення дисципліни «Раннє втручання і технології допомоги дітям раннього віку з порушеннями розвитку».

В ході опанування освітнім компонентом, здобувачі набувають наступних компетентностей: здатність розуміти теоретичні основи та принципи раннього втручання (концепція раннього втручання, етапи розвитку дітей від народження до 4 років у когнітивній, сенсомоторній, соціально-емоційній та мовленнєвій сферах, типи порушень та особливості їх прояву); здатність здійснювати первинне й поглиблене оцінювання розвитку дітей раннього віку (методи скринінгу, спостереження, аналізу поведінки, визначення потреб дитини та сім'ї); здатність добирати та застосовувати технології допомоги дітям раннього віку з порушеннями розвитку (опанування корекційно-розвиткових, педагогічних, реабілітаційних та асистивних технологій); здатність планувати індивідуалізовані програми раннього втручання (формування цілей, вибір методів, складання індивідуального плану втручання); здатність налагоджувати партнерську взаємодію з батьками дітей, мультидисциплінарною командою фахівців системи раннього втручання (комунікативні навички, навички консультування, підтримки сім'ї, формування позитивної взаємодії); здатність забезпечувати інклюзивне середовище (розуміння принципів інклюзивності, уміння адаптувати середовище, матеріали та діяльність відповідно до потреб дитини раннього віку); здатність дотримуватися етичних норм і правових вимог у сфері раннього втручання (знання нормативної бази, принципів конфіденційності, інформованої згоди та етичної взаємодії з сім'єю); здатність аналізувати ефективність застосованих технологій та коригувати втручання (уміння відстежувати динаміку розвитку, оцінювати результати інтервенції та обґрунтовано змінювати стратегії).

Після опанування дисципліни здобувачі освіти мають продемонструвати такі результати навчання: знати та розуміти теоретико-методологічні засади виховання, догляду та підтримки дітей раннього віку з порушеннями розвитку, а також вікові та психофізіологічні особливості їхнього розвитку на різних етапах

життя; оперувати знаннями щодо змісту, форм, методів, принципів і алгоритму впровадження послуги раннього втручання, орієнтуватися в сучасних підходах і моделях її реалізації; розуміти та обґрунтовувати принципи організації міждисциплінарної та трансдисциплінарної взаємодії фахівців команди раннього втручання, забезпечувати ефективну міжпрофесійну комунікацію; знати вимоги та правила ведення документації й оформлення індивідуальних справ отримувачів послуг раннього втручання відповідно до чинних стандартів та етичних норм; надавати психологічну підтримку сім'ям, зокрема батькам дітей з порушеннями розвитку, під час кризових ситуацій і в процесі супроводу у системі послуги раннього втручання, використовуючи сучасні методи консультування та кризового втручання.

Розроблена навчальна програма орієнтована не лише на опанування здобувачами фундаментальних теоретичних знань, але й на цілеспрямований розвиток практичних умінь і професійних компетентностей. Такий підхід забезпечує можливість майбутнім соціальним працівникам глибоко та всебічно засвоїти зміст дисципліни, оволодіти сучасними технологіями та методами роботи в системі раннього втручання, а також зрозуміти специфіку взаємодії з сім'ями, які виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку. Практична спрямованість програми сприяє формуванню здатності ефективно застосовувати отримані знання у реальних професійних ситуаціях, приймати обґрунтовані рішення, організовувати міждисциплінарну співпрацю та забезпечувати якісну підтримку сім'ям у кризових обставинах. Завдяки цьому досягається комплексна підготовка фахівців, здатних до компетентної та етично виваженої реалізації послуги раннього втручання.

Соціальний працівник виступає центральною ланкою в системі раннього втручання, координуючи роботу мультидисциплінарної команди, оцінюючи потреби дитини та її сім'ї, організовуючи соціальний супровід та забезпечуючи доступ до необхідних ресурсів, причому ефективність надання послуги значною мірою визначається його професійною компетентністю. Незважаючи на наявність професійного стандарту фахівця із раннього втручання та встановлених процедур сертифікації, в Україні зберігається розрив між нормативними вимогами та реальним рівнем академічної та практичної підготовки соціальних працівників, що підкреслює нагальну потребу модернізації освітніх програм та розвитку практикоорієнтованих компетентностей. Інтеграція тематики раннього втручання у навчальні плани закладів вищої освіти, розвиток навичок міжпрофесійної взаємодії, консультування сімей та співпраця з фахівцями інших галузей є критичною для формування готовності здобувачів до ефективної практичної діяльності, а формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників передбачає опанування знань з вікової та диференційної психології, нейропсихології, основ ранньої діагностики та оцінки розвитку дитини, корекційно-реабілітаційних технологій, кейс-менеджменту, міжвідомчої взаємодії та інклюзивної практики. Сучасні освітні програми, зокрема «Раннє втручання і технології допомоги дітям раннього віку з порушеннями розвитку», забезпечують комплексне засвоєння теоретичних знань та практичних навичок, включаючи розроблення індивідуальних програм допомоги, ефективну комунікацію з батьками та міждисциплінарну співпрацю, що підвищує професійну готовність випускників та їхню конкурентоспроможність на ринку праці. Для забезпечення високої якості послуги раннього втручання необхідним є безперервне підвищення кваліфікації фахівців, проходження спеціалізованих тренінгів, практичних стажувань та супервізійна підтримка, що сприяє застосуванню доказових підходів у роботі з дітьми та сім'ями, а системне урахування сучасних освітніх, нормативних і міжнародних стандартів та їх інтеграція у підготовку соціальних працівників є запорукою ефективного розвитку дитини, підтримки сімей та підвищення якості соціальних послуг в Україні.

Висновки. Отже, послуга раннього втручання в Україні сьогодні є стратегічно важливою складовою системи підтримки дітей із порушеннями розвитку та їхніх сімей,

забезпечуючи своєчасне виявлення ризиків, комплексну міждисциплінарну допомогу та інтеграцію медичних, психологічних, педагогічних і соціальних ресурсів. Ефективність її реалізації значною мірою залежить від кваліфікації фахівців, розвитку їхніх практичних навичок і здатності до міжпрофесійної взаємодії, а також від доступності послуги для всіх родин незалежно від соціально-економічного статусу. Попри наявність розвиненої нормативної бази та підтверджений міжнародними й національними дослідженнями високий суспільний запит, між задекларованими вимогами та реальною готовністю фахівців все ще існує відчутний дисбаланс. Ключовим викликом залишається кадровий дефіцит та недостатній рівень спеціалізованих компетентностей, що ускладнює реалізацію сімейноцентричного, міждисциплінарного та доказового підходів, на яких базується ефективна система раннього втручання. Сучасні освітні програми для соціальних працівників мають спрямовуватися на формування компетентностей, необхідних для комплексного оцінювання потреб дитини та сім'ї, розробки та реалізації індивідуальних планів раннього втручання, забезпечення партнерської взаємодії з батьками та мультидисциплінарною командою, а також сприяння інклюзивності та підвищенню якості життя сім'ї. Відтак розвиток системи раннього втручання в Україні не лише відповідає міжнародним стандартам, а й створює передумови для посилення соціальної інклюзії та раннього запобігання інвалідизації дітей.

Аналіз сучасних освітніх програм, зокрема кейсу спеціальності «Соціальна робота та консультування» КПІ ім. Ігоря Сікорського, демонструє потенціал інтеграції міжнародних стандартів та практик раннього втручання в академічну підготовку майбутніх соціальних працівників. Включення відповідних навчальних компонентів, розширення практичної підготовки, упровадження супервізії, тренінгових та кейс-орієнтованих методів навчання створює реальні передумови для зміцнення кадрового потенціалу. Такий розвиток є критично важливим з огляду на потребу не лише у фахівцях, здатних працювати з дітьми раннього віку, а й у високому рівні міжсекторальної координації між медичними, соціальними, психологічними та освітніми установами.

Подальше розширення системи раннього втручання має ґрунтуватися на комплексному підході, що охоплює підвищення географічної доступності послуги, удосконалення підготовки та сертифікації фахівців, впровадження ефективних управлінських механізмів та посилення доказової складової практики. Це забезпечить стійку підтримку дітей із високими ризиками порушень розвитку, підвищить здатність сімей активно залучатися у процес втручання й сприятиме формуванню інклюзивного середовища, яке мінімізує ризики інвалідизації та покращує соціальну ефективність системи загалом. Інституціоналізація якісної підготовки кадрів таким чином постає ключовою умовою результативності раннього втручання та довгострокового благополуччя дітей і їхніх родин.

Перспективи у підготовці фахівців, здатних працювати з дітьми раннього віку, полягають у вдосконаленні освітніх технологій – зокрема тренінгових, симуляційних, супервізійних і дуальних моделей навчання – та розробленні механізмів інтеграції змісту раннього втручання в програми бакалаврату й магістратури поряд із формуванням ефективної системи підвищення кваліфікації та сертифікації практиків.

Література

1. Концепція створення та розвитку системи раннього втручання : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 травня 2021 р. № 517-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/517-2021-р?utm_source=chatgpt.com#Text

2. Про реалізацію експериментального проєкту щодо запровадження договірної форми надання соціальної складової послуги раннього втручання : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2025 р. № 788. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/788-2025-п#Text

3. Масштабування послуги раннього втручання. *Сайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України.* URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/v-ukrayini-masshtabuyetsya-posluha-rannoho-vtruchannya-rishennya-uryadu

4. Global report on children with developmental disabilities: from the margins to the mainstream. Executive summary. Geneva : World Health Organization and the United Nations Children's Fund (UNICEF), 2023. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240080232

5. Онлайн-курс для фахівців. Вступ до раннього втручання. URL: https://study.ed-era.com/es/courses/course/5134

6. Навчальні курси. URL: https://uaei.org.ua/navchannya/navchalni-kursy

7. Типова програма навчання (підвищення кваліфікації) спеціалістів і фахівців, які задіяні в управлінні системою раннього втручання для забезпечення розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя : Наказ Мінсоцполітики від 29.09.2021 р. № 552. URL: https://www.msp.gov.ua/documents/6135.html

8. Типова програма навчання фізичних осіб, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності : Наказ Міністерства соціальної політики України від 15 березня 2021 року № 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0550-21#Text

9. Список команд раннього втручання в громадах України. *ЮНІСЕФ Україна,* 2025. URL: https://www.unicef.org/ukraine/documents/early-intervention-teams-list

10. ОПП «Міжнародні соціальні проєкти та волонтерська діяльність». *КПІ ім. Ігоря Сікорського.* Київ, 2025. URL: https://osvita.kpi.ua/sites/default/files/oop/i10_oppb_mspvd_2025.pdf

References

1. Kontseptsiia stvorennia ta rozvytku systemy rannoho vtruchannia: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 travnia 2021 r. № 517-r [Concept for the creation and development of an early intervention system: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 517-r dated 26 May 2021]. (2021). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/517-2021-p?utm_source=chatgpt.com#Text [in Ukrainian].

2. Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proektu shchodo zaprovadzhennia dohovirnoi formy nadannia sotsialnoi skladovoi posluhy rannoho vtruchannia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 lypnia 2025 r. № 788 [On the implementation of a pilot project to introduce a contractual form of providing the social component of early intervention services: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 788 of 2 July 2025]. (2025). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/788-2025-п#Text [in Ukrainian].

3. Masshtabuvannia posluhy rannoho vtruchannia. Sait Ministerstva sotsialnoi polityky, simi ta yednosti Ukrainy [Scaling up early intervention services. Website of the Ministry of Social Policy, Family and Unity of Ukraine]. Retrieved from https://www.msp.gov.ua/press-center/news/v-ukrayini-masshtabuyetsya-posluha-rannoho-vtruchannya-rishennya-uryadu [in Ukrainian].

4. Global report on children with developmental disabilities: from the margins to the mainstream. Executive summary. Geneva: World Health Organization and the United Nations Children's Fund (UNICEF). (2023). Retrieved from https://www.who.int/publications/i/item/9789240080232

5. Onlain-kurs dlia fakhivtsiv. Vstup do rannoho vtruchannia [Online course for specialists: Introduction to Early Intervention]. (n.d.). Retrieved from https://study.ed-era.com/es/courses/course/5134 [in Ukrainian].

6. Navchalni kursy [Training courses]. (n.d.). Retrieved from https://uaei.org.ua/navchannya/navchalni-kursy

7. Typova prohrama navchannia (pidvyshchennia kvalifikatsii) spetsialistiv i fakhivtsiv, yaki zadiiani v upravlinni systemoiu rannoho vtruchannia dlia zabezpechennia rozvytku dytyny, zberezhennia yii zdorovia ta zhyttia: Nakaz Minsotspolitky vid 29.09.2021 r. № 552 [Typical training programme (advanced training) for specialists and experts involved in managing the early intervention system to ensure child development and protect their health and life: Order of the Ministry of Social Policy No. 552 of 29 September 2021]. (2021). Retrieved from https://www.msp.gov.ua/documents/6135.html [in Ukrainian].

8. Typova prohrama navchannia fizychnykh osib, yaki nadaiut sotsialni posluhy z dohliadu bez zdiisnennia pidpryiemnytskoi diialnosti: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 15 bereznia 2021 roku № 131 [Standard training programme for individuals providing social care services without engaging in entrepreneurial activity: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine No. 131 dated 15 March 2021]. (2021). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0550-21#Text [in Ukrainian].

9. Spysok komand rannoho vtruchannia v hromadakh Ukrainy [List of Early Intervention Teams in Ukrainian Communities]. (2025). *UNICEF Ukraine.* Retrieved from https://www.unicef.org/ukraine/documents/early-intervention-teams-list [in Ukrainian].

10. OPP "Mizhnarodni sotsialni proiekty ta volonterska diialnist" [Educational Program "International Social Projects and Volunteering"]. (2025). Kyiv: Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute. Retrieved from https://osvita.kpi.ua/sites/default/files/oop/i10_oppb_mspvd_2025.pdf [in Ukrainian].

Школяр Л. В., Панічевська Є. Л., Кадацька О. М. Підготовка фахівців соціальної роботи до надання послуги раннього втручання: сучасні виклики, міжнародні стандарти та освітні рішення

У статті здійснено комплексний аналіз сучасного стану розвитку системи раннього втручання в Україні та обґрунтовано необхідність її інтеграції у процес академічної підготовки майбутніх соціальних працівників. Розглянуто кадрові, організаційні та освітні аспекти формування професійних компетентностей, що забезпечують здатність фахівців надавати комплексну підтримку дітям раннього віку з порушеннями розвитку та їхнім сім'ям у кризових умовах, зокрема в умовах воєнного часу. Особлива увага приділяється адаптації міжнародних стандартів раннього втручання, психоемоційній підтримці, роботі з травмою, кризовому консультуванню та міждисциплінарній координації. Проаналізовано нормативно-правову базу, сучасні освітні програми, практичні кейси та програми підвищення кваліфікації фахівців, зокрема інтеграцію компонента «Раннє втручання і технології допомоги дітям раннього віку з порушеннями розвитку» у спеціальності «Соціальна робота та консультування» КПІ ім. Ігоря Сікорського. Показано, що ефективне впровадження послуги раннього втручання в умовах соціальних і гуманітарних викликів потребує поєднання теоретичних знань, практичних умінь, кейс-менеджменту та навичок міжпрофесійної взаємодії. Акцентовано стратегічну роль системи раннього втручання у своєчасному виявленні ризиків порушень розвитку, зміцненні стійкості сімей та запобіганні вторинній інвалідизації дітей, що забезпечує підвищення соціальної ефективності системи підтримки дітей раннього віку та формування інклюзивного середовища, здатного відповідати сучасним міжнародним стандартам.

Ключові слова: раннє втручання, соціальна робота, академічна підготовка фахівців.

Shkoliar L. V., Panichevska Ye. L., Kadatska O. M. Preparation of social work professionals for early intervention services: current challenges, international standards and educational solutions

The article provides a comprehensive analysis of the current state of early intervention systems in Ukraine and substantiates the necessity of their integration into the academic training of future social work professionals. The study examines staffing, organizational, and educational aspects of developing professional competencies that enable specialists to provide comprehensive support to young children with developmental disorders and their families in crisis situations, particularly under wartime conditions. Special attention is given to the adaptation of international early intervention standards, psycho-emotional support, trauma-informed practice, crisis counseling, and interdisciplinary coordination. The article analyzes the regulatory framework, contemporary educational programs, practical cases, and professional development initiatives, including the integration of the component "Early Intervention and Assistance Technologies for Young Children with Developmental Disorders" into the "Social Work and Counseling" program at Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute. It is demonstrated that effective implementation of early intervention services in the context of social and humanitarian challenges requires a combination of theoretical knowledge, practical skills, case management, and interprofessional collaboration. The strategic role of the early intervention system is emphasized in the timely identification of developmental risks, strengthening family resilience, and preventing secondary disability in children, thereby enhancing the social effectiveness of early childhood support systems and fostering an inclusive environment aligned with contemporary international standards.

Key words: early intervention, social work, professional training.

Дата першого надходження статті до видання: 13.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ

UDC 316.7:37.013.75:794.8
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-155-162

Kyrpa Anna Volodymyrivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Education,
Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education"
of Dnipropetrovsk Regional Council",
Dnipro, Ukraine.
ms.kyrpa@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-7953-7008

EFFECTIVENESS OF SIMULATION GAMES IN FORMING INTERCULTURAL COMPETENCE

Statement of the problem. The modern European space is characterized by the dynamic flow of people, ideas and cultural practices, but the war of the Russian Federation against Ukraine has radically changed the scale and nature of migration processes. Millions of Ukrainians have been forced to leave their homes, a significant part of them ended up in the countries of the European Union (EU), where the integration of young people into new educational environments as well as new communities has become a serious challenge for both the host countries and the forcibly displaced Ukrainians. At the same time, social life in Ukraine has also changed significantly: internally displaced persons (IDPs) need support in restoring their education, social contacts and a sense of security in their new communities.

In this context, intercultural competence (ICC) becomes a key element for the successful adaptation of young people, as it provides the ability to understand each other, accept cultural differences, interact constructively and prevent conflicts. Pedagogical and psychological research demonstrates that the mere transfer of knowledge about other cultures does not guarantee the development of tolerance or readiness for dialogue. Instead, educational methods that immerse young people in simulated interaction situations and allow them to safely relive the experience of another person, particularly a person affected by war, are much more effective.

Previous studies (Nakaznyj & Kyrpa, 2016; Kyrpa, 2017, 2025) have substantiated the importance of integrating non-formal educational approaches into work with youth and educators, particularly emphasizing the potential of role-playing games and simulations for developing empathy, social sensitivity, ICC, and intercultural communication skills. At the same time, the Ukrainian scientific discourse still lacks solid empirical research that would assess the effectiveness of specific simulation tools in working with youth, especially those who have experienced traumatic war experiences.

Literature review. The issue of ICC has been developed in numerous foreign and Ukrainian studies. Among Ukrainian scientists (Sharova, 2025; Shcherbyna et al., 2024) ICC is considered as an integral part of the professional activities of teachers and future specialists. Scientists emphasize that modern educational programs should include methods that contribute to the development of not only knowledge, but also emotional-value and behavioural components of the competence.

Interactive methods such as simulations or simulation games are considered in the context of developing ICC, empathy, tolerance and skills for working in a multicultural environment (Ihnatova,

2025). ICC increases significantly as a result of students' participation in mobilities, where they are constantly exposed to different cultural communication styles (Przytuła et al., 2023).

The study by Meltzoff and Lenssen (2000) serves as an important theoretical and methodological point of reference, as it confirms that simulations are not just an entertaining addition to learning, but have serious educational and didactic potential. The researchers provide a rationale for integrating gamified or simulation elements into educational programs, especially when it comes to empathy, acceptance of "otherness" and the formation of readiness for real intercultural interaction.

The study by Wiggins (2011) is an attempt to systematize the theoretical and practical basis for intercultural simulations. The researcher proposed clear criteria and a structure for design, which provides a basis for further creation of effective simulations that are not just entertaining, but also form intercultural competence.

The study by Schelfhout and Derious (2023) demonstrated that simulation tools can effectively model intercultural situations and predict an individual's ability to act constructively in different sociocultural contexts. The results confirm their potential for assessing intercultural effectiveness and strengthen the argument for implementing innovative digital solutions in intercultural education.

The research by Gerulaitienė (2015) demonstrates that simulation intercultural games can mediate between theoretical learning and real sociocultural experience, creating conditions for the development of intercultural knowledge, skills and attitudes. It reinforces our understanding that the formation of ICC requires not only linguistic or factual training, but also empirical immersion in cultural practices.

Drozd (2024) reinforces the idea that gamification in education is not just a trend, but a meaningful didactic approach that has significant potential for modern educational practices. For example, simulation games (when organised properly) can become an effective means of forming social and civic competencies, communication skills, empathy and readiness for intercultural interaction.

However, the analysed works practically do not focus on the context of war, experienced trauma and forced migration of Ukrainian youth, and there is also a lack of analysis of tools created specifically taking into account these factors. The international Erasmus+ project "UTOPIA: intercultural training to support disPlaced Ukrainians" (hereinafter referred to as UTOPIA) (project code: 2023-2-RO01-KA220-YOU-000174611), fills this gap by offering unique educational material that recreates situations of social tension that forcibly displaced Ukrainians face. Creating a simulation game "Become Agent of Social Changes" (2025) was a significant part of the project. Therefore, **the aim** of this article is to present the results of the simulation game analysis and the effectiveness of its impact on the ICC of youth from different countries, including forcibly displaced youth from Ukraine.

Statement of the main material. In modern research, ICC is defined as an integrative characteristic that encompasses a person's ability to interact effectively with representatives of other cultures, to correctly interpret cultural differences, to demonstrate empathy, adaptability, and openness (Kyrpa, 2025). Since the development of ICC involves simultaneous work with knowledge, emotions, and behaviour, effective means of its formation are learning methods that simulate real sociocultural situations. In this context, game-based approaches are of particular importance, because through play, participants can practice adaptive behaviour, work out interaction strategies, and form empathy in a controlled, safe environment.

Considering modern approaches to game-based learning, two interrelated concepts can be distinguished: "a game" and "a simulation game". In various sources, a game is defined as a socio-cultural phenomenon and a full-fledged pedagogical tool that allows participants to accumulate knowledge, experience and form social and emotional competencies (Drozd, 2024, p. 123). In the reference section of The SAGE Encyclopedia of Intercultural Competence (Fowler, 2015), simulation games are defined as modelling a certain period of life

or socio-cultural situation. A simulation game is also considered as "a model of reality that recreates a certain complex situation and allows participants to experiment with solutions in a safe environment" (Drozd, 2024, p. 125), a created imaginary environment with its own rules and roles, the purpose of which is to teach participants to act in intercultural situations, recognize cultural differences and experience interaction with other cultures (Gerulaitienė, 2015, p. 225), a mediation tool in creating a game-based, creativity-based, educational interaction and the development of ICC (Mažeikienė & Gerulaitiene, 2015, p. 61). In this context, a feature of simulation games is their ability to create a controlled but realistic environment for learning and developing ICC.

In our research, a simulation game will be considered a structured educational activity that models real or problematic social and cultural situations, involves decision-making, analysis of actions, and receiving feedback, combining the cognitive and emotional experience of participants and contributing to the development of ICC, empathy, and readiness for constructive interaction in a multicultural environment.

The peculiarity of simulation games is that they combine intellectual work with emotional experience of the situation, create a safe space for experimenting with behavioural strategies, allow participants to feel the consequences of decisions and at the same time critically reflect on their own values and prejudices. Participants have the opportunity to "try on" the role of another person, which opens the way to the development of empathy, which is a central element of the ICC (Sharova, 2025).

Simulation games activate not only the cognitive component, but also the socio-emotional one, as they create conditions for empathy, understanding of others, attempts to resolve intercultural conflicts in a safe environment. The use of such games in the educational process contributes to the transition from traditional teaching paradigms ("knowledge – learning") to a competency-based approach, where learning becomes an experience (learning by doing), which contributes to increasing intercultural interaction (Gerulaitienė, 2015).

The proposed model (Fig. 1) of the formation of ICC reflects the influence of simulation games on ICC of youth based on a combination of modern theories of intercultural education and empirical data obtained within the UTOPIA project.

As shown in Figure 1, the central element of the model is a simulation game as an educational tool capable of simultaneously activating cognitive, emotional, behavioural and motivational processes. Simulation games act as the core through which the participant

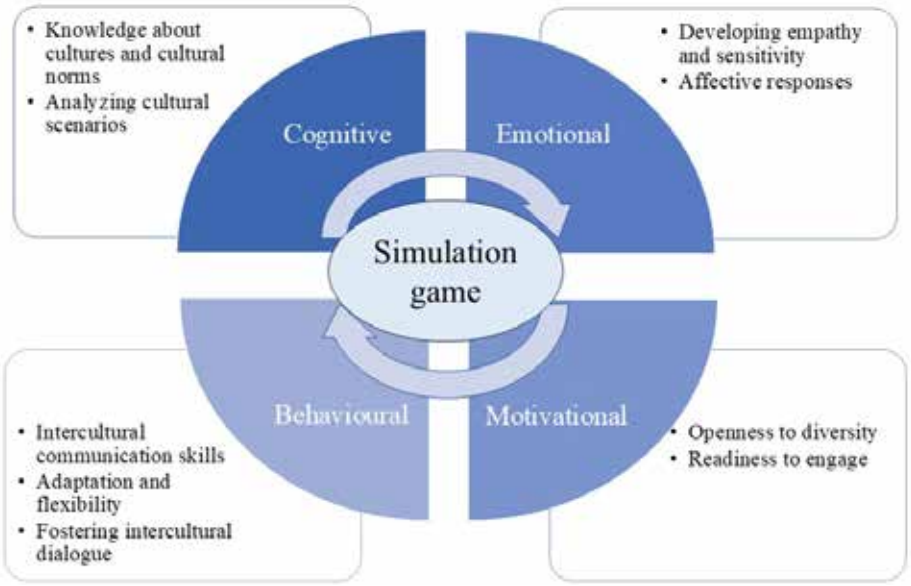

Fig. 1. Model of the influence of simulation games on the ICC of youth

is immersed in a multidimensional experience of intercultural interaction. The cognitive block demonstrates that simulation games contribute to the actualization of existing cultural knowledge and the formation of new ideas about social norms, cultural values, characteristic communication styles and typical conflict situations. The emotional component of the model emphasizes the importance of emotional involvement and empathetic reaction that arises in the process of "living" the perspective of another person, particularly a representative of a vulnerable social group. The behavioural component reflects the development of the ability to flexibly adapt one's own behaviour, apply constructive communication strategies and make decisions in conditions of intercultural uncertainty. The motivational component explains how simulation increases internal readiness for intercultural interaction, strengthens openness to diversity and stimulates a value-based desire for social change.

These four components form an interconnected system where simulation experience accelerates the integration of knowledge, emotions, and practical action. The model shows that simulation games not only imitate real situations of intercultural contacts, but also create conditions for understanding one's own reactions and transforming attitudes, which makes them a powerful tool for the development of the ICC of youth.

The analysis of simulation tools for the development of the ICC demonstrates that gaming platforms are becoming important in the context of growing cultural diversity, migration processes, and the need to form tolerant societies.

That is why the simulation game "Become Agent of Social Changes", developed during the implementation of the international project UTOPIA, is gaining particular relevance. The game offers users to immerse themselves in interactive storylines that reflect the experiences of refugees, forcibly displaced people and representatives of different cultural groups. Such emotional involvement of the user creates the prerequisites for the development of empathy, critical understanding of social realities and increased intercultural sensitivity.

In this regard, the game "Become Agent of Social Changes" stands out among other tools because it combines gamification with civic education and socio-emotional learning, creating a unique space for understanding cultural differences. For example, diagnostic simulation games such as Direct Intercultural Effectiveness Simulation (DIES) (Schelfhout & Derious, 2023) focus primarily on identifying implicit trait policy which is a combination of personal characteristics, attitudes and knowledge that determines a person's predisposition to effective behaviour in intercultural interaction. DIES provides a standardized assessment of intercultural effectiveness and can be used in research, professional selection or monitoring of training results. In turn, "Become Agent of Social Changes" focuses on the formation of attitudes, emotional involvement and social understanding; those components often determine readiness for constructive intercultural interaction no less than formal competencies.

In existing simulation games for the development of ICC, such as "Ecotonos" and "An Alien Among Us", the emphasis is placed on modelling tense situations caused by the clash of different cultural norms. "Ecotonos" recreates the interaction of fictional cultures with contrasting rules of behaviour, forcing participants to look for strategies for harmonization and overcoming conflicts. "An Alien Among Us" focuses on overcoming ethnocentrism, when the group has to interpret the behaviour of the "other" that is radically different from the usual patterns (Gerulaitienė, 2015).

Wiggins' (2011) "ARGONAUTONLINE" offers a structured environment with "synthetic cultures", problem-oriented tasks and a cycle of "experience-reflection-learning", which promotes the development of intercultural communication and the formation of specific competencies through the analysis of solutions and adaptation to fictional cultural rules. It is worth considering that the participant often interacts in "third places" or synthetic cultures and it is necessary to adapt to fictional rules and cultural contexts.

Against the background of such simulation games, "Become Agent of Social Changes" offers cooperative, digital interaction in which participants do not recreate artificial cultures and do not act out situations of misunderstanding, but jointly form a common vision of the situation and mutual understanding, based on their own values and experience. Due to this, "Become Agent of Social Changes" shifts the focus from intercultural conflict to joint creation, understanding of values and productive dialogue, which corresponds to updated approaches to intercultural education in the digital age. In essence, "Become Agent of Social Changes" is a decision-based game, which can be considered as a type of simulation game in which learning occurs through making decisions in simulated intercultural situations and experiencing the consequences of these decisions. The game offers six interactive storylines, presented from the side of forcibly displaced persons or IDPs and local residents who witnessed the case. Each choice changes the course of the story and leads to one of several possible endings. The game examines situations that can occur in an educational institution, in the workplace and in everyday life (Kyrpa, 2025). This format allows participants to safely experiment with behavioural strategies, developing components of the ICC from empathy to conflict flexibility.

Thus, "Become Agent of Social Changes" is considered as an example of a new type of simulation game, where participants not only model intercultural and social processes, but also co-create valuable and social solutions in a digital environment. This approach combines cooperative learning, practical interaction and emotional engagement, which contributes to the development of intercultural sensitivity, empathy and readiness for constructive interaction in real conditions.

In order to study the impact of the simulation game "Become Agent of Social Changes" on the formation of youth ICC, four final reports of partner organizations of the UTOPIA project (Association of Community Development Consultants (Romania), KAINOTOMIA (Greece), Centrum Wspierania Edukacji i Przedsiebiorczosci (Poland), Union for the Development of Education and Science (Ukraine) were studied. The reports included participant feedback, survey results, focus group interviews and qualitative analysis content. The study involved 160 people: young people aged 15-30 and youth workers from partner countries.

The research methods included empirical data analysis, comparative analysis, and content analysis of open-ended responses from participants which allowed for a comprehensive assessment of the impact of the simulation game on participants. Regarding the results we could identify several key psychological and pedagogical conditions for the development of ICC:

1. Emotional immersion as a condition for building empathy. All partners note that participants felt a high level of immersion in the game situation. It is emphasized that the scenarios look extremely realistic and resemble real-life situations which theyб their friends or acquaintances once experienced. This emotional involvement became the basis for a deep experience, which opens the way to building empathy, critical reflection on prejudices and greater readiness to support IDPs.

2. Impact on values and attitudes. Some participants noted that the simulation game forced them to rethink their own initial reactions to conflict situations, particularly those related to discrimination. Young people admitted that they did not use to notice microaggressions or indirect forms of prejudice. Due to working with realistic stories, they were able to assess what emotions a person experiences when faced with prejudice, and how tolerance can affect their condition.

3. Development of communication flexibility and conflict resolution skills. The educators and youth workers noted that participants demonstrated significant improvements in communication skills, including the ability to non-violent communication, seek compromise, and actively listen to others. The simulation game allowed young people to test different styles of behaviour and see which solutions lead to escalation and which to mutual understanding.

4. Increased motivation for intercultural interaction. The participants emphasized that

after completing the simulation game, they had a stronger desire to participate in international programs, join volunteer initiatives, and help displaced youth. This indicates its significant impact on the motivational component of ICC.

Thus, the obtained results confirm the relevance and effectiveness of simulation games in the formation of the ICC. Simulation games or simulations were able to change value beliefs, influence the emotional state, and contribute to the rethinking of social roles and relationships. This is extremely important in the context of the experience of Ukraine, where war and forced migration have posed new challenges to society related to the integration of IDPs and the preservation of social cohesion.

The data also indicate that simulation methods (primarily games) should be integrated not only into non-formal education programs, but also into formal education, in particular in civic education lessons, foreign languages, and integrated courses at the New Ukrainian School.

Conclusions. Thus, the use of simulation games is justified in the context of intercultural education and can be an important component of strategies for preparing applicants in a multicultural educational environment. Simulation games contribute to deep emotional immersion, the development of empathy, critical understanding of prejudices, improvement of communication skills and increased motivation to interact with representatives of other cultures. The relevance of the simulation game "Become Agent of Social Changes" lies in the ability to combine an educational mission with the support of integration processes, as well as in the creation of an accessible, emotionally resonant tool that meets the challenges of the modern European and Ukrainian context. That is why the analysis of this game is important and timely for the study of modern practices of intercultural learning.

The study also showed that simulation games have significant potential for integration into formal and non-formal education as a means of developing ICC, supporting social integration and cohesion in a multicultural society. However, its effectiveness requires further study in the context of Ukrainian education in wartime, when there is an acute need to restore trust, develop empathy, and form skills for peaceful coexistence in traumatized communities.

Bibliography

1. Nakaznyj N., Kyrpa A. European clubs or euroclubs as forms of introduction of intercultural education and innovative technologies. *Edukacja Międzykulturow*. 2016. № 5. P. 55–64. DOI: https://doi.org/10.15804/em.2016.03

2. Кирпа А. Полікультурне виховання старшокласників у діяльності Євроклубу загальноосвітнього навчального закладу : дис. … канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2017. 272 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708609/1/Kyrpa_dis.pdf

3. Kyrpa A. V. Developing youth intercultural competence through non-formal education practices. *Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія*. 2025. № 2 (6). С. 38–44. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-1297/2025-2-6

4. Шарова Т. Роль освіти у формуванні міжкультурної компетентності. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: збірник науково-методичних праць*. Запоріжжя, 2025. Вип. 28. С. 327–335 URL: http://www.tsatu.edu.ua/nmc/wp-content/uploads/sites/52/zbirnik_2025_rozsylka.pdf#page=328

5. Щербина Т., Замора О., Серпенінова Ю., Вінниченко Н. Міжкультурна компетентність як частина професійних навичок та компетенцій студентів-випускників орієнтованих на працевлаштування. *Ефективна економіка*. 2024. № 11. DOI: http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.11.7

6. Ігнатова О. Роль інтерактивних методів у підготовці педагогів до міжкультурної комунікації. *Journal of Cross-Cultural Education*. 2025. № 6 (1). С. 7–13. DOI: https://doi.org/10.31652/2786-9083-2025-6(1)-7-13

7. Przytuła S., Barzykowski K., Tracz-Krupa K., Cassar V., Said E. Developing cross-cultural competence of students through short-term international mobility programme. *International Journal of Training and Development.* 2023. Vol. 28, Issue 2. P. 169–188. DOI: https://doi.org/10.1111/ijtd.12315

8. Meltzoff N., Lenssen J. Enhancing Cultural Competence Through Simulation Activities. *Multicultural Perspectives*. 2000. Vol. 2. Issue 1. P. 29–34. DOI: https://doi.org/10.1207/S15327892MCP0201_8

9. Wiggins B. E. Toward a Model for Intercultural Communication in Simulations. *Simulation & Gaming*. 2011. Vol. 43. Issue 4. P. 550–572. DOI: https://doi.org/10.1177/1046878111414486

10. Schelfhout S., Derious E. Presenting the direct intercultural effectiveness simulation: an implicit trait policy on intercultural competence. *Frontiers in Psychology.* 2023. Vol. 14. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1137871

11. Gerulaitienė E. The role of intercultural simulation games in the study process: the impact on the development of intercultural competence. *Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference.* 2015. Vol. 1. P. 222–231. DOI: https://doi.org/10.17770/sie2013vol1.531

12. Дрозд Т. Гра в освітньому процесі: навчання учнівської та студентської молоді засобами симуляційної гри. *Наукові перспективи*. 2024. № 1 (43). P. 120–131. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-1(43)-120-131

13. UTOPIA: intercUltural Training to suppOrt disPlaced UkrainIAns [Official site of the project]. URL: https://utopia.erasmus.site/

14. Fowler S. M. Simulations and games. *The SAGE Encyclopedia of intercultural competence.* 2015. Vol. 2. P. 756–756. DOI: https://doi.org/10.4135/9781483346267.n251

15. Mažeikienė N., Gerulaitiene E. Simulation games as educational texts and mediational tools for intercultural learning. *IARTEM e-Journal*. 2015. Vol. 7. № 1. P. 59–84. DOI: https://doi.org/10.21344/iartem.v7i1.752

References

1. Nakaznyj, N., & Kyrpa, A. (2016). European clubs or euroclubs as forms of introduction of intercultural education and innovative technologies. *Edukacja Międzykulturow, (5),* 55–64. DOI: https://doi.org/10.15804/em.2016.03

2. Kyrpa, A. (2017). Polikulturne vykhovannia starshoklasnykiv u diialnosti Yevroklubu zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Multicultural Education of Senior Students in Euroclubs of Comprehensive Secondary Educational Institution]. *Candidate's thesis*. Kyiv: National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708609/1/Kyrpa_dis.pdf [in Ukrainian].

3. Kyrpa, A. (2025). Developing youth intercultural competence through non-formal education practices. *Naukovi zapysky Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti. Pedahohika i psykholohiia – Scientific Notes of Lviv State University of Life Safety. Pedagogy and Psychology, 2* (6), 38–44. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-1297/2025-2-6

4. Sharova, T. (2025). Rol osvity u formuvanni mizhkulturnoi kompetentnosti [The role of education in the formation of intercultural competence]. *Udoskonalennia osvitno-vykhovnoho protsesu v zakladi vyshchoi osvity – Improving the educational process in a higher education institution, (28),* 327–335. Retrieved from http://www.tsatu.edu.ua/nmc/wp-content/uploads/sites/52/zbirnik_2025_rozsylka.pdf#page=328 [in Ukrainian].

5. Shcherbyna, T., Zamora, O., Serpeninova, Yu., & Vinnychenko, N. (2024). Mizhkulturna kompetentnist yak chastyna profesiinykh navychok ta kompetentsii studentiv-vypusknykiv oriientovanykh na pratsevlashtuvannia [Intercultural competence as a key professional skill for graduate students entering the workforce]. *Efektyvna ekonomika, (11)*. DOI: http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.11.7 [in Ukrainian].

6. Ihnatova, O. (2025). Rol interaktyvnykh metodiv u pidhotovtsi pedahohiv do mizhkulturnoi komunikatsii [The role of interactive methods in preparing teachers for intercultural communication]. *Journal of Cross-Cultural Education, 6* (1), 7–13. DOI: https://doi.org/10.31652/2786-9083-2025-6(1)-7-13 [in Ukrainian].

7. Przytuła, S., Barzykowski, K., Tracz-Krupa, K., Cassar, V., & Said, E. (2023). Developing cross-cultural competence of students through short-term international mobility programme. *International Journal of Training and Development, 28* (2), 169–188. DOI: https://doi.org/10.1111/ijtd.12315

8. Meltzoff, N., & Lenssen, J. (2000). Enhancing Cultural Competence Through Simulation Activities. *Multicultural Perspectives, 2* (1), 29–34. DOI: https://doi.org/10.1207/S15327892MCP0201_8

9. Wiggins, B. E. (2011). Toward a Model for Intercultural Communication in Simulations. *Simulation & Gaming, 43* (4), 550–572. DOI: https://doi.org/10.1177/1046878111414486

10. Schelfhout, S., & Derious, E. (2023). Presenting the direct intercultural effectiveness simulation: an implicit trait policy on intercultural competence. *Frontiers in Psychology, (14)*. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1137871

11. Gerulaitienė, E. (2015). The role of intercultural simulation games in the study process: the impact on the development of intercultural competence. *Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference, (1),* 222–231. DOI: https://doi.org/10.17770/sie2013vol1.531

12. Drozd, T. (2024). Hra v osvitnomu protsesi: navchannia uchnivskoi ta studentskoi molodi zasobamy symuliatsiinoi hry [The game in the educational process: teaching of students and student youth by means of a simulation game]. *Naukovi perspektyvy – Scientific Perspectives, 1* (43), 120–131. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-1(43)-120-131 [in Ukrainian].

13. UTOPIA: intercUltural Training to suppOrt disPlaced UkrainIAns. (2025). Erasmus+ project [Official site of the project]. Retrieved from https://utopia.erasmus.site/

14. Fowler, S. M. (2015). Simulations and games. *The SAGE Encyclopedia of intercultural competence, (2),* 756–756. DOI: https://doi.org/10.4135/9781483346267.n251

15. Mažeikienė, N., & Gerulaitiene, E. (2015). Simulation games as educational texts and mediational tools for intercultural learning. *IARTEM e-Journal, 7* (1), 59–84. DOI: https://doi.org/10.21344/iartem.v7i1.752

Kyrpa A. V. Effectiveness of simulation games in forming intercultural competence

The article describes the effectiveness of simulation games as innovative means of forming intercultural competence (ICC) of youth in the conditions of growing cultural diversity and active migration processes caused by the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine. Particular attention is paid to the pedagogical potential of story-based simulation games that recreate real situations of intercultural misunderstandings, conflicts, manifestations of discrimination and social exclusion. The article presents the results of the analysis of the simulation game "Become Agent of Social Changes" and describes the effectiveness of its impact on the formation of ICC of youth from three countries of the European Union and forcibly displaced youth from Ukraine. "Become Agent of Social Changes" is a type of a simulation game in which learning occurs through making decisions in simulated intercultural situations and experiencing the consequences of these decisions. The simulation game offers unique educational material that recreates situations of social tension that forcibly displaced Ukrainians face. The simulation game was developed and tested within the framework of the international Erasmus+ project "UTOPIA: intercultural training to support displaced Ukrainians". Based on qualitative and quantitative data collected during surveys of educators, youth workers and young people in Romania, Greece, Poland and Ukraine, it was demonstrated that simulation games provide deep emotional immersion, promote the development of empathy, critical thinking, the ability to resolve conflicts in non-violent ways and significantly increase the level of readiness of young people for constructive interaction in multicultural groups. The results confirm the importance of simulations as an effective tool of non-formal education and create a basis for updating the programs of socio-humanitarian training of youth in Ukraine.

Key words: intercultural competence (ICC), international project, simulation game, game-based learning, pedagogical innovations.

Кирпа А. В. Ефективність симуляційних ігор у формуванні міжкультурної компетентності

У статті описано ефективності симуляційних ігор як інноваційних засобів формування міжкультурної компетентності (МКК) молоді в умовах зростання культурного різноманіття та активних міграційних процесів, спричинених повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну. Особливу увагу зосереджено на педагогічному потенціалі сюжетних симуляційних ігор, що відтворюють реальні ситуації міжкультурних непорозумінь, конфліктів, проявів дискримінації та соціального відчуження. У статті представлено результати аналізу симуляційної гри "Become Agent of Social Changes" та описано ефективність її впливу на формування МКК молоді з трьох країн Європейського Союзу та вимушено переміщеної молоді з України. "Become Agent of Social Changes" є різновидом симуляційної гри, у якій навчання відбувається через прийняття рішень у змодельованих міжкультурних ситуаціях і проживання наслідків цих рішень. Симуляційна гра пропонує унікальний навчальний матеріал, що відтворює ситуації соціального напруження, з якими стикаються вимушено переміщені українці. Означена симуляційна гра була розроблена та апробована в межах міжнародного проєкту Erasmus+ "UTOPIA: intercUltural Training to suppOrt disPlaced UkrainIAns". На основі якісних і кількісних даних, зібраних під час опитувань молодіжних працівників та молодих людей у Румунії, Греції, Польщі та Україні, продемонстровано, що симуляційні ігри забезпечують глибоке емоційне занурення, сприяють розвитку емпатії, критичного мислення, здатності розв'язувати конфлікти ненасильницькими способами та значно підвищують рівень готовності молоді до конструктивної взаємодії в мультикультурних групах. Результати підтверджують важливість симуляцій як ефективного інструменту неформальної освіти й створюють підґрунтя для оновлення програм соціально-гуманітарної підготовки молоді в Україні.

Ключові слова: міжкультурна компетентність (МКК), міжнародний проєкт, симуляційна гра, навчання на основі гри, педагогічні інновації.

Дата першого надходження статті до видання: 17.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 378.014:37.015.3
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-163-169

Молнар Єва Романівна,
асистент кафедри філології
Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці ІІ,
м. Берегове, Україна.
molnar.eva@kmf.org.ua
https://orcid.org/0009-0009-5785-5214

Фодор Катерина Йосипівна,
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри філології
Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці ІІ,
м. Берегове, Україна.
fodor.katalin@kmf.org.ua
https://orcid.org/0000-0002-5086-0944

Гнатик Каталін Бейлівна,
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри філології
Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці ІІ,
м. Берегове, Україна.
hnatik.katalin@kmf.org.ua
https://orcid.org/0000-0003-4975-6266

МЕТОДИЧНІ МОЖЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку освіти зростає потреба у формуванні у студентів практичних умінь, здатності до самостійного мислення, комунікації та ефективної взаємодії у команді, а не лише теоретичних знань. Традиційні методи викладання, які орієнтуються переважно тільки на пасивне сприйняття інформації, дедалі більше втрачають свою прийнятність у підготовці конкурентоспроможних фахівців. Саме тому актуальним є впровадження сучасних інтерактивних методів навчання, які сприяють активній участі студентів у навчальному процесі та підвищенню якості засвоєння знань. Суть інтерактивних методів навчання полягає в організації такого освітнього процесу, який активно залучає більшість студентів до навчання та надає їм можливість обговорювати свої знання та думки. Це дозволяє створити динамічну атмосферу, де кожен учасник може вільно висловлювати свої власні ідеї та проблеми, які можуть виникнути у процесі навчання. Завдяки використанню даних методів розвиваються не тільки когнітивні навички студентів, але й формується емоційна взаємодія між учасниками навчального процесу, що сприяє ефективному та гармонійному освітньому середовищу (Пометун, Пироженко, 2004).

Г. Д. Браун також підкреслює, що інтерактивне навчання не лише метод, а й загальний підхід, який насамперед передбачає активну участь студентів. Студенти виконують завдання в групах, обговорюють поставлені питання та розв'язують задачі, що призводить до розвитку їхніх комунікативних вмінь. Завдання можуть бути індивідуальними чи груповими, і при виконанні завдань викладач не лише передає знання, а й виконує роль модератора, підтримує

активну взаємодію та допомагає студентам на кожному етапі навчання (Brown, 2001).

Умови, які сприяють активній участі всіх студентів у навчальному процесі є метою інтерактивне навчання. Важливо, щоб учасники не лише розуміли, що відбувається, але й могли взаємодіяти, впливати один на одного та робити свій внесок, формуючи атмосферу дружби та взаємної підтримки Серед найпоширеніших методів є рольові ігри, мозкові штурми, метод випадків, презентації та обговорення. Вони допомагають розвивати навички спілкування, логічне мислення, а також сприяють розвитку різних інтелектуальних здібностей, таких як аналіз, синтез, порівняння та узагальнення (Пометун, 2007).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організовуючи освітній процес у межах традиційної школи, вчитель передусім зосереджується на змісті та структурі власної педагогічної діяльності.

У планах-конспектах уроків, як правило, детально описується діяльність саме педагога, тоді як активність учнів залишається другорядною. Як у процесі планування, так і під час проведення заняття вчитель виступає центральною фігурою навчального процесу: він організовує роботу класу, пояснює навчальний матеріал, ставить запитання, контролює поведінку учнів, вимагає дисципліну та обмежуючи їхню рухову й комунікативну активність.

За таких умов позиція учня на уроці є чітко визначеною – він залишається пасивним слухачем, якому лише інколи надається можливість продемонструвати свої знання. Водночас стратегія інтерактивного навчання суттєво змінює цю модель, розглядаючи учня передусім як активного учасника освітнього процесу, залученого до співпраці та обміну думками (Пометун, 2007). Таким чином методи активного навчання дозволяють адаптувати освітній процес та навчання відповідно до потреб основних учасників (Arrosagaray et al., 2019).

Існує велика кількість методів та конкретних стратегій, які сприяють підвищенню ефективності навчального процесу та ставлять у центр уваги його головних учасників – самих студентів.

Кооперативне навчання, проблемно-орієнтоване навчання, проєктна діяльність, рольові ігри та учнів-центровані дискусії є важливими складниками сучасного освітнього процесу, орієнтованого на активну участь здобувачів освіти. Їхнє застосування сприяє формуванню інтерактивного, учнево-орієнтованого середовища, у якому студенти залучаються до спільної діяльності, розвитку критичного мислення та вдосконалення комунікативних умінь. Завдяки їм здобувачі освіти отримують можливість самостійно набувати знання, осмислювати навчальний матеріал і ефективно застосовувати набуті компетентності у своїй практичній діяльності (Westwood, 2008). Тому для досягнення максимальної ефективності освітнього процесу необхідно є застосувати сучасні інтерактивні методи навчання (Антюшко та ін., 2022).

Метою даної статті є дослідження сучасних інтерактивних методів навчання та їхнього впливу на формування активної пізнавальної діяльності студентів, розвиток їхніх комунікативних, когнітивних і соціальних навичок, а також підвищення ефективності освітнього процесу в цілому. Стаття спрямована на визначення основних принципів, стратегій та методів інтерактивного навчання, які забезпечують насамперед учнево-орієнтований підхід, а також на аналіз їхньої практичної цінності у процесі підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Методологія та методи дослідження. У процесі роботи здійснено аналіз, порівняння та узагальнення вітчизняних і зарубіжних науково-методичних джерел для визначення структури та класифікації інтерактивних освітніх методів. На основі теоретичного аналізу систематизовано підходи до організації інтерактивного навчання та визначено методичні умови їх ефективного впровадження в освітній процес. На основі теоретичного узагальнення сформульовано висновки щодо методичних можливостей інтерактивних методів навчання, доцільності їх використання та їхню рол у підвищенні якості навчання.

Виклад основного матеріалу. Впровадження інтерактивного навчання зумовлює суттєве переосмислення ролей учня

та педагога, і це безпосередньо відбивається на характері їхньої діяльності в освітньому процесі. Навчальна взаємодія все більше набуває діалогічного характеру, в основі якого лежить рівноправне партнерство між викладачами і здобувачами освіти. Така модель взаємодії передбачає:

– відкритість педагога до різних поглядів,

– заохочення ініціативності та активної участі учнів,

– визнання їхнього права на власну позицію й аргументовані судження (Пометун, 2007).

У свою чергу, цей підхід дозволяє значно посилити увагу до індивідуальних досягнень кожного студента та підвищити їхній рівень успішності завдяки постійному моніторингу і коригуванню навчального процесу (Drake & Walz, 2018).

Водночас учитель відмовляється від авторитарного підходу та уявлення про винятковість власної думки, створюючи умови для спільного обговорення, пошуку рішень і конструювання знань у процесі навчального співробітництва перестає бути лише джерелом і транслятором готових знань і набуває функцій організатора та фасилітатора навчального процесу (Пометун, 2007). Основним завданням викладача стає створення таких педагогічних умов, за яких студент отримує можливість глибше опановувати фахові знання, цілеспрямовано розвивати професійні й особистісні якості. За таких умов здобувачі освіти вчаться самостійно приймати рішення в ситуаціях невизначеності, виявляти й формулювати проблеми, конструювати кілька можливих стратегій їх розв'язання, а також ефективно взаємодіяти в колективі та працювати в команді (Авдєєнко, 2016).

Г. Д. Браун також акцентує увагу на важливості когнітивних процесів у навчанні, а також на значенні соціальних взаємодій між студентами та викладачами. Взаємодія між учасниками процесу є основою для розвитку мовних та комунікативних навичок студентів. У своїй роботі він перелічує декілька стратегій, які можуть відігравати значну роль у процесі навчання.

Проектно орієнтоване навчання передбачає, що студенти працюють над довгостроковими завданнями, які спрямовані на розвиток практичних навичок і знань, що можна використовувати в реальному житті. Цей підхід дозволяє учням поєднати теоретичні знання з реальними практичними досвідами. Крім того, групова робота над проектами стимулює співпрацю, а також мотивує студентів шукати творчі способи вирішення проблем (Brown, 2001).

У кооперативному навчанні акцент робиться на співпраці між студентами, де вони навчаються один від одного і разом досягають спільних результатів. Використання групових завдань та обговорень дозволяють студентам обмінюватися знаннями та ідеями, що сприяє більш глибокому розумінню матеріалу. Такий підхід також розвиває соціальні навички, адже студенти повинні вміти працювати в команді та ефективно взаємодіяти. Кооперативне навчання дозволяє учням активно брати участь у навчальному процесі, допомагаючи один одному та розвиваючи свої комунікативні навички (Westwood, 2008).

Г. Д. Браун також підкреслює, що найефективніше студенти навчаються, коли активно будують своє знання, а не пасивно сприймають інформацію. Це означає, що учні набувають знання не лише через запам'ятовування фактів, але й через розуміння та застосування набутого досвіду. Вчителі повинні створювати такі завдання, які спонукають студентів активно працювати, наприклад, проблемно орієнтовані вправи або колаборативні проекти, що сприяють розвитку їхніх умінь (Brown, 2001).

Г. Д. Браун вважає, що студенти повинні якомога більше взаємодіяти з мовою в реальних ситуаціях. Це дозволяє їм не лише засвоювати теоретичні аспекти, але й активно використовувати мову на практиці. Для цього важливо включати в навчальний процес рольові ігри, розмови та інші активності, що відтворюють реальні мовні ситуації (Brown, 2001). Навчання мови – це не лише засвоєння теоретичних знань, а й активне їх використання в реальних умовах. Браун рекомендує проводити усні практики, ситуаційні вправи та рольові ігри, щоб студенти могли впевнено

використовувати мову в різних контекстах і ситуаціях.

Навчання через вирішення проблем також є ефективним методом, що сприяє розвитку активного навчання та самостійності студентів. У рамках цього підходу студенти працюють над реальними або змодельованими проблемами, застосовуючи як теоретичні, так і практичні знання для пошуку рішень. Завдяки такому методу студенти не просто засвоюють готові знання, а активно формують їх через процес вирішення конкретних завдань, що стимулює розвиток критичного мислення. Цей підхід допомагає не лише поглибити знання, а й розвивати навички вирішення проблем та адаптації до реальних життєвих ситуацій (Westwood, 2008).

Дослідники підкреслюють важливість застосування інноваційних методів та технологій у навчальному процесі, зокрема тих, що базуються на інтерактивному підході. До таких методів належать кооперативне навчання, робота в малих групах, мікровикладання, спільне викладання, мікрогрупові обговорення та асинхронні дискусії (Іконнікова, 2019). Серед інших методів можна виділити діалоги, дебати, вправи з незакінченими реченнями, мозкові штурми, відкриті форуми, аналіз ситуацій та тренінги. Крім того, ефективно використовуються різноманітні інструменти, такі як інтерактивні дошки та інші технології для оптимізації навчального процесу (Koval & Masliuk, 2018).

Дискусії та дебати є потужними інструментами для розвитку критичного мислення та комунікаційних навичок студентів. У процесі дискусій учні мають можливість обговорювати різноманітні теми, представляючи та захищаючи свої погляди. Це сприяє розвитку навичок аргументації, активного слухання та вміння переконливо виражати свої думки. Дебати та дискусії є важливими елементами учнів-орієнтованого навчання, оскільки вони стимулюють учнів до активної участі в процесі навчання, допомагають формувати власні погляди, а також сприяють взаємодії з іншими учасниками процесу, що покращує розуміння та повагу до різних точок зору. Таким чином, цей метод розвиває не тільки інтелектуальні, а й соціальні навички студентів, готуючи їх до реальних ситуацій.

Навчання через вирішення проблем та ситуативне навчання є ефективними методами учнево-орієнтованого підходу, спрямованими на активізацію пізнавальної діяльності студентів. У межах цих методів студенти працюють із реальними або змодельованими проблемами, використовуючи теоретичні знання та практичний досвід для пошуку обґрунтованих рішень. Такий метод сприяє формуванню самостійності, розвитку критичного мислення та здатності аналізувати навчальні ситуації. Ситуативне навчання, своєю чергою, передбачає залучення студентів до навчальних ситуацій, наближених до реальних життєвих умов, у яких вони мають приймати рішення та відповідати за їхні наслідки. Це забезпечує навчання через практичний досвід, активізує пізнавальну діяльність і сприяє розвитку навичок прийняття рішень. Обидва методи створюють умови для активної участі студентів у навчальному процесі та орієнтують навчання на формування практично значущих компетентностей (Westwood, 2008).

Інтерактивні вправи на активне слухання показали позитивні результати у професійному становленні майбутніх філологів: підвищувалася мотивація та зацікавленість студентів у проведенні нетрадиційних занять, побудованих на взаємодії всіх учасників освітнього процесу; вдосконалювалися комунікативні навички студентів, зокрема здатність висловлювати власну думку, слухати співрозмовника, адекватно сприймати інформацію та забезпечувати її розуміння іншими; вдосконалювалася здатність розуміти співрозмовника, осмислювати й аналізувати зміст отриманої інформації, що забезпечувалося системним підходом до кодування та декодування навчального контенту; студенти навчалися доцільно використовувати професійну лексику та термінологію, яка спочатку була новою, зокрема пояснювати складні процеси та явища, розширюючи власний словниковий запас; розвивалися вміння уважно слухати й правильно інтерпретувати інформацію, уникати типових

помилок у спілкуванні (перебивання, передчасні висновки, неправильне розуміння чи доповнення думки співрозмовника власними припущеннями); формувалися навички мовленнєвої культури та педагогічної майстерності, оскільки комунікативний стиль відзначався плавністю, врівноваженістю та відсутністю напруженості, що дозволяло концентрувати увагу на змісті обговорюваного матеріалу (Гнатик, Фодор, Тор, 2024).

Інтеграція інтерактивних технологій у навчальний процес дає змогу впровадити системний динамічний підхід (Serrano et al., 2019). Це передбачає постійну адаптацію та оновлення методів навчання в реальному часі сприяє більш ефективному залученню студентів до навчального процесу, оскільки надається можливість гнучко реагувати на потреби та інтереси учасників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного аналізу можна дійти до висновку, що застосування сучасних інтерактивних методів навчання є важливою умовою підвищення ефективності освітнього процесу. Використання кооперативного навчання, проблемно-орієнтованих завдань, проєктної діяльності, рольових ігор та учнів-центрованих дискусій сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку їхнього критичного мислення, комунікативних і соціальних навичок.

Інтерактивні методи створюють умови для формування навчальної мотивації, підвищення зацікавленості та активної залученості студентів до навчання. Важливим елементом є розвиток навичок самостійної роботи й командної взаємодії. Водночас змінюється роль викладача, який виступає не лише джерелом знань, а організатором і фасилітатором навчального процесу. Методи активного навчання підвищують рівень продуктивності та самореалізації як студентів, так і викладачів завдяки активізації освітнього процесу (Benta, Bologa, Dzitac, 2015).

Таким чином, інтерактивний, учнево-орієнтований підхід забезпечує формування професійних та особистісних компетентностей майбутніх фахівців.

Література

1. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : А. С. К., 2004. 192 с.

2. Brown H. D. Teaching by principles: an interactive approach to language pedagogy. London : Longman, 2001. 480 p.

3. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 141 с.

4. Arrosagaray M., González-Peiteado M., Pino-Juste M., Rodríguez-López B. A comparative study of Spanish adult students' attitudes to ICT in classroom, blended and distance language learning modes. *Computers & Education*. 2019. Vol. 134. P. 31–40. DOI: https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.01.016

5. Westwood P. What teachers need to know about teaching methods. Camberwell : ACER Press, 2008. 105 p.

6. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : монографія / Д. П. Антюшко, В. С. Володавчик, Л. І. Сєногонова та ін. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2022. 189 с.

7. Drake B. M., Walz A. Evolving business intelligence and data analytics in higher education. *New Directions for Institutional Research*. 2018. Vol. 2018, Issue 178. P. 39–52. DOI: https://doi.org/10.1002/ir.20266

8. Авдєєнко Ю. В. Застосування методу мозкового штурму в процесі професійно орієнтованого навчання англійської мови у немовних ВНЗ. *Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов : матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф.* Київ : НТУУ «КПІ», 2016.

9. Іконнікова М. В. Теорія і практика професійної підготовки філологів в університетах США : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Хмельницький : ХНУ, 2019. 608 с.

10. Koval V., Masliuk K. The practical training of students-philologists in the process of professional competence forming. *Філологічний часопис*. 2018. № 1 (11). С. 152–162. DOI: https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2018.142941

11. Гнатик К. Б., Фодор К. Й., Тор Т. Г. Використання інтерактивних методів у професійній підготовці майбутніх філологів. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 68, Т. 1. С. 117–121. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.22

12. Serrano D. R., Dea-Ayuela M. A., Gonzalez-Burgos E., Serrano-Gil A., Lalatsa A. Technology-enhanced learning in higher education: how to enhance student engagement through blended learning. *European Journal of Education*. 2019. Vol. 54. Issue 2. P. 273–286. DOI: https://doi.org/10.1111/ejed.12330

13. Benta D., Bologa G., Dzitac I. University level learning and teaching via e-learning platforms. *Procedia Computer Science*. 2015. Vol. 55. P. 1366–1373. DOI: https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.07.123

References

1. Pometun, O. I., & Pyrozhenko, L. V. (2004). Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [Modern lesson. Interactive learning technologies]. Kyiv : A. S. K. [in Ukrainian].

2. Brown, H. D. (2001). Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy. London : Longman.

3. Pometun, O. (2007). Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia [Encyclopedia of interactive learning]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Arrosagaray, M., González-Peiteado, M., Pino-Juste, M., & Rodríguez-López, B. (2019). A comparative study of Spanish adult students' attitudes to ICT in classroom, blended and distance language learning modes. *Computers & Education*, *(134)*, 31–40. DOI: https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.01.016

5. Westwood, P. (2008). What teachers need to know about teaching methods. Camberwell, VIC : ACER Press.

6. Antiushko, D. P., Volodavchyk, V. S., Sienohonova, L. I., et al. (Eds.). (2022). Interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Interactive teaching methods in higher education]. Kharkiv : Vydavnytstvo Ivanchenka I. S. [in Ukrainian].

7. Drake, B. M., & Walz, A. (2018). Evolving business intelligence and data analytics in higher education. *New Directions for Institutional Research, 2018* (178), 39–52. DOI: https://doi.org/10.1002/ir.20266 [in Ukrainian].

8. Avdieienko, Yu. V. (2016). Zastosuvannia metodu mozkovoho shturmu v protsesi profesiino oriientovanoho navchannia anhliiskoi movy u nemovnykh VNZ [Application of the brainstorming method in professionally oriented English language teaching in non-linguistic universities]. In *Suchasni pidkhody ta innovatsiini tendentsii u vykladanni inozemnykh mov – Modern approaches and innovative trends in foreign language teaching: materials of the XI International Scientific and Practical Conference*. Kyiv : NTUU "KPI" [in Ukrainian].

9. Ikonnikova, M. V. (2019). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky filolohiv v universytetakh SShA [Theory and practice of professional training of philologists in US universities]. *Doctor's thesis.* Khmelnytskyi : Khmelnytskyi National University [in Ukrainian].

10. Koval, V., & Masliuk, K. (2018). The practical training of students-philologists in the process of professional competence forming. *Filolohichnyi Chasopys – Philological Review, 1* (11), 152–162. DOI: https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2018.142941

11. Hnatyk, K. B., Fodor, K. Y., & Tor, T. H. (2024). Use of interactive methods in the professional training of future philologists. *Innovatsiina Pedahohika – Innovative pedagogy, 68* (1), 117–121. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.22

12. Serrano, D. R., Dea-Ayuela, M. A., Gonzalez-Burgos, E., Serrano-Gil, A., & Lalatsa, A. (2019). Technology-enhanced learning in higher education: How to enhance student engagement through blended learning. *European Journal of Education*, *54* (2), 273–286. DOI: https://doi.org/10.1111/ejed.12330

13. Benta, D., Bologa, G., & Dzitac, I. (2015). University level learning and teaching via e-learning platforms. *Procedia Computer Science, (55)*, 1366–1373. DOI: https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.07.123

Молнар Є. Р., Фодор К. Й., Гнатик К. Б. Методичні можливості навчально-орієнтованої організації навчального процесу

У статті розглядаються сучасні інтерактивні методи навчання у вищій школі та їхній вплив на активізацію пізнавальної діяльності студентів. Особлива увага приділяється таким підходам, як кооперативне навчання, проблемно-орієнтоване навчання, проєктна діяльність, рольові ігри та учнів-центровані дискусії, що дозволяють студентам активно формувати знання, застосовувати їх на практиці та розвивати критичне мислення.

Проналізовано педагогічні умови, які забезпечують ефективне засвоєння навчального матеріалу і сприяють розвитку комунікативних і соціальних навичок та підготовці студентів до професійної діяльності.

У статті підкреслюється те, що традиційні методи викладання, орієнтовані на пасивне сприйняття інформації, не завжди забезпечують високий рівень засвоєння знань та розвиток практичних компетентностей. Однак, інтерактивні підходи створюють умови для активної участі студентів у навчальному процесі, стимулюють їхню самостійність, відповідальність за власне навчання та здатність приймати рішення у складних ситуаціях.

У роботі відзначається, що інтерактивні методи сприяють формуванню навчальної мотивації, підвищенню зацікавленості та залученості студентів, розвитку навичок роботи у команді, аналізу та узагальнення інформації, а також застосування знань у різних контекстах. Аналізуються переваги і практичні аспекти використання таких методик у підготовці конкурентоспроможних фахівців, та наголошується на необхідності систематичного впровадження інтерактивних технологій у навчальний процес вищих навчальних закладів.

Таким чином, стаття демонструє значущість інтерактивного, учнево-орієнтованого підходу для підвищення ефективності освітньої діяльності та розвитку професійних і особистісних компетентностей.

Ключові слова: методика навчання, інтерактивні методи, студентоцентрований підхід, педагогічні інновації, навчальна автономія.

Molnar E. R., Fodor K. Y., Hnatyk K. B. Methodological possibilities of learner-centered organization of the educational process

The article examines modern interactive teaching methods in higher education and their influence on the activation of students' cognitive activity. Particular attention is paid to such approaches as cooperative learning, problem-based learning, project work, role-playing, and student-centered discussions, which enable students to actively construct knowledge, apply it in practice, and develop critical thinking skills. The study analyzes pedagogical conditions that ensure effective learning outcomes and contribute to the development of communicative and social skills, as well as to students' preparation for professional activity.

The article emphasizes that traditional teaching methods, which are mainly oriented toward the passive perception of information, do not always ensure a high level of knowledge acquisition or the development of practical competencies. Interactive approaches, however, create conditions for students' active participation in the learning process, encourage learner autonomy and responsibility for learning outcomes, and support the ability to make decisions in complex situations.

It is also noted that interactive methods contribute to the formation of learning motivation, increase students' interest and engagement, and promote the development of teamwork skills, as well as the abilities to analyze and generalize information and apply knowledge in different contexts. The advantages and practical aspects of using such methods in the training of competitive specialists are discussed, and the necessity of the systematic implementation of interactive technologies in the educational process of higher education institutions is emphasized.

Thus, the article demonstrates the significance of an interactive, student-centered approach for improving the effectiveness of educational activities and for developing both professional and personal competencies.

Key words: teaching methodology, interactive methods, learner-centered approach, pedagogical innovations, autonomy.

Дата першого надходження статті до видання: 22.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Наукове видання

Соціальна педагогіка: теорія та практика

№ 1 (2026)

Коректура – І. М. Чудеснова
Комп'ютерна верстка – А. М. Фоменко

Дата розміщення онлайн: 18.03.2026.
Дата друку: 25.03.2026.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 19,76. Замов. № 0126/021. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
вул. Інглезі, 6/1, м. Одеса, 65101
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.